Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

VI. évfolyam, 2. szám **Volume VI., Issue 2.**

2006. április – június / April – June 2006

ISSN 1570-0070

Kiadó
'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.
Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240
Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés
A lap a következő Internet-címről tölthető le: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím
A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:
Email: mikes_int@federatio.org
Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher
Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.
Account: Postbank rek.nr. 7528240
Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution
The periodical can be downloaded from the following Internet-address: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address
The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:
Email: mikes_int@federatio.org
Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2006, All Rights Reserved

TARTALOM CONTENTS

Kedves Olvasó! 5

Dear Reader, ... 6

Szerzőink / Our authors 7

Szerkesztőség / Editors 10

Ünnepi megemlékezés Hollandiában az 1956-os Magyar Forradalom és Szabadságharc 50. évfordulója alkalmából 11

Feestelijke herdenking in Nederland ter gelegenheid van het 50-ste jubileum van de Hongaarse Revolutie en Vrijheidsstrijd van 1956 12

MIKES TANULMÁNYI NAPOK 2006 — Műsor 13

BÖHM—BARTÓK DÍJ 15

MÁLNÁSI BARTÓK, György : Böhm Károly tana és személyisége 17
Károly Böhm's Theory and Personality 21

UNGVÁRI ZRÍNYI, Imre : A Kolozsvári Filozófiai Iskola 22
The Kolozsvár School of Philosophy 33

VERES, Ildikó : Magyar filozófusok itthon és határokon túl 34
Hungarian Philosophers — At Home and Abroad 40

DE BIE — KERÉKJÁRTÓ, Ágnes : A jelentés szerkezete 41
Semantic Structures. A Cognitive View of the Hungarian Language 50

SEGESVÁRY, Viktor : The Wonder of the Golden Land 51
Myanmar-i útinapló 64

'AZ ELTŰNT IDŐ NYOMÁBAN' — Nyugati magyar lap- és könyvkiadók 65

BORBÁNDI, Gyula : Nyugati magyar lap- és könyvkiadás 65

MOLNÁR, József : A Látóhatár és az Aurora Könyvkiadó indulása 71

PÜSKI, Sándor : Magyar könyves Amerikában 79

SZÖLLŐSY, Árpád : A Szabadegyetem: szellemi központ és vállalkozás 94

STEINMANN, Judith : A Szabadegyetem mint könyvkiadó és könyvterjesztő 97

GAÁL, Enikő : Kévekötő küldetésben — Az EPMSZ könyvkiadása 101
'Remembrance of Things Past' — Hungarian Newspaper and Book Publishers in the West 104

CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ 105

SEGESVÁRY, Viktor : Európa szkizofréniája vagy az 'európai' ember tragédiája 105

SEGESVÁRY, Viktor : Ámokfutás és karikatúrázás 107
CIVILIZATIONAL OUTLOOK 110

KÖNYVAJÁNLÓ 111

UNGVÁRY ZRÍNYI, Imre : Böhm Károly Axiológiája 111

CSONKA, Emil : Tanulmányok a forradalomról 116
BOOK REVIEW 117

© Copyright Mikes International 2001-2006

ÍGY ÍRTUNK MI *118*

KOVÁCS, Imre : KIJÓZANULT EMIGRÁCIÓ **118**

BORBÁNDI, Gyula : AZ EMIGRÁNS POLITIKA ÚJ ÚTJAI **122**

BORSODY, István : AZ AMERIKAI KÜLPOLITIKA ÉS AZ EMIGRÁCIÓ POLITIKÁJA **125**

CS. SZABÓ, László : A PÁRT ÚJ ÉRTELMISÉGI POLITIKÁJA **127**

MOLNÁR, József : TÉVES UTAKON **130**

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST 134

© Copyright Mikes International 2001-2006

Kedves Olvasó!

Jelen számunkban egy új rovatot indítunk el *CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ* címmel. Ebben civilizációs szakértőnk Segesváry Viktor elemez két aktuális témát, rámutatva ezen események mélyebb okaira, illetve összefüggéseire.

2006. március 15-én a Mikes International Alapítvány díjat alapított az egyetemes magyar filozófiai kultúra előmozdítása érdekében. A díj névadói a Kolozsvári Filozófiai Iskola két kiemelkedő alakja: Böhm Károly, a magyar filozófia megalapítója és málnási Bartók György. A ***Böhm—Bartók Díj***at pályamunkával lehet elnyerni. A 2006. évi pályakiírást számunkban is közöljük. A Díj honlapja a következő: http://www.federatio.org/mikes_bbd.html

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör és a Mikes International közös szervezésében 2006. szeptember 21-24. között kerül megrendezésre a 47. Tanulmányi Napok konferencia, amelynek témája: **MAGYAR KULTÚRA I. — MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE. – *Három pólus: Magyarország, Utódállamok, Nyugat***. A konferencia témaleírását és műsorát számunkban közöljük. További információ a Tanulmányi Napok honlapján található: http://www.federatio.org/mikes3.html

Idén ünnepeljük az 1956-os Magyar Forradalom és Szabadságharc 50. évfordulóját. Hollandiában a Hollandiai Magyar Szövetség 2006. október 22-én szervez ünnepi rendezvényt Rotterdamban. E rendezvény műsorát közöljük számunkban.

Az elmúlt negyedévben a *Bibliotheca Mikes International* keretében a következő könyveket jelentettük meg:

- **Borbándi Gyula**: A magyar emigráció életrajza 1945-1985
- **Borbándi Gyula & Molnár József (szerk.)**: Tanulmányok a magyar forradalomról
- **Sulyok Vince**: Egy ősz örök emléke ~ Saját versek és fordításomban külföldi költők versei, melyek az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatosan íródtak ~
- **Ignotus Pál**: Börtönnaplóm — Emlékiratok a halottak házából
- **Segesváry Viktor**: 21. századi konzervativizmus
- **Böhm Károly**: Az ember és világa — III. Rész: Axiologia vagy értéktan
- **Málnási Bartók György**: Kant etikája és a német idealizmus erkölcsbölcselete
- **Victor Segesvary**: Twenty-five Years in the Service of Co-operation for Development **—** Technical Papers written by a Senior Advisor/Project Manager of the United Nations (1969-1994) — Vol. I. Macroeconomic Perspectives, Area and Sector Studies
- **Victor Segesvary**: Twenty-five Years in the Service of Co-operation for Development **—** Technical Papers written by a Senior Advisor/Project Manager of the United Nations (1969-1994) — Vol. II. Trade Promotion at National and Regional Levels

Könyveink a következő címről tölthetők le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

A Szerkesztőség

Hága, 2006. április 2.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

Dear Reader,

In this issue we launch a new column entitled *CIVILIZATIONAL OUTLOOK*. In present issue our civilization expert, Victor Segesvary analyzes two current topics, pointing out to the deeper causes and interrelationships.

On 15 March 2006 the Mikes International Foundation established the **BÖHM—BARTÓK PRIZE** in order to promote the universal Hungarian philosophical culture. The Prize can be won with applications.

The Hollandiai Mikes Kelemen Kör [Association for Hungarian Art, Literature and Science] and Mikes International organizes jointly this year the 47th Study Week Conference with the theme: **HUNGARIAN CULTURE I. — HUNGARIAN LITERATURE WORLD-WIDE. – *Three Poles: Hungary, New Territories, West.*** The conference will be held between 21-24 September 2006 in Elspeet, the Netherlands. The theme and the program can e found in our issue and on the site of the Study Week: http://www.federatio.org/mikes3.html

This year we celebrate the 50th anniversary of the Hungarian Revolution and Independence War of 1956. The Hungarian Federation in the Netherlands organizes festive commemoration on 22 October 2006 in Rotterdam. We present you in this issue with the program of this festive occasion.

During the past quarter we published the following volumes:

- **BORBÁNDI, Gyula**: PORTRAY OF THE HUNGARIAN DIASPORA 1945-1985 (in Hungarian)
- **BORBÁNDI, Gyula & MOLNÁR, József (Ed.)**: ESSAYS ON THE HUNGARIAN REVOLUTION (in Hungarian)
- **SULYOK, Vince**: AN AUTUMN'S ETERNAL MEMORY — 1956 (in Hungarian)
- **IGNOTUS, Pál**: MY PRISON DIARY (in Hungarian)
- **SEGESVÁRY, Viktor**: 21st SENTURY CONSERVATISM (in Hungarian)
- **BÖHM, Károly**: MAN AND HIS WORLD — Part III: Axiology or Value Theory (in Hungarian)
- **MÁLNÁSI BARTÓK, György**: KANT'S ETHICS AND THE MORAL PHILOSOPHY OF THE GERMAN IDEALISM (in Hungarian)
- **SEGESVARY, Victor**: TWENTY-FIVE YEARS IN THE SERVICE OF CO-OPERATION FOR DEVELOPMENT **—** Technical Papers written by a Senior Advisor/Project Manager of the United Nations (1969-1994) — Vol. I. Macroeconomic Perspectives, Area and Sector Studies (in English and French)
- **SEGESVARY, Victor**: TWENTY-FIVE YEARS IN THE SERVICE OF CO-OPERATION FOR DEVELOPMENT **—** Technical Papers written by a Senior Advisor/Project Manager of the United Nations (1969-1994) — Vol. II. Trade Promotion at National and Regional Levels (in English and French)

The publications of Bibliotheca Mikes International can be downloaded from: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

The Editors

The Hague, April 2, 2006

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

Szerzőink / Our authors

BORBÁNDI, Gyula

1918-ban született Budapesten. 1942-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett államtudományi doktorátust. 1941 és 1949 között a Vallás- és Közoktatási Minisztérium tisztviselője volt. 1949-ben politikai okokból elmenekült Magyarországról. Egy ideig Svájcban élt, majd 1951 nyarán áttelepült Münchenbe, ahol Gyulai Ernő néven a Szabad Európa Rádió munkatársa lett. 1979 és 1984 között a Magyar Osztály helyettes igazgatója volt. 1951-ben Zürichben résztvett a *Látóhatár* megindításában, később a folyóirat egyik főszerkesztője lett. 1958 és 1990 között pedig az *Új Látóhatár* című folyóiratot felelős szerkesztőjeként jegyezte. Írásaiban történelmi, politikai és irodalomtörténeti, kérdésekkel foglalkozik. Minden jelentős emigráns folyóiratban jelentek meg írásai. Több magyarországi és németországi folyóirat munkáját segíti ma is.

Born in 1918 in Budapest. Received a degree at the Pázmány Péter University in Budapest. He was with the Ministry of Religious and Public Education between 1941 and 1949. Due to political reasons he was forced to go into exile in 1949. He lived for a while in Switzerland then he moved to Munich where he became an employee of the Radio Free Europe under the pseudonym Ernő Gyula. Between 1979 and 1984 he held the position of deputy director of the Hungarian Section. In 1951 he participated in the founding of the periodical *Látóhatár* (*Horizon*); later he became the chief editor of it. Between 1958 and 1990 he was one of the editors of the periodical *Új Látóhatár* (*New Horizon*). In his numerous books and articles he deals with historical, political and history of literature topics. His articles were published in practically every significant periodical published in the West. Currently he is still supporting the work of several periodicals in Hungary and Germany.

CSONKA, Emil (1923 — 1982)

Újságíró, történész. Egyetemi tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen kezdte és 1945 után Nyugatra történt kitelepedése után a bolognai egyetemen magyar irodalomból szerzett doktorátussal fejezte be. 1951 szeptemberétől haláláig (Vasvári Gergely néven) a Szabad Európa Rádió munkatársa volt. Az 1962 májusában megindított *Új Európa* című külpolitikai és kulturális szemlét röviddel utána átvette és haláláig mint felelős szerkesztő és kiadó jegyezte. Történettudományi kutatásaiban és publikációiban az újabbkori magyar történelem, főleg a Habsburg-ház huszadik századi magyarországi története foglalkoztatta. Írásai jelentek meg saját folyóiratán kívül a *Katolikus Szemlé*ben, az *Új Hungária*ban, a *Kanadai Magyarság*ban, valamint német és osztrák lapokban.

Journalist, historian. Started his university studies in Budapest then after his immigration in 1945 to the West he completed them in Bologna. From 1951 until his death he was a co-worker of the Radio Free Europe under the pseudonym Gergely Vasvári). He took over *Új Európa* [*New Europe*] foreign policy review shortly after its 1962 establishment and signed it as editor and publisher until his death. As a historian his areas of interest was the history of Hungary in modern times in general and the history of the Hapsburgs concerning Hungary in the 20th century in special. His writings appeared next to his own periodical in *Katolikus Szemle* [*Catholic Review*], *Új Hungária* [*New Hungaria*], *Kanadai Magyarság* [*Canadian Hungarians*], and in German and Austrian newspapers.

DE BIE — KERÉKJÁRTÓ, Ágnes

1982-ben végzett a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, magyar nyelv és irodalom — német nyelv és irodalom szakon. 1982 óta Hollandiában él. PhD-jét *A magyar irodalom fogadtatása Hollandiában* c. témából az Eötvös Loránd Tudományegyetemen védte meg. Jelenleg a Groningeni Egyetem Finnugor Tanszékének egyetemi docense, kutatási területei a magyar nyelv jelentéstana és szövegtana.

Completed her studies in 1982 at the Eötvös Loránd University (Budapest) in the area of Hungarian language and literature and German language and literature. Lives in the Netherlands since 1982. She received the Ph.D. from the Eötvös Loránd University (Budapest) for her thesis entitled *The reception of the Hungarian Literature in the Netherlands.* At present Ms. De Bie — Kerékjártó is with the University of Groningen. Her areas of research include among others the semantics of the Hungarian language.

GAÁL, Enikő

A Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán történelem szakon szerez 2000-ben középiskolai tanári képesítést, 2001-ben pedig néderlandisztika szakon védi meg az ’56-os forradalom hollandiai visszhangjáról írott szakdolgozatát. Ezután a Szentendrei Református Gimnáziumban tanít, emellett egyeteme Néderlandisztika Tanszékén dolgozik mint tanársegéd. A nyugat-európai magyar diaszpóra történetét kutatja.

Received a university degree from the Károli Gáspár Reformed University (Budapest) in 2000. On the same university she presents with success another dissertation in 2001 on the response of the 1956 Hungarian Revolution in the Netherlands. Since 2001 she teaches in a reformed high-school in Szentendre, next to that she is assistant professor at her former university. Her areas of research include among other the history of the Hungarian Diaspora in Western-Europe.

© Copyright Mikes International 2001-2006

MÁLNÁSI BARTÓK, György (1882 – 1970)

Filozófus, filozófiatörténész, egyetemi tanár. Nagyenyeden született. Kolozsvárott, Lipcsében és Heidelbergben járt egyetemre. 1909-ben a kolozsvári református theológia tanára lett. 1912-ben habilitált és 1917-ben kinevezték a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanárává, honnét Trianon után Szegedre került át, majd 1940-ben vissza Kolozsvárra, onnét 1944-ben Budapestre, hol a műegyetem közgazdasági tanszékén és a református theológián adott elő. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, Baumgarten-, illetve Gorove-díjas.

Philosopher, philosophy historian, university professor. Born in Nagyenyed (Aiud), completed his academic studies in Kolozsvár (Cluj/Klausenburg), Leipzig and Heidelberg. In 1912, he was qualified as a lecture at the university at the Kolozsvár. After the Trianon peace treaty he was forces to leave Transylvania, and he moved to Szeged, then back to Kolozsvár, which was followed, in 1944, by a move to Budapest. In the Hungarian capital he taught at the Technical University and at the Reformed Academy of Theology. Mr. Bartók was member of the Hungarian Academy of Sciences and he received the Baumgarten Prize and the Gorove Prize.

MOLNÁR, József

1918-ban született Budapesten. Író, szerkesztő, kiadó, nyomdász. Először a szociáldemokrata mozgalom tagja volt, később a népi írók hatására a Nemzeti Parasztpárthoz csatlakozott 1945-ben, majd a vezetőség tagja lett. Kezdettől szemben állt a párt kommunistákhoz húzó csoportjával, ezért 1947-ben kilépett a pártból, s 1948-ban elhagyta az országot. Évtizedeken keresztül vándorolt Európában. A legkülönfélébb munkákkal kereste kenyerét. Végül Németországban telepedett le. 1960-ban nyomdát, majd Aurora néven könyvkiadót alapított, és az Új Látóhatár című folyóirat szerkesztésével, kiadásával foglalkozott, amelynek alapításától számítva ő volt a fő mozgatóereje. Közismert Misztótfalusi szakértő, akiről írott életműve 2000-ben jelent meg a Balassi Kiadó és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem közös gondozásában.

Born in 1918 in Budapest. Writer, editor, publisher, typographer. First he was with the Social democratic movement, later, in 1945 he joined the National Peasant Party. He became the member of the party's leadership. From the very beginning he was firmly against those in his party who collaborated with the Communists, therefore he left the party in 1947 then Hungary in 1948. Decennia long he traveled in Europe and earned his living with all types of work. Finally he settled down in Germany. In 1960 he founded a press then a publishing house called Aurora. Next to that he was the driving force behind the *Új Látóhatár* [*New Horizon*] periodical for decades. He is a well-known and established Misztótfalusi specialist. His grand œuvre on Misztótfalusi was published in 2000.

PÜSKI, Sándor

1911-ben született Békésen. Könyvkiadó, könyvkereskedő. A Budapesti Tudományegyetemen 1935-ben jogi doktorátust szerzett. Közben jogi jegyzetsokszorosító, kiadó és kereskedő volt. Ezen tevékenységének jövedelméből 1938-ban könyvesboltot nyitott, majd 1939-ben megalapította a Magyar Élet Könyvkiadót, amely főleg a népi írók műveinek megjelentetésével foglalkozott. 1942-ben és 1943-ban megszervezte a Szárszói Konferenciákat. Kiadóját 1950-ben államosították, őt magát 1962-ben hamis politikai vádakkal letartóztatták és 1963-ig börtönben volt. 1970-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol könyvkereskedést nyitott, majd 1975-től Püski Kiadó néven felújította könyvkiadói tevékenységét. 1988 végén ismét könyvkereskedést nyitott Budapesten és könyvkiadói működését ide helyezte át.

Born in 1911 in Békés, Hungary. Publisher and bookseller. Received his academic degree in law in 1935 at the University of Budapest. During his academic years he created note-books then he reproduced them with mimeograph. From this activity he opened a book-store in 1938 then in 1939 he established the Hungarian Life Publishing House, which focused on publishing the works of those writers who were committed to the cause of peasantry. In 1942 and 1943 he organized the Conferences at Szárszó. His publishing house was confiscated in 1950 by the Communists, and in 1962 he was imprisoned based on false charges. In 1970 he immigrated to the United States, where he opened a book-store, and then in 1975 he renewed his publishing activity. At the end of 1988 he opened a book-store in Budapest and he moved his publishing activity there.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református theológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója — Algéria, Afganisztán, Mali, — majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

© Copyright Mikes International 2001-2006

STEINMANN, Judith

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem és levéltár szakon szerzett diplomát 1963-ban, 1976-ban doktorált. 1967 óta Svájcban él, harminc évig a zürichi *Zentralbibliothek* kézirat-osztályán dolgozott. Kisebb történeti és könyvtörténeti tanulmányai rendszerint szakfolyóiratokban jelennek meg. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemnek 1982 óta tagja, 1986 óta az elnökség munkájában mint jegyző és lektor vesz részt.

Received her university degree from the Eötvös Loránd University in 1963 (Budapest) in the field of history and archivist. Obtained a doctor degree in 1976. Since 1967 she lives in Switzerland; for 30 years she was with the *Zentralbibliothek* of Zurich in the manuscript department. Her writings appear in specialized professional periodicals. She is member of the Protestant Academy for Hungarians in Europe since 1982; since 1986 she takes part in the work of the organization's managing board.

SZÖLLŐSY, Árpád

1918-ban született Marosvásárhelyen. Jogász, kulturális szervező. A kolozsvári Tudományegyetemen jogi doktorátust szerzett. Romániában, majd Magyarországon folytatott ügyvédi gyakorlatot. 1956-ban a Győri Forradalmi Tanács és a Dunántúli Nemzeti Tanács titkára volt. A forradalom után Nyugatra menekült és Baselben telepedett le, ahol vállalati igazgató lett. Évekig vezette a Baseli Magyar Egyesületet. 1969-ben egyik alapítója, majd elnöke volt az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemnek. Könyvkiadásának egyik megszervezője és a Könyvbarátok Körének vezetője.

Born in 1918 in Marosvásárhely. Lawyer, cultural manager. Obtained a law degree from the University of Kolozsvár. Worked as attorney in Romania, and then in Hungary. In 1956 he was the secretary of the Revolutionary Committee of Győr, and therefore he had to flee to the West. He settled down in Basle, where he became CEO of a private corporation. For years he led the Hungarian Association in Basle. He is one of the founders of the Protestant Academy for Hungarians in Europe; later he held the position of Chairman, too. Mr. Szöllősy laid down the solid foundation of the book publishing activity of the organization.

VERES, Ildikó

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett oklevelet 1978-ban magyar és kulturális menedzsment szakon, majd 1981-ben a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen filozófia szakon. 1991-ben filozófiából kandidátusi fokozatot szerez, amelynek témája Tavaszy Sándor és a Kolozsvári Iskola. A Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense, ahol többek között magyar filozófiatörténetet ad elő. Fő kutatási területei a Kolozsvári Iskola és Brandenstein Béla. Számos filozófiatörténeti könyv szerzője, illetve szerkesztője.

Graduated in 1978 at the Kossuth Lajos University, Debrecen (Hungarian and Cultural Management) and in 1981 at the Eötvös Loránd University, Budapest (Philosophy). She received a Ph.D.-degree in philosophy in 1991, which subject was Sándor Tavaszy and the Kolozsvár School of Philosophy. Ms. Veres is professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy) where she teaches — among others — history of Hungarian philosophy. Her main research areas are the Kolozsvár School of Philosophy and Béla Brandenstein. She is the author and editor of numerous books on history of philosophy.

UNGVÁRI-ZRÍNYI, Imre

Egyetemi adjunktus (PhD), Kolozsvári „Babeş-Bolyai" Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar, Szisztematikus Filozófia Tanszék (Etika, Antropológia, Magyar filozófia történet) tanára. Számos kötet és tanulmány szerzője. [Néhány publikáció: *Változó értelemben* (esszé-kötet), Komp-Press, Kolozsvár, 1998; *Öntételezés és értéktudat. Böhm Károly filozófiája* (monográfia), Pro Philosophia, Kolozsvár-Szeged., 2002; *Az erény folytonossága* (tanulmány), In: Dékány András-Lackó Sándor (szerk.): Lábjegyzetek Platónhoz 1. Az erény, Szeged, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Librarius, 2003.]

Professor at the University „Babeş-Bolyai" of Kolozsvár/Cluj [Romania] (Faculty of History and Philosophy, Department of Systematic Philosophy — Ethics, Anthopology, History of Hungarian Philosophy). Holds a PhD degree. Mr. Ungvári-Zrínyi is the author of numerous volumes and papers. [E.g. *Dialogic ethics for Business*, In: Society and Economy, Volume 25, Number 2, 2003.]

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Amszterdam, Hollandia	/	Amsterdam, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

Ünnepi megemlékezés Hollandiában az 1956-os Magyar Forradalom és Szabadságharc 50. évfordulója alkalmából

2006. *október 23-án* lesz 50 éve annak, hogy *1956*-ban a Magyar Forradalom és Szabadságharc megrázta az egész világot. A magyar nép szabadságvágya őserővel robbant ki a lelkek mélyéről. Koalíciós kormány vette kezébe a vezetést az 1945-ben a demokratikus választások után létrejött alkotmányos helyzet folytatásaként. E kormány miniszterelnöke a későbbi vértanú Nagy Imre lett. A kormányban többek között olyan kiváló személyek foglaltak helyet mint Bibó István és Kéthly Anna. A kommunista világban felragyogott az az igazi demokrácia, amely mellett a magyar nemzet 1945-ben hitet tett. *A múltban a Vasfüggöny mögött csak a magyar nemzet harcolt szabadságáért fegyverrel a kézben: 1956-ban.* A további demokratikus fejlődést november 4-én és azután letörte a szovjet haderő túlereje, *de kemény harc árán!* A tragédia pedig ott maradt az egész világ erkölcsi tudatában mint le nem rótt adósság. A nagyvilág 1956-ban ébredt igazán annak a tudatára, hogy létezik magyar nemzet. A magyar forradalom leleplezte a kommunizmust s ezáltal elindította a nyugat-európai kommunizmus szétbomlását. Magyarországon a Szovjetunió kiszolgálói sokkal véresebb megtorlást vittek végbe mint Haynau és társai 1849-ben és azután, akiknek tetteire évente október 6-án, a 13 Aradi Vértanú napján fájdalmasan emlékezünk. — *Nem lehet és nem szabad felejtenünk!* Ez azért is fontos, mert Magyarországon és a Kárpát-medence országaiban *'1956'* emlékét évtizedeken keresztül agyonhallgatták, eltorzították, meggyalázták. Korosztályok sora nőtt fel annak igaz ismerete nélkül. *'1956' emlékének a méltó megőrzése közös feladatunk, különösképpen az emigrációé,* amely saját tapasztalatából tudja, hogy mi történt és miért történt. *'1956'* Rákóczi Ferenc Függetlenségi Harca és az 1848/49-es Szabadságharc egyenes folytatásaként tekintendő. — *Jó meggondolni azt is, hogy a Vasfüggöny 1989-ben a magyar határnál, magyar kezdeményezésre omlott le.*

A hollandiai magyarság többségében azokból és azok családtagjaiból áll, akik 1956/57-ben menekültként hagyták el Magyarországot. '1956' a mi útlevelünk! — Hollandia a Magyar Forradalomban önmaga sorsát élte át a 2. világháború alatt. Ezért segítette az egész holland nemzet nagy szeretettel a menekülteket, akiket maga *Juliana királynő* fogadott az utrechti Juliana Hal-ban. Itt is kiemeljük a *Holland Háborús Ellenállási Mozgalom* fontos szerepét a menekültek fogadásában. A magyar menekültek második otthonra találtak ebben az országban annak alkotó részeként, mert gondolkodásukkal, akaratukkal, szorgalmukkal abba beleillettek s benne megállták a helyüket. Ugyanakkor ők és családtagjaik az egyetemes magyar kultúrvilághoz is tartoznak. Mindez megtermékenyíti életüket és beleépíti őket mind a holland társadalomba mind a Magyar Szellemi Hazába, amelynek három része van: Magyarország, az utódállamok magyarsága és a nyugati magyarság.

2006. október 22-én ünnepeljük a Magyar Forradalom és Szabadságharc 50 éves évfordulóját Rotterdamban ott, ahol az elmúlt években is tettük: Groothandelsgebouw, Zalencentrum Engels nagytermében. Tesszük ezt a *hágai Magyar Nagykövetséggel karöltve.* Azt a Forradalmi Zászlót, amelyet 1956-ban a magyar menekültek a királynőnek adtak át, *gyermekeink és unokáink csoportja fogja kitűzni* az ünnepély kezdetén. Az e csoportban való részvételre már most lehet *jelentkezni titkárságunknál* levélben vagy e-mailen, de lehet *helyben* is. [Postbus 178, 3500 AD Utrecht, federatio_hollandia@yahoo.com]

A megemlékezésre — délelőttre és délutánra — mindenkit szeretettel hívunk és várunk.

A Hollandiai Magyar Szövetség vezetősége

Hely:	**Rotterdam, Groothandelsgebouw, a Zalencentrum Engels nagyterme (5. emelet) Stationsplein 45, Rotterdam (a központi pályaudvar mellett)**
Időpont:	**2006. október 22., vasárnap**
Program:	**10:30 órakor — ökumenikus istentisztelet eucharistiával és úrvacsoraosztással**
	14:30 órakor — Emlékünnepély

Ebédre és vacsorára lehetőség van a 'Tokaj' és az 'Engels' étteremben.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Feestelijke herdenking in Nederland ter gelegenheid van het 50-ste jubileum van de Hongaarse Revolutie en Vrijheidsstrijd van 1956

50 jaar geleden, op 23 oktober 1956, brak de Hongaarse Revolutie tegen de Sowjet-onderdrukking uit. De vrijheidswil barstte los als een vulkaan uit de ziel van het gekwelde Hongaarse volk en bracht de gehele wereld in grote opschudding. Er werd een coalitie-regering gevormd, naar het voorbeeld van 1945, toen in vrije verkiezingen de communisten hebben verloren. Minister-president was Imre Nagy, die later de martelaar van de Revolutie werd. Op *4 november* heeft het Sowjet-leger deze democratische ontwikkeling, *na zware strijd*, neergeslagen. Achter het toenmalige IJzeren Gordijn hebben *alleen de Hongaren met wapens in de hand voor hun vrijheid gevochten.* In het Westen bleef een gevoel van wanhoop en morele schuld achter. — De zetbazen van de Sowjet-Unie hebben een bloedige wraak-actie georganiseerd, één der bloedigste in de geschiedenis van dit eeuwenlang zwaar beproefd land. — De Hongaarse Opstand gaf de stoot tot de aftakeling van de communistische beweging in West-Europa. *Het Nederlandse volk beleefde in de dramatische gebeurtenissen in Hongarije opnieuw zijn eigen lot ondergaan in de Tweede Wereldoorlog*. Op *4 november 1956* 's avonds spraken minister-president Drees en de leiders van de democratische fracties in de Tweede Kamer voor de radio; namens de in Nederland levende Hongaren sprak Ds I.L. Tüski. De vakbonden organiseerden een grote protestbijeenkomst op de Dam te Amsterdam. Op *8 november 1956* stond het gehele land voor 3 minuten stil voor Hongarije zoals ieder jaar op 4 mei 's avonds. Dit was nog nooit eerder gebeurd. De Nederlandse ploeg weigerde naar de Olympische Spelen in Australië te gaan om geen Sowjet-atleten te moeten ontmoeten alsof er niets in Hongarije was gebeurd. 5000 vluchtelingen werden hier te lande opgenomen. Bij de organisatie van de opvang der vluchtelingen speelde de *Nederlandse Verzetsbeweging* uit de Tweede Wereldoorlog een belangrijke rol. Op *19 november* ontving *Koningin Juliana* de vluchtelingen persoonlijk in de Juliana Hal te Utrecht. Aan Haar werd door de vluchtelingen een v*erzetsvlag* aangeboden, die op *22 december 1956* tijdens een grote manifestatie bij het Nationaal Monument op de Dam te Amsterdam, zoals op 4 mei, in aanwezigheid van het Koninklijk Huis en van de Regering naar de Nieuwe Kerk werd overgebracht en thans in het Koninklijk Huisarchief wordt bewaard. — *Het sleutelwoord zowel van de Nederlandse als van de Hongaarse geschiedenis is: VRIJHEID.* — Het is goed te bedenken, dat het *IJzeren Gordijn in 1989 aan de Hongaarse grens op Hongaars initiatief is gevallen.* — De Hongaren hier te lande hebben hun plaats in de Nederlandse samenleving gevonden. Zij voelen zich één met land en volk en zij worden als deel van de maatschappij beschouwd. Zij maken tegelijkertijd ook deel uit van de Hongaarse cultuurwereld tot verrijking van beide cultuurwerelden. Beide hebben immers *dezelfde West-Europese wortels*, t.w. het Westers christendom en de Westerse liberaal-sociale waarden. Hongarije maakt 1000 jaar deel uit van de West-Europese gemeenschap van volkeren, — thans van de EU.

Het 50 jarige jubileum van de Hongaarse Revolutie en Vrijheidsstrijd wordt op zondag, 22 oktober a.s. te Rotterdam herdacht, georganiseerd door de Hongaarse Federatie in Nederland in samenwerking met de Ambassade van Hongarije *in de grote zaal van Zalencentrum Engels,* waar wij in het verleden meermalen bijeen zijn geweest. De Verzetsvlag, die in 1956 door de vluchtelingen aan H.M. de Koningin werd overhandigd, zal worden opgesteld door onze kinderen en kleinkinderen. Aanmelding van kinderen is nu reeds mogelijk bij ons secretariaat per brief of per e-mail. Aanmelding is ook ter plaatse mogelijk. [Postbus 178, 3500 AD Utrecht, federatio_hollandia@yahoo.com]

Iedereen is van harte welkom!

Bestuur van de Hongaarse Federatie in Nederland

Plaats:	**Groothandelsgebouw, Zalencentrum Engels, Grote Zaal, Stationsplein 45, 3013 AK Rotterdam**
Tijd:	**22 oktober 2006, zondag**
Programma:	**10:30 uur — Oecumenische kerkdienst met eucharistie en heilig avondmaal**
	14:30 uur — Herdenkingsbijeenkomst

De restaurants 'Tokaj' en 'Engels' staan tot Uw beschikking.

© Copyright Mikes International 2001-2006

MIKES TANULMÁNYI NAPOK 2006 — Műsor

MAGYAR KULTÚRA I.
—
MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE

Három pólus:
Magyarország, Utódállamok, Nyugat

Mennorode Konferenciaközpont, Elspeet, Hollandia
2006. szeptember 21 — 24.

Napjainkban tanúi lehetünk a magyar irodalom és kultúra nemzetközi reneszánszának, szerte az egész világon. A magyar irodalom a magyar lélek tükre. Klasszikusaink és kortárs íróink a jelek szerint tartósan betörtek az eddig szinte elzártnak minősíthető piacokra. A hagyományosan magyar nyelvű és témájú irodalom mellett létrejött és növekvőben van egy olyan irodalom, amely nem szükségszerűen magyar nyelvű és gyakran egy elképzelt magyar világ témáira épül. Ezek a jelenségek jelzik a mai magyar irodalom új jellegzetességét: a sokszínűséget és nemegyszer a más kultúrákra gyakorolt megtermékenyítő hatását is. Ugyanakkor tudatában vagyunk annak, hogy az utódállamokban a magyar irodalom létszükséglet. Az utódállamok irodalma külön kultúr-egészet jelent. Értékeket termel ki, amelyek az egyetemes magyar kultúra részét képezik s melyek egyben gyakran túlmutatnak a magyar kultúrvilág határain.

E tények tükrében felmerül a magyar irodalom és általában a magyar kultúrvilág határai újrafogalmazásának igénye. Mindezt a 20. század magyar történelme is szükségszerűvé teszi. A 20. század elejéig többé-kevésbé egységes magyar irodalom — ismert történelmi események következtében szociológiai szükségszerűségként — hárompólusúvá vált. A trianoni Magyarország írótársadalmára alapvetően két tényező hatott, illetve hat: az évezredes többkultúrájú közeg eltűnése és az irodalmi élet 1946-ban kezdődő és véghezvitt államosítása. Az utódállamok magyarságának irodalma a kényszerű emigráció jegyeit viseli magán: mint minden emigráció visszavettetve önmagára, szükségszerűen keresi a saját egzisztenciális központi jelentéseit és értékeit nemzetközi viszonyulásokban. Hasonló helyzetben van a nyugati magyar emigráció, amely – minden kényszerűsége ellenére – önkéntes emigráció. E kettőt együtt nevezzük mi *Nagy Magyar Emigráció*nak.

A Nagy Magyar Emigráció szerepe a magyar szellemi életben stratégiai jelentőségű, mert kulcsszerepet játszott és játszik az eredeti magyar kultúrértékek átmentésében és ezt felhasználva létünk és szerepünk újragondolásában. Garancia egyben az egyetemes magyar szellemvilág vitalitásának megőrzésében. A jövő magyarsága ennek a három pólusnak az összjátékából áll össze. A magyarságnak három középpontja van és ez megváltoztathatatlan.

Hogyan fejlődik e hárompólusú magyar irodalmi — és általában kulturális — élet a 21. században? Milyen hatások érik kívülről és milyen megtermékenyítő hatással lesz más világokra? Milyen összjáték alakul(hat) ki a különböző pólusok között? Milyen irányú fejlődésnek van 'piaca' a nemzetközi porondon? Kik jelennek meg, kik alkotnak ebben a kiterjedő magyar irodalomban? Mennyiben egyedi struktúrája révén a magyar nyelv, mint ennek az irodalomnak és szellemvilágnak a hordozója? Többek között ezekre a kérdésekre kívánnak válaszokat adni és útmutatást nyújtani felkért szakértő előadóink.

Körünk irodalmi díját, a *Magyar Irodalmi Figyelő*-t ezévben is odaítéljük egy magyar írónak, éljen bárhol a világon. 2005-ben a Kör Ferdinandy György (San Juan de Puerto Rico) laudatioja alapján a díjat Sándor Andrásnak (jelenleg Magyarország) ítélte oda.

Előzetes: A 2007. évi Tanulmányi Napok témája terveink szerint a következő: MAGYAR KULTÚRA II. — MAGYAR SZELLEMI MŰHELYEK WOLRD-WIDE. *Három pólus: Magyarország, Utódállamok, Nyugat.*

Tanulmányi Napjainkra minden tagunkat és barátunkat szeretettel hívjuk és várjuk.

A Vezetőség

© Copyright Mikes International 2001-2006

Dátum	Idő	Előadó/Előadás	Előadás címe
Szeptember 21. Csütörtök	15:00	**Tóth Miklós**, elnök, HÁGA	A Tanulmányi Napok megnyitása
	15:15	**Kibédi Varga Áron**, AMSZTERDAM	A Tanulmányi Napok témájának bevezetése
	16:00	**Neubauer**, AMSZTERDAM	Pest-Buda eltűnt kultúrái
	20:00	**Biernaczky Szilárd**, BUDAPEST **Csicsery-Rónay István**, WASHINGTON **Szigeti László**, POZSONY	**'A magyar kultúra kiadói és terjesztői'**
Szeptember 22. Péntek	9:00	**Arday Géza**, BUDAPEST	Lélegeztetőkészüléken tartott kultúra: a magyarországi irodalom helyzete
	11:00	**Vallasek Júlia**, KOLOZSVÁR	Világok változása. Az erdélyi irodalom fordulópontjai.
	15:00	**Sipos Gyula**, PÁRIZS	Magyar színház Franciaországban (különös tekintettel Josef NADJ Orléans-i JEL-színházára)
	19:30	**Farkas Flórián**, HÁGA	**Beszámoló a Mikes International V. évéről**
	20:00	**László Noémi**vel beszélget **Arday Géza** KOLOZSVÁR — BUDAPEST	**Irodalmi Párbeszéd**
Szeptember 23. Szombat	9:00	**Beke Albert**, BUDAPEST	Népfi vagy kegyenc? — Illyés Gyula és a hatalom
	11:00	**Sulyok Vince**, OSLO	A magyar szó és gondolat — északi fordításokban. A fordítói tevékenység fontossága és missziója.
	15:00	**Gömöri György**, LONDON	Magyar irodalmi peregrináció: nyugati és kisebbségi magyar irodalmi összjáték
	19:30	**Czigány Lóránt**, LONDON	**Magyar Irodalmi Figyelő**
	20:00		**Gloria Victis 1956** Ünnepélyes irodalmi megemlékezés az 1956-os Magyar Forradalomról és Szabadságharcról
	21:00		**Irodalmi Est**
	22:00		**Fogadás**
Szeptember 24. Vasárnap	10:00	**Makkai Ádám**, CHICAGO	Magyar költészet angolul — a *CSODASZARVAS* kötetek (1 és 2) története és sorsa
	12:00	**Tóth Miklós**, elnök, HÁGA	A Tanulmányi Napok bezárása

Szombaton 13:00 és 17:00 óra között *magyar kulturális foglalkozás*t tartunk az ifjúság számára. Ennek műsora a következő:

- Jókai és kora
- Filmvetítés (Jókai Mór: A kőszívű ember fiai)
- Népi táncház

A Tanulmányi Napok előadásai alatt gyermekfelügyeletről gondoskodunk.

© Copyright Mikes International 2001-2006

BÖHM — BARTÓK DÍJ

A Mikes International Alapítvány 2006-ban díjat alapít az egyetemes magyar filozófiai kultúra előmozdítása érdekében. A díj névadói a Kolozsvári Filozófiai Iskola két kiemelkedő alakja: Böhm Károly, a magyar filozófia megalapítója és málnási Bartók György.

A díjalapítás időpontja a következő évfordulókhoz kapcsolódik:
2006-ban ünnepeljük Böhm Károly születésének 160. évfordulóját s korszakalkotó műve — *Az Ember és Világa III. — Axiologia vagy értéktan* — megjelenésének 100. évfordulóját; 2007-ben pedig málnási Bartók György születésének 125. évfordulóját ünnepeljük.

A Böhm—Bartók Díjat pályamunkával lehet elnyerni.

Mikes International Alapítvány vezetősége

Hága, 2006. március 15.

———————

A 2006. évi pályakérdés a következő:

Böhm Károly értékelméletének és ez értékelmélet történelmi hatásának kritikai tárgyalása

Feltételek:

1. Pályázó:
   - Mindenki pályázhat, bárhol is éljen a világon.
   - A pályázat jeligés. A pályamunkát és a jeligét a következő módon kérjük az Alapítvány postacímére elküldeni:
     1. A pályamunkát CD-ROM-on kérjük egy borítékban eljuttatni. A CD-ROM-on tüntesse fel a jeligét (gépelve).
     2. A pályázó nevét, lakcímét és email címét egy külön lezárt borítékban mellékelje a CD-ROM-hoz; ezen a borítékon csak a jeligét (gépelve) tüntesse fel.
     3. Postacím:
        Stichting Mikes International
        Suezkade 74
        2517 BX Den Haag
        Hollandia

2. A pályamű feltételei:
   - A pályamű nyelve: magyar.
   - A pályamű eddig sehol nem jelent meg, más pályázaton nem szerepelt.
   - A pályamű formátuma: Microsoft Word (PC-verzió).

© Copyright Mikes International 2001-2006

3. A pályamű beküldésének határideje: **2007. március 15.**

4. Pályadíj: **2.500 €**

5. A pályamű elbírálásának irányelvei: a Díj csak akkor kerül kiosztásra, ha a beküldött pályamű(vek) megüt(nek) egy általunk abszolút értelemben vett akadémiai szintet. Irányadóul felhívjuk a figyelmet Bartók György *'KANT ETIKÁJA ÉS A NÉMET IDEALIZMUS ERKÖLCSBÖLCSELETE'* című művére, amellyel a szerző 1918-ban elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Gorove-pályázatának díját. A mű a pályázat bírálatával együtt (bírálók: Pauler Ákos és Alexander Bernát) elektronikusan elérhető a Mikes International könyvkiadási honlapján: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

6. Eredményhirdetés: **2007. augusztus 3.** Csak a díjat elnyert pályaműhöz tartozó jeligés boríték kerül felbontásra.

7. A pályamű közlése: a Mikes International Alapítvány fenntartja a jogot arra, hogy a díjat nyert pályamunká(ka)t elsőként publikálja.

Mikes International Alapítvány vezetősége

Hága, 2006. március 15.

© Copyright Mikes International 2001-2006

MÁLNÁSI BARTÓK, György : Böhm Károly tana és személyisége

Felolvastatott a „Böhm Károly-Társaság" alakuló gyűlésén 1913 május hó 13-án Kolozsvárt. [*]

A hála és a kegyelet megindult érzésével gyűltünk össze e helyen, hogy a hazai gondolkozás egyik legnagyobb alakjának szellemében a magyar philosophia mívelésére egyesüljünk. A hálának és kegyeletnek ezek az érzései azonban nem a multakon boronganak s a régi jó idők dicséretében merülnek el, hanem lelkünket megihletve, kitartó erőnek és el nem csüggedő reménységnek lesznek forrásaivá.

Valóban, *Böhm Károly*, mint a kitartó erőnek és a jövőben való bizonyos reménységnek példamutatója járt közöttünk s mikor a szellemi életnek csodálatos mélységeit tárta föl hallgatói előtt, az igazság erejében való szent meggyőződése ellenállhatatlan erővel ragadta meg a lelket és tette bizonyossá a felől, hogy az *intelligentiának*, az *öntudatnak* értéke páratlan minden érték között, forrása, gyökere, éltetője mindannak, a mi e földön becses előttünk. Az ő intelligentiájának fényében visszatükröződő és életét nyerő világ, feltűnvén szemeink előtt, bizonyosságot tett a mellett, hogy az öntudatnak fényétől nyer fényességet minden s ha kialudt már a napnak világa is, az öntudatnak mécse világít nekünk. Az ő gondolkozásának energiája, lelkének örökös reménykedése tettre hevíti a mi lelkünket is, hogy az ő szellemének vezetése alatt kemény szívvel és ifjú reménységgel lépjünk az útra, a mely a szellemvilág felé viszen.

Az ő szellemében? De hát melyik Böhm Károly szelleme? ... Erre a kérdésre keres feleletet s ad magyarázatot is talán e rövid emlékezés.

Böhm Károly, kinek emlékezetét felújítani megalakulandó társaságunknak első kötelessége, az öntudatos Ént vallotta a nagy mindenség szilárd központjának. Ha Böhm Károlynak képét tehát megrajzolni s emlékezetét felújítani akarjuk, személyiségének középpontjába az *intelligentiát* kell állítanunk, mert nem csak tanítása, hanem egész élete is az intelligentiának szolgálatában állott: az intelligentia, a mely a legteljesebb öntudat is egyszersmind, volt mozgatója egész gondolkozásának, minden cselekvésének és az intelligentiát vallván az értékek értékének, védelmezésében soha el nem fáradott. Az öntudatnak páratlan ereje jellemzi Böhmöt s ad értéket minden tanának. Már kora ifjúságában a philosophia szolgálatára kötelezte el magát: „az iskolai feladatok csak amolyan mellékdolgok reám nézve — írja 1866-ban, mint húszéves ifjú — tulajdonképpeni studiumom a philosophia". Még teljesebbé válik elhatározása Kanttal való foglalkozása után, mikor is teljesen felhagy költészettel s drámaírással s az önelhatározásnak egy fényes pillanatában a philosophia művelését tűzi ki céljául: „A drámaírásnak ilyen körülmények között vége van," — olvassuk napló-jegyzeteiben. „Teljesen a philosophiának szentelem magam. De látom, hogy ez a mező végtelen, a hol már a leghatalmasabb erők küzdöttek, a melyek előtt az én erőm porba sülyed. És úgy szeretnék én nagyot alkotni. Dolgozni akarok; legyen Magyarországnak is egy önálló philosophiai rendszere, a mely eddig még hiányzott. Ó, ezek a tervek, a melyek olykor-olykor lelkem előtt felmerülnek, oly csábítóak, oly hatalmasok, hogy nem vagyok képes nekik ellentállani. Kell nekem Magyarországon a philosophiát új útra terelni, új korszakba kell lépnie általam, legyen ára bármi drága, vagy meg kell halnom." Az öntudat világosságából sarjadzó erőnek világosabb és kézzelfoghatóbb dokumentumai alig lehetnek, mint ezek a szavak, a melyek egy 20 éves ifjú lelkéből mintegy kijelentésszerüleg törnek elő s egész életének célját oly határozott alakban vésik lelkének mélyére, hogy ettől a céltól életének egyetlen pillanatában sem tért el s megvalósításán dolgozni el nem fáradt soha. A magyar philosophiának ilyen kemény öntudatu, erős akaratú férfiúra volt szüksége, hogy önálló életre törjön s a magyar faj lelkének oly sajátosságait hozza majd napfényre, a melyek eleddig ott szunnyadoztak a szellemnek mélyén s várták a szabadítót, ki az öntudatnak fényes világára segítse őket.

Böhm Károly *az öntudat embere* a szó legteljesebb és legphilosophikusabb értelmében. Minden vizsgálódás első adatául az öntudat tagadhatatlan tényét tekinti, egy olyan tényt, a mely reá nézve csakugyan élmény vala s a léleknek egy olyan ragadománya, a mely nélkül érték nem létezik. „Ezt kell a bölcsességnek azon hegytetőül tekinteni, melyen megállítani törekedett Sisyphus ama roppant követ: ha e tetőre nem bírja gördíteni a követ, ha e fejtvényt megfejteni nem bírja, hiába való minden törekvése: visszaesik s ha félre nem ugrik, összezúzza a vakmerőt a μοῖρα κραταιὰος." — így ír 1867-ben az öntudatnak közvetlen tényéről. Az öntudatnak erről a végtelen, alig megbecsülhető értékéről való meggyőződés végigkíséri Böhmöt egész philosophiai működésén; ez a meggyőződés az a gránitkő, a mely az Ember és Világa egész büszke épületét hordozza és a maga kyklopsi-nagyságával a philosophiában járatlan lélekre is a fenségesnek benyomását teszi. Az öntudatnak tényét megmagyarázni, logikai úton lényegéhez férkőzni nemcsak nehéz, de egyenesen lehetetlen is; az elmélyedésnek valamely világos pillanatában csak megragadni lehet azt, de ha egyszer megragadtuk, a megragadásnak ezen ténye által örök

[*] Megjelent in: PHILOSOPHIAI ÉRTEKEZÉSEK. Kiadja a Böhm Károly-Társaság Kolozsvárt. Szerkesztik: Dr. Bartók György ügyvezető és Dr. Makkai Sándor titkár. 1. szám. Stief Jenő és Társa könyvsajtója, Kolozsvár, 1913.

A mű digitalizásában közreműködött Török Máté, az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár munkatársa. Ezért itt hálás köszönetet mondunk. [Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

birtokunkká is tettük. Böhm Károlynak örök birtoka vala a kifejlett, a megértett, a végtelenséget magábanfoglaló, a mindent megértő öntudat, az emberi szellemnek ez a gyémánt-csomója, a mely életének minden pillanatában, lelkének minden mozdulásában, cselekvésének és gondolkozásának egész világában félreismerhetetlen módon tett tanúbizonyságot önmaga mellett, otthagyván sugarainak nyomát mindenen, a mi fényének körébe került.

Az öntudat *egyetlen*, de nem *egyedüli*, páratlan, de nem forrása a létnek, illetve a valóságnak, hanem annak visszatükrözője, azaz, a maga lényegéhez átalakítója. Az öntudat teremtő öntudat, de nem önmagából teremt, mint a pók, a mely a maga szálaiból szövi meg hálóját. A maga szempontjából s következőleg az ember szempontjából általában, csak az bír értékkel, a mi az öntudatnak fényében megjelenik, sugaraiból táplálkozik és csak az bír léttel, a mi az öntudattal viszonyba lépik. Bármint is tekintsük a dolgot, tüzetesebb vizsgálat úgy fogja találni, hogy e fentebb leírt tételek csakugyan megfelelnek a valóságnak s mindazok a tanok, a melyek ezen megfigyelésekre épülnek, ha a logika törvényének ellene nem mondanak, igaznak nevezhetők. A philosophiai problémák tömkelegében az öntudat problémájának megfejtése, a kérdéseknek egész seregéhez adja meg számunkra a megfejtésnek kulcsát, mert az öntudat kérdésében elfoglalt álláspontunk, egész philosophiai álláspontunkra nézve elhatározó, döntő fontosságú. Az öntudat kérdésében elfoglalt álláspontoktól függ a lét, a valóság, az igazság, az érték s az ezekkel összefüggő kérdésekben elfoglalandó álláspontunk is; következésképpen az öntudatnak problémája teljes joggal nevezhető a philosophia alapproblémájának. Böhm Károly philosophiájának megértéséhez az öntudat tényének megértése adja a kulcsot s ezen tény megértetvén, abból rendszere szerves egészként bontakozik ki, akár a dialektika, akár az axiologia mélységeit tekintsük is.

Az öntudat tényéből indulva ki, tartsunk hát madártávlatból szemlét Böhm bölcselete fölött s a rendszer körvonalait áttekintve, értsük meg az öntudat tényének páratlan fontosságát.

Böhm tanának központja az Én.

Az Én, melynek tevékenysége éppen abban rejlik, hogy önmagáról tudomást szerez, ezen tudomásvétel által megőrzi szabadságát, a mely legdrágább kincse az intelligentiának, és szabadságának megőrzése közben önmagát kifejti. Az emberi szellem kifejtésének legelső feltétele, a conditio sine qua non-ja, az emberi szellemnek szabadsága. Kifejlés és érvényesülés szabadság nélkül elképzelhetetlen, a szabadság nyomában pedig, ha nem csenevészedtek el a szellem erői, mindenütt ott jár a fejlődés, a melynek legfelső fokán káprázóan fénylik a maga bámulatos pompájában és mégis felséges egyszerűségében az intelligentia.

Az Én, a mikor tevékenységében teremt, tulajdonképpen önmagát fejti ki s ezen kifejtés közben mind nagyobb és nagyobb mértékben jut önmagának tudatára. A fejlődő Én teremti meg a maga valójának képét s hogy milyen az a kép, a teremtő Énnek fejlettségi fokától függ. „A mi világképünk ennélfogva — mondja Böhm IV. 8. — *az Én evolutioja*". Mindazt, ami ezen fejlési folyamat közben kifejlett, az öntudat hatja át s ez által önmagát valósítja meg. A fejlés egész folyamatának szabályozója az *okiság*, a mely az Énre történő hatások és az Én részéről indított ellenhatások szálait vonván meg, érchálózatba fogja össze az egész mindenséget, melynek középpontja az ismerő, cselekvő és szemlélődő Én. Mindaz, a mi az Én előtt ily módon kifejlett, *a valóságot* teszi; erről a valóságról szól a *valónak* tana vagy az *ontologia*.

Az a kérdés már most, hogy milyen viszony áll fenn a teremtő Én és az általa teremtett ezen világkép között? Böhm philosophiájának megértése és helyes megítélése szempontjából e kérdésre adott felelet rendkívüli fontossággal bír. Tény az, a melyen semmiféle magyarázattal változtatni nem lehet — hogy Böhm szerint az Én teremti meg a maga világát s ezért művének címe is „Ember és Világa." Az ember és világa között tehát a teremtőnek és a teremtettnek viszonya áll fönn, mert a külső „világ nem *teremt* bennünk képeket, hanem csak *megindítja* azok keletkezését." (IV. 7.) A külső világ által megindított Én tevékenysége mindaddig tart, a míg önmagával nem szembesült, a mi ha megtörtént, a tevékenység véget ér és az Én nem-tudatos tartalma immár öntudatos birtokává lőn.

Ha így áll a dolog, teljesen indokolatlan az a kérdés, hogy vajjon hát az Én teremti-é ezt a nagy mindenséget? vajjon az Énből vezeti-é le Böhm a világot minden teremtményeivel és tüneményeinek sokféleségével együtt? vajjon nem létezik-é a valóság az Én nélkül is? — Minde kérdésekre nagyon határozott és világos a felelet: az ismerő Én maga alkotja meg és teremti a maga világképét, a mely annyiféle és olyan charakterű, mint a hányféle és a milyen charakterű a teremtő Én. Ezért mondottuk fennebb, Böhm saját szavait idézvén, hogy a világkép az Én önkifejtése. A valóságot azonban nem az Én teremti meg s nem is vezetjük le belőle azt. A valóság adva van s az Én kényszerűen elfogadja a maga kategoriái szerént rendezvén el a reája történő hatásokat s a részéről megindított ellenhatásokat. A külső világnak létezését, a valóság megadottságát nem kieszelni kell, hanem constatálni, mint visszaútasíthatatlan s meg nem cáfolható tényt. Levezetésekre, bölcselkedő deductiokra szükség itten nincsen, mert ha „nem hiszed, hogy mindez való, — lépen bök a rúd és megrug a ló." (Arany.)

A kényszerűen megalkotott képet a tevékeny Én megismeri az által, hogy e képet öntudatosan utánna alkotja s ezen utánna alkotás segítségével azt, a mi eddig nem-tudatos tartalmát képezte, a maga el nem idegeníthető öntudatos birtokává teszi. Ily módon a világnak végtelen jelentésekből kialakuló és megrajzolt képe áll előttünk, mely kép hogy megfelel-é a tőlünk független valóságnak vagy sem? — erre a kérdésre feleletet már azért sem adhatunk, mert hiszen a tőlünk független valóságot nem ismeri senki.

A már megalkotott s készen előttünk álló világkép minősége a megalkotó Én fejlettségi fokától függ. Az Én u.i. a fejlődésnek fokozatain megy át, a mely fokozatot az öntudatnak több vagy kevesebb tisztasága, illetve szabadsága jellemez.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Minél magasabbra hágunk a fejlődésnek fokain, annál világosabb az öntudat s annál nagyobb szabadsága is. Minőségileg s általában is legértékesebb lesz a világnak az a képe, melyet oly Én alkotott, kinek lelkében központi helyet az intelligentia foglalja el; legkevesebb értékkel pedig az a kép fog bírni, a melyet olyan Én alkotott, a ki még az érzékiségnek fokán felül nem emelkedett s a maga érzéki vágyainak vad tüzétől emésztetik, mint igazi rabszolga. Minő távlatot varázsol elénk az Én fejlődhetésének ez a határtalansága s minő hévvel, az idealismusnak mily végtelen erejével tudta Böhm rajzolni a fejlődésnek ezt az útját, a melynek végén az intelligentia szabadsága kínálkozott örök jutalmul mindazok részére, a kik bátor szívvel, világos fővel, a jobbra törő akaratnak nem ernyedő kitartásával követik a szót: sursum corda! A föld anyagiságán vetve meg lábaink, szilárd alapon állva, merész repüléssel repülünk be egyenesen a valóság szívébe: az önértékű szellem világába!

Kétféle vonásból tevődik össze ismeretünknek tárgya, a világnak képe. A vonások első csoportját teszik azok, a melyeket a külső világnak kényszerére alkotott az Én s vetített vele a világnak képébe: ezek a vonások együttvéve képezik az ontologikus vonások csoportját. Ezzel szemben áll a vonások második csoportja, a mely a világnak képébe beleszövődik s a mely bizonyára nagyobb értékű, habár az ontologikus vonások csoportja nélkül el nem lehet. Az Én ugyanis nem csak el szenvedi a külső világnak reátörténő hatásait, hanem ezekre a hatásokra maga is felel, visszahat s ezen visszahatással a maga lényegét kifejezésre juttatja, beleszövén vágyainak, érzéseinek, indulatainak, szenvedélyeinek sokszínű fonalát a világnak való képébe. E szálak a világképnek axiologiai vonásait adják s reáhelyezkedve az ontologiai rétegre, mely nekik is alapul szolgál, világképünknek végtelen értéket, ki nem beszélhető bájt és kellemet adnak.

Világképünk ontologikus és axiologikus vonásainak viszonya világos, ha meggondoljuk, hogy a kettő t.i. az Én és a Nem-én elválaszthatatlanul egymáshoz tartoznak, egyik a másik nélkül el nem lehet s következésképpen a belölük származó vonások között is az egymáshoz tartozóság viszonya áll fönn. A világképünknek két shpaerája a kellő és a való világ egyenjogú tényezőként lépik föl s külön-külön nem, csak együttvéve adnak egy egész, emberi világot. E ténynek földerítése Böhm egyik legmélyebb gondolata.

Ha a kellő és a való világnak félgömbje, a kettő együtt alkotja meg a világnak gömbjét, akkor egy közös központtal kell bírniok, a melyik egymáshoz láncolja őket s egyszersmind élteti is. E problémának részletes fejtegetésébe ezúttal nem bocsátkozunk. Csak annyit adunk itt elő, a mennyi az érték fogalmának, lényegének, fajainak megértéséhez okvetlenül szükséges. E pont mutatja legvilágosabban, hogy Böhm philosophiája nem meddő syllogistikának terméke, nem deduktiv soroknak egymással való csendes együttléte, hanem egy alapvető, középponti gondolatból kisarjadzó és egészen, a szó legteljesebb értelmében vett szerves élet, a mely a gyökérből felszívott egészséges nedvek által táplálja az egész hatalmas lombozatot. Itt nem tételek dulakodnak egymással vagy kötnek megadással békét, hanem igazán *élmények sorozata* az, a mely a szellemnek legmélyéről fakad, magával hozván fölszínre és szerte vívén a szervezet minden kis részébe az éltető erőt. *Itt az alapgondolaton nyugszik minden teher, de minden érték is ebből fakad.*

Az ontologia és axiologia közös gyökerének megállapítása céljából emlékezetünkbe kell hívnunk a következőket. Tudnunk kell első sorban, hogy az értéknek két objektív charakterű faja a haszon és az önérték. A merőben alanyias élvértéket itt figyelmen kívül kell hagynunk, habár heuristikus becse tagadhatatlan. A haszon szerint való értékelés, a mint ez Böhm kutatásaiból kétségtelen, az okiság által szabályoztatik s az utilismus a maga lényege szerint az okiságra utal: a haszon gyökere az ok fogalmában keresendő. Az önérték szerint való, vagyis az idealistikus értékelés egészen más természetű, mert itt már az okozati hálózaton felülemelkedik az Én az aesthetikai szemlélődés magaslatára s a dolgokat ebből az érchálózatból kiemelve, elkülönítve, intuitíve tekinti. Azaz: az önérték szerint való értékelés a dolgokat, a maguk lényében szemléli s következésképpen az értékelésnek ez a faja a subtantiának, a lényegnek fogalmára utal, a mely az önértéknek gyökere. Az utilista értékelés gyökere az ok, az idealistikus értékelés gyökere pedig a lényeg lévén, az értékelésnek közös gyökere az Énnek önállítása, a melynek az okozatosság és lényegesség két stádiuma csupán. Mivel pedig az Én önállítása, a mely minden tartalomnak a formája, a projectio, a kivetítés — az értékelésnek végső, közös gyökere is a projectio leszen.

A világkép megalkotásának ismerete teljesen meg fogja világítani az ontologia és axiologia, az alkotás és az értékelés összefüggését. Tudjuk az előzőkből, hogy az Én a maga kényszerűen alkotott világképét, tisztaságát megőrizni törekedvén, maga elé kivéteti s kivetítvén megismeri. Ez a kivetített világkép, mint jelentések hálózata áll előtte s mint a valóságnak ábrázolója, ismeretünk egyedüli tárgya. Ámde az Én ezt a maga alkotását nemcsak kivetíti, hanem szeretetteljesen szemléli is, mert hiszen az ő alkotása. Ezen szemlélése közben azután magára is, mint alkotóra, vet egy futó pillantást, a mely teljesen elegendő arra, hogy önerejét is tudomására hozza. Az önmagára figyelő öntudat megelégedetten veszi észre és állapítja meg, hogy az a felséges nagy képtár, a mely előtte elterül, egészen az ő alkotása s önerejének tudatára ébred. Érzi, hogy projectioja, önmagának állítása sikerült, ezen siker fölött örömet érez s önmagát, mint e sikerült képnek alkotóját, örömének okozóját, szereti. *Ez a szeretet, az értéknek végső gyökere*.

Az alkotás és az értékelés, az ontologia és axiologia közös gyökere a szellem önállítása, a projectio, a melyet az öröm érzete kísér, megszülvén az önszeretet érzését, minden értéknek végső gyökerét. „Az Én nemcsak a gazdag szellemiség, hanem annak érzi is magát s ezen önérzetben kifejezi önmaga szeretetét, magának az értékét" (III. 29.) Végső ponton tehát az érték csirája az öntudat szabadsága s ezen a ponton túl menni nem lehet: „az érték ép oly transcendentalis feltétel, mint az „Én" vagy a „lét" vagy a „szemlélés" (IV. 14. I.)" A miként az ontologiában nem levezetni akarta Böhm a valóságot, hanem megadottnak tekintette, éppen úgy az axiologiában is nem levezetni akarta az értéket, hanem lényegét és természetét elemzéssel felderíteni

© Copyright Mikes International 2001-2006

igyekezett. Az analysis végső pontjában itt is az öntudatos, a teremtő Én található, a melyből fakad világunknak képe s minden, mi e képben jelentéssel bír. Az ontologia az öntudat tényéből indult ki és az axiologia az öntudat értékéhez jut el sok fáradságos, mélységes elemzés után, kimondván e nagysúlyú tételt: *nemes csak az intelligentia!*

Rövid és hézagos e szemle — jól tudom. Nem is az volt a célja, hogy Böhm tanának teljes kivonatát adja s ha erre törekszik vala, hiában való lenne a reáfordított munka. Csak halvány vonások ezek, Böhm tanának legmélyebb fundamentumai, bizonyságul ama tételünk mellett, hogy Böhm philosophiájának gyökere az öntudat ténye s e ténynek világos, átható ismerete. Mert Böhm Károly az öntudat tényének alapvető s a gondolkozásra nézve nélkülözhetetlen jelentőségét nem csak átlátta és hangsúlyozta, hanem ha szabad magunkat így kifejeznünk, lelkében élte is szüntelenül. Az öntudat jelentőségének a lélekben való gyökeres megélése tette őt képessé arra, hogy az öntudatnak tényét meg is értse és másokkal is megértesse. Az öntudat jelentésének ez az átértése, a mely a philosophia legújabb irányaiban oly nagyfontosságú kutatások tárgya, — az öntudat jelentésének ez az átértése Böhm Károly tanának örök, soha el nem évülő érdeme. Idevonatkozó fejtegetéseivel, igaz, Fichtehez kapcsolódik Böhm, de a míg Fichte a maga constructioival nem elemezte, hanem levezetni akarta az Ént s az Én tartalmát képező öntudatot, addig Böhm a legvilágosabb jelentéstani elemzéssel az öntudatnak értelmét állapította meg. Az öntudat jelentőségét látta már Descartes, sőt látták már az indok nagy bölcsei is, látta Kant és látta Fichte, de meggyőződésünk szerint, az öntudat jelentését, az öntudat értelmét s ez által az öntudatnak értékét Böhm látta először a maga igazában és ő volt az első, a ki e jelentést és értéket nemcsak megmagyarázni, hanem érvényesíteni is tudta.

Az öntudat jelentőségének a lélekben való gyökeres megélése nemcsak arra képesítette Böhmöt, hogy jelentését megállapítsa, hanem képessé tette arra is, hogy ezen jelentésnek, ezen páratlan értéknek, a mely a maga páratlanságában szinte emberfölöttinek látszik, — ezen páratlan értéknek megfelelőleg az öntudat számára a szellemi életben őt megillető helyet biztosítson. Az ő egész tana tulajdonképpen nem egyéb, mint az öntudat ősértékiségének kimutatatása, az *öntudat phaenomenologiája*. Minden a mi létezik azaz velünk, mint ismerő, tapasztaló, cselekvő Énekkel viszonyba kerül, reánk nézve jelentés, amely nem a külső, megtapasztalt tüneményekből került az öntudatnak zárt egységébe, hanem ellenkezőleg az öntudatból, mint legvégső forrásból kerül a megtapasztalt tüneményekbe. Hogy milyen ez a jelentés és milyen értékkel bír, — az az alkotó Énnek minőségétől, fejlettségének fokától függ. Minden jelentésnek s következésképpen minden értéknek forrása az öntudat, az intelligens Én, a mely a maga értékét vetíti reá mindarra, a mit megalkotott. Nem a fejlődés teremt, mint azt a divatos philosophia hirdeti, hanem az öntudat, az intelligentia, a mely minél fejlettebb, annál értékesebb teremtménynek lesz szülőapjává. A fejlődésnek legmagasabb fokán, a melyre vágyódó lélekkel tekint a szellem, mint önkifejtésének végső céljára, ott vár reánk az öntudat azonos tisztasága és minden salaktól ment szabadsága. Az öntudat jelentőségének gyökeres megélése szükségképpen vezet arra a gondolatra és meggyőződésre, hogy minden szellemi tevékenységünk, ha a szellem természetének megfelel, az öntudat tisztaságára és feltétlen szabadságára tör. Gondolkozásunk célja: az öntudat azonos szabadságának megszerzése. Cselekvésünk célja: a szabad és tiszta öntudat. Szemlélődésünk célja: az öntudat azonos tisztasága. Az emberi tevékenységnek minden terén az öntudatnak kell vezetnie s az öntudatnak kell lényegét megvalósítani. Mert az ember lényege a szellemiség; „a szellemiség pedig nem rejlik másban, mint az öntudatosságban: minden más vonása csak az öntudatosságtól függ." (IV. 433.) Éppen mert a szellem lényege az öntudatosság, ennek megismerése is csak az öntudatosság útján lehetséges. És ezt az utat Böhm kora fiatalságától kezdve sírja megnyíltáig járta és halálos ágyán is a valóság és az igazság viszonyán töprengett.

Böhm Károly tanításában szelleme tükröződik vissza és ez a szellem a maga mélységének kikutatásában egy percig sem lankadott. Minden, a mit megírt és minden, a mit bizalmas baráti körben szólott, öntudata szabadságát tükrözé vissza. Öntudatának tisztasága, melyből a lelkiösmeret nyugodtsága táplálkozik, ez volt egyetlen, de szigorú szabályozója minden gondolatának és minden cselekedetének. Öntudatának tisztaságából fakadt lelkének az az olympusi nyugalma s derűje, a mely egyéniségének egyik legbecsesebb alkotórésze volt. Öntudata ezen szabadságának megvédésében azonban könyörtelen vala, s ilyenkor külömben szelíd, nyugalmas lelke villámokba tört. Derűs lelkének tápláléka a pajzán Aristophanes és Don Quijote vala: szabadságában megzavart öntudatát Demosthenes beszédeivel pihenteté meg. De mert ez az öntudat kristálytiszta vala, minden külső ingerre, mely tisztaságát megzavarhatá, érzékenységének egész hevével felelt. Böhm Károly lelke csakugyan olyan volt, mint egy hatalmas dómnak rengeteg belseje: minden csendzavaró lépést százszoros echoval vert vissza; de a ki áhitatos lélekkel, a szellem önértékébe vetett bizalommal közelgett feléje, azt szerető szívvel fogadta magába s atyai jóságát árasztá reá.

Böhm Károly tiszta öntudatának büszke érzetében az aesthetikai szemlélés álláspontjáról tekintette ugyan a körötte nyüzsgő élet vad tülekedését, de nem mint közönyös spectator érdekeletlenül, hanem, mint az emberi ideáloknak törhetetlen harcosa, sokszor bizony sebzett szívvel s vérező lélekkel. Hazafias érzésével soha sem sátorozott, de főműve III. kötetének előszavát március 15-ről keltezte, abban az időben, a mikor hazánk alkotmánya is már-már veszélyben forog s a mikor — saját szavai szerint — „édes hazánk tépett erkölcsi és politikai viszonyai között" művének hatását meglátni nem is reménylette. Közéletünk egyes jelenségei fölött minden tartózkodás nélkül mondott szigorú ítéletet s ítéletének kánonja az vala, hogy vajjon az intelligentia fejlését ez vagy az képes-e elősegíteni. Ez a körülmény egész egyéniségének kifejezetten aristokratikus jelleget kölcsönöz, de ez az aristokratizmus az egyetlen, a melynek jogosultsága van: a szellem aristokratismusa. És ezen aristokratismusnak Böhm Károlynál méltóbb képviselője aligha akad. Ez az öntudat mélyéből fakadó aristokratismus

© Copyright Mikes International 2001-2006

kölcsönöz lelkének megmagyarázhatlan varázst s jut kifejezésre abban a felséges önérzetben, a mely jól tudja, hogy a mit alkotott, „nem csillogó díszmű csupán a pillanatnyi meghallgatás számára" és büszkén hirdeti, hogy „művét, mely nem *egy* nap alatt készült, nem is lehet *egy* nap alatt megsemmisíteni" — Böhm Károly igazán az intelligentia embere volt, a ki kegyelmet nem várt senkitől, de kegyelmet osztani sem volt hajlandó, ha a szellemnek nagy értékei forgottak szóban. Elveihez hű, elveiben hajlíthatatlan, mert ezek az elvek az öntudatnak tiszta talajából sarjadzottak s akármelyiknek megsértése ennek az önértékű intelligentiának szabadságát zavarta volna meg.

Igaza van Kantnak: a jellem egységében áll az ember tökéletessége. Böhm Károly jelleme egységes jellem vala és lelke a maga belső értékének tudatában örvendett is ezen értékének s mintegy igazolta Goethének mondását: „ha magad értékének örülni akarsz, kölcsönözz értéket te a világnak!"

***

A „Böhm Károly-Társaság" Böhm szellemében törekszik a magyar philosophia mívelésére. Melyik hát a szellem, a Böhm Károly szelleme? Ez a szellem: a saját öntudatára ébredett intelligentia, melynek egyetlen célja: az öntudat azonos tisztaságának és szabadságának kivívása a szellemnek minden fegyverével. Ez a szellem: a szabadságnak, az önállóságnak; a méltóságnak szelleme, a mely önmagán kívül más értéket, más célt el nem ismer. Ez a szellem: a szerény önérzetnek szelleme, a mely nem a gőgös praepotentiában keres gyönyörűséget s tekintélyt, hanem saját erőinek ismeretéből fakad. Böhm Károly szelleme: a szabadságnak és elkötelezettségnek, a szerénységnek és önérzetnek, az öntudatosságnak s a mindig többre törésnek szelleme. Vezesse Böhm Károlynak ez a szelleme megalakulandó társaságunkat is, hogy annak minden egyes tagja az öntudat végtelen értékének érzésétől áthatva, az igazságnak látásában találja gyönyörűségét, hogy megtalálhassuk Platon szavai szerint az örökké létező valóságból azt, a mi nem bolyong a keletkezésnek és megsemmisülésnek alatta. (Politeia VI.)

Böhm Károly-Társaság Kolozsvárt.

Megalakult: 1913 május 13-án. *Célja*: a magyar philosophiai irodalomnak tudományos szellemben való művelése és fejlesztése. A társaság e cél elérésére kiváló magyar gondolkozók irodalmi műveinek kiadását anyagilag és szellemileg támogatja. Felolvasások útján igyekszik a magyar philosophia terjedését tudományos szellemben elősegíteni, e felolvasásokat kiadja és tagjainak tagdíjilletmény fejében megküldi. Anyagi erejéhez képest folyóiratot s esetleg más műveket is ad ki.

A társaság *alapító tagjai* lehetnek azok, a kik 200 korona vagy ennél nagyobb összeggel segítik elő a társaság célját, *pártoló* tagjai azok, a kik 3 évi kötelezettséggel évenként 6 korona tagsági díjat fizetnek. Az alapító tagok a közgyűlésen szavazati joggal bírnak, választók és választhatók, ingyen kapják a társaság kiadványait. A pártoló tagoknak szavazati joguk nincs, de a kiadványokat tagdíjilletmény fejében kapják. *Alapító és pártoló tagsági jelentkezések* dr. *Bartók* György ügyvezető címére (Kolozsvár, Bocskay-tér 1.) küldendők.

A Társaság tisztikara: Ügyvezető: dr. *Bartók* György (Kolozsvár, Bocskay-tér 1.). Titkár, dr. *Makkai* Sándor (Kolozsvár, Berde Mózes-utca 3.). Pénztáros: *Makkai* Ernő (Kolozsvár, Farkas-utca 16.). Választmányi tagok: *Nagy* László, dr. *Pauler* Ákos, dr. *Somló* Bódog, dr. *Ravasz* László, dr. *Imre* Sándor, dr. *Varga* Béla, *Fejes* Áron.

A társaság *rendes* tagjai: dr. Böhm Dezső, dr. Szelényi Ödön, dr. Meltzl Balambér, Keller Imre, Tavaszy Sándor, Juhász Albert, dr. Udránszky László, Ágai László, Dóczy Ferenc, Szabó Márton, dr. Varga Zsigmond, Gönczy Lajos, Fejér József, Mayer Imre, Járai István, Imre Lajos, dr. Gál Kelemen, dr. Concha Győző, Révész Imre, Joó József, Csüri Bálint, Hegyi András, dr. Csiky Aladár, dr. Schneller István, Ráth Arnold, dr. Lechner Károly, dr. Apáthy István és a választmány tagjai.

Az alapító és pártoló tagok száma jelenleg 45.

A Társaság 1913. évi kiadványai: 1. *Böhm* Károly *Válogatott értekezéseinek* I. kötete. (Bolti ára 6 korona.) 2. Dr. Bartók György: *Böhm Károly tana és személyisége.* (Bolti ára 70 fillér). 3. Dr. *Makkai* Sándor: *A nagy személyiségek nevelői jelentősége.* (Bolti ára 1 korona). A társaság összes tagjai tagdíjilletmény fejében kapják.

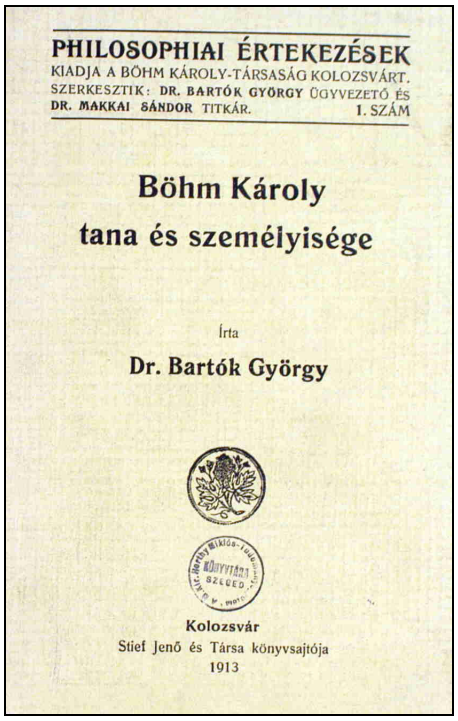
PHILOSOPHIAI ÉRTEKEZÉSEK
KIADJA A BÖHM KÁROLY-TÁRSASÁG KOLOZSVÁRT.
SZERKESZTIK: DR. BARTÓK GYÖRGY ÜGYVEZETŐ ÉS DR. MAKKAI SÁNDOR TITKÁR. I. SZÁM

Böhm Károly
tana és személyisége

Írta
Dr. Bartók György

Kolozsvár
Stief Jenő és Társa könyvsajtója
1913

Károly Böhm's Theory and Personality

Present writing is the festive opening speech given by György Bartók at the founding session of the *Károly Böhm Society* held on 13 May 1913 in Kolozsvár. In this speech Mr. Bartók praises Károly Böhm's great character and personality, and his uniqe achievements in the universal and Hungarian philosophy and expresses his belief and commitment that the Society will work in the spirit of Böhm to promote the further development of the Hungarian philosophy.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

UNGVÁRI ZRÍNYI, Imre : A Kolozsvári Filozófiai Iskola

Egy ígéretes indulás állomásai

Tanárom, Gáll Ernő emlékére

A Mikes Tanulmányi Napok szervezői arra kértek, hogy nyújtsak „...totális körképet a Kolozsvári Filozófiai Iskoláról és méltassam annak szerepét az egyetemes magyar szellemi világban" — ezt azonban egy előadás vagy rövidebb tanulmány keretében nem tudom teljesíteni. Ehhez mind ismereteim, mind pedig a rendelkezésre álló idő és terjedelem kevésnek bizonyulnak. A téma filozófiatörténeti problémaként való kutatásához mindmáig nem állnak rendelkezésre olyan fontos dokumentumok, mint: feljegyzések a Böhm-tanítványok Böhm Károllyal folytatott filozófiai tárgyú beszélgetéseiről, a tanítványok levelezése a Böhm Károly Társaság szervezéséről, az életmű kiadásáról, a társaság működéséről és esetleg felbomlásáról Trianon után. Bár nagyjából elérhetők a tanítványok kiadott írásai, alapvető műveik, illetve alkalmi évfordulós írásaik és reflexióik is egymás és a mester teljesítményére, mindez még nincs egybegyűjtve. Maradna tehát az, amit előttem már mások is megtettek: egyes alapművek gondolatmenetének és hivatkozásainak értelmezése[1], a hasonlóságok és különbözések mérlegelése[2], illetve a tanítványok életművében szellemi orientációjuk változásainak nyomonkövetése, a böhmi kategóriáktól a saját terminusok kialakításáig — legalábbis ott, ahol ez lehetséges. Anélkül, hogy tagadnám egy ilyen „fejlődésvonal" rekonstruálásának a lehetőségét és fontosságát, úgy gondolom, hogy ennek értelmezéséhez sem rendelkezünk elegendő reflektált „háttéranyaggal" ahhoz, hogy az iskola szellemi valóságát konkrét gondolat-artikulációkat figyelembe véve és nem pusztán az interpretátori ihletettségre támaszkodva tárgyalhatnánk. Ennélfogva úgy gondoljuk, hogy hasznosabb és a filozófiatörténeti alapossághoz is közelebb áll, ha egyelőre csupán a Kolozsvári Filozófiai Iskolának, ennek az ígéretes szellemi mozgalomnak indulásával, fejlődésének kezdeti állomásaival foglalkozunk.

A filozófiai iskolára vonatkozó kérdés értelme

Az értelmezés filozófiai elméletének egyik legtermékenyebb tanulsága, hogy a megértésnek kérdezés szerkezete van. Bármely értelemteljes alakzat, irányultság, szándék vagy eszmetörténeti alkotás értelmét csak azáltal remélhetjük a magunk számára megragadhatóvá tenni, hogy előzetesen tisztázzuk, hogy milyen, mai létünkből fakadó kérdésre remélhetünk választ általa. Fel kell tehát tennünk a kérdést: Mit jelent egy filozófiai iskola? Milyen közös törekvések, gondolati teljesítmények, szellemi összefüggések azok, amelyekből egy filozófiai iskolára kell következtetnünk? Mit is akarunk mi a magunk szellemi életproblémáiból megérteni, amikor arra törekszünk, hogy megidézzük, jelenvalóvá tegyük a kolozsvári (erdélyi) filozófiai iskolát?

Kétségtelen, hogy az emberiség legmagasabbrendű szellemi teljesítményei egyedi alkotásokban, remekművekben fejeződnek ki, és ezek hiányát nem pótolja semmiféle szellemi összefogás. Ha azonban a kulturális életet önfenntartó dinamikája és az egyes kultúrszférák önálló élete szempontjából tekintjük, a kultúra, a művészet a filozófia vagy az irodalom nem korlátozódik az alkotásaiban megjelenített szellemi tartalmak vagy az egyéni önkifejezési formák jellegzetességeire és újdonságára, hanem átfogja a produkció, a recepció és a disztribúció egészét, szellemi és anyagi folyamatok által egyaránt kondicionált rendszerét. Hasonlóképpen a gondolkodók szellemi teljesítménye (életműve) nem csupán alkotásaikban, műveik problémakészletében, kérdésfelvetéseik eredetiségében, gondolatvezetésük világosságában és a részletek árnyaltságában rejlik,

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International 2005. évi, 46. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. („NYUGATI MAGYAR SZELLEMVILÁG"; 2005. szeptember 8-11., Elspeet, Hollandia.).

[1] Vö. Kibédi Varga Sándor: Magyar és német filozófia — Az erdélyi és a badeni iskola, In: K. V. S.: *A szellem hatalma*, Aurora, München, [E kötet megjelent elektronikusan a Mikes International kiadásában 2005-ben: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.], illetve Hanák Tibor: Neokantianizmus, Bartók György, illetve Protestáns gondolkodók, Ravasz László, Varga Béla, Tavaszy Sándor, Makkai Sándor, Tankó Béla, In: Hanák Tibor: Az elfelejtett reneszánsz. A magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében, Budapest, Göncöl, 1993.

[2] Vö. Mariska Zoltán: Böhm és Bartók, In: Böhm Károly és a Kolozsvári Iskola, Kolozsvár-Szeged, Pro Philosophia, 1996, illetve Uö.: Málnási Bartók György, In: Bartók György: Válogatott filozófiai írások, Kolozsvár-Szeged, Pro Philosophia, 2001. Uö. A filozófia nevében, Hága, Mikes International, 2003, http://www.federatio.org/mikes_bibl.html.

© Copyright Mikes International 2001-2006

hanem a működő szellem általuk hátrahagyott valamennyi formájában és megnyilvánulásában, amelyek gondolkodásmódját továbbadják, a helyzetek és problémák sokaságára aktualizálják. Az alkotók egy része a maga jellegzetes szemléletmódját, szellemiségét nemcsak műveiben alakítja ki, hanem közvetlen példájával tartós hatást gyakorol tanítványaira is, s ezáltal azok nemcsak a mester műveit képesek hitelesen megszólaltatni, értelmezni, hanem maguk is némiképpen e példamutatás szellemében alkotnak, gyakran még akkor is megtartva vele egyfajta kapcsolatot, amikor saját kérdésfelvetéseikben már túlmennek az általa javasolt megoldásokon.

A filozófiai iskola mibenlétének a kérdését, éppen a kolozsvári iskola értelmezésében mind filozófiatörténeti, mind pedig episztemológiai szempontból releváns módon vetette fel Gáll Ernő[3], aki ily módon termékeny támpontokat adott a jelenség értelmezéséhez. Szerinte a filozófiai iskolák egységét és fejlődését számos tényező határozza meg, mint például, az iskolaalapító gondolkodó örökségéhez való ragaszkodás, a közös kutatási terület, a hasonló szemlélet és metodológia, de mindezeken túl a személyes kapcsolatok és az együttműködés hálózata, vagyis az együttgondolkodás és az egymással való viták folytonossága is. Hasonlóképpen az iskola összekovácsolódását és fenntartását szolgálhatja az együttműködés eredményeként előálló „mi-tudat" és a más filozófiai irányzatoktól való elhatárolódás is. Mindezen tényezők együttes hatása, legalábbis átmenetileg, a filozófiai gondolkodás „hatékony ösztönzőjének" bizonyulhat. Kimondottan újszerű kérdésfelvetés Gáll Ernő részéről a filozófiai iskolának episztemológiai szempontból, ti. Thomas S. Kuhnnak a tudományos közösségeket összetartó paradigmákról szóló elmélete alapján való megközelítésre tett javaslata. Eszerint az a magyarázó elv, értelmezési keret tekinthető paradigmának, „amit a tudományos közösség minden tagja elfogad, és megfordítva, az adott tudományos közösséget azok alkotják, akik elfogadnak egy bizonyos paradigmát"[4]. Gáll tehát a Kuhn idézett megfogalmazása értelmében egy szellemi minta immanens jelenléte alapján szerveződő interpretációk közösségére vezetné vissza az iskola létét, s valójában ez az, ami a filozófiatörténeti vagy tudománytörténeti kutatás számára kiindulópontnak tekinthető, ugyanakkor véleményünk szerint legalább ennyire fontos az iskola kialakulásának, a paradigma tanítványok általi felfedezésének és elfogadásának a folyamata. Az alábbiakban éppen ebből a szempontból, mintegy „születésének állapotában" szeretnénk megvizsgálni a kolozsvári iskolát, ugyanis a közös paradigma sorsának végigkövetése a tanítványok életművében szétfeszítené egy előadás kereteit.

Értelmezésünk szerint a filozófiai iskolák egyéb jellegzetességeik mellett az életformává váló alkotó gondolkodás társadalmi megjelenési formái. E sajátosságuknál fogva képesek összekapcsolni a szellemi alkotások idő feletti problémáit az egyes alkotók időben zajló életeseményeivel. A kolozsvári filozófiai iskolára vonatkozó kérdés approximációi között minden bizonnyal helyet kell kapniuk olyan kérdéseknek is, amelyek a hely, illetve a térség kulturális pozíciójára vonatkoznak. Ilyen kérdések például: Melyek egy kulturálisan és nyelvileg perifériális helyzetben született kiemelkedő jelentőségű életmű továbbélésének feltételei? Milyen viszony van az egyéni törekvések és a sorsdöntő történelmi események között a kulturális célok megvalósításában? Milyen közvetlen példák alapján és milyen emberi viszonyok közepette válik fogékonnyá az emberi elme a filozófiára, mint szellemi attitűdre? Ezzel egyszersmind azt is előrebocsátjuk, hogy a szellemi értelemben vett iskola értelme a mi értelmezésünkben nem merül ki egy közös paradigma jelenlétében, a „mester" és a tanítványok műveinek egymáshoz való viszonyában. Ha ugyanis így volna, a művek puszta áttanulmányozása és az alapgondolatok alkotó felhasználása nyomán bárkit tanítványnak kellene nyilvánítanunk, és nem tudnánk különbséget tenni a korszakokon átívelő szellemi irányzatok és a mester-tanítvány viszony közvetlensége által ihletett élettevékenység alkotásai között.

Bár igaz, hogy létezik a kortársak közötti félreértés lehetősége is, és az életművek későbbi kreatív értelmezése is termékeny lehet, úgy gondoljuk, hogy a mesterrel közvetlen érintkezésben levő tanítványnak több esélye van megérteni a mester életművének alkotó sajátosságait. Mindez azért lehet így, mert a bensőséges kapcsolat és a bizalmas információk az értelmezés olyan többlet-lehetőségét hordja magában, amilyenre más, közvetett értelmezések érthető módon nem tehetnek szert. Ennek az alapja abban az egyszerű igazságban rejlik, hogy az alkotó legösszetettebb és legelevenebb „alkotása" a saját személyisége, amellyel kapcsolatba kerülni újabb jelentésekkel gazdagíthatja az életművet, bár ez a tapasztalat legalább ennyire magában hordja a „túlságosan emberi" szempontoknak a gondolatok megítélésére gyakorolt befolyását is. Fent megfogalmazott kérdésünket általánosítva így is megfogalmazhatnák: Milyen jelentősége van a szellemi vezető és a vezetett kapcsolatának, a mester és a tanítvány(ok) szakmai közösségének egy magasrendű szellemi célnak alárendelt tartós együttműködésben?

A mester szerepének vizsgálatában, a mester-tanítvány viszony szintjeit elemezve elkülöníthetőnek tűnik néhány lényeges aspektus: 1. A mester életműve és oktatói gyakorlata, mint a filozófiai problémák kijelölésének és a módszeres értelmezés gyakorlatának bemutatása; 2. A tanítványoknak, mint valódi szellemi teljesítményre képes alkotónak a kiválasztása, illetve teljesítményük igényes, világosan megállapított szempontok (a „szellem" követelményei) szerinti megítélése; 3. A tanítványok első teljesítményei: a mester gondolatainak alkotó alkalmazása; 4. A mester hagyatékának ápolása; 5. A tanítványok szétszóródása és szellemi továbblépése.

[3] Gáll Ernő: Gondolatébresztő együttolvasás, *Korunk, 1986 /8.,* 630. o.
[4] Idézi Gáll Thomas S. Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezeté*-ből.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az iskolaalapító: Böhm Károly

A Kolozsvári Filozófiai Iskola létrejötte a magyar szellemi életben Böhm Károly filozófiai rendszeréhez és filozófia-professzori munkásságához kapcsolódik. Böhm a századforduló központi jelentőségű filozófiai kérdéskörét, az értékproblémát és az eredeti filozófiai alkotást állította tevékenysége középpontjába. Filozófiájának szigorú módszeressége és szisztematikus építkezése, valamint kérdésfelvetéseinek határozottan egyéni jellege megélénkítette magyar kortársai, különösen pedig tanítványai érdeklődését a filozófia művelése iránt. Példája európai stílusú alkotó légkört, filozófiai műhelyt teremtett a kolozsvári egyetemen. Így vált filozófiaprofesszorból valóságos iskolaalapító mesterré. Mindenekelőtt neki köszönhető, hogy legkiválóbb diákjai (elsősorban Tankó Béla, Bartók György és Ravasz László, de az előbbiek mellett és részben általuk is befolyásoltan Makkai Sándor, Varga Béla, és Tavaszy Sándor is), akik később jeles filozófiaprofesszorokká és/vagy egyházi személyiségekké váltak, a filozófia és a teológia terén is számottevő életművet hagytak maguk után. Kezdetben mindannyian a mester gondolkodásmódját értelmező, értékelő, az ő életműve és egyénisége által ihletett alkotásokkal jelentkeztek. Főképpen ezekre a korai közös gondolati motívumokra utalva vetette fel elméleti igényességgel is a Böhm-tanítvány Bartók György tanítványa, Kibédi Varga Sándor a kolozsvári filozófiai iskola gondolatát, amelyet a badeni újkantiánus iskolával állított párhuzamba[5]. Éppen Kibédi Varga kérdésfelvetését követve feltételezte Gáll Ernő, hogy a kolozsvári iskola esetében a kutatás és gondolkodás közösségét megalapozó paradigma az „axiológiai paradigma" lenne. Az iskolán belül nyomonkövethető szellemi alakzat („paradigma") megállapításához át kell tehát tekintenünk egyrészt Böhm filozófiájának sajátosságait, másrészt pedig azt a kapcsolatrendszert, illetve a szellemi feladatokat és az azokra válaszoló alkotásokat, amelynek szellemi tartalmaik folytán indokolttá teszik a tanítványi viszony, illetve a későbbiekben a filozófiai iskola gondolatát. Végül pedig nyomon kell követnünk a mester életművével kapcsolatos közös elkötelezettség és szellemi rokonság megnyilatkozásait és formáit a tanítványok viszonyában.

Böhm filozófiai attitűdje és rendszere[6]

A századfordulón hatékony filozófus-attitűdök háttérmotívumai közül a legjelentősebbek a 19. század szellemtörténeti fordulataihoz kapcsolódnak, mint például az idealista rendszerek hitelvesztése és a tudományos tudat szerkezeti átalakulása, amely alapjaiban változtatta meg mind a filozófia, mind pedig a tudomány ismeret-felfogását. Hasonlóképpen ide tartozik a kulturális értékválság filozófiai tematizálásából kinövő axiológiai-kultúrtudományi kérdésfelvetés, illetve a történelemszemléletnek az életfilozófiai (szellemtudományi) megújítása. Valamennyi említett fordulathoz szorosan kapcsolódott a filozófia és a filozófus szereptudatának válsága és mélyreható átalakulása, amelynek nyomai a századforduló minden reprezentatív filozófiájában megtalálhatók.

A századforduló magyarországi filozófusait és köztük az önálló szellemi teljesítménye révén példaszerűnek tekinthető Böhm Károlyt is kritikai filozófiájának első, módszertani kötetében mindenekelőtt ez a kérdés foglalkoztatja: mi a filozófia és hogyan lehetséges? A kérdésre adható válaszok *Az ember és világa* további köteteiben a rendszer különböző problémaköreinek megfelelően átalakulnak. Eszerint a filozófia sorra mint: 1.) ismeretelmélet[7], 2.) szubjektumelmélet[8], 3.) értékelmélet[9] és 4.) az értékdiszciplínák ismeretelmélete[10] kerül előtérbe. Valamennyi megközelítés közös törekvése megteremteni az embernek, valamint az ismereteiben és érték-attitűdjeiben megjelenített világának fogalmilag általánosítható, koherens és szisztematikus értelmezését.

[5] Vö. Kibédi Varga Sándor: Magyar és német filozófia — Az erdélyi és a badeni iskola, In: K. V. S.: *A szellem hatalma*, Aurora, München, 1980, Mikes International, Hága, 2005.

[6] Az alábbi, Böhm filozófiai attitűdjével kapcsolatos gondolatainkat már korábban is kifejtettük részben az *Öntételezés és értéktudat. Böhm Károly filozófiája* c. könyvünkben (Pro Philosophia, Kolozsvár-Szeged, 2002), részben pedig Filozófusattitűdök a századfordulón című tanulmányunkban (Mester Béla-Perecz László (szerk.): Közelítések a magyar filozófia történetéhez. Magyarország és a modernitás, Áron Kiadó, 2004.)

[7] Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások*, I. rész , *Dialektika vagy alapphilosophia,*, Budapest, 1883. [A kötet megjelent elektronikusan a Mikes International kiadásában 2003-ban. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.]

[8] Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások,* II. rész: *A szellem élete*, Budapest, 1892. [A kötet megjelent elektronikusan a Mikes International kiadásában 2004-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.]

[9] Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások* III. rész: *Axiológia vagy értéktan*. Kolozsvár, 1906. [A kötet megjelent elektronikusan a Mikes International kiadásában 2006-ban. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.]

[10] Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások* IV. rész: *A logikai érték tana*, Kolozsvár, 1912.
Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások* V. rész: *A z erkölcsi érték tana*, Budapest, 1928.
Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások* VI. rész: *Az esztétikai érték tana*, Budapest, 1942.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Böhm filozófiájának jellegét és kortársainak felfogásához való viszonyát leginkább ismeretelméletéből, illetve módszertanából állapíthatjuk meg, ugyanis ezek alapelvei szabályozzák a későbbiekben a szubjektum- (szellem-) filozófia és az értékelmélet problémáinak kifejtését is. A böhmi ismeretelméletben az ismereti tárgy konstitúcióján és kép-jellegén túl a legjelentősebb problémák az ismerettárgy és a filozófiai kategóriák realitásjellegéhez, azaz az ismeretek helyességének kritériumaihoz kapcsolódnak. Bár formálisan nem tartozott egyetlen újkantiánus irányzathoz sem, Böhmöt az ismeret megalapozására vonatkozó kérdésfelvetése alapján a korabeli újkantiánus szemléletmód egyik sajátos képviselőjének kell tekintenünk, ugyanis a kor filozófiai közgondolkodását meghatározó realizmus-idealizmus vita arcvonalainak megfelelően éppen a filozófiai elmélet kritikai megalapozását tekintette az egyik legfontosabb filozófiai problémának. Az említett vitában, amint azt *A realizmus alapellenmondása*[11] című tanulmánya is bizonyítja, Böhm maga is részt vett az idealizmus oldalán, és állásfoglalása lényegében nem különbözött az ismertebb újkantiánus kortársakétól.

A böhmi filozófia módszertani, ismeretelméleti aspektusai között a német filozófia 18–19. századi ideáltípusának megfelelően különös hangsúlyt kap a filozófia rendszer-jellege, az ismeretek szisztematikus összefüggésének problémája. Így válik a rendszeralkotás Böhm és számos kortársa számára is a filozófus-öntudat mércéjévé és a tudományos szakszerűség jellegzetes bölcseleti formájává. A rendszergondolat központi jelentőségűvé tétele eredetében Kantra vezethető vissza[12], de Böhmnél a kategóriák rendszere, amely egyszersmind a filozófiai rendszer tervét is meghatározza, a kanti kategóriatan megváltoztatásának, korrekciójának igényével artikulálódik. Ez a változtatás aztán *Az ember és világa* második kötetében, *A szellem életében*[13] válik hangsúlyossá, amelyben az „öntét" már nem csupán a tevékeny valóság általában vett kategoriális megfelelője, hanem a szellem önfenntartó kibontakozása, végső soron az alany analógiája, és ily módon az egész további kifejtés központi jelentőségű kategóriájává válik. Az öntevékeny szubjektum alaptételére felépített rendszer ilymódon Böhm filozófiáját sokkal inkább a Fichteével, mint a Kantéval rokonítja, ám nem szabad elfelejtenünk, hogy a századforduló Kant-reneszánszában Fichte fontos szerepet játszott egy, a kortársak számára korszerűbbnek, „koherensebb"-nek tűnő Kant-kép megalkotásában.

A *Szellemtan*ban kifejtett szubjektumelmélet, az „öntét explikációja" nem jelent újfajta megközelítést, hanem pontosan onnan indítja gondolatmenetét, ahol a *Dialektika* befejeződött, azaz Böhm a maga világértelmezésének alapvonalait kiegészíti „a szellem tartalmának magyarázatával". Ez lényegében azt jelenti, hogy az öntétként, vagyis logikai mozzanatok ideális egységeként leírt ismereti tágy jelentése egy újabb, tágabb összefüggésben az emberi szellem mint alap-öntét logikai mozzanataiból érthető meg.

Böhm az öntét kategóriájában megtalálta egész filozófiájának központi problémáját, amely egyesíti magában a megismerés és a cselekvés, a lét és az érték értelmezésének alapkérdéseit. Ennélfogva a rendszer végső formájában két részből, az ontológia (ismeret- és szubjektumfilozófia) és axiológia fejezeteiből áll. Kortársai szerint a szisztematikus kifejtés mellett a módszeresen artikulált axiológiai szemlélet képezi Böhm rendszerének legértékesebb teljesítményét. Az axiológiai szemlélet központi kategóriája, az *érték* fogalma és rendszeres tanulmányozása nem kevesebbre vállalkozik, mint az egyéni szubjektív értékelések kritikájára és az értékelés objektív, azaz „...a dolgok és fogalmak saját immanens logikája..." szerinti mértékének a megtalálására[14].

A rendszer terjedelmesebb, axiológia fejezete teljes mértékben Böhm kolozsvári periódusának a terméke és általános, megalapozó értékelméletre (*Axiológia vagy értéktan*) illetve az értékdiszciplínákra (*A logikai érték tana, Az erkölcsi érték tana* és *Az esztétikai érték tana*) tagolódik. Az általános, megalapozó értékelmélet az értékminőségek és az értékítéletek viszonyát, illetve az alany általános alkatának megfelelő értékelési módok belső összefüggéseit tanulmányozza. Az értékelés végső alapjának, az önértéknek formális és ismeretkritikai elemzése az itt jelzett koncepció természetéből adódóan elvezet ahhoz a ponthoz, ahol az ontológia és az axiológia alapkategóriája egybeesik, az önmagáról tudó és saját szellemi lényegének megvalósulásában örömét lelő öntét kategóriájában.

A böhmi értékértelmezés abszolút alaptételének számít, hogy önértéke csak a szellemnek van, és ez nem más, mint az intelligibilis érték. Mint ilyen, az önérték az értelmi egység tartalmához, azaz a jelentéshez kapcsolódik. Éppen ezért az Axiológiában az önértékek osztályainak az elhatárolása is a jelentések megvalósulásának a területei szerint történik: a jelentések viszonya az értelmi síkban a logikai érték (az igaz), míg az érzéki síkban az esztétikai érték (a szép)

[11] Böhm Károly: A realizmus alapellenmondása. In: *Magyar Philosophiai Szemle*, 1882, 81-94. o.

[12] A tiszta ész kritikájában Kant a transzcendentális módszertan részeként tárgyalja a tiszta ész arhitektonikáját, vagyis azt a kérdést, hogy hogyan kell összefüggeniük az ismereteknek egy tudományos rendszer egységében. „Így tehát — írja Kant — az ész tudományos fogalma tartalmazza a célt és az egész vele összemérhető formáját. A cél egysége, melyre valamennyi rész vonatkozik, miközben a cél ideájában egymásra is vonatkoznak, a cél egysége teszi, hogy egyetlen rész sem hagyható el, hiába ismerjük a többit, és semmi sem adható hozzá véletlenszerűen, és nem állhatunk meg a tökéletesség a priori megszabott határok nélküli, bizonytalan nagyságánál." Immanuel Kant: *A tiszta ész kritikája*, Ictus, Budapest, 1995, 623. o.

[13] Böhm Károly: im.

[14] Böhm Károly: *Az ember és világa. Philosophiai kutatások* III. rész: *Axiológia vagy értéktan*. Kolozsvár, 1906., 7.o. [Az elektronikus kiadásban a 3. oldal. — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

megvalósulása. Az erkölcsi érték, amelynek a szociális síkban történő megvalósulása a moralitás, végső soron a logikai érték alkalmazása az akaratra (a jó), s ezért Böhm szerint az intelligibilis érték egyik esetének kell tekinteni. Az erkölcs értelmi tartalmaknak más énekhez fűződő megvalósítása a társas hálózatban.[15]

Az értékelés összetevőinek megállapításával és az értékfokozatoknak az Én reflexiófokaira alapozott rendszeres feltárásával Böhm úgy vélhette, hogy egyrészt megoldást kínál a kor kulturális alapproblémájára, az értékrelativizmusra, másrészt pedig ugyanazon gondolatmenet eredményeképpen helyreállítja a filozófiai gondolkodás tekintélyét, kulturális vezető szerepét. Ez a gondolat az *Axiológiá*ban nem csupán mögöttes feltevés, hanem az alapkoncepció részeként a kifejtés szükségszerű következménye, amennyiben az értékfokozatok alapjaira való rámutatás nem csupán az egyéni megítélések és célkitűzések szempont-rendszerében való tájékozódás elősegítését tartja szem előtt, hanem a tudományok szerepének, illetve a tudományok és a filozófia viszonyának a kijelölését is.

Böhm számára a filozófusként való önmeghatározás „a dolgok és fogalmak immanens logikájá"-nak módszeres vizsgálatát, a következetes önreflexió filozófiájának a kidolgozását jelentette, amely szerint a világ képe és annak értékessége egyaránt az öntételező szubjektivitás szellemi lényének önértékéből származik. A filozófus-egzisztencia az itt ismertetett gondolatoknak szellemi életúttá formálásából szövődött, azaz, ennek szellemi feltételeit kellett következetes kutatómunkával kiküzdenie, majd pedig a meghatározás, megindoklás és megalapozás követelményeinek megfelelő formában rendszeres ismeretté alakítania. Mind a célkitűzés megfogalmazása, mind pedig az annak teljesítésére választott formák és a kivitelezés jellegzetességei nem pusztán Böhm szellemének az invenciói, hanem mélyen gyökereznek a kor szellemiségében, amely olykor akadályokat állított a szerző szubjektív szándéka elé, máskor azonban mondhatni a kezére játszott.

Rendszer és beteljesedés: az iskola

Böhm, mint tanáregyéniség

Böhm 1896-ban ötven évesen került a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Filozófia Tanszéke élére, és tizenöt éven keresztül, 1911-ben bekövetkezett haláláig tanított az egyetemen. Mind a ránkmaradt művek számát tekintve, mind pedig Böhm saját feljegyzéseit szem előtt tartva ez az időszak élete legtermékenyebb szakaszának tekinthető. Tanári kiválóságáról egyaránt megbizonyosodhatunk az általa tartott előadások számából, tematikájából és némelyik ránkmaradt szövegéből is, ugyanúgy, akárcsak az évente kiírt tudományos diákpályázatok pályamunkáit értékelő (általa és Schneller István által szignált) jegyzőkönyvekből, tanártársai megemlékező beszédeinek szövegéből és a tanítványok későbbi visszaemlékezéseiből. Az így kirajzolódó Böhm-kép egy gazdag és sokoldalú professzori arcképet állít elénk. Böhm az említett tizenöt év alatt hatvankét szisztematikus és filozófiatörténeti kurzust tartott[16], amelyek némelyike diákjai által lejegyzett és kőnyomatosan sokszorosított formában ránk maradt. Szisztematikus kurzusai átfogják a filozófia szinte valamennyi lényeges területét (filozófiai propedeutika, lélektan, logika, értékelmélet, etika, esztétika). A kurzusok között számos értékelméleti vonatkozású volt, például *Az értékelmélet alapvonalai, különös tekintettel az erkölcstanra* (1899), *Az értékelmélet jelenlegi állása és feladata* (1902), *Az értékelés eredete és fajai* (1903), *Az értékelmélet rövid történelme* (1906), *Bevezetés az értékelméletbe* (1908)[17]. Előadásainak szövege kidolgozott, igényes, rendkívüli kultúrtörténeti tájékozottságról és naprakész szakmai felkészültségről tanúskodik. Hangvétele tárgyilagos, olykor lelkesült, de sohasem törekszik könnyedségre vagy olcsó népszerűségre. Pósta Béla, a Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi kar dékánja, búcsúztatójában méltatja „közlő tehetségének erejét", a hallgatósághoz való alkalmazkodás képességét és az arányérzéket, melyeket részben különös gondosságának, részben pedig született tehetségének tulajdonít.

A kiváló filozófiaprofesszor megítélésének legmeggyőzőbb támpontjai mégis leginkább a tanítványok visszaemlékezéseiben találhatók. A ránk maradt szövegek kiemelik Böhm rendkívüli műveltségét, erkölcsi kiválóságát és emelkedett, egyetemes szellemiségét, amelyek mély hatást gyakoroltak diákjaira. Nem véletlen, hogy tanítványai, a köztük levő életkorbeli különbségeiktől függetlenül, hasonló elragadtatással írtak róla. Így például Ravasz László szerint: „Az egyetemnek Böhm Károly volt a legnagyobb és legmagányosabb egyénisége. Komoly, határozott, súlyos, bátor és igaz ember. Mindig a forrásból merített, mindig az igazság volt legfőbb mértéke, mindig az igazat mondta s mindig megmondta az igazat. Sikert, tapsot, népszerűséget nem keresett, elnézett a bámulók, irigyek és rosszakaratúak feje fölött. [...] Szellemének egyetemessége, munkájának rendszeressége, abstractiójának magassága s az az erkölcsi súly, amellyel gondolatai mögött megállott — azokért kiállott — olyan imponáló fölényt biztosított neki, amelyet mindenki érzett és önkénytelen tisztelettel

[15] Im. 113. és 330. o. [Az elektronikus kiadásban az 53., illetve 152-153. oldal. — Mikes International Szerk.]
[16] Vö. Hajós József: Böhm Károly filozófiája, Kriterion, Bukarest, 1986, 139. o.
[17] Uo.

© Copyright Mikes International 2001-2006

ismert el."[18] Hasonló szavakkal emlékezik mesteréről Tavaszy Sándor is, aki fiatalabb koránál fogva már nemcsak Böhmnek, hanem Böhm idősebb tanítványainak, Ravasz Lászlónak és Bartók Györgynek is diákja volt. Egyik kéziratban maradt rövid önéletrajzában Tavaszy Böhmöt olyan zseniális filozófusnak tartja, aki az ő megítélése szerint „az európai filozófiában a legelsők között áll", és aki hosszan tartó, egyre növekvő befolyást gyakorolt az ő személyére[19]. A filozófiaprofesszor-filozófus hatása mindenekelőtt szakmai téren nyilvánult meg, mégpedig saját szellemi példamutatása, problémafelvetéseinek szuggesztivitása és értékeléseinek helytállósága révén, amelyekkel tanítványait önálló munkára ösztönözte.

A tanítványok egyetemi pályamunkái

A Ferenc József Tudományegyetem oktatási gyakorlatának egyik fontos eljárása a diákok számára évente tudományterületenként meghirdetett és pénzjutalomra kiírt pályatételek voltak. Böhm különleges pedagógusi elhivatottsága abban is tettenérhető, hogy a jeligés pályamunkákat mennyire alaposan, minden fontosabb részletre kitérve elemezte. Éppen az így adódó külön feladatban rejlő kihívás, az önálló munka lehetősége, a megbízható és alapos elbírálás és a nyilvános megbecsülés késztette a hallgatók legjobbjait arra, hogy részt vegyenek ezeken a pályázatokon. A jeligés pályázatok nyerteseinek névsorában találkozhatunk először a későbbi tanítványok nevével. Így például az 1896/97-es tanév filozófiából kiírt pályatétele „*Kant etikájának ismertetése (a Grundlegung zur Metaphysik der Sitten és a Kritik der praktische Vernunft alapján) és méltatása*"; a négy pályázatból Tankó Béla (sz. 1876), akkor II. éves bölcsészhallgatóként nyeri el a pályadíjat. A bírálók, Böhm Károly és Schneller István, a 161 oldalas dolgozatról pontos és alapos jellemzést készítenek, amelynek keretében az elismerés és pontosítás mellett szigorúan kritikus minősítések sem hiányoznak. A bírálat hangvételét jól tükrözi a következő részlet: „Általában ezen, nagy szorgalomról tanuskodó dolgozat Kant tanát helyesen fogta fel, bár egyes kérdéseknél (mint az erkölcsi törvény különböző fogalmazásai; a „Gy. É. B."-beli „elvek dedukciója", a szabadság kérdése 82. 90. l.) a belső összefüggés kimutatása hiányos."[20] A bírálatban a tárgyilagos és mértéktartóan kritikus szemlélet dominál. Mind a lebecsülés, mind pedig a túlbecsülés idegen tőle. Például nem találjuk benne nyomát az életkori szempontok mentő körülményként való említésének (pl. „még csupán II. éves hallgató"-típusú megjegyzés), sem a hiányosságoknak a túlzott kíméletesség miatti elhallgatását, hanem ehelyett nyíltan kimondják, hogy a „nehézkes nyelvezete s egyoldalú bírálata dacára" ez a dolgozat oldja meg „tűrhetően a kérdést".

A bírálat helytálló jellegét és a pályázóra gyakorolt serkentő hatását kiválóan bizonyítja az a tény is, hogy az 1897-98-as tanévre kiírt pályatételre (*Az affektusokról szóló tan főbb átalakulásai Descartes óta*) Tankó egyetlen jelentkezőként ismét benyújtott egy 169 oldalas munkát. A bírálat ezúttal is tárgyilagos és igényes volt, rámutatott a mű hiányosságaira, mindenekelőtt befejezetlenségére és a kortárs affektuselméletek ismertetésének hiányára. Következésképpen nem javasolta a díj odaítélését, de ezúttal sem tévesztette szem elől a szerző valós érdemeit: „Azonban a szerző így is nagy és szorgalmas munkát végzett. Az affektusok természetébe helyes és beható pillantásokat vetett; a lélektani elméletek nagy vonásait tiszta szemmel látja; a philosophiai rendszerek alaptanait helyesen fogja fel, s önálló ítéletet iparkodik magának alkotni egymáshozi viszonya, de még tudományos értéke felett is."[21] A bírálók végül a dolgozat íróját szorgalmi díjra javasolták és indoklásukban kiemelték, annak legfontosabb erényeit, mint például „a komoly törekvést, a nagy szorgalmat s a meglepő könnyedtséget (...) amelylyel a szerző a philosophia abstract kérdéseinek mezején mozog"[22]. Tankó későbbi teljesítményei nagymértékben igazolták az értékelést, amely ennélfogva úgy tűnik, önmagát beteljesítő jóslatként funkcionált. A hiányosságok hozzáértő és tárgyilagos kimutatása és az érdemek nyilvános elismerése a szerzőre minden bizonnyal mély benyomást tett, mégpedig azzal, hogy Böhm egész gondolkodására különösen jellemző módon bizonyították a szellemi értékek hatékony önérvényesítő képességét, az egyéni teljesítményeket és a kulturális alkotásokat megalapozó jellegét.

Az egyetemi évkönyveknek az 1896 és 1911 közötti pályamunkákról szóló értékelései között Tankón kívül még két Böhm-tanítvány nevével találkoztunk, a Bartók Györgyével (sz. 1882) és a Ravasz Lászlóéval (sz. 1882). Bartók neve először az 1901–1902-es tanévre kiírt pályatétel, a *Schopenhauer A. erkölcstanának forrásszerű előadása és méltatása* kapcsán merül fel. A II. éves bölcsészhallgató 58 oldalas írását, joghallgató társáéval együtt a bírálók, Böhm és Schneller úgy jellemzik, hogy

[18] Ravasz László: *Emlékezéseim*. Kiadja a Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1992, 66. o.
[19] Tavaszy Sándor: Curriculum vitae, Kézirat, a dokumentum hozzáférhetővé tételért Tonk Sándornak tartozom köszönettel.
[20] [Böhm Károly és Schneller István] A bölcsészet- nyelv- és történettudományi kar jelentése [A négy tudománykar jelentései az 1896-97. tanévi pályázatok eredményeiről] In: *Acta Reg. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1897, Fasciculus I., 90. o.
[21] [Böhm Károly és Schneller István] A bölcsészet- nyelv- és történettudományi kar jelentése [A négy tudománykar jelentései az 1897-98. tanévi pályázatok eredményeiről] In: *Acta Reg. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1898, Fasciculus II., 91–92. o.
[22] Uo.

© Copyright Mikes International 2001-2006

egyikük sem oldotta meg a kitűzött feladatot. Bár elismerik, hogy Bartók „helyesen fogta fel Schopenhauer alaptanait s értelmesen elő is adta azokat", illetve, hogy „dolgozata folyékonyan és érthetően van megírva", mégis elmarasztalják a schopenhaueri eszmék részletes bemutatásában tanúsított hiányosságaiért, s főként azért, mert szerintük „nem látja Schopenhauer tévedéseinek logikai alapját". A hiányosságok ellenére, az elbírálók mindkét pályamű szerzőjét szorgalomdíjjal jutalmazzák. Gaal György Bartók-tanulmányában[23] megemlíti, hogy Bartók minden bizonnyal e pályamunka előkészületeire is támaszkodva, később, a Kolozsvári Egyetemi Lapok 1902/1903-as VI. Évfolyamában, az 1. és 2. számban, illetve 1905-ben a *Protestáns Szemlében* terjedelmes tanulmányt közölt Schopenhauerről.

Ha a pályázat eredményességének nem is, talán az elbírálás korrektségébe vetett bizalomnak tudható be, hogy egy év múlva Bartók, III. éves bölcsészhallgatóként ismét próbálkozik. Az 1901–1902-es tanévre kiírt pályatételt, *John Locke tana az emberi ismeret eredetéről és érvényességéről* a bírálók az előbbihez hasonlóan valamennyi pályázó munkáját elégtelennek nyilvánítják. Mindazonáltal elismerik Bartók művének relatív értékét, amely szerintük „Közelebb fért mégis a feladat megoldásához, mely bíráló megjegyzéseit kellő korlátok között s immanens kritikával adja, — míg Locke tanainak objectív előadására kiváló súlyt fektetett".[24] Ravasz III. éves pályázati szereplésében különösen érdekes, hogy bár esztétikai témával foglalkozik, pályatételét mégsem a bölcsészettudományi kérdések közül választotta, hanem a magyar irodalom területéről. A 127 oldalas pályamunka címe *Vajda János költészetének esztétikai méltatása.* A választott szakterületnek megfelelően a pályamunka elbírálása nem esett Böhm hatáskörébe. Mindazonáltal Ravasz a pályatétel nyerteseként is jól érzékelte, hogy a költészet értelmezéséhez filozófiai alapokra van szüksége, ugyanis, mint később írta, ő már ekkor az esztétika fenomenológiájának tekintette az irodalomtörténetet. Vajda János pesszimista költészetének tanulmányozása vezette el később Ravaszt Schopenhauer filozófiájának tanulmányozásához és a böhmi értékelmélet szerinti Schopenhauer-értelmezéshez. A jelenség példaszerűnek tekinthető. A hallgatók szűkebb köre, mint az később, a századelőn született írásaikból kiderül, kíváncsian nyomonkövették tanáruk munkásságát és annak legfrissebb műveit, legaktuálisabb gondolatait állították saját filozófiai tanulmányaik, elemzéseik középpontjába.

A tanítványoktól az Iskoláig

A Böhm környezetében kialakult, „hivatottak"-ból álló szűkebb hallgatói körről szintén Pósta Béla említett búcsúztatójából olvashatunk először, ahol velük kapcsolatosan már előfordul az „iskola" kifejezés is. „Ezek a Te nagy tulajdonságaid gyűjtötték köréd az egyetemi hallgatók nagy sokaságát, és ezek igézték meg és varázsolták Hozzád a hivatottaknak azt a kisebb, de kiválasztott csapatát, a mely Téged teljesen megérteni képes volt, a melybe tudásodat és egész lelkedet úgy átvihetted, hogy azok immár iskoládnak továbbvivőivé lettek."[25] A mester mellett kitartó kiváltságosakat méltató gondolatok, nyilván a valódi tanítványok szűkebb körére utalnak, akik nemcsak értették őt, hanem éppen a böhmi filozófiát állították tevékenységük középpontjába. Ravasz idézett visszaemlékezéseiben mindössze hármuk nevét említi, magának Böhmnek tulajdonítva a megfogalmazást, miszerint „Három teológus diák figyelt fel rám: Tankó Béla, Bartók György és Ravasz László"[26] Véleményünk szerint egyáltalán nem tekinthető véletlennek, hogy Ravasz (ill. Böhm) éppen azt a három hallgatót említi meg, akik, mint korábban láttuk, a pályamunkák készítői, illetve a pályadíjak nyertesei voltak. Ravasz feljegyzéseiből az is kiderül, hogy egymáshoz fűződő barátságuk is erősítette a mester iránti tiszteletüket: „Bár a filozófiától eltávolodtam teológiai szaktárgyam miatt — írja Ravasz —, Böhm Károlyhoz mindig bensőségesen és egyre bensőségesebben ragaszkodtam. Nagy segítségemre volt ebben Bartók Györggyel való barátságom, majd közeli atyafiságom[27]. Ő Böhm Károlynak legkülönb és leghűbb tanítványa volt és maradt s vele való kapcsolatom a Böhm Károly iránti tiszteletben is közösséget jelentett. Fiatal tanár korunkban rendszeresen látogattuk, ő közölte velünk, hol jár munkáiban, egy-egy új részt be is mutatott."[28] Mint kiderül, a mester-tanítvány viszony lényege nem ragadható meg pusztán az „iskolás" oktató, feladatkijelölő

[23] Gaal György: Málnási Bartók György 1882-1970 In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895-1948.*, 142.-143. o.
[24] [Böhm Károly és Schneller István] A bölcsészet- nyelv- és történettudományi kar jelentése [A négy tudománykar jelentései az 1897-98. tanévi pályázatok eredményeiről] In: *Acta Reg. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1903 Fasciculus III., 91–92. o.
[25] Dr. Pósta Béla bölcsészet, nyelv- és történettudomány kari dékán búcsuztatója dr. Böhm Károly nyilvános rendes tanár felett, In: *Acta Reg. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1911, Fasciculus I., 47. o
[26] Im. 66. o.
[27] Ravasz László nemcsak egyidős kollégája és barátja volt Bartók Györgynek, hanem a két teológus-filozófus később is számos családi és intézményi szállal kötődött egymáshoz. Ravasz rövid ideig idősebb Bartók György püspöknek személyi titkára volt, majd annak lányát, ifj. Bartók György húgát vette feleségül.
[28] Im. 66.–67. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006

és kiértékelő szertartásokban, hanem a tanítványoknak a mesterhez és egymáshoz fűződő preferenciális viszonyát, közelségét is magában foglalja, egyszóval a puszta munkakapcsolaton túli szellemi barátságot. Mindez megkönnyíti a kommunikációt, serkenti az egymás gondolataira való „jóindulatú" megnyílást, a problémák és megvalósítások egymással való megosztását.

A tanítványok korai munkái

A tanítványok alkotóközösséggé, filozófiai iskolává válásának további szükségszerű mozzanata a mester gondolataiból ihletődő önálló műveik megjelentetése és az életmű súlypontjaival kapcsolatos egyetértés kialakítása. Az említett három tanítvány korai írásai közül ennek a gondolatnak a jegyében párhuzamba állítható Bartók György *Az akaratszabadság problémája* (1906), Ravasz László *Schopenhauer esztétikai nézetei* (1907) és Tankó Béla *Böhm Károly axiológiája* (1907) című műve. Azért fontos a három művet együtt tárgyalni, mert tematikai és terjedelmi különbözőségük ellenére mindhárom Böhm axiológiai szemléletét használja fel saját gondolatmenetének igazolására. Sajátos jelentőségüket éppen abban látjuk, hogy megjelenésükkor, 1906/07-ben teljes mértékben tudatában vannak a böhmi axiológia jelentőségének és az egyes filozófiai diszciplínák problémáinak megoldásában játszott szerepének, noha ekkor még feltehetőleg csak Böhm főművének harmadik, megalapozó axiológiai fejezetét és néhány kisebb írását olvashatták, az egyes értékdiszciplínák kötetei azonban még nem jelentek meg.

Az említett három tanítvány közül Tankó Béla a legidősebb, aki Böhm axiológiájáról írt tanulmánya megjelenésekor már gimnáziumi tanár, majd 1909-ben doktorál filozófiából, és 1914-től lesz a Debreceni Egyetem Filozófia Tanszékének rendkívüli, majd 1916-tól rendes tanára. Ravasz egyetemi éveire visszaemlékezve a fiatalabb diákok körében élő valóságos „Tankó-legendáról" beszél, miszerint diákkorában Tankó minden pályadíjat megnyert filozófiából, sőt, mi több, „Szemináriumi dolgozatát a professzor [azaz Böhm — az én kiemelésem U. Z. I. —] megdicsérte s úgy beszéltek egymással, mint akik értik egymást."[29] Tankó *Böhm Károly axiológiája* című írásában elhelyezi Böhm filozófiáját az egytemes és a magyar filozófia történetében, és kimutatja koncepciójában az axiológiai szemlélet és az ismeretelmélet összetartozását. E részletes reflexióból fontos itt kiemelnünk azt a megállapítást, hogy Böhm koncepciójának egészét kevesen ismerik és értékelik, de ezen a körön belül van egy szűkebb csoport, aki „megkülönböztetett tisztelettel fordul feléje".

A három tanulmány közül Ravasz László Schopenhauer-könyve a legterjedelmesebb és legrészletesebben kidolgozott. Ravasz nem kevesebbre vállalkozott, mint arra, hogy a magyar filozófiai szakirodalomban elsők között beható elemzésnek és tárgyszerű fogalmi kritikának vesse alá Schopenhauer, a kor egyik ünnepelt gondolkodójának filozófiáját, akinek kezdeményezéseit maga Böhm is fontosnak tartotta. Nem véletlen, hogy Bartók is behatóan foglalkozott nézeteivel, sőt, az sem, hogy Böhm a schopenhaueri filozófiát pályatételként is szerepeltette. A mű két szakaszból álló monografikus tanulmány, amelynek első része Schopenhauer esztétikájának ismertetése, míg a második Schopenhauer esztétikájának bírálata. Ravasz már az előszóban utal tárgyalásmódjának böhmi alapjaira, miszerint ő tárgyalásában a böhmi axiológia által megnyitott úton haladt, és vállalkozása abban áll, hogy az ott megfogalmazott gondolatmenetet megpróbálja az esztétikára alkalmazni. A vállalkozás nehézségét és a teljesítmény eredetiségét az is fokozta, hogy Ravasz 1906. év második szemeszterében nem tudott résztvenni Böhm esztétikai előadásain.

A műben következetesen érvényesített értékelméleti megközelítés szemszögéből Schopenhauer pesszimizmusa olyan értékítéletként lepleződik le, ami a következetesen végiggondolt eudaimonisztikus értékelés eredménye: a gyönyörök által irányított ember kielégítetlenségének világnézetté emelése. Amennyiben a pesszimizmus értékelméleti probléma, annyiban ugyancsak az értékelmélet szolgáltat számára megoldást is, mégpedig az önérték (ideális érték) kategóriájának közbeiktatásával. Ravasz frappánsan megfogalmazott álláspontja itt mintha tételesen követné Böhm Axiológiabeli gondolatmenetét: „Amíg önértéket el nem ismerünk: vagy csalódásban élünk, vagy a kiábrándulás keserű kínjai között."[30] Ugyancsak Böhm szemléletmódja segít Ravasznak Schopenhauer metafizikai álláspontjának a semlegesítésében azáltal, hogy megszünteti a világ és a kép(zet) kettősségét.

Bartók György tanulmánya, *Az akaratszabadság problémája*, bölcsészdoktori értekezés. Az akaratszabadság Bartók számára, akárcsak Böhm és Windelband számára is axiológiai kérdés, mert a szabadság erkölcsi értelemben értékfogalom. Az így felfogott akaratszabadság valódi tétje a felelősség. A felelősség és az erkölcsi érték megközelítésében Bartók álláspontja

[29] Ravasz László: *Magamról*, Debrecen, Nagy Nyomda 1944. idézi Hegedűs Loránt, In: Hegedűs Loránt: *Újkantiánus és értékteológia,* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1996., 68. o. [Hegedűs Loránt *Újkantiánus és értékteológia* című műve (úgy a magyar eredeti, mint az angol fordítás) megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában 2005-ben, http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.]

[30] Ravasz László: *Schopenhauer Aesthetikája*, Kolozsvár, Gombos Ferencz Könyvnyomdája, 1907., 39. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006

teljes mértékben megegyezik a később általa kiadott és *Az ember és világa* ötödik köteteként szerepeltetett Böhm-előadás[31] álláspontjával. „*Az erkölcsi felelőssététel e szerint* — írja Bartók — *értékelés dolga*: a cselekvő személy erkölcsi értékét azon cselekedetek által mérjük, a melyek az ő lényegét kifejezésre juttatták." E koncepció mögött meghúzódó feltevés arra a böhmi gondolatra épül, hogy a cselekedet az én tartalmának projekciója, „az én prolongációja" amelyet az öntudatos intelligencia szabályoz. Éppen abban nyilvánul meg az ember szabadsága, hogy legfüggetlenebb centrális funkciójának eszmények általi szabályozottsága indítja cselekvésre. Bartók nemcsak ismeri Böhm koncepcióját, hanem önállóan alkalmazza is a magaválasztotta problémákra. A mű megjelenése újabb lépést jelent előre a Böhm-iskola kialakulása irányába. Tankó Béla a műről írt ismertetésében[32] megállapította, hogy Bartók és Ravasz fellépésével Böhm körül iskola alakult ki, amelynek középpontjában az axiológiai kutatás áll. Bartók művének értéke szerinte abban áll, hogy Bartók Böhm szellemében egy régi kérdés új megoldását nyújtja: „egy új megoldási módot nemcsak alkalmaz, nemcsak következetesen keresztülvisz, de mély alapjait igazolja is."[33]

Noha a korábban említett Tavaszy-visszaemlékezés mellett nem áll rendelkezésünkre hasonló feljegyzés Böhm és fiatalabb tanítványai közvetlen kapcsolatáról, Bartók Györgyről írott tanulmányában Gaal György azt írja, hogy „A Ravasszal és a Bartókkal fellépő, valamint a náluk fiatalabb nemzedék mind elsősorban Böhm-tanítványnak vallotta magát." Idősebb társaikhoz hasonlóan, akik immár tanáraikként a maguk interpretációján keresztül is közvetítették feléjük a böhmi gondolatokat, a tanítványok fiatalabb nemzedéke Varga Béla (sz. 1886), Tavaszi Sándor (sz. 1888), Makkai Sándor (sz. 1890)[34] is Böhm értékelméletét tekintette a korabeli filozófia legjelentősebb alkotásának és saját legfontosabb tudományos problémáik megoldásához vezető alapvető támpontnak. Erről tanúskodnak írásaik is.

Az első filozófiai jellegű munkák sorában feltétlenül figyelembe kell vennünk a tanítványok doktori disszertációit, amelyek egytől-egyig fontos, sőt mondhatni meghatározó szerepet juttatnak Böhm gondolatainak az általuk választott problémák megoldásában. Amint azt az előbbiekben jeleztük, Bartók 1906-ban védte meg doktori értekezését, és ezzel Gaal György megállapítása szerint a kolozsvári teológia történetének első bölcsészdoktoraként tarthatjuk számon. Őt követte Ravasz László 1907-ben, Tankó Béla 1909-ben és Makkai Sándor 1912-ben[35].

A Böhm-emlékkönyv

Böhm nem csupán jelenlétével, hanem paradox módon halálával is közelebb hozta a kolozsvári filozófiai iskola létrejöttét. Mester és tanítványok viszonyának legreprezentatívabb dokumentuma, a tanítványi mivolt és a szellemi tisztelet kinyilvánításának egyik jellegzetes formája az *emlékkönyv* kiadása. Ilyen könyv Böhm életére és művére vonatkozóan az 1913-ban Besztercebányán Kajlós (Keller) Imre szerkesztésében megjelent, *Dr. Böhm Károly élete és munkássága* című háromkötetes tanulmánygyűjtemény. Az emlékkönyv szerzői között a kor jelentős tudósainak társaságában ott találjuk a mester valamennyi fontosabb tanítványát, akik ebben az impozáns keretben a böhmi életmű egy-egy jelentős aspektusának számbavételére vállalkoznak. Szinte azt gondolhatnánk, hogy az életrajznak és az életműnek ez az egységes bemutatása, amely a művek (máig sem létező) kritikai összkiadásának hiányában bizonyos értelemben az életmű helyettesítésének, összefoglalásának is számított, egyszersmind interpretációs minták megteremtését, kánonteremtő célokat is szolgált.

Az impozáns, három kötetes Emlékkönyv szerzőinek nagy száma, illetve az életrajz és a fontosabb tanulmányok részletes kidolgozottsága Böhm megbecsültségét, filozófiájának a tudományos érdeklődés előterébe kerülését bizonyították. Természetesen világosan kell látnunk, hogy ez a megbecsültség és érdeklődés nem volt teljeskörű, nem ölelte fel a korabeli magyar szellemi élet egészét. Főképpen Kolozsvár-központú volt, és mindenekelőtt azokra terjedt ki, akik a filozófia kanti, transzcendentális fordulatának a XX. század eleji tudományos eredmények fényében való újragondolását aktuális filozófiai feladatnak tekintették. Éppen a böhmi életmű és a transzcendentális filozófia iránti érdeklődés fenntartását szolgálta többek között a Böhm Károly Társaság megalapítása.

[31] Erről lásd Böhmről szóló monográfiám idevágó fejezetét.
[32] Erdélyi Protestáns Lap, 1907., 305-306. o.
[33] Vö. Gaal György: Málnási Bartók György (1882-1970), In: Kozma Zsolt (szerk.): Akik jó bizonyságot nyertek. A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895-1948, Kolozsvár, 1996.
[34] Böhm és Makkai kapcsolatában a tanár—diák viszonyon kívül, illetve azt megelőzően az is szerepet játszhatott, hogy Böhm németországi tanulmányútjának idejére eső rövid „vallásfilozófiai időszakában" hosszabb erkölcsfilozófiai-teológiai vitát folytatott Makkai Sándor apjával, Makkai Domokossal a deteminizmusnak az erkölcs- és vallástanban játszott szerepéről. Vö. *Protestáns Tudományos Szemle* 1869/166-173., 180-184., 196-201. Feltételezhető tehát, hogy Makkai Sándor számára már egyetemi évei előtt is ismert volt Böhm neve.
[35] Gaal György: im.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A kötet legfontosabb Böhm-értelmező tanulmányai Tankó Bélától, Bartók Györgytől, Ravasz Lászlótól és Varga Bélától származnak. Különösen Tankó és Bartók írásai azok, amelyek Böhm egész életművének megítélését meghatározó igénnyel íródtak és széleskörű kitekintést nyújtottak a kortárs filozófiára is, megkönnyítve ezáltal az olvasóknak a mester gondolatainak megértését és elhelyezését a kor szellemiségében. Tankó nagyszabású, *Böhm és Kant. Adalék a transzcendentális filozófia felépítéséhez* című tanulmánya Böhm filozófiáját Kant filozófiájához való viszonyában és annak újragondolásában, továbbfejlesztésében elért eredményei alapján tárgyalja, mégpedig úgy, hogy eközben kidomborítja a legismertebb újkantiánus kortársak teljesítményeihez képest számbavehető eredményeit. Eszerint a böhmi filozófia mindenekelőtt abban tekinthető a kanti bölcselet öntudatos továbbfejlesztésének, hogy megerősíti annak szubjektivista transzcendentalizmusát, elvégezve a „végfunkciók" kritikáját a szellem minden tevékenységi módjában és kiküszöbölve belőle a realisztikus értelmezés alapelemeit.

Tankó értelmezésében Böhm kantianizmusa az ismereti tárgy nemtudatos kényszerűséggel való előállásának és az ismeret alanyi konstrukciójának a bevezetésével nemcsak következetesebbnek bizonyult, hanem egyszersmind világosabban is magyarázza a szubjektivizmus és érvényesség, a nemtudatos és a tudatos egységét a világ magyarázatában. Hasonlóképpen Böhm egész rendszere szempontjából alapvető összefüggések felmutatásával találkozunk Bartók György átfogó tanulmányában, melynek címe *A logikai érték tana. Bevezetésül Böhm filozófiájába.* A tanulmány különleges megvilágító erejét az adja, hogy Bartók kiváló érzékkel mutat rá *Az ember és világa* újonnan megjelent negyedik kötetének két alapgondolatára, az ismeretelmélet meghatározó jelentőségére, illetve a formális és materiális szempontok egységére az értékdiszciplínák ismeretelméleti feltételeinek kidolgozásában. Bartók magyarázata különösen azért fontos, mert Böhm utolsó, befejezetlenül maradt kézirata feljegyzéseinek értelmezéséhez ad támpontokat. Eszerint a tudomány értékének és a szellem működési mechanizmusainak az összefüggéseit kidolgozva, az igazság végső egyetemes érvényességének a kérdését Böhm úgy oldja meg, hogy a jelentést és kialakulásának formáit nemcsak az egyéni tudat mechanizmusaira vonatkoztatja, hanem a jelentések rendszerének kozmikus hálózatára is. Bartók tanulmánya mintegy visszamenőleg is megerősíti azt az összefüggést, ami a *Dialektika, a Szellemfilozófia és az Axiológia jelentéselméletei között fennáll*. Ehhez képest a többi tanítvány dolgozata valójában részproblémák körül forog, mindössze a rendszer egyes részterületein belüli összefüggések megértését igazolja.

A Böhm Károly Társaság

A böhmi életmű és hagyaték gondozásának céljaira alakult legjelentősebb kulturális összefogás az 1913 májusában Kolozsváron létrejött Böhm Károly Társaság volt. A kezdeményezők és szerepvállalók ez esetben is természetesen a legközelebbi tanítványok voltak, de az Egyetemi Könyvtár előadó termében megtartott eseményen résztvevő számos kulturális személyiség és intézmény jelenléte azt bizonyította, hogy Böhm hírneve és filozófiai teljesítménye alkalmas volt arra, hogy valódi kulturális összefogás alapjává váljon. Az eseményen jelen voltak, amint egy korabeli tudósítás írta, „a magyar tudományos világ és közélet legelőkelőbb képviselői"[36] a Magyar Tudományos Akadémia, az Erdélyi Múzeum Egylet, a kolozsvári m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Tanácsa és Bölcsészeti kara, a Debreceni Főiskola, a kolozsvári Református Theológiai Fakultás, az Unitárius Theológia, a Gazdasági Akadémia, a helyi hatóságok, diák szervezetek, középiskolák képviselői. Ha megvizsgáljuk a résztvevők, illetve a későbbi társasági tagok, választmányi tisztségviselők névsorát, azt látjuk, hogy a rendezvény leginkább egyfajta egyetemi ünnepséghez, vagy tudományos tanácskozáshoz hasonlított. Elsősorban a legkülönbözőbb tudományterületekhez, fakultásokhoz, felekezetekhez és szellemi orientációkhoz tartózó egyetemi tanárok voltak jelen. A résztvevők között találunk olyanokat is, akik egyébként társadalmi-politikai meggyőződéseikről az országos lapokban elszánt vitát folytattak egymással, mint például Apáthy István és Somló Bódog.

A társaság megalapítása mindenekelőtt azért különös jelentőségű, mert az alapszabályában kitűzött célja „a magyar philosophiai irodalomnak tudományos szellemben való művelése és fejlesztése". Ennek a célkitűzésnek köszönhető a *Böhm Károly összegyűjtött munkái* című sorozat első kötetének, valamint a Philosophiai értekezések első számának a kiadása Bartók György szerkesztésében, ami a társaság alakuló ülésén elhangzott Böhm-tanulmányát tartalmazta *Böhm Károly tana és személyisége* címen. Ha figyelembe vesszük az említett célkitűzéseket, az alapító és pártoló tagok viszonylag nagy számát (45 személy), a rendes tagok és a tisztikar kiemelkedő személyiségeinek névsorát, arra a következtetésre juthatunk, hogy az első világháború és a nyomában bekövetkező impériumváltás talán az egyik legígéretesebb szellemi kezdeményezés végét jelentette Erdélyben.

[36] Dr. Bartók György: *Böhm Károly tana és személyisége*, Philosophiai Értekezések 1. szám, Kiadja a Böhm Károly-Társaság, Kolozsvár, Stief Jenő és Társa könyvsajtója, 1913, részlet a fülszövegből. [Az írást közöljük jelen számunkban, lásd 17-21. o. — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

A Kolozsvári Filozófiai Iskola mint kutatási feladat

Számos jel szerint úgy tűnik, hogy Böhm tanítványait, akik nemcsak a tőle tanultak alapján tekinthetők alapos filozófiai felkészültségű, alkotó embereknek, hanem esetenként a kor közismert német gondolkodóit (Riehlt, Windelbandot, Rickertet, Troeltsch-öt, Simmelt, Cassirert, Euckent) is hallgatták, filozófiai doktorátust szereztek és önálló filozófiai műveket írtak, méltán tekinthetjük egy eszmetörténetileg hatékony filozófiai iskola képviselőinek. Ezt támasztja alá az is, hogy filozófiai művek szerzőiként mindvégig hűek maradtak a „mester" szelleméhez, még azután is, hogy a tőle tanult eredetiséget és kreativitást követve eltávolodtak az újkantianizmustól és más, korszerűbb irányzatok vonzásába kerültek. A magyar eszmetörténet idevágó eredményei szerint idővel a saját hangjukat és személyes filozófiai kérdésfelvetéseiket, problémakörüket megtaláló tanítványok közül Bartók György a szellemfilozófia, Tankó Béla az újkantianizmus, Varga Béla a fenomenológia, Tavaszy Sándor az egzisztencializmus, illetve részben mindannyian (Bartók kivételével) az „újkantiánus és értékteológia" terminusaiban értelmezték az újabb idők tudományos, emberi és közösségi kihívásait. Az így megfogalmazott értelmezésnek kétségtelenül vannak a tanítványok életében és műveiben fellelhető támpontjai, de ugyanakkor számos egyéb adat arra bíztat, hogy más szempontokat is figyelembe véve továbbra is nyitott és kutatásra, további pontosításra szoruló kérdésnek tekintsük a Kolozsvári Filozófiai Iskola kérdését.

Ha megvizsgáljuk az egyes tanítványok 1919 utáni életútját és életművét, nagy egyenetlenségeket találunk. Azt látjuk, hogy az egyes tanítványok fokozatosan különböző kulturális központokban (Kolozsvár, Szeged, Debrecen, Budapest) és különböző közösségi szerepkörökben élik tovább életüket[37] és a filozófiához való viszonyuk is lényegesen különböző lesz. Nemcsak arról van itt szó, hogy írásaikban a böhmi gondolatok relatíve háttérbe szorulásával egyidejűleg fokozatosan más-más gondolatáramlatok vonzásába kerülnek, miközben egyre inkább megerősödik saját egyéni hangjuk, hanem a filozófiához fűződő viszonyuk is megváltozik. Van köztük, aki elsősorban filozófusként tevékenykedik tovább, mint például Bartók György, aki terjedelmes életművet hagy maga után, míg mások tevékenységének súlypontját a teológusi, lelkipásztori, illetve egyházpolitikusi tevékenység és az ezeknek megfelelő alkotások, szellemi termékek képezik, több vagy kevesebb filozófiai munkássággal együtt. Ennek következtében, amennyiben továbbra is filozófiai iskolának tekintenénk a tanítványok csoportját, Makkai Sándor részvétele indokolhatatlanná válna. Kétségtelen, hogy Tankó, Varga Béla és Tavaszy később is ír a komoly népszerűsítő írások mellett néhány alapos filozófiai tanulmányt is, de ezek száma viszonylag kevés, terjedelmük saját korábbi írásaikhoz képes is jóval rövidebb, és a Böhméhez vagy a Bartókéhoz mérhető filozófiai életműről egyikük esetében sem tudunk.

Az iskola emléke tovább élhet más, a tisztán filozófiai iskola értelmezéshez képest jelentősen átalakított kultúrtörténeti vagy teológiai szellemi konstrukcióban is, amilyet például Hegedűs Loránt „újkantiánus és értékteológia" összefoglaló megnevezése javasol. Ez a kérdésfelvetés a tanítványok tevékenységének fontos részét segíthet értelmezni, ráadásul úgy, hogy eközben megőrzi az eredeti filozófiai indíttatás jelentőségét is. Az így kínálkozó alternatíván belül azonban további pontosításra szorul néhány kérdés: mindenekelőtt az, hogy ilyen alternatíva az európai eszmetörténetben ismert fogalmak szerint valóban létezett-e az újkantianizmusban és a teológiában, illetve, hogy mint erdélyi sajátosság eléggé markáns-e ahhoz, hogy egy ilyen orientáció létét eszmetörténeti tényként felvessük; másrészt tisztázni kell, hogy mennyiben talál az említett megfogalmazás a tanítványok teológiai munkásságára, illetve, hogy ez a munkásság mely tanítványok esetében tekinthető filozófiai jelentőségűnek.

Mindazonáltal el kell ismernünk, hogy a böhmi iskola eszmetörténetileg hatékony szellemi alkotóműhelyként és emlékezeti intézményként működött, és talán működik máig is. Mindabban, amit később tettek vagy írtak a tanítványok, többnyire és általában érezhető, ha talán nem is mindig mutatható ki tételesen, a böhmi gondolatok hatása. Sok esetben tettenérhető az egymás teljesítményeire való odafigyelés, egymás népszerűsítése, illetve a közös szellemi gyökerekre visszavezethető szellemi összetartozás iránti elkötelezettség. A későbbiekben is majdnem mindenikük megemlékezik a fontosabb Böhm-évfordulókról és reflektál a böhmi életmű időközben megjelentetett újabb köteteire. Amint korábban jeleztük, további feladat lenne kideríteni, hogy eközben volt-e a tanítványok között filozófiai reflexiókat is magában foglaló, rendszeres kommunikáció — például találkozások, beszélgetések, levelezés. A kiadott kötetek, a folyóiratokban fennmaradt cikkek, illetve a kortársak visszaemlékezései azt bizonyítják, hogy a tanítványok megnyilatkozásaikban, írásaikban, oktató sőt igehirdető tevékenységükben is közvetítették, népszerűsítették Böhm, valamint más jelentős filozófusok és teológusok eszméit, fogékonyságot ébresztve ezáltal környezetükben a filozófia iránt. Különös figyelmet érdemel az egyetemi oktatóként is tevékenykedő tanítványok hatása diákjaikra, amiből számos nyomtatásban is megjelent Böhm-tanulmány, értekezés született. Van eset rá, hogy Böhm filozófiája e közvetítés útján is szerzett magának híveket, akik szellemi értelemben maguk is Böhm-tanítványnak (is) tekinthetők, sőt, annak is tartották magukat, mint például Bartók György tanítványa, Kibédi Varga Sándor.

[37] Bartók 1921-ben Szegedre, Ravasz ugyanazon évben Budapestre távozik, Makkai pedig 1936-ban települ át Debrecenbe.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az egyetlen, aki valóban a böhmi szellemiség örököseként, továbbadójaként, sőt továbbfolytatójaként élte le életét, Bartók György volt. Kézenfekvőnek látszik tehát, hogy legtöbb tanulságot e tekintetben is az ő életművének további feldolgozása kínál.

*

Ha nem akarunk illúziókat kergetni, csupán a fentiek előrebocsátása után szabad belefognunk a bevezetőben említett lehetséges kutatási alternatívák alapos és körültekintő kivitelezésébe, mint például az egyes alapművek gondolatmenetének és hivatkozásainak értelmezése, a hasonlóságok és különbözések mérlegelése, illetve a tanítványok életművében szellemi orientációjuk változásainak nyomonkövetése, a böhmi kategóriáktól a saját terminusok kialakításáig — ott, ahol ez lehetséges. Ebben az esetben is mindig meg kell vizsgálnunk e gondolkodók által képviselt filozófiai attitűdök kialakulásának korabeli történelmi és kulturális hátterét, és ki kell mutatni belső kapcsolataikat a századforduló európai, elsősorban magyar és német filozófiájának és élet-eseményeinek probléma-világával. Ez a munka számos értékes, általunk már részben hivatkozott eredmény ellenére is még elvégzésre vár, és ebben a Mikes Társaságnak, mint a böhmi örökség gondozójának is megvan a maga feladata.

The Kolozsvár School of Philosophy

Paper presented at the 46th Study Week conference organized jointly by the HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) and MIKES INTERNATIONAL, held between 8 and 11 September 2005 in Elspeet, the Netherlands, and entitled *Western Hungarian Spirituality*.

The author, who was requested by the organizers to provide a panoramic picture of the Kolozsvár School of Philosophy, framed his presentation to the conception and the beginning period of the school due to multiple factors: first, the timeframe of an academic presentation does not allow for a proper coverage of such a rich and great subject; second due to the current lack of important documents concerning the development of this school.

Based on this scene-setting, Mr. Ungvári Zrínyi provides the reader with a clear and rich encounter of the genesis of the school, centered on the philosophical system and personality of Károly Böhm, the 'founding founder' and the main followers of him. The paper also underlines the great importance and necessity to commence a systematic and professional research program in order to provide a clear, in-depth understanding of this school.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

VERES, Ildikó : Magyar filozófusok itthon és határokon túl

— avagy: megtört életút jelent-e szellemi megtörést is? —

A két, egymást a feszültség viszonyában tartó kötelesség, a saját népünk iránti, amely nép a távolban van, és az idegen nép iránti, amely az együttélés közelségében felebarátunkká lett, alkotják az emigránslét sajátos dialektikáját, amely az emigránslétre nézve leginkább jellemző"[1]

A hazai szellemi élet több nagy alakja kényszerült emigrációba a szovjet megszállás után. Ezzel együtt vetődik fel a kérdés, hogy az egzisztenciális, lelki és szellemi váltás mennyiben jelentette a szellemi gyökerektől való tényleges elszakadást? Ezen kérdés feltevése látszólag egyszerű, mint ahogy a válasz vagy válaszok is látszólag azok. Mivel kutatási területem jelentős szegmensét adja a Kolozsvári Iskola filozófusai munkásságának feltérképezése, valamint az egyik legjelentősebb hazai rendszeralkotó, Brandenstein Béla életútjának rekonstruálása, ezért ezekre fókuszálok. Ezen túl röviden szeretnék tisztelegni az első autentikus magyar filozófiatörténeti monográfiát megírt Hanák Tibor emléke előtt, s Tóth Miklóst köszönteni, mint a Mikes Kelemen Kör szellemi atyját 80. születési évfordulója alkalmából.

A Kolozsvári Iskola filozófusairól (Tavaszy Sándor, Makkai Sándor, Varga Béla) megjelent első kötetemben[2] jelzem, hogy kiknek a munkásságát fogom a következőben áttekinteni, s köztük szerepel Kibédi Varga Sándor is, s az ott nem jelzett Vatai László, aki nem gyökereitől fogva kolozsvári, de filozófiai a munkásságának jó részét meghatározta Böhm Károly rendszere.

Kibédi Varga Sándor (1902—1986) a Kolozsvári Iskola azon generációjához tartozott, akik 1920 után nemcsak Erdélyt, hanem később Magyarországot is kényszerültek elhagyni. Szegeden doktorált 1929-ben, 1937-ben rendkívüli egyetemi magántanár Budapesten, majd 1951-től Münchenben tanít, 1959-től tanszékvezető.

A kanti, böhmi-bartóki filozófiai tradíció az emigráns létben is a gyökereket jelenti számára, de szellemi horizontja tovább tágul. Erkölcsi kérdéseken túl foglakozik az egzisztencializmussal, különös tekintettel Heideggerrel, valamint szellemfilozófiai, teológiai problémákkal. (Pl. Philosophische Wahrheit und christliche Wahrheit, Evangelische Theologie. Jg. 17/6. 1957; Nicht der Weg der Wissenschaft. Heidegger ist kein christlicher Existenzialist. Johanniterorden. Heft 4/65-1/66.)

Magyar nyelven megjelent munkái közül *'A szellem hatalma'* címmel válogatott írásait tette közzé (München 1980.), amelyben tematikus bontásban a következő egységeket véljünk felfedezni egy közelítően egységes gondolkodásmódot jelölve:

1. A filozófia és a szellem fogalmának értelmezése, kapcsolódási pontok az értékelmélettel.
2. A kanti filozófia néhány elméleti kérdésköre és kapcsolata a teológiával.
3. Az emigránslét és magyarság problémái.

Kant, mint az alfája és ómegája jelenik meg Kibédi gondolkodásának ívében a húszas évektől haláláig. A transzcendentális dedukció, a tiszta ész működése biztos alapot jelent a szellem működésének értelmezésekor, és a filozófia tudományként való elemzésekor. Azonban, ha a fogalom-értelmezések változását megfigyeljük, a Badeni Iskola, valamint a szellem meghatározásakor Hegel hatása is érzékelhető.

Mi a filozófia? Teszi fel többször is a kérdést. „A filozófus az idő feletti igazság szerelmese, a dolgokat sub specie aeternitatis tekinti"[3] A különböző új filozófiai áramlatok között értelmezésében továbbra is létjogosultsága van az ismeretelméletnek, mint az ismeret magyarázatának, tudományos elméletének. Ezen felfogását egy későbbi elemzésben kiegészíti,[4] annyiban, amennyiben a dolgok összességét vizsgálva beszélhetünk létről és értékről, amikoris a lét adott szemben az értékkel. Tehát kétfajta fennállási mód létezik. A valóság tartalmi vonatkozásainak kutatása és elemzése a szaktudományok feladata, míg az értékek, amelyekkel a valóságot, a létet maghatározzuk, az a filozófia fogalomkörébe esik. Így ebben az értelmezésben a filozófia értékelmélet, „… mert feladata éppen azoknak az értékeknek a megvilágítása, amelyeknek érvénye a

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International 2005. évi, 46. Tanulmányi Napok konferenciára készített előadás. („NYUGATI MAGYAR SZELLEMVILÁG"; 2005. szeptember 8-11., Elspeet, Hollandia.). A tanulmány a 046757 számú OTKA kutatás keretén belül készült.

[1] Kibédi Varga Sándor: Az emigránslét lényege és sorskérdései. In: A szellem hatalma. Aurora könyvek, München, 1980. 154. o. [A mű megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában, 2005-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html. Az elektronikus kiadásban a referált rész a 68. oldalon található. — Mikes International Szerk.]

[2] Veres Ildikó: A Kolozsvári Iskola I. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003. [A mű megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában, 2005-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html. — Mikes International Szerk.]

[3] Kibédi Varga Sándor: Bevezetés az értékelméletbe vagy axiológiába. In: A szellem hatalma. 49. o. [Az elektronikus kiadásban a 19. o. — Mikes International Szerk.]

[4] uo. 70. o. [Az elektronikus kiadásban a 32. o. — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

különböző törvényekben megnyilatkozik. Ezen értékek egyfelől a létet meghatározzák és a lét számára továbbá feladatul is jelentkeznek."[5]

Ebben az értékelméletben az értékelő tudat fejlődési szakaszait vizsgálva az élv, a haszon értékeinek elemzése után jellemzi az önérték, az *önértékű szellem* lényegét, amely az igaz, a szép, a jó elemeiből tevődik össze. A szellem fogalmát tovább boncolgatva eljut ahhoz a következtetéshez, hogy a szellem nem más, mint „… a célra törő, intelligens lélek"[6], de ezzel együtt, mivel az örökkévalóság, a maradandóság a lényege, „… tartalmát … csak változatlan érvényű értékjelentések alkotják, törvényei értéktörvények, szerkezete értékösszefüggés. A szellemnek ebben a világában ismeretlen a mulandóság, minden végleges, örök. A halhatatlan Platon ideáinak világában járunk."[7]

S a szellem hatékonyságának a titkát is Platonnál találja meg: az Eroszban. Az Erosz szellemisége tökéletes, s ennél fogva vágyat ébreszt a jelenségek, a fenomenális világban a beteljesülés-igény kielégítésére. S itt kapcsolja be a hegeli értelemben vett abszolút szellemet, a világszellemet, Isten szellemi erejét. Mindezeket a következőkben fogalmazza meg: „A valóság minden jelensége, az élet minden megnyilvánulása az egyéni szellem és a világszellem viszonyából, az alulról és felülről egymás felé haladó szellemi hullámok találkozásából magyarázandó. Az egyéni szellemnek a világszellemmel való érintkezése és fokozottabb megtelítődése felemeli az életet s annak új ideális lendületet ad: egy ideális élet- és világkorszak forrása ez."[8]

Az 1953-ban felvázolt idealisztikus képpel szemben a korabeli fenomenális világ, a hidegháborús korszak és az azt követő évtizedek, napjaink politikai, vallási globális konfliktusai és egyéb globális problémák sajnálatos módon épp az ellenkezőjét mutatják.

Az egyik legkiválóbb tanulmány *az emigráns sorsról* az ő tollából született, elsőként előadás volt 1957-ben.[9] E vonatkozásban két lényeges gondolatot emelnék ki: az emigráns lét nem más, mint átmenetként tartós állapot. „Az államnélküliség nem emberi sors!"[10]

De a kérdés a következőképpen is feltehető: „… vajon az államnélküliség a külföldre való meneküléssel kezdődik vagy nem ott kezdődik már az államnélküliség, ahol idegen hatalom brutális önkénye a saját államunkat elnyomja és helyére az elnyomó hatalom önkényuralmát helyezi?" Ezek ige nehezen megválaszolható kérdések, s valójában Kibédi sem tudja racionális érveivel kellőképpen megoldani a megoldhatatlant.

Mindezek mellett a mottóban már említett *kötelesség kettőssége, a nyelviség határai és a honvágy kulcsfogalmai elméletének.*

A húszas években Ravasz László az emigránslétet, a Mikes-sorsot, amely Kibédi számára is megfontolandó volt, terméketlennek nevezte, de ez megváltozik, ha a befogadó államiságban megtalálja a helyét az egyén, s sikeres egzisztenciát teremt. Ez azonban azt a következményt vonhatja maga után, hogy sikeressé vált életvitele közepette elveszíti a lelki kapcsolatot saját népével. Ezzel a hűség parancsát szegi meg. Ezen erkölcsi dilemmák nehezen oldhatók fel.

Vatai László (1914—1993) ahhoz a böhmi gyökerekből táplálkozó filozófusokhoz tartozik, aki eredendően a sárospataki szellemet szívta magába, s ezen szellemi feltöltődéssel szerzett doktorátust Kolozsvárott filozófiából Bartók György tanítványaként 1942-ben, majd Debrecenben magántanára lesz az ún. „irodalmi-filozófiának".

Emigrációja után elsődlegesen az irodalom néhány jelentős alakja művészetének (pl. Dosztojevszkij, Arany, Ady) és az írásaik filozófiai vonatkozásainak elemzése az, ami szellemi hagyatékának sarkalatos pontja.

A híd induló alappillére a böhmi filozófia alapján értelmezett szociális filozófia, melyet már 1943-ban kibont írásaiban,[11] s későbbi filozófiai esszéiben[12].

Mint a Független Kisgazdapárt képviselője szükségét érezte, hogy egy irányító szervezetnek nem ideológiát, hanem társadalombölcseletet kell alkotnia és azt megfelelően alkalmaznia az ország érdekében. Az erről szóló tanulmánya el is készült 1946-ban, de a kommunista hatalom kezdetével nem csupán megsemmisült, de Vatai is a politikai rendőrség foglya lett. Mivel nem sikerült kimenteni az országból a kéziratokat, évtizedekkel később újragondolta/írta. A szellemi-filozófiai háttér megmaradt: Kant és Böhm.

[5] uo. 70. o. [Az elektronikus kiadásban a 32. o. — Mikes International Szerk.]
[6] Kibédi Varga Sándor: A szellem hatalma uo. 123. [Az elektronikus kiadásban az 54. o. — Mikes International Szerk.]
[7] uo. 124. o. [Az elektronikus kiadásban az 55. o. — Mikes International Szerk.]
[8] uo. 129. o. [Az elektronikus kiadásban az 57. o. — Mikes International Szerk.]
[9] Az emigránslét lényege és sorskérdései. In. A szellem hatalma Aurora Könyvek, München, 1980.
[10] uo. 147. o. [Az elektronikus kiadásban a 65. o. — Mikes International Szerk.]
[11] Vatai László: A szociális filozófia alapjai Böhm Károly tanában Kolozsvár-Budapest 1943.
[12] Vatai László: A Független Kisgazdapárt társadalombölcselete és Harc az új világképért. In. Átszínezett térkép. Püski, New York, 1985. [A mű megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában, 2005-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html. A következő lábjegyzetekben az oldalszámok az elektronikus kiadásra utalnak. — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az alapprobléma: az egyén és a társadalom viszonya. Hogyan lehet a fenomenális és az intelligibilis világot, az ontológiát és a deontológiát vonatkoztatni a fenti kérdésre? Alapvető az Egyén, a mindenkori szellemi alany, amely a mindenkor belakott világban a szabadság és a természet kettősségét próbálja meg összhangba hozni. A saját magunk által létrehozott világot tudjuk csupán megismerni és értelmezni, amely világ értéktelített. A három abszolút érték, az, a jó, a szép, amelyek a böhmi deontológia kulcskategóriái, s társadalombölcseletét az értékek rendjére építi. „A társadalom nem biológiai szervezet, hanem szervezettség, hatások és célok fonadéka , többé-kevésbé szellemi valóság”[13] Értékelméletében a központ az *önértékű, eszes* Én, akinek fejlődésében fokozatok vannak, de különböző reflexiós szintek előzik meg: ezek az érzéki és az értelmes Én.

Miért nem válhat az érzéki és az eszes Én társadalomszervező erővé? Az első esetben, amikor csupán az élvezet szintjén viszonyul az én a dolgokhoz és a Másikhoz, megragad a szellemi fejlődés legprimitívebb fokán, a Másik élvezete a testiség terén nyilvánul meg elsősorban, hiány az erosz szenvedélyében pótlódik. Az ész, mint az igazság megvalósítója a tudomány és a filozófia területén szintén nem alkalmas társadalomépítő szerepre, mert mint mondja: „Minden téren megvalósítva szükségképpen diktatúrához vezet. Abszolútsága miatt elkerülhetetlenül filozófiai igazságok esetén Platon államánál köt ki: az ember eszközzé válik a kitűnően elgondolt hatalom kezében. Létrejön a filozófia és néhány ember parancsuralma. (A francia forradalomban Robespierre próbálkozott vele.) A vallásos igazságok esetében pedig előbb-utóbb beüt az inkvizíció valamely formája … Végül a tudományos igazság a gép-embert valósítja meg, s talán ez a legnagyobb diktatúra.”[14]

Mindebből következően a *haszonérték* az, ami a társadalom legfőbb szervező ereje lehet. Alapvető és kulcsprobléma itt a hiány és a pótlék kapcsolata, amely ok-okozati viszonyban áll egymással, s amely a rendező értelem segítségével megteremti az önfenntartás folyamatát, amelyet Vatai haszonnak nevez, amely nem szeparált jelenség tehát. „… az egész embert hozza kapcsolatba a világgal, az Énnek a Máshoz fűződő ok és okozati összefüggése révén elsősorban közösségi, szociális viszonyulás. Csak rá épülhet a társadalombölcselet és maga a társadalom is”[15]

Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy a haszonérték az ítélőerő, a kauzalitás, a „közös hatásfonatok” és az utilizmus fogalmi hálójában szerveződik, akkor világossá válik, hogy a Vatai-féle elképzelés nem egy idealisztikus társadalom-elmélet alapjain nyugszik, hanem a felvázolt koordináták ténylegesen hozhatnak egy működő társadalmat, egy talán igazi demokráciát.

De mi az a hatásfonat? Az Én közvetlen sugárzásán túl az alkotás, sok Én és sok generáció alkotása.

A családot mint az első erkölcsi rendszert definiálja, amely biztosítja a folyamatosságot az élet és az értékek világában, a társas haszon megnyilvánulásának első terepe. A tulajdon, a munka mint értéktény egybetartja a családot, még akkor is, ha, mint Vatai mondja: „… ontológiai alapja a nemi ösztön már elenyészett.”[16]

A rendezett együttélés alapja a társadalom, amelyben alapvető a haszonelvűségen kívül olyan erkölcsi normák, erények együttléte, mint a szorgalom, a szeretet, amelyek segítenek működtetni a társadalmat és megteremthetik a boldogságnak nevezett létállapotot.

Kiváló irodalmi-filozófiai esszéiben, tanulmányaiban mindig filozófiai problémákra fókuszál, illetve megkeresi egy-egy életmű lényeges filozófiai vetületeit.

A nagyívű Ady-mongráfia[17] is filozófiai horizontokból állítja össze az újszerű Ady-képet. Fellelhetők a kanti, a fichte-i, a heideggeri hatások. A világ és az ember általános problémájából kiindulva Ady kapcsán az ember világban-való létére kérdez rá. A Szellem tagolja a világmindenség egységét Énre és Neménre. Az Én további működésében egyrészt érzékelni akarja környező világot, másrész teremtő módon behatolni szeretne a mélységekbe. Ady „ A felszín és a racionális megismertség világából alámerült az önmagába való rejtettség, magánvaló titkaiba. A minden-titkok verseit énekelte egész költészetében.”[18]

Miközben költészetének metafizikai jellegét igazolja, némi ellentmondás feltűnik gondolatiban. Adyt egyszerre mondja realistának és olyan költőnek, aki számára csak a belső világ létezik. De ha elfogadjuk Vatai realizmus-fogalmát, amely a valóság mélységét és átfogását jelenti, akkor némileg oldható az ellentmondás.

A lényeg- és a jelenségvilág kettőségében átgondolva Ady *szellemi horizontját* a filozófia, a szerelem, a pénz, az Isten, a forradalom, a magyarság a meghatározó dimenziók.

A *szerelem*, mint mondja a jelenségvilág mögötti magánvaló lényeg, a tárgynélküli szerelem éneklődik meg nála, még akkor is, ha névre szólóak versei. „A földi asszonyok egy-egy morzsáját jelentik ennek a magánvaló entitásnak. Szerelmes létérzés ez. Méginkább: a lét önmagában szerelem, aminek egyes alkalmait egyéniségébe szorított mivoltában is megtalálja az ember. Ady közvetlenül a szerelmes lét árjában akart úszni.”[19]

[13] uo. 55. o.
[14] uo. 58. o.
[15] uo. 59. o.
[16] uo. 61. o.
[17] Az Isten szörnyetege (Ady lírája), Occidental Press, Washington D.C. 1963. [A mű megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában, 2005-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html. — Mikes International Szerk.]
[18] uo. 62. o. [Az elektronikus kiadásban a 29. o. — Mikes International Szerk.]
[19] uo. 118. o. [Az elektronikus kiadásban az 59. o. — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

A lét nem létezik nemlét nélkül, s az emberi lét a *gondban-lét* mindig, s a Semmibe, a *Halálba* való belefutás. Ady lírájában a Halál e vonatkozásokat jelenti, az emberi élet egyszeri és végességének megmásíthatatlanságát.

Be kár ez a rút ámen,
Hogy minden véges, jaj, be kár
S hogy eljön a tovább nem
Hatalmas Isten az Eddig.
(Az Eddig ámene)

Istenre folyamatosan talál rá, miközben pogánysága az ős Kajánhoz, Baálhoz, Mammonhoz, vezeti a földöntúli valóság semmi. Protestáns mivolta elvezette a forráshoz, a Kijelentéshez, s végül a rejtőzködő Istenhez: „Te vagy ma a legvalóbb Nem-vagy" (Szeress engem Istenem)

Istenhez való viszonyát az embernek Vatai szerint a következőkben látja Ady: „… az ember nemcsak szeretkező és filozofáló létező, hanem egyetlen szellemi természete révén részesülhet az Isten-létében is. Hozzá való viszonyában az ember személlyé válik, nem marad csak fizikai, biológiai és pszichikai egység."[20]

Ady *magyarságképének* alapverziója Vatai nézetében: a magyar lét megoldatlan. Nem nemzet-karakterológiában gondolkodik, nem hasonlítja össze más népekkel, hiszen az „eltévedt lovas" nép, amelyik keletről az idegen nyugathoz került, össze-nem-hasonlítható más néppel, olyan „biológiai, szellemi és ideg-megrázkódtatásokon ment keresztül, ami minden időre meghatározta jellemét. Nem tudott feloldódni a többiekben, sem önmagában mássá lenni."[21] Ezer éve ugyanolyannak látja a magyarságot lelkileg, karakterét tekintve, csak 1526 előtt szerencsésebb körülményei voltak. Az összegubancolódott lelkiállapotból vagy a sírva vigadás vagy a minden mindegy sanyarú bölcsessége jelenik meg, mint kivezető lehetőség. A magyarság állandóan élet és halál között harcol, türelmesnek és önfeláldozónak mutatja be, aki a valóság helyett illúziókban él. (A mesebeli János)

A magát Isten sújtott és kedvelt szörnyetegének nevező Adyra Vatai szerint összességében az igen erős intuíció, a magyar nyelv virtuozitásának és logikájának bravúros használata jellemzi, s ezzel együtt stílusforradalmár volt. A kozmikus életérzése mellett igen erős volt szeretetre-vágyása, magyarság-féltése, az apró szerelmi múzsákból összeálló Abszolút szerelem-képe.

Az *'Átszínezett térkép'* című munkája a Püski kiadónál jelent meg, s elsősorban a diaszpórának írodott, mert az ottani magyarság meglátása szerint nem minden esetben tudja, hogy milyen történelmi tényre utal a szerző; ennek ellenére itt is megjelenik az eredeti filozófiai asszociációkkal író Vatai. Esősorban a magyar nagyságokról elmélkedik, de helyet kap Dosztojevszkij is, a „titokzatos géniusz", aki az apokalipszis hírnökének nevez, s az ember számára együtt hordozza magában Krisztust és a Sátánt.

A hármas rend: Isten, ember, kultúra nélkül „felborul a történelmi miliő, és lehetetlenné válik az élet."[22]

Miután csak jelezni tudjuk Vatai kulcsfogalmait, az azért világossá teszi, hogy Kierkegaarddal, Nietzschével együtt Dosztojevszkij formálja a huszadik századot.

S hogy politikusok közül miért éppen Bethlent választotta, azt gondolom, nem kell különösebb magyarázat. A romokban heverő országot és Erdélyt csak egy új országalapító tudta volna egyben tartani és Európa szerves részévé tenni. Harcolt az iszlám és a német-római ideológia ellen a magyar valóság érdekében: a nép, a nyelv, a protestantizmus, a hit, a történelmi tudat és a ráció együttesét tartotta megtartó erőnek.

Az Arany-tanulmány lényege szerint a wittgensteini tétel: nyelvünk határai egyben világunk határai is. Arany „… legnagyobb alkotása a modern magyar nyelv, az emberi lét klasszikus kifejezési lehetősége … Elveszett a történelmi ország, szétszóródtunk a föld minden részére, de amíg Arany nyelvén beszélünk és idézzünk életünk szerves részét, a múltat, addig egy nép vagyunk, egy misztikus test tagjai."[23]

Brandenstein Béla (1901—1989) Böhm mellett a másik rendszeralkotó filozófusunk, aki meghatározó egyénisége volt a hazai filozófiai életnek 1945-ös emigrálásáig. Ha átgondoljuk alkotói munkásságát a következő jól kitapintható egységeket találjunk: az önálló rendszer, filozófiatörténet, etika, művészetfilozófia, bölcseleti antropológia. Többnyire ezeket a

[20] uo. 216. o. [Az elektronikus kiadásban a 117. o. — Mikes International Szerk.]
[21] uo. 242. o. [Az elektronikus kiadásban a 133. o. — Mikes International Szerk.]
[22] Vatai László: Átszínezett térkép — Magyar változatok az újkorban. Püski, New York, 1985. [A mű megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában, 2005-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html. 5. o. A következő lábjegyzetekben is az oldalszámok az elektronikus kiadásra utalnak. — Mikes International Szerk.]
[23] uo. 19. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006

problémákat folytatja kényszerű emigrációja után is. Saarbrückenben tanított 1948-tól. Filozófiai rendszerét (Grundlegung der Philosophie) címmel németül több kötetben, magyarul egy rövidebb változatban jelentette meg.[24]

Rendszere a következő részekből áll:

1. Fennállástan: totika, logika, matematika.
2. Metafizika: pragmatika, teoretika, poétika.
3. A fentieket teljességében átfogó etika.

Mindezek értelmezése igen hosszú fejtegetést igényelne, amelyet részletesen leírtam a Brandenstein emlékkönyvben, amelyben többek között olyan kiváló szakemberek, filozófusok, teológusok elemzik a brandensteini életmű egyes részeit, mint Fehér M. István, Szabó Ferenc S.J., Mezei Balázs, Somos Róbert, Máté Zsuzsanna, Laczkó Sándor, Mariska Zoltán és volt kiváló tanítványaim: Bán Olivér és Novek Csilla[25]

Minden eddigi értékeléssel szemben, világos, — bármennyire meglepő —, hogy Brandenstein nem volt a hagyományos skolasztika képviselője. Isten számára a nem az intézményesített kereszténység által jelenti számára a Teremtőt, hanem a csendes magányban megjelenő, a párbeszédben jelenlévő Istent. Ha ismeri valaki a rendszerét, etikáját, filozófiatörténeti írásait világossá válik számára a fenti tétel. Hiszen egy skolasztikus filozófus miért írna nagyívű monográfiát teljes szimpátiával és hozzá- és megértéssel a protestáns Kierkegaardról, és főképpen az addigi hazai szakirodalomban példátlan nagy monográfiájában Nietzschéről? Aki Brandenstein szerint megtagadta a gyávák Istenét, de lelkében mindig protestáns maradt. S vajon miért fordul Platonhoz? Miért nem a skolasztika nagyjaihoz? Kéziratban maradt filozófiatörténeti jegyzetében, amit előadott az egyetemen, szép rendben összefoglalja a nagy alkotókat és a jelentősebb filozófiai irányzatokat. Tudta, hogy tanítványait az objektív szemléletmódra kell nevelni, nem előítéletekkel, hanem a korabeli filozófiai szövegek értelmezésével kell megközelíteni a problémákat.

Gondolkodásának és ezzel együtt rendszerének alapvető törvényszerűsége az okságelmélet, amely mindent meghatározó módon Istenből indul ki, és hozzá vezet. Az abszolút szellemi ősvalóság, minden korlátozás és hiány nélküli „pozitivitás", aki saját erejéből létrehozza a tapasztalati világot, a másod és harmadrendű valóságot, a tiszta szellemi lények világát és tiszta anyagi, természeti világot. A korabeli szakmai életben nagy vita alakult ki elmélete körül.

Etikájában három abszolút alapvető érték: igaz, jó, szép. A klasszikus hármas semmivel nem bővül ki a filozófiatörténetben megjelenő elméletekhez képest. Nem eredeti álláspontot képvisel, de a már említett magány szituációjában, aminek szerinte is erkölcsalakító szerepe van, s együttesen vannak jelen a szentség értékében „… Az ember egyik legalapvetőbb szellemi, egyéni szükséglete, amelyben az Én rátalál önmagára. A magány önmeglátással, elmélyüléssel és lelki összeszedettséggel jár. A magánytalanokkal szemben a magányra képes személyiség erősebb, mind lelkileg, mind szellemileg. Segít a „jó-magány" a világban összeszedettnek lenni, nem hagyja, hogy szétszóródjon az egyén, mondja Brandenstein, ezen túl a rossz magányból segít kijutni, segít a legmélyebb és legbensőségesebb, a legszorosabb szellemi életközösséghez, a lélek istenmegélésének élményéhez.

Csak a lényeges problémákra van időm és helyem kitérni. Nem beszélek kiválóan argumentált okság-elméletéről, a kevésbé sikerült elsősorban spekulatív jellege miatt művészetfilozófiájáról, s arról sem, hogy a nehezen, sőt nagyon nehezen olvasható írásai, erősen spekulatív fogalomrendszere, sajátos újonnan alkotott fogalmakkal telítődik, amelyeknek értelmezése az európai filozófiatörténetben jártas olvasónak is kemény fejtörést okoz eléggé gyakran.

Bölcseleti antropológiája *Az ember a mindenségben* (1936) közel 1500 oldalas munka. Értelmezésében a teljes embertan mikrometafizika, amely tartalmazza a nagy metafizika legtöbb alapvető tételét. Enciklopédikus jelleggel közeledik a nagy és örök kérdéshez: mi az ember mint mikrokozmosz és hol a helye a makrokozmoszban? Mi az a híd, amely az állati létből átvezet az emberibe? A kultúra, amely az emberi lét és alkotásainak világa, amelyben, a mindenkori konkrét létben aktualizálódnak az örök értékek.

Kiemelkedő szerepe nemcsak a fentiekben nyilvánult meg a hazai filozófiai életben, hanem komoly szakmai szervezetek vezető egyénisége volt: Előbb egytemi magántanár (1927), majd rendes egyetemi tanár (1934). A Bölcsészkar III. (Gyakorlati Bölcsészettani), majd Pauler halála után a II. (Gyakorlati Bölcsészettani) Tanszéken vezető. Többek között elnöke a Magyar Filozófiai Társaságnak, a Magyar Pszichológiai Társaságnak, vezetője az Esztétikai Gyűjteménynek és a Lélektani Intézetnek. Az Athenaeum előadássorozatainak egyik fő szervezője és irányítója.

Az ő nevéhez fűződik Platon összes műveinek első magyar nyelvű kiadása.

A háború borzalmai kettétörték mind egzisztenciálisan, mind szakmailag a fényesnek ígérkező jövőt. Lovasszekéren menekül 1944 őszén öt gyermekével, feleségével előbb a Dunántúlra, majd Ausztriába és Németországba. Ami a nyugodt tudósi mentalitáshoz hozzátartozott, épített a lugánói tó partján egy villát, s a nyári hónapokat ott töltötte munkával (és egy kis bridzsezéssel.)

[24] 1. 3.kötet, Halle, 1926-27; 1-6. kötet München, 1965-70.

[25] Brandenstein Béla Emlékkönyv szerk. Veres Ildikó Miskolc, 2002. [A mű megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában, 2005-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html. — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az emigráns lét egzisztenciális és lelki problémái őt sem kerülték el, ennek ellenére igen keményen dolgozott.

Elsősorban alapvető e tevékenységi körében az, hogy az itthon írt írásainak egy részét lefordítja németre. Ugyanakkor kiterjed látóköre a korabeli szellemi-filozófiai kérdésekre, s több írása jelenik meg e vonatkozásokban. Így például foglalkozott az egzisztencializmus problémáival (Leben und Tod Grundfragen der Existenz Bonn, 1948.), N. Hartmann filozófiájával (Teleologisches Denken Betrachtungen zu dem gleichnamigen Buche Nikolai Hartmans. Bonn 1960).

Több írása jelenik meg a Salzburger Jahrbuch für Philosophie c. sorozatban („Wahrheiten" und Wahrheit 1963, Wege der Gotteserkenntnis, 1965). Újra rákérdez a filozófia alapproblémáira (Was ist Philosophie? München, 1981) és a technika hatását is elemzi a Philosophie und Technik című művében (Wissenschaft und Weltbild, 23. kötet 1970).

Magyar nyelvű írásai elsősorban a római Katolikus Szemlében jelentek meg.[26] Külön tanulmánykötetet szentel a művészetről alkotott nézeteinek: Művészet és élet címmel (Amerikai-Magyar Könyvkiadó, Köln-Detroit-Bécs, 1959.).

Másik fontos tevékenységi területe az oktatás. A saarbrückeni egyetem professzoraként 1948/49-től többek között metafizikát, logikát, bölcseleti antropológiát, művészet- és kultúrfilozófiát, etikát adott elő a fiozófiatörténeti kurzusai mellett.

Harmadrészt fontosnak tartotta a magyar emigráció egybetartását, ezért részt vett a Szabad Európa Rádió és a Müncheni Magyar Intézet szervezésében, tagja volt a Magyar-Német Kultúrkörnek.

Hanák Tibor (1929-1999) filozófusi munkássága ténylegesen az emigrációban, elsősorban Bécsben bontakozott ki. Menekülése után gimnáziumi tanár lett Innsbruckban, majd Bécsben publicistaként, a Bécsi Napló főszerkesztőjeként, a Szabad Európa Rádió munkatársaként tevékenykedik. Elsősorban a magyar filozófiatörténettel és a marxista ideológiával, szociológiával foglalkozott. Németül is terjesztette a magyarországi filozófia eredményeit, szemben Erdélyi János kifejezésével, miszerint a magyar föld, a magyar alkat és nyelv alkalmatlan a filozófia művelésére.

Meghatározó kutatási területeinek termése a „trilógiája": Az elfelejtett reneszánsz — A magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében (1981), Az elmaradt reneszánsz — A marxista filozófia Magyarországon (1979) és a Nélkülözhetetlen bírálat (1983),valamint a németül megjelent e vonatkozású munkája: Geschichte der Philosophie in Ungarn (1990).

A filozófus Lukács (1972), a Lukács war anders (1973) c. munkáiban az elsők között értelmezi és értékeli a lukácsi életművet.

Arra az alapvető kérdésre, hogy mi a filozófia? Egyszerű és tömör választ ad: kritika. „… de persze nem csak az. A filozófiatörténet folyamán más is volt, és a jelenlegi filozófiai irányok egy részének képviselői számára is egészen más a filozófia: a megtalált igazság őrzője, vallások és világnézetek alázatos támogatója, lobogó eszme, népeket vezető ideológia, megoldás és megváltás, az életnek tartalmat adó tanítás, vigasz és gyógyír a fennköltebb szellemeknek."[27]

Ez a filozófusi attitűdje, de filozófiatörténészként sokkal inkább a hermeneutikai szempontok érvényesülnek, mint bármiféle kritikai attitűd az előző korok bölcselői mukásságát illetően.

E vonatkozásban, mint már említettem, első autentikus leírását és elemzését adja az 1945 előtti hazai filozófiai gondolkodásnak. Nem csupán a hazai recepcióban van jelen és értelmezi azt, hanem alaposan átgondolja a hazai önálló és — ki kell mondjuk — eredeti gondolatok és elméletek megjelenését is a rendszeralkotó filozófusokkal bezárólag.

Munkáival bebizonyítja, hogy a „magyar alkat" mégis képes az elvont gondolkodás színterén megjelenni, bár itt Közép-Európa legközepén nehéz definiálni a magyarság karakterét. Ősi és más népek Szent István értelmében gazdagították a hazai szellemiséget horizontálisan és vertikálisan egyaránt. Itt csupán néhány alapvető mozaikot van alkalmam kiemelni, de részletes tanulmányom jelent meg munkásságának fenti vonatkozású szegmenseiről[28], s hamarosan megjelenik a születésének 70. évfordulójára 2004-ben megrendezett emlékkonferencián elhangzott előadások írásos változata.[29]

Az élő emigráció egyik kiemelkedő személyisége **Tóth Miklós** (1925) aki az emigrációsorsban a Mikes Kör alapítója 1951-ben, 1957-ben alapította a Hollandiai Magyar Szövetséget Gáll Gyulával, a Jöjjetek! című magyar keresztény kulturális havilapot pedig Kibédi Varga Áronnal indították el. Élesztő eleme a mai napig is a magyar emigrációnak. Nemcsak a saját generációs problémáival foglalkozik, hanem az ún. második nemzedék kérdésfeltevéseit is aktív módon segít megvalósítani.

A Pázmány Péter Egyetemen kezdte jogi tanulmányait 1943-ban, közben külügyi tanulmányokat folytatott Budapesten. A háború után elvégezte a református teológiát. A Magyar Köztársaságot 1949-ben hagyta el, s Amszterdamban és Leidenben folytatta és fejezte be tanulmányait. Bár a vállalkozói és a banki szférában dolgozott, néhány írásában elméleti problémákkal is foglalkozott.

[26] Négy írását közöltük elektronikusan a Mikes International folyóiratunk 2005. július-szeptemberi számában. http://www.federatio.org/mikes_per.html — Mikes International Szerk.

[27] Hanák Tibor: A filozófia: kritika, Bécs 1980. 70. o.

[28] ld. Mikes International 5. évf. 1. szám. 2005.január-március. http://www.federatio.org/mikes_per.html

[29] Megidézett reneszánsz. Hanák Tibor Emlékkötet Egyetemi Kiadó, Miskolc szerk. Veres Ildikó.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Írásaiban alapvetően a következő két probléma jelentkezik: A hit és az ész, valamint a nyugati magyar kereszténység kapcsolata. Az emigránslét és a Mikes Kör léte és problémái.

Az első problémakörben markánsan, szellemileg és lelkileg is a Kolozsvári Iskolához, különösen Bartók Györgyhöz, de a hit és az ész elemzése kapcsán Anselmushoz is kötődik: Fides quarens intellectum (A hit keresi az észt).

Tóth Miklós azonban a hiten belül szellemi funkciót is talál. „A hit nem csupán az ismerés záró mozzanata. Már az ismerés előtt funkcionál. A hit az Én önállításának reflexe."[30] A hit és a vallás életünket behálózza, ahol a szeretet központi helyet foglal el. Ilyeténképpen a hit, a szellemi élet alapvető az emberi világban, amelyért individuálisan felelősek vagyunk.

S mit jelent az emigráns lét Tóth Miklós értelmezésében? Alapvető tétele, hogy a szabadságharcaink, amelyek soha nem vezettek diadalra, mind függetlenségi harcok voltak, s egyben mindenkor a magyar szellem szabadsága is küzdött.

Ez a küzdelem lelkileg és szellemileg jelen volt/van a magyar emigráció életében. Mivel az emigráns magyarok — mondja Tóth Miklós — többnyire az elvesztett harcok miatt hagyták el hazájukat, küldetésük van a keresztény Európában. Hidat jelentenek a régi hazájuk és a befogadó nemzet között.

A másik létbeli probléma ehhez kapcsolódóan a Mikes Kelemen Kör tevékenységi körének tevékenysége a megmaradó emigráns létért.

S e vonatkozásban egy szép idézettel zárom gondolataimat Tóth Miklóstól:

„A Mikes olyan, mint a szép szerető. Szeretetünknek vonzó tárgya. Ugyanakkor velünk egy egész".[31]

Az előadásom címében jelzett kérdésére nehéz a válasz. Talán ennyi: szellemi megtörés úgy tűnik nem lehetett egyik gondolkodónál sem, de lelki megpróbáltatások igen nehéz szellemi megpróbáltatást is jelentettek.

Bükkszentkereszt, 2005. szeptember 5.

Hungarian Philosophers — At Home and Abroad

Present writing was prepared for the 46th Study Week (2006) conference organized jointly by the HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) and MIKES INTERNATIONAL. It presents briefly the carrier and œuvre of three prominent Hungarian philosophers who left Hungary at the end or afterWW II, when Soviet occupation was imminant or when it already happened. These three philosophers are: Sándor Kibédi Varga, László Vatai and Béla Brandenstein. Next to them two other personalities are also discussed briefly: the philosophy historian Tibor Hanák and Miklós Tóth, one of the founders of the Association and driving force of the 'Mikes phenomenon'.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[30] Tóth Miklós: Intellectus quaerens fidem — Contemplatio Claudiopoliensis — Kolozsvári elmélkedés. In: Filozófia és teológia a a magyar eszmetörténetben Miskolc 2003. 282. o. [Megjelent elektronikusan a Mikes International folyóirat 2001. október-decemberi számában. http://www.federatio.org/mikes_per.html — Mikes International Szerk.]

[31] Tóth Miklós: Concordia discors. In. Emlékkönyv a Mikes Kelemen Kör fennállásának huszonötödik évfordulójára, Amszterdam, 1976. [Az írás megjelent elektronikusan a Mikes International folyóirat 2002. július-szeptemberi számában. http://www.federatio.org/mikes_per.html — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

DE BIE — KERÉKJÁRTÓ, Ágnes :

A jelentés szerkezete

— A magyar nyelv kognitív megközelítésből —

A nyelvi jelentés mibenléte a görög bölcselőktől kezdve a legújabb nyelvészeti irányzatok művelőiig sok szempontból foglalkoztatja a tudományos gondolkodást. Jelen tanulmány e széleskörű kutatási területből a magyar nyelv jelentésszerkezeteinek vizsgálatát emeli ki, néhány olyan kérdés újbóli előtérbe állításával, melyeket Gombocz Zoltán (1877-1935), a magyar jelentéstan legendás hírű kutatója 1926-ban[1] — egészen más tudománytörténeti körülmények között, de korunkhoz is szólva — megfogalmazott: Van-e egyáltalán jogosultsága a nemzeti szemantikának? Szerepelhet-e a jelentéstan a legújabb nyelvészeti irányzatok eredményeinek tükrében az egyes nyelvekre irányuló tudományos leírás önálló diszciplínájaként? S ha igen, milyen feladattal?

Ahhoz, hogy bepillanthassunk a magyar nyelv jelentésszerkezeteinek világába és megvizsgálhassuk, fellelhetők-e benne olyan sajátosságok, melyek különösen a magyar nyelvre jellemzőek, segítségünkre szolgál az egyik legújabb nyelvészeti irányzat, a kognitív szemantika elmélete és módszertana.

A kognitív (megismeréstudományi) irányzat kibontakozása a múlt század 80-as éveiben alapvető szemléletbeli változást hozott a nyelvészetben. A paradigmaváltás elméleti alapvetői amerikai pszichológusok, nyelvészek és filozófusok voltak, akik az európai filozófiai hagyomány újraolvasása és továbbgondolása alapján konkrét nyelvi anyagból kiindulva új alapállásból tárgyalják nyelv és gondolkodás kapcsolatát. Túllépnek a nyelvi rendszer beszélőtől független leírásán és a nyelvet az ember komplex ismeretstruktúráinak részeként vizsgálják.

A kognitív nyelvészet nyelvfelfogása

Előzmények

Eleanor Rosch kognitív pszichológus az 1970-es években újrafogalmazta az anyanyelvi beszélőnek a gondolkodásbeli kategóriákhoz való viszonyát. Úgynevezett prototípus-elméletében Rosch bebizonyította, hogy nem zárt kategóriákban gondolkodunk: az azonossági alapon klasszikusan egy kategóriába sorolható dolgoknak nem szükséges egyetlen perspektívából nézve sem maradéktalanul azonosnak lenniük egymással, elegendő, ha legalább egy bizonyos perspektívából analógia áll fenn közöttük. Átfogó hasonlóságról van tehát szó, nem állítható fel jegyszékszerűen a tulajdonságoknak olyan sora, amely szükséges és elégséges definícióként egy kategória teljes használati körét lefedi. A típus jellemző jegyeit a prototípus hordozza, de nem teszi kötelezővé minden példány számára. A kognitív pszichológia talaján álló Rosch tulajdonképpen a filozófus Ludwig Wittgenstein nyomdokain halad prototípus-elméletével. Wittgenstein hasonló felimerést fogalmazott meg 1953-ban a látszólagos konceptuális identitással kapcsolatban. Amint ezt az identitást ugyanis éles analitikus vizsgálódásnak vetjük alá, egymást átfedő alkalmazások halmazaira esik szét: „Betrachte z.B. einmal die Vorgänge, die wir 'Spiele' nennen. Ich meine Brettspiele, Kartenspiele, Ballspiele, Kampfspiel u.s.w.. Was ist allen diesen gemeinsam? — Sag nicht 'Es *muss* ihnen etwas gemeinsam sein, sonst hiessen sie nicht *Spiele*', — sondern *schau*, ob ihnen allen etwas gemeinsam ist. (..) Und das Ergebnis dieser Betrachtung lautet nun: Wir sehen ein kompliziertes Netz von Ähnlichkeiten, nicht besser zu charkterisieren, als durch das Wort »Familienähnlichkeiten«, denn so übergreifen und kreuzen sich die verchiedenen Ähnlichkeiten, die zwischen den Gliederen einer Familie bestehen: Wuchs, Gesichtszüge, Augenfarbe, Gang, Temperament etc. etc.. Und ich werde sagen: die 'Spiele' bilden eine Familie."[2]

Wittgenstein tehát egy szó különböző alkalmazásai között a kapcsolatot egyfajta „családi hasonlatosság"-ban látja.

A magyar nyelvészetben a bevezetőben idézett Gombocz Zoltán volt az, akinek nagyhatású *Jelentéstan*a (1926) néhány lényeges ponton előremutat a kognitív nyelvészet jelentéselmélete felé. Ez a rokonság abból adódik, hogy Gombocz szintén lélektani alapokról magyarázza a jelentésátviteleket:

Elhangzott a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2005. október 23. évközi összejövetelén. — Mikes International Szerk.

[1] Jelentéstan és nyelvtörténet, Budapest, 1997, 132.

[2] Philosophische Untersuchungen, Oxford, 1953, 66-67.

© Copyright Mikes International 2001-2006

„A szavak és képzetek az egyes ember tudatában két különálló, de egymással mégis szoros kapcsolatban lévő rendszert alkotnak: a szavaknak (neveknek) és képzeteknek (fogalmaknak) a rendszerét. A fogalomrendszer tagjait éppúgy, mint a névrendszer elemeit sokszoros képzettársulás szálai fűzik össze."[3] Vagyis Gombocz már 1926-ban szakított a hagyományos felfogással, mely szerint a metafora és a metonímia pusztán nyelvi, retorikai alakzatok lennének: „Nyilvánvaló, hogy ha a korsó nyílását *száj*nak nevezem, nem hasonlósági átvitellel van dolgunk, ami az egyező és nem egyező jegyek tudatos mérlegelését feltételezné, nem átvitel, hanem azonosítás történt. Az appercepció pillanatában az uralkodó képzetek egyezése mellett az eltérő elemek annyira a háttérbe szorulnak, hogy a száj a korsónyílás adekvát nevének tűnik fel."[4]

Holisztika

A kognitív nyelvészet George Lakoff , Mark Johnson és Ronald Langacker nevéhez fűződő, holisztikusnak is nevezett iskolája abból indul ki, hogy a nyelv a kogníció része és a kultúra is a kogníció része, ezen belül pedig nyelv és kultúra között részleges átfedés van.

Langacker sematikusan így ábrázolja ezeket az összefüggéseket:

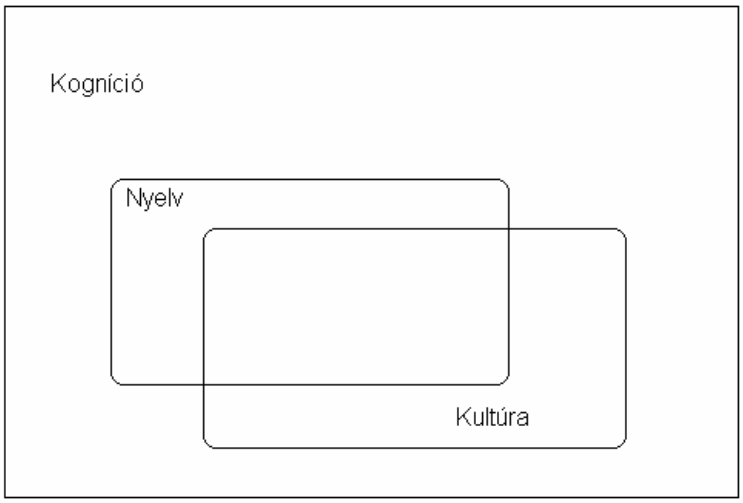

(Language contact and Language conflict, Amsterdam-Philadelphia, 1994)

Az ábra jól szemlélteti a nyelv szociokulturális meghatározottságát, valamint nyelv és kultúra kognitív folyamatokba (gondolkodás, emlékezés, tervezés, szervezés, hasonlítás) való beágyazottságát Ennek értelmében a gyakran elhangzó „Nyelvében gondolkodik-e az ember?" kérdésre nemmel kell válaszolnunk. Van valami, ami megelőzi a nyelvi formában megjelenő gondolkodást. A gondolkodás nyersanyagát belső modellek és szimbólumok képezik. A fogalmi gondolkodás a nyelvi megformálás előtti gondolati fázis. Langacker hipotézise szerint a nyelv a fogalmi gondolkodással párhuzamos — bár kevésbé komplex — rendszert alkot. A szavak nem a dolgok nyelvi reprezentációi, hanem annak a rendszerezésnek a reprezentációi, amely agyunkban születik.

Fogalmi kategorizáció és szókincs

Azonosság és hasonlóság felismerése prenatálisan diszpozícionált agyunkban, ezért a kategorizáción alapuló fogalomképzés a különböző nyelvekben alapvetően hasonló módon megy végbe. Hasonló kognitív folyamatok hasonló körülmények között hasonló fogalmi osztályok megformálásához vezetnek. Ha ez nem így lenne, valóban bábeli nyelvzavarról beszélhetnénk és reménytelen lenne minden fordítás és idegennyelv-tanulás.

[3] Jelentéstan és nyelvtörténet, Budapest, 1977, 109.
[4] Jelentéstan és nyelvtörténet, Budapest, 1977, 168.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az *alma* hangsor például a magyar nyelvet beszélők tudatában az almafa (Malus pumila Mill, Rosaceae) gyümölcsét idézi fel: megnevez egy meghatározott dolgot, de egyben referenciális lehetőségek sorát foglalja magában, hiszen vonatkoztathatjuk a közismert fényes-piros, gömbölyű *jonatán* almára, a bordó színű, hegyes, csúcsos vállú *starking* almára, az aranysárga, ovális formájú *golden delicious*ra, a zöldessárga, illatos *húsvéti rozmaring*ra, stb. Ezeket a megnevezéseket azonban csak a szaknyelv ismeri, a köznyelv jól elboldogul az *alma* lexémával. Az *alma* mint jelentéskategória oppozícióban áll olyan rokon jelentéskategóriákkal, mint *szőlő*, *cseresznye*, *dió* stb. A szókészleti hierarchián belül a felsorolt lexémák azonos szinten helyezkednek el, a GYÜMÖLCS hiperonímia egy-egy alkategóriáját képviselik. Morfológiai tulajdonságaik is azonosak, a ragozásban és a szóképzésben azonos módon viselkednek. Az *alma* lexéma használata és értelmezése túl azon, hogy feltételezi az *alma* jelölőnek, mint a magyar nyelvi kód elemének ismeretét, mélyebb szinten azon az univerzális emberi képességünkön alapul, hogy a valóság elemeit kategorizáljuk, a kategóriák elemeit pedig gondolati transzformációkon keresztül felismerjük és nyelvileg artikuláljuk:

gyümölcs
alma — szőlő — cseresznye — dió — stb.
jonatán, starking, golden delicius , húsvéti rozmaring, stb. — …

Az *almát eszem* mondatértékű szókapcsolat a magyar nyelvben érvényes szójelentések és szintaktikai szabályok szerint logikai viszonyba rendez egyet a világ végtelen összefüggéseiből. Úgy tűnik azonban, hogy pusztán nyelvi tudásunk nem elegendő egy „helyes" szókapcsolat vagy mondat megalkotásához, illetve megfelelő értelmezéséhez. Felhasználunk minden más jellegű vonatkozó tudást is ilyenkor, melyet mentális lexikonunkban tárolunk: jelen esetben azt, hogy az alma ehető dolgot jelöl. A *követ eszem* szókapcsolatot például a világról szóló tudásunk alapján helytelennek minősítjük.

Az alapvető azonosságok mellett vannak azonban különbségek is az egyes nyelvek között abban, hogy kisebb vagy nagyobb, szűkebb vagy átfogóbb osztályokat állítanak fel bizonyos fogalomkör vonatkozásában. Mindenki találkozik effajta különbségekkel, aki érintkezésbe kerül idegen nyelvekkel s tudatosan foglakozik a nyelvvel.

Esterházy Péter a *Harmonia Caelestis*ben így reflektál erre a jelenségre:

„Mintegy mellesleg jegyzi meg (édesapám), hogy a hopi nyelvben mindent, ami repül, kivéve, ez szép, a madarakat, *egy* főnév jelöl. Ez meghökkentő, nem? Az eszkimónak pedig az meghökkentő, miként lehet a hóra csupán a hó szavunk, hisz, például, mi köze van a délelőtti hónak a délutánihoz (tudnivalóan semmi).

A kategorizációbeli nyelvi különbségeket a nyelvészek is környezeti hatásoknak, kulturális különbségeknek szokták tulajdonítani. Közismerten sajátos kategorizációval találkozunk a rokonsági viszonyok magyar nyelvi leképezésében. A *húga / nővére* vagy *öccse / bátyja vkinek* szópárok a testvéri kapcsolat és a biológiai nem jelzésén túl életkori viszonyítást is tartalmaznak: fiatalabb, illetve idősebb egy másik testvérhez képest. A *testvér* szavunk fiú és lány testvért egyaránt jelent, nem tesz különbséget az egy apától és anyától származó gyerekek neme között. Ezek a kategóriák nem léteznek minden nyelvben, hiányoznak például a hollandból. A hollandban más az absztrakciós szint az azonos szülőktől származó gyerekek összefoglaló, illetve differenciáló megnevezésében, fivérekről és nővérekről beszélhetünk, de a fiúkat-lányokat egyaránt magában foglaló átfogó fogalom, valamint a fiatalabb / idősebb viszonyítását tartalmazó differenciáló fogalmak és ezek nyelvi reprezentációi hiányoznak. Ugyanakkor például a testrészek megnevezésében a holland nyelv használ több alkategóriát a mindennapi magyar nyelvhasználathoz képest: a hollandban a *fogak*at attól függően, hogy a szájüreg elülső vagy hátsó részében helyezkednek el, következetesen külön szóval jelölik: *tand* illetve *kies*; a kéz, illetve a láb ujjait szintén külön szóval nevezik meg: *vinger* illetve *teen*. Ezek az alkategoriák és nyelvi reprezentációik hiányoznak, illetve nem különülnek el olyan élesen a magyarban és ezért nehéz megtanulni használatukat.

Egy további kategorizációs különlegessége a magyar nyelvnek, hogy a színskálának azt a tartományát, amelyet az angol *red*-nek, a német *rot*-nak, a holland *rood*-nak nevez, két különböző lexémával minősíti: a *vörös* vagy a *piros* színnévvel. A *red* szóval jelölt színkategória a példaként felhozott nyelvekben absztraktabb, magasabb kategorizációs síkról való, mint magyar megfelelői. A magyar *piros* és *vörös* színnevek konkrétabbak, a szivárvány színeit tartalmazó teljes színskála viszonyítási rendszerén belül egy–egy olyan tartományt hangsúlyoznak, amelyeket az említett nyelvek nem profilíroznak külön felosztásban.

Az ilyen jellegű különbségeket, amelyek a konkrét dolgok, az érzékelhető világ jelenségeinek osztályozásában az egyes nyelvek között mutatkoznak, viszonylag egyszerűen számba lehet venni. Gyakran az adott beszélőközösség életviszonyaitól, kultúrájától függenek, bár a kapcsolat nem mindig olyan világos, mint az eszkimó-hó példa esetében.

Fogalmi metaforák

Kognitív folyamataink, melyekkel a világban szerzett érzéki tapasztalatokat feldolgozzuk, a kategorizáción túl úgynevezett image-sémákat (képvetületeket) is létrehoznak. Ezeket a sémákat aztán a konceptuális (fogalmi) metafora mechanizmusán keresztül felhasználjuk más nem konkrétan érzékelhető jelenségek megértéséhez és érthetővé tételéhez. A fogalmi metafora

© Copyright Mikes International 2001-2006

lényege abban áll, hogy általa egy dolgot vagy történést egy másik dolog vagy történés képein keresztül értünk és tapasztalunk meg. A fogalmi metafora legfontosabb funkciója a megértés elősegítése konkrét-absztrakt viszonylatban. A nyelvben ez a folyamat jellegzetes szóképekben és képhívó erővel rendelkező szókapcsolatokban csapódik le. Több egymással összefüggő fogalmi metafora kognitív modellt alkot.

Tanulmányom következő részében a szemantikát autonóm módon, a nyelvi jeltől jobban elszakadva, nem egy jelhez kötött jelentés vizsgálatára szűkítve értelmezem. Konkrét nyelvi anyagból kiindulva arra figyelek majd, milyen korrelációk állnak fenn nyelvi szerkezet és jelentés között.

A vizsgálati anyag egy absztrakt fogalomnak, a GONDOLKODÁS fogalmának magyar nyelvi reprezentációit tartalmazza. Az idetartozó szavak és kifejezések — melyekkel a magyar nyelvben a tudatos értelmi tevékenységet kifejezzük — különlegesen fontos és érdekes alkotóelemei az absztrakt diskurzusnak és így lehetőséget nyújtanak a konkrét — absztakt jelentésviszonyok tanulmányozásához. Szóképekről lesz tehát szó, de ezeknek nem a rendkívülisége, különlegessége érdekel majd, hanem inkább az, összeköti-e őket valamifajta rendszerszerűség? Az alábbiakban az áttekinthetőség kedvéért átveszem a kognitív nyelvészetben a fogalmi metaforák írásbeli reprezentálására használatos nagybetűs írásképet, mely segítségével folyamatosan szem előtt tarthatjuk, hogy mikor van a nyelv szféráján kívül eső entitásokról szó.

Módszerem abból áll, hogy a nyelvi anyag tanulmányozása során a szerkezetekből megpróbálok visszakövetkeztetni a fogalmi szegmentáció szerkezeteire. Ehhez az első lépés forrás és céltartomány megkülönböztetése a nyelvi anyagban: honnan vesszük a képeket és mire vetítjük őket?

Nézzünk egy példát és elemezzük egy jellegzetes képet tartalmazó állandósult kifejezésnek a jelentésszerkezetét a fogalmi metafora elmélete szerint:

megszületik (vkiben) a gondolat

Forrástartomány (Input tér 1)	**Általános megfeleltető tér** (Generikus tér)	**Céltartomány** (Input tér 2)
szülő nő	cselekvő	belső én
önmaga	irányulás	önmaga
élettani folyamat	eszköz/mód	élettani folyamat
az emberi test belseje	hely	az emberi test belseje
passzív alávetettség és aktív részvétel	részvétel	passzív alávetettség és aktív részvétel
gyerek	cél	kognitív tartalom

Az elegyítés tere
(blending)
cselekvő: belső én — szerep: teremtő
irányulás: önmaga — szerep: szenvedő
a lefolyás módja: élettani folyamat
helye: az emberi test belseje
részvétel: alávetettség és irányítás
cél: nem létező létezővé tétele
ÉRZELMI TARTALOM: FELMAGASZTALÓ
(gondolkodás = teremtés)

A fenti modell mentális terek leképezéseit tartalmazza. Részleges és időleges reprezentációs szerkezeteket szemléltet, melyeket a közlő és a befogadó a kommunikáció során alkot meg. A mentális terek konkrét forgatókönyveket tartalmaznak. Az elegyítés terében az inputból származó megfeleltetések kivetítődnek és kombinálódnak. Ez az elmélet nemcsak egyirányú kivetítődést feltételez (a forrástartományból a céltartományba) hanem álláspontja szerint mindkét input térből bekerülnek bizonyos elemek az elegyítés terébe, ahol a metafora megjelenítődik.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A GONDOLKODÁS fogalmának nyelvi reprezentációi a magyarban

Az összegyűjtött anyag tanulmányozása során a magyarban két komplex és néhány töredékes kognitív modellt ismertem fel. A komplex kognitív modellekben jól felismerhető forgatókönyvek erősítik fogalmi metafora és képi anyag összefüggéseit.

I. kognitív modell:

A SZELLEMI TEVÉKENYSÉG — MANUÁLIS TEVÉKENYSÉG

Ebben a metaforában a GONDOLKODÁS mint absztrakt tevékenység úgy nyeri el szerkezetét, hogy hasonlósági alapon összekapcsolódik a manuális tevékenység, sok esetben a fizikai munkavégzés bizonyos elemeivel. Megvan a hollandban és a németben is.

feldolgozza a problémát
das Problem verarbeiten
het probleem verwerken

Fogalmi mefatorák:

1) A GONDOLATOK TÁRGYAK
játszik a gondolattal
elveti a gondolatot
belekapaszkodik a gondolatba
kerülgeti a gondolatot
mérlegeli a gondolatot
gondolatfoszlány
gondolattöredék
gondolatfüzér

2) A FEJ TARTÁLY
vmit a fejébe vesz
fejben/észben tart vmit
vmi nem fér a fejébe
teletömi a fejét vmivel
kiesik a fejéből vmi
tele van a feje vmivel
üres fejű
kiveri a fejéből a gondolatot

3) AZ AGY SZERSZÁM
előveszi a józan eszét
elveszítette az eszét
használja az eszét
élesíti az eszét
vág az agya
éles elméjű
borotvaéles ész
úgy fog az esze, mint a borotv
csavaros agy
csiszolja az elméjét
műveli az elméjét
kiművelt fő
csillogtatja az eszét
kicsorbul az agya
eltompul az esze
erölteti az agyát
vmin jár az esze
lassan jár az agya
kikapcsolja az agyát
megáll az ész

Forgatókönyv:

A GONDOLATOK TÁRGYAK — A BELSŐ ÉN DOLGOZÓ — A FEJ MŰHELY
vmit mérlegel *(etw. erwägen iets overwegen)*

Különböző munkafolyamatok képi felidézésével jellemezzük a gondolkodási folyamatot, a nyelvi képekben megkülönböztethető a rendezés, a válogatás az összehasonlítás és a megmunkálás kreatív művelete. Gondolkodás közben az ember tevékenysége, ahogyan válogat különböző kognitív tartalmak között és megtisztítja azokat a nem kívánatos elemektől, hasonlóságot mutat bizonyos manuális tevékenységekkel. A metafora univerzális elképzeléseken alapul, melyek szerint az emberi test TARTÁLY, a gondolatok pedig TÁRGYAK, a gondolkodás színtere a fej MŰHELY, eszköze az agy / elme / ész SZERSZÁM, a belső én DOLGOZÓ. (Metonímikus keveredések lehetségesek, például: töri a fejét vmin). A részekből összeáll az egész: A SZELLEMI TEVÉKENYSÉG MINT MANUÁLIS TEVÉKENYSÉG konceptualizálódik.

© Copyright Mikes International 2001-2006

— *munkafolyamat*
átszűri a gondolatait, átszitálja, átrostálja a gondolatait ,rendezi, megvizsgálja, feldolgozza a gondolatait, mindent latba vet, fontolóra vesz, mérlegel, meghányja-veti magában a dolgot, vmit forgat a fejében
— szövőműhely
szövi, fűzi, kibogozza a gondolatait, összekuszálódnak a gondolatai, belegabalyodik a problémába, tervet sző, felgöngyölíti a szálat, megszakad a gondolat fonala, a gondolatok szövedéke, gondolatfoszlány
— kovácsműhely
tervet kovácsol, kipattan a szikra a fejéből, szöget üt a fejében vmi
— konyha
kifőz, kisüt, kiiforral vmit, fő a feje, kiforrott gondolat, sületlenség, nincs sütnivalója, szellemi táplálék

II. kognitív modell:

A GONDOLAT ÉLŐLÉNY
egy gondolat él vkiben *(in Gedanken lebt in jdem, een gedachte leeft in iem)*

Forgatókönyv:

A GONDOLAT ÉLŐLÉNY — GONDOLKODÁS ÉLETMEGNYILVÁNULÁS — A FEJ AZ ÉLET TERE

A következő kognitív modellben erősen antropocentrikus szemlélet érvényesül. A konceptualizálás alapja az a felismerés, hogy a gondolatok maguk is önállóak. Megvan a hollandban és a németben is.

A konceptualizálás különböző perspektívákból megy végbe, aszerint, hogy a gondolatok milyen interaktív viszonyban vannak a belső énnel. A belső én anyagtalan önállóság, mely figyeli önmagát, reflektál a dolgok, történések testbeli megélésére. Egyes kifejezésekben a gondolatok állnak az előtérben, (fölényben, vagy legalábbis kezdeményező, aktív szerepben a belső énnel szemben) s szintaktikailag a szerkezet alanyai, másokban a belső én a hangsúlyosabb, vagyis alanyként szerepel.

Fogalmi metaforák

1) GONDOLAT ÉL, MOZOG
egy gondolat motoszkál a fejében
kimegy a fejéből egy gondolat
nem megy ki a fejéből egy gondolat
egy gondolat ébred vkiben
megszólal benne egy gondolat
megfordul a fejében a gondolat
jönnek-mennek a fejében a gondolatok
egymást kergetik a fejében a gondolatok
elkalandoznak a gondolatai
elkószálnak a gondolatai
vmi körül forognak a gondolatai
vmi körül keringenek a gondolatai

SZAPORODIK
terméketlen gondolat
meddő gondolat
termékeny gondolat

2) A GONDOLKODÁS SZÜLÉS
megszületik benne a gondolat
Hiányzik a német és a holland nyelvből.

Forgatókönyv:

A GONDOLAT ÉLŐLÉNY — A GONDOLKODÁS SZÜLÉS — A BELSŐ ÉN SZÜLŐ
— születik-meghal
megfogan benne a gondolat
agyszülemény
koraszülött gondolat, eszmet

— *gondoskodik*
vajúdik a gondolattal
dédelgeti magában a gondolatot
élteti magában a gondolatot

© Copyright Mikes International 2001-2006

halva született gondolat, ötlet

— egészséges-beteg
koraszülött gondolat, eszme
épkézláb gondolat
életrevaló ötlet
ez az okoskodás sántít

elaltatja magában a gondolatot
eltemeti magában a gondolatot
— foglalkozik, irányít
foglalkozik a gondolattal
játszik a gondolattal
vmilyen irányba tereli a gondolatait
összeszedi a gondolatait

3) A GONDOLKODÁS KÜZDELEM / HÓDÍTÁS
hadakozik a gondolattal
sich mit dem Gedanken auseinandersetzen
hij worstelt met de Gedachte

Forgatókönyvek:

1) A GONDOLAT ELLENSÉG — A GONDOLKODÁS KÜZDELEM — A BELSŐ ÉN ELLENFÉL

A GONDOLAT	-	**A BELSŐ ÉN**
— támad, kínoz		**— védekezik, szenved, kibékül**
üldözi a gondolat		*elhessegeti magától a gondolatot*
nyomasztja a gondolat		*kiveri a fejéből a gondolatot*
bántja a gondolat		*kűzd a gondolat ellen*
nem tágít mellőle a gondolat		*birkózik a gondolattal*
kínozza a gondolat		*szenved a gondolattól*
rátámadnak a gondolatok		*ellenáll a gondolatnak*
megrohamozzák a gondolatok		*szembenéz a gondolattal*
		leszámol a gondolattal
		kibékül/megbékül a gondolattal
		megbarátkozik a gondolattal
		úrrá lesz a gondolaton

2) A GONDOLAT URALKODÓ — A GONDOLKODÁS HÓDÍTÁS — A BELSŐ ÉN ALATTVALÓ

A GONDOLAT	**A BELSŐ ÉN**
hatalmában tartja egy gondolat	*átengedi magát egy gondolatnak*
lehengerli egy gondolat	*aláveti magát egy gondolatnak*
uralja egy gondolat	*rabja a gondolatnak*
elhatalmasodik rajta egy gondolat	*megszállottja egy gondlatnak*
fogva tarja egy gondolat	
lekötik a gondolatai	

Alternatív fogalmi metaforák:

A fenti komplex kognitív modellen belül a GONDOLAT többé-kevésbé antropomorf. Léteznek azonban alternatív fogalmi metaforák is, melyekben a GONDOLAT NÖVÉNY, illetve ÁLLAT, illetve valamilyen természeti jelenséghez hasonlatos:

1) A GONDOLAT NÖVÉNY
érett gondolat *(ein reifer Gedanke, rjipe gedachte)*
meggyökerezik a fejében a gondolat
elveti a magját a gondolatnak
a gondolat csírája
gyökeret ver/ereszt a fejében a gondolat
gondolatok sarjadnak a fejében
vmilyen gondolatot érlel magában
átülteti a gondolatot
töviről-hegyire átgondol vmit

© Copyright Mikes International 2001-2006

2) A GONDOLAT ROVAR / MADÁR
rajzanak a fejében a gondolatok
elhessegeti magától a gondolatot
bogara van
bogarat tesz vkinek a fülébe
befészkeli magát az ágyába egy gondolat
csapongnak a fejében a gondolatok
kiröppen/kirepül vmi a fejéből
tülekednek a fejében a gondolatok
zúg a feje, mint egy méhkas

3) A GONDOLKODÁS FOLYÓ
áradnak a gondolatai *(ein Gedankenstrom, een stroom van gedachten hebben)*
gondolatfolyam medre
belemerül a gondolataiba
zavaros gondolat
gondolat-özön
gondolat-zuhatag
sekélyes gondolkodású
sodródik a gondolatok között
szabad folyást enged a gondolatainak

4) A GONDOLKODÁS VILLÁMLÁS
átvillan az agyamon *(ein Gedanke ießt mir durch den Kopf, het flietst door mijn hoofd)*
átcikázik az agyán a gondolat
átvillámlik a fején

Az alternatív fogalmi metaforák egy kivételével (A GONDOLAT ROVAR / MADÁR) megtalálhatóak a hollandban és a németben is.

Érintkezések más általános konceptusokkal:

Végül még olyan részleges metafora-rendszereket is rekonstruálhatunk, melyek arra utalnak, hogy a jelentés keletkezése más általános konceptusokkal, például a tér- és az idő fogalommal való érintkezés eredménye. Ezek a fogalmi metaforák megvannak a hollandban és a németben is.

1) A GONDOLKODÁS FOLYAMATA ÚT, AMELYET VÉGIG KELL JÁRNI
egy gondolat vezet vhova *(der Gedanke führt zu … , deze gedachte voert tot …)*
végiggondol vmit, kiutat talál vmilyen problémából, követi a gondolatmenetet
túllép a gondolaton, túljár vkinek az eszén
a gondolatai vmi felé irányulnak
elkalandoznak a gondolatai
egyenes gondolkodású — nyakatekert módon gondolkodik
haladó gondolkodású — korlátolt gondolkodású

2) A KÖZPONTI HELY A TÉRBEN
A FONTOSSÁG ÉS INTENZITÁS FOKMÉRŐJE
központi gondolat *(ein centraler Gedanke, een centrale gedachte)*
mellékes gondolat
összpontosítja a gondolatait — félreteszi a problémát
összeszedett — szétszórt
körbejárja a gondolatot

3) A MÉLYSÉG, FELSZÍN, MAGASSÁG
A MILYENSÉG TÉRBELI JELLEMZŐJE
felszínes gondolat *(ein überflächlicher Gedanke, ein oppervlakkige gedachte)*

© Copyright Mikes International 2001-2006

mély gondolat — elmélyülten gondolkodik
felületes gondolkodású
nem érem fel ésszel! — ez túl magas nekem!
alantas gondolat — magasröptű gondolat

4) A VILÁGOS ÉS A SÖTÉT
A MILYENSÉG VIZUÁLIS JELLEMZŐJE
világos gondolat *(ein klarer Gedanke, een heldere gedachte)*
elhomályosodott az agya, elborul az agya
buta, mint a sötét éjszaka
tiszta az esze — zavarodott agyú

5) A GYORSASÁG ÉS AZ ÉLESSÉG
AZ INTELLIGENCIA FOKMÉRŐJE
lassú felfogású *(langsam von Begriff, langzaam van begrip)*
gyors észjárású — fürge eszű
éles eszű — tompa agyú — fafejű

6) A NEHÉZ, A GYENGE ÉS A HÍG
AZ INTELLIGENCIA FIZIKAI JELLEMZŐJE
gyenge képességű/felfogású *(schwachbegabt, zwak begaaafd)*
gyengeelméjű, hígeszű, agyalágyult,nehéz fejű/felfogású

A példaanyag jól szemlélteti a fogalmi metaforák és nyelvi reprezentációik közötti összefüggést: a fogalmi metaforák többé-kevésbé kötött szerkezetekben, idiomatikus kifejezésekben öltenek nyelvi formát, melyek egy-egy kognitív modell szerint rendszert alkotnak jelentésviszonyaikban. A kognitív modellek valamint az idő és tér konceptusok univerzális jellegűek. A mélyszerkezetek kitöltésében azonban előfordulnak különbségek is az egyes beszélőközösségek között, például a fogalmi metaforák szintjén. Példa erre magyar nyelvi adatok alapján:

A GONDOLAT ÉLŐLÉNY — A GONDOLKODÁS SZÜLÉS — A BELSŐ ÉN SZÜLŐ

forgatókönyv.

A születés témaköre gyakran szolgál összehasonlítási alapként a magyar frazeológiában. A gyermekszülés fájdalmát idézi a bonyolult ügy szerencsés elintézését jelentő kifejezésünk: *ez nehéz szülés volt*. A tudatban felvetődő és lassan formát öltő kognitív tartalmakról, a gondolatokról gyakran szintén a fogamzás és szülés képein keresztül beszélünk, miközben az összefüggést fogalmi metafora és nyelvi képek között következetesen végigvisszük:

megfogan benne a gondolat > *vajúdik a gondolattal* > *megszületik benne a gondolat*

A felszíni nyelvi szerkezetekben bennefoglalt képanyag azonban nem mindig és nem minden vonatkozásában magyarázható meg kielégítő módon gondolkodásunk struktúráival. Kogníció és nyelv kapcsolata nem magyaráz meg mindent. A nyelv lexémánál nagyobb szemantikai egységeinek, az idiómáknak a kontrasztív vizsgálata számos különbséget hozhat felszínre az egyes nyelvek között. Vizsgálatunkba be kell vonnunk a Langacker-féle ábra harmadik tényezőjét, a kultúrát is.

Jókai Mór *Fekete gyémántok* c. regényében:

„Nem tudom, micsoda adomás könyvben olvastam a nemzetek különböző kifejezéseit a pénzszerzésre nézve. A magyar pénzt 'keres', a német pénzt 'érdemel' (Geld verdienen), a francia pénzt 'nyer' (gagner d'argent), az amerikai pénzt 'csinál' (to make money). Tökéletesen jellemző kifejezések. A szegény magyart mintha látná az ember, hogyan keresi a pénzt, melyik bokorban találhatná meg; a jámbor németet, ahogy izzad, dolgozik kézzel-lábbal, míg megérdemli azt a pénzdarabot; a könnyűvérű franciát, ahogy kockáztat és nyer, ha akad egy másikra, aki veszít; míg a nehézvérű jenki ül s a körmét faragva csinálja a pénzt."

Jókai szellemes példája a képhívó erővel rendelkező állandósult kifejezések, más szóval idiómák nyelvhez, beszélőközösségekhez való kötöttségét hangsúlyozza: láthatjuk, ahogyan ugyanaz a jelentéstartalom nyelvenként más és más képekben reprezentálódik. Egy nyelv története során a szavak végtelen lehetséges kombinációi közül újra és újra rögzülnek bizonyos kapcsolódások és speciális jelentéssel töltődnek meg. Ezek mögött a szerkezetek mögött állhatnak fogalmi metaforák, de állhatnak kulturálisan meghatározott elemek is, illetve a kettő keveredhet egymással. Egy sajátos jelenéstartalom képi

© Copyright Mikes International 2001-2006

kifejeződése akkor kötődik egy adott kultúrához, ha kép és jelentés összefüggése csak az adott kultúrára jellemző enciklopédikus ismeretek birtokában ismerhető fel. Sok esetben ez az összefüggés egyáltalán nem kézenfekvő, Jókainak is szüksége volt némi szépírói fantáziára, hogy megmagyarázza az idézetben felsorolt kifejezések jelentésszerkezetét. Sok kifejezés esetében azonban szembeötlő a nyelven kívüli valóságra utaló metaforikus, asszociatív szerkezetet, pl.: *köti az ebet a karóhoz* > a magyar paraszti életre utal; *nem enged negyvennyolcból* > a magyar történelemre utal. Mindkét idióma jelentése 'makacsul ragaszkodik véleményéhez, követeléseihez'. Néhány további magyar példa: *suba alatt* 'titokban', *szögre akaszt vmit* 'nem foglalkozik vele tovább', *lovat ad vki alá* 'felbátorít, felloval vkit', *kirúg a hámból* 'eltér a józan élet rendjétől', *szedi a sátorfáját* 'odébbáll', *vmi kútba esik* 'vmilyen terv nem valósul meg', *lépre csal vkit* 'ártó szándékkal rossz helyzetbe juttat vkit' stb. Nézzünk az összehasonlítás kedvéért néhány holland példát is, melyek képanyaga feltűnően más valóságélményt tükröz, a víz, a tenger meghatározó szerepére utalva: *bakzeil halen, als een paal boven water, het hoofd boven water houden, dan is het hek van de dam* stb.

A kifejezéseket az átlag anyanyelvi beszélő megérti akkor is, ha nincs tisztában azzal, milyen konkrét valóságelemre utalnak a képek, mivel használatuk konvencionális. Az adott nyelvet idegen nyelvként tanulók helyzete nehezebb, mivel sem a konvenció nem segíti őket, sem a megfelelő enciklopédikus ismeret. Ezért általában megelégszenek az ilyen jellegű, kifejezések, az úgynevezett hungarizmusok, hollandizmusok, germanizmusok stb. passzív ismeretével.

Összegzés

Napjainkban a jelentéstan kognitív szempontú irányzata a nyelvtudomány egyik legdinamikusabban fejlődő ága. A fenti elemzések némi ízelítőt adtak ennek elméletéből és módszertanából. A magyar nyelvi példákon keresztül láthattuk, hogy a jelentés szerkezeteiben kétféle meghatározottság létezik: az észlelésbeli és kultúrához kötött asszociációs sajátosságok valamint a kognitív struktúrák világa (a velünk született szerveződés) egyszerre, s egymást áthatva reprezentálódik.

A szavak és szószerkezetek sajátos kapcsolatban maradnak észlelési vonatkozásaikkal.

A szókincs bonyolult kognitív mechanizmusokon keresztül leképezi a környező világot, a környező világ pedig más Magyarországon, mint például Hollandiában. Fellendülőfélben lévő kutatási terület manapság az összehasonlító, azaz kontrasztív jelentéstan. Ez az irányzat pedig csupán az egyes nemzeti szemantikák eredményei alapján képes működni.

Gombocz Zoltán bevezetőben idézett kérdésre a nemzeti szemantika jogosultságáról 80 év elmúltával is határozott igennel kell válaszolnunk. Sajátos feladata ma is — pontosabban gyorsan globalizálódó világunkban ma újra — a nyelvleírásnak, hogy a jelentésszekezetekben tükröződő általános kognitív törvényszerűségeken túl keresse azt, ami az egyes nyelvekre, népekre jellemző: a kategorizálásnak és képzettársítási módoknak a sajátos történeti, művelődéstörténeti, a kulturális közösség szellemi sajátságaitól, képzeletétől és érzelemvilágától függő törvényszerűségét. Jóllehet nem nyelvében gondolkodik az ember, mégis van kapcsolat, kölcsönhatás és visszahatás gondolkodás és nyelv között: a nyelv, mint a figyelem irányítója, befolyásolja, mi is válik fontossá számunkra egy adott kultúra beszélőiként.

Gondolatmenetemet a magyar nyelv egyik legkiválóbb ismerőjének, Kosztolányi Dezsőnek a szavaival zárom, aki az alábbi idézetben a művészet erejével valami olyat mond el anyanyelvünk szavainak jelentésről és használatról, ami nem maradhat ki ebből a tanulmányból: „Ezek a szavak pedig másképp hangzottak, … nem a szótár szavai voltak, de eleven szavak, mézes szavak, pirosak, lobogó-lilák és enyhén-kékek, melyek meggyulladtak és világítottak a sötétben."[5]

Semantic Structures. A Cognitive View of the Hungarian Language

This paper, presented on 23 October 2005 at a regular meeting of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science) in Vianen, the Netherlands, gives a short introduction into the theory of cognitive linguistics. The author analyzes several Hungarian idiomatic expressions to illustrate conceptualisations and mental processing in language. The analysis of the examples not only demonstrates how idiomatic expressions are based on conceptual metaphors, but also that many of them belong to a particular (in this case: the Hungarian) culture and that these can only be interpreted on the basis of knowledge of this culture. The final conclusion of the paper is that conceptual metaphors are the same everywhere, but it may differ from language to language how the world is reflected in particular semantic structures.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[5] Elbeszélések, 1965, 358

© Copyright Mikes International 2001-2006

SEGESVÁRY, Viktor : The Wonder of the Golden Land

— A Travel Diary —

Many countries of the world use slogans to attract tourists. I wondered when I saw the first time in Yangon, capital of Myanmar, some posters describing the country, why is called Myanmar 'The Golden Land'? After having traveled all over its historic sites, I understood why. Simply because the stupas[1] of most Buddhist monuments — temples (places of worship and meditation) and pagodas (in which Buddha's relics, for example his hairs, are venerated) — and most Buddha statues are covered with gold leafs. There is a considerable gold production and it is used for the preparation of gold powder for religious purposes. In fact, it is a devotional act to take gold powder, sticking to a plastic sheet of which it is easily separated, to the Buddha statues and glue it with fingers on the statues where the ancient gold is already thinned or is falling away. The great temples or pagodas with their stupas covered by gold, scintillating in the hot sun, constitute really a wonderful sight for any visitor. An exception is the south-central region around the old capital Bagan (formerly called Pagan) where the stupas are almost all made of a reddish stone which, therefore, blend miraculously into the natural landscape.

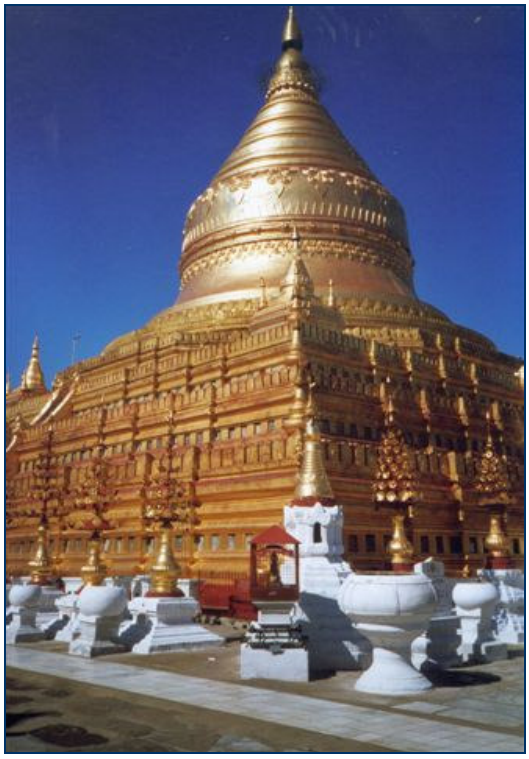

Picture 1. Shwedagon Pagoda in Yangon

[1] The stupas, originally constructed in India, are sort of towers with a cone-like form — great and small — and represent the main element in the sacred Buddhist architecture. They were transformed some 1000 years ago by the Birman architects who used, instead of the cone-like form, a form resembling to our bells in Europe. It is of this substantial difference of form that one can distinguish Indian or Thai stupas from the Birman ones. It is, of course, true that there still exist cone-like, white painted, smaller stupas surrounding the great, golden ones, or in some older buildings, especially in the mountainous Shan territories in the north.

© Copyright Mikes International 2001-2006

VISITING MYANMAR

Being a decades long student of cultures and civilizations, I always wanted to visit Myanmar, one of the centers of the Buddhist civilization. Therefore, we decided with my wife to undertake a 15-days tour of the country's main regions and cultural monuments, to which later we added a two-week stay at one of the famous beaches on the Bay of Bengal. Myanmar is a country with a huge territory, two times as large as France or Germany, and is bordered by Thailand, Laos and China on the east and India and Bangladesh to the west. Its population is around 53 million.

We intended to join a group for this visit organized by an Italian tour operator, but, to our surprise and for reasons until now unknown to us, we were alone during the whole tour with a guide and a car at our service. The tour was very well organized by the Birman counterpart of the Italian agency from Yangon (Rangoon at the time of the British rule), the capital and its environs, through Bagan, the culturally most famous area with some 500 monuments, and through Mandalay, the ancient capital and its region, to the huge Lake Inle, situated at almost 1000 meter altitude, where we were accommodated in lacustrian hotels. We were visiting many places around the lake using speed boats and enjoying the majestic view of the mountain tops surrounding the lake. In this region, even in the middle of the warm season, we had very cold nights and we had to wear coats during daylight as well. I got a strong influenza with fever, but kept going everywhere not to miss anything of our program; finally, after 3 days the powerful medicines we had in our traveling pharmacy I won over the cold.

Here are some details of the tour:

Yangon, the capital, is a lively city; we visited many parts of it, including the Chinese quarter. The most important religious monument is the Shwedagon pagoda, occupying an enormous surface of land (a perimeter of 450 meters), which represents an extraordinary architectural ensemble with its many stupas in the middle of which stands the almost one hundred meters high, bell-shaped central stupa, covered by gold in which 4351 diamonds are encrusted topped by a 76 carat diamond at the upped end (see Picture 1). The foundation of this architectural marvel was laid 2500 years ago by the Mon, the first state-building population group on Birman territory, but the initial building was entirely destroyed by earthquakes. According to the legend, local traders who went to see the Buddha several times received from him eight pieces of his hair, as relics; although they gave four of them to the kings of territories they had to cross when going home, at their arrival they still had all eight relics in their possession. To keep these relics, they constructed a small pagoda which was enlarged and added to during centuries, to reach finally its immense dimensions of today. This pagoda includes many separate, sacred buildings and constitutes a meeting place for inhabitants and pilgrims. The whole land surrounding the pagoda is considered sacred. All visitors have to leave their shoes, sandals or socks — as in all other sacred places in Myanmar — before starting to climb up the stairs to reach the central platform of the pagoda.

Another pagoda to be visited in Yangon is the Pagoda of Sule, built 2000 years ago, which is the tallest building of the capital city. It is considered to be sacred because the spirits protecting the grand Pagoda of Shwedagon live between its walls. Another pagoda where our guide took us is recently built, but we went there to assist at the examination of young monks by their elders, in the presence of referees and scribes. For this periodic event monks come together in this pagoda from all countries which confess Hinayana Buddhism — Sri Lanka, China, Thailand, Cambodia — and it was a most interesting experience to see, though briefly, how young monks have to prove their knowledge of the sacred doctrines.

In the region of Yangon, we also visited the two famous pagodas near Syriam, — port of the Portuguese in the 17th century, the fort of which, in ruin, can still be seen, — located on a little island. During the excursion, we passed through the old Mon capital of *Bago* (its ancient name was Pegu), founded in 573, almost entirely destroyed by the Birman king Alaungpaya in 1757. The Mon were the first to establish an organized state on Birman territory and introduced Buddhism. The Mon now live in the region near the frontier with Thailand. They were replaced by the Pyu 2000 years ago which, in turn, was decimated much later by Chinese invaders. The present Birman population lived in the mountains during prehistoric times, from where it descended around 1000 years ago and absorbed the rests of all other population groups. In Bago, the Shwernawdaw pagoda is impressive with its height of 110 meters, one of the tallest religious monuments in South East Asia, in which four statues of the sitting Buddha, each 30 meters high, can be admired. However, the huge reclining Buddha statue is of the greatest interest — 55 meters long and 16 meters high — put in place by artists in 994. We renounced to climb up the so-called Golden Rock — an ancient temple covered of gold constructed on a rock which remains in equilibrium over a precipice, — because the way up was too steep and thus it is very difficult to reach the temple.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Bagan (formerly Pagan) is one of the richest archeological sites in Myanmar, an ancient capital founded in 849 on the shores of the Ayayarwady. In the 11th century, during the reign of Anawhrata, it had more than 2000 monuments, the number of which reached 8000 temples and pagodas at its apogee, of which some 500 survived until today. They represent the diversity of ancient Birman architectural styles from the 11th through the 13th century. Some original frescoes on the walls can still be seen in some temples. Panoramic views at sunset and sunrise offer a breathtaking sight.

Anawratha, after having conquered the kingdom of Mon, took as booty to his capital, Pagan, the Sacred Scriptures which were transported on 30 white elephants and 30,000 prisoners among which many skilled craftsmen. The latter built all the monuments during successive ages, creating the first Birman culture of which, however, most examples are in Mon style. The monuments cover an area of 20 km^2. The hordes of the Mongol Kublai Khan destroyed the kingdom in 1287 and the monuments, built in wood and decorated with bamboo, were totally annihilated by fire. The kingdom was replaced by small feudal territories. What survived the Mongols was destroyed by the huge earthquake in 1975, and only the buildings constructed in stone survived until today.

Picture 2. Decoration of a 1000-year old temple in Bagan: Sacred dancers

The temples and pagodas in Bagan reflect the artistic creativity of Birman artists and craftsmen who introduced new forms, such as the bell-shaped stupa, and, in comparison to the Indian architecture, increased the internal space of the temples an the openings to the outside world. Through the latter they achieved a much better illumination of internal spaces. It is the Shwezigon Pagoda in Bagon which is the very first example of this Birman architecture in which the above mentioned characteristics appear. In addition, we visited the Temple of Shwesandaw, built by Anawrahta in the 11th century; the Temple of Thatbiynnyu, that is, the temple of "omniscience," 61 meters high and containing several floors; the Kubyaukgyi Temple, with its frescoes telling the story of Buddha's life, and, perhaps, the most interesting building, the Temple of Ananda, built in 1091, which is extremely well conserved. This monument has a particular plan, with several, gold covered stupas, and many corridors that cross each other in entrance halls. Numerous Buddha statues, beautiful paintings on terracotta tables and 80 bas-reliefs carved in the walls make this temple one of the most outstanding example of Birman art. At sunset, we had a wonderful view of the top of Mingalaseti Temple.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Picture 3. Temple from the 11th century in Bagan

On the road from Bagan to Mandalay is Mount Popa, a kind of "Olympus" of Myanmar, which surges alone, scintillating, from the plain to a height of 1520 meters. It is the home of 37 good spirits. It is known today that the mountain was formed in 442 of our era as a result of a terrible earthquake, but, according to legend, it was created by Buddha who observed two poor birds, one on the top of the other, in the middle of the inundated land. Thus, Buddha ordered, by miracle, the mountain to arise from the flat land in order to permit for the birds to be safe and stand next to each other. We saw Mount Popa from below only, because there were more than 700 steps to climb up to its top; we were also advised by people to be prepared that the monkeys, full of curiosity, may grab and take away cameras, hats, and anything movable from the tourists.

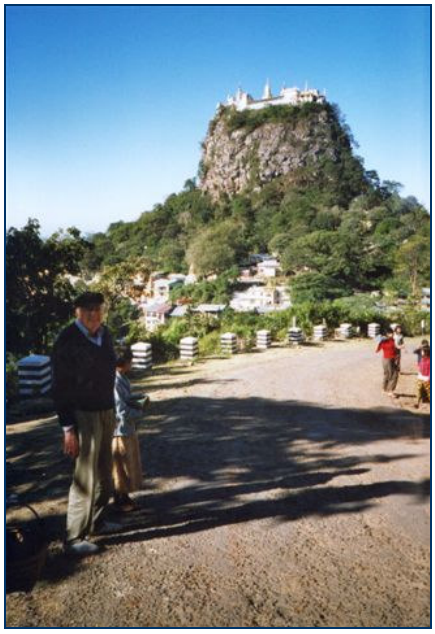

Picture 4. Mount Popa

© Copyright Mikes International 2001-2006

There are marvelous roads in Myanmar as huge trees cover them like a green tunnel. It seemed to us particularly ingenious that for the oxen or buffalo driven carriages a parallel route was made, thus they did not disturb the motorized traffic on the roads. The trees, by the way, play an important role in people's phantasm: many old, enormous trees are considered as the living place of spirits — and this popular belief saves them from being cut to give place for the traffic, or when they obstruct a crossing, they may be saved as they let fall their fruits nourishing animals according to Buddha's will…

Mandalay, the "golden city," was the royal capital of Myanmar's last dynasty. It is the country's second largest city on the shores of Ayayarwady; founded only in 1857. It is today the centre of religion, culture, arts and handicrafts. According to the legend, when Buddha visited, in the company of his cousin Ananda, the hills of the present Mandalay, he met a young girl who, to show her devotion, cut her breasts to offer them to him. Deeply touched by the gesture, Buddha told Ananda: "There will be here, in 2400 years, a great city where my religion will prosper; it will be founded by the girl who made such a sacrifice." The then king, Mindon, hearing what happened, transferred immediately his capital from Amanapura, only 12 km away, to the site of Mandalay.

There are numerous monasteries in the city. One of the largest, which can be visited by tourists, is in the former capital, Amanapura, the "city of immortality," and we saw the distribution of the main meal to hundreds and hundreds of monks by the faithful in the largest Buddhist monastery of Myanmar. The importance of Mandalay for Birman Buddhism is shown by the fact that no monachal studies are considered to be complete, if it does not include some time spent in Mandalay. The Mahamuni Pagoda is the biggest and most known; in it every morning a ceremony takes place, in the presence of many believers: the washing of the face of a famous Buddha statue. However, the most interesting is the Pagoda Kuthodaw in which are the Sacred Scriptures, written by incision on 729 marble plates, each placed in one small stupa. King Mingdon installed this monument in the pagoda; it is considered by the Buddhists to be the largest book in the world. It contains, in *pali*, all the teachings of Buddha. The statue of Buddha in this monument is the largest made of a unique piece of stone.

In Mandalay's region we visited *Ava* or Ratnapura, the "city of gems," where there is an old monastery entirely in wood. To get there, we made a 45 minute trip in a speed boat on the Ayayarwady, giving us the occasion to see the everyday activity along the river and a beautiful sunset. During another excursion, we saw, near *Mongywa*, in the Powin Mountain an old settlement of the Pyu with some ruins and, in particular, a very ancient, sacred place in the open air with 5800 Buddha statues placed in small spaces carved in the rocks — among the wonderful banyan trees we know so well from the time we spent in Africa.

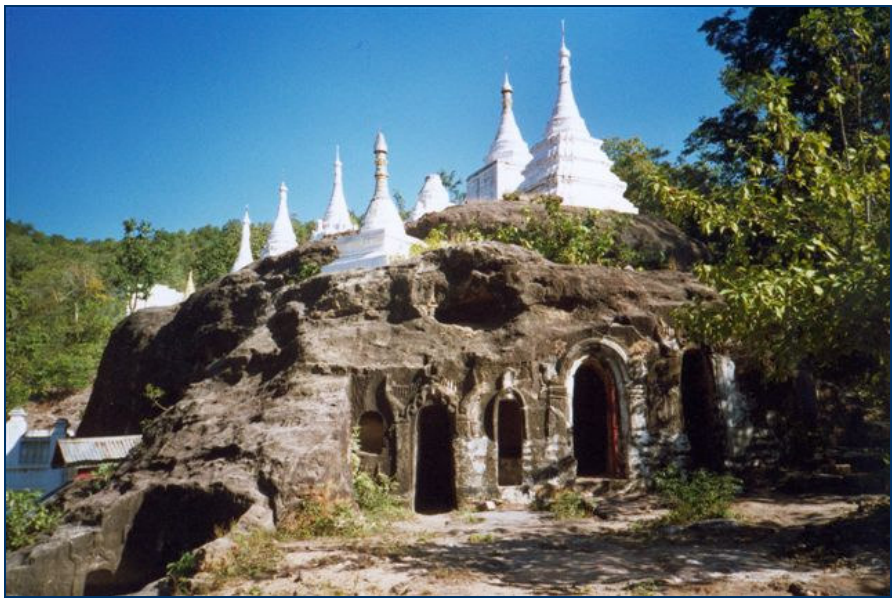

Picture 5. An old Pyu sacred place in the Powin mountain

© Copyright Mikes International 2001-2006

On the way from Mandalay to Lake Inle, we saw, first, an enormous grotto in *Pindaya* the labyrinth of which is full of Buddha statues (at present more than 6000) of all ages and all types of material, many recently offered by pilgrims and visitors; we also went to a village market and to a small workshop in which colorful Shan umbrellas are fabricated. Afterwards, we passed the night in *Kalaw*, in a hotel situated in beautiful scenery, known as one of the coldest places in Myanmar.

Leaving Kalaw the next morning, we went to an old Catholic church where we talked to the Birman priest, successor of an Italian missionary who lived 61 years in his small community and is buried next to the church he built, and later stopped by the Nga Phe Kyaung monastery, where the monks' skill was more interesting in dressing their numerous cats to jump through the circles they kept high, than the Shan paintings of Buddha.

Inle Lake is located in the Shan State about 975 meters above sea level, 22 km long and 11 km large at its widest. It is a shallow lake surrounded by mountain ranges. The people of Inle, called "Inthas" (lake dwellers), have a unique way of rowing their boats with their legs. It is done by standing on one foot usually at the tip of their slender boat while rowing the boat with the other leg. Houses are built on stilts; the floating gardens and the landscape are really beautiful.

In this wonderful lacustrian environment, the visit of the ruins of a more than one thousand year old temple was worth to suffer the road leading to its entrance — we had to pass, perhaps as much as a three kilometers long road, through markets of agricultural produce as well as ranges of shops of all kinds of handicraft and many souvenir items only produced for the tourists' pleasure. This old monastery — walls in ruin overcome by powerful trees and a luxurious vegetation, but the stupas still rising up towards the sky — creates a particular atmosphere, the feeling of passing time, just as we experienced when walking among the ruins of the city Angkor in Cambodia, also about a millennium old, reminding modern man of the splendors of the past.

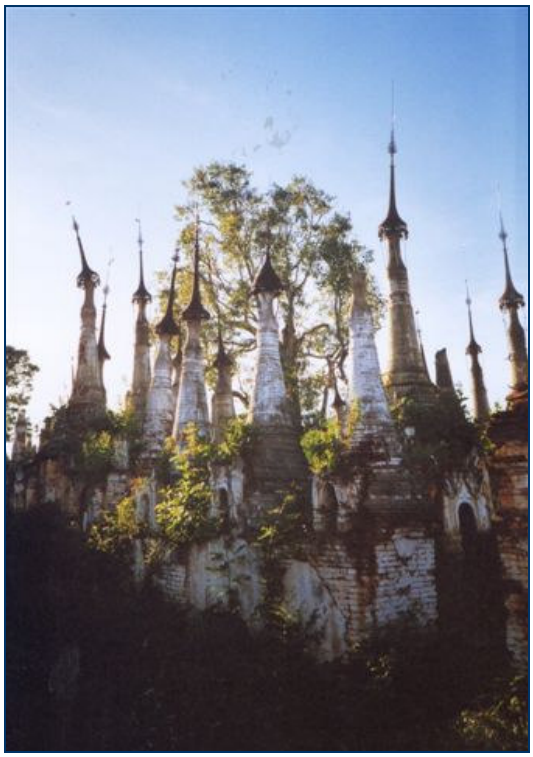

Picture 6. Ruins of the 1000-year old temple near Lake Inle

© Copyright Mikes International 2001-2006

Beside this memorable visit, we mainly went to see small producing facilities of textile wear and other consumer goods. We shall not forget either the face of an 83 year old woman which brought back to us the ancient Orient disappearing slowly in the wave of modernization, who still worked in a textile workshop; nor the smiling face of a young boy, not more than 6-7 years old, with brilliant, intelligent eyes, studying mathematical exercises written in pencil by himself or his brother, with the seriousness of an academic student. It was a special opportunity that our guide, Neve, met a former school friend in one of the villages on the lake's shore, who invited us to visit his family.

From Lake Inle we returned to Yangon where still many things remained to be seen, and the next day we left for a 7-hours long journey in a jeep to reach Ngwe Saung Beach on the Bay of Bengal. Although we much enjoyed the beach, the sea and fresh air, this was the least pleasant part, not to say more, of our stay in Myanmar. The pleasure of bathing and getting baked in the sun was reduced by the constant wind and by the sickness we both had because of spoiled fish in one of the buffet meals the hotel served at the beginning of our stay. This happened in the best hotel of the beach, belonging to the richest man of the country (exporter of teak wood); we also learned that in the entire region it is not possible anymore to get really fresh giant prawns, which are among the daily take of fishermen on this coast, because most prawns are taken to the regional capital, Pathong, where they undergo a Western-type of conditioning depriving them of their truly delicious taste — for the sake of the Western tourists, naturally.[2] Consequently, during days we went to a Chinese restaurant in the village where everything depended on the cleanliness of the cook and of the owner. Thank God, we survived this experience. We returned later, nevertheless, to the hotel restaurant negotiating every morning the meal we wanted to have at lunch. It would be unjust not to mention here that we had wonderful evenings at Ngwe Saung Beach. Our bungalow was directly on the shore facing the sea, some palm trees and the usually stupendous sunset, and we were sitting on the porch sipping a glass of local wine made of the litchi fruit. It was fabulous…

Myanmar's main artery, source of life and food, of natural beauty and of human creativity, is the Ayayarwady (or Irrawaddy) river which runs across the country's territory, from north to south, through more than 2000 kilometers. Before joining the Indian Ocean, the river's waters are divided in thousands of smaller and larger waterways (all named separately), sometimes connected by channels made for military purposes in British colonial times, that form an enormous delta region — several hundred kilometers long and perhaps 200 kilometers wide. A good part of the population lives here as it is the principal rice producing and fishing area. When we planned this trip, my wife saw in a catalog that it is possible from the beach to return to Yangon by boat, not on the sea but on one of the delta's rivers, and we made the arrangement for it already in Europe.

This was an exceptional pleasure and we enjoyed all the time we spent on the ship. First of all, when we boarded, after a one and a half hour drive from the beach to Pathong port, we were told that we are alone on the ship, made exclusively for tourists, and the whole personnel was at our service. We were sitting on the upper deck during the entire afternoon slipping sway quietly (the ship advanced at a speed of around 10 kilometers an hour) between shores, small fishing boats, bigger boats carrying passengers and many, many boats of various types loaded with wood and other commercial merchandise. We passed between townships and villages from where, as much as from the different boats, people greeted us and we responded to them. Towards the end of the afternoon the lights changed every minute and with them the landscape, until the dark night fell upon the whole delta and the dwellings became illuminated with, sometimes colored, electric bulbs, sometimes by fire. The only absurd thing was the appearance from time to time of a neon light – obviously standing as a sign of progress towards modernity. Then, we were served a most tasteful dinner, and the six young men who took care of us proposed to make a concert in our honor on the upper deck. Thus, they sat before the bar on high chairs, opposite to us, and sung some old Birman songs, some Western melodies adapted to their own musical ways, together with some of their own creations to greet the boat's passengers. It was a memorable evening on a boat slipping in the darkness through the waters of the Ayayarwady. Before going to sleep a couple of hours, we sat a long time just under the windshield of the captain's window and could admire his skill in directing the ship in a totally dark night due to his knowledge of every little segment, every hidden turn of the river illuminated by powerful searchlights. We arrived in Yangon after ten o'clock next morning, said good bye to the captain, the second officer and the young crew, and descended on the shore where our guide, Neve, was waiting for us.

This is the moment, at the end of the narrative part of my diary, to tell you about Neve (her real name is too difficult for tourists, so she chose to be called Neve, meaning snow in Italian). She is a 23 old girl from Yangon's poor quarters, who made his studies to become a tourist guide and to learn Italian with great difficulty. Her situation was made even more desperate by the fact that her father abandoned his family, took another wife and of his salary as a motor technician; he could not support

[2] This is one unfortunate consequence of globalization as we already experienced in Costa Rica many years ago: you cannot eat anymore fresh seafood on the shores of oceans because under Western influence all fishes and seafood are conditioned in an industrial plant — and for that, of course, the tourist has to pay, too.

© Copyright Mikes International 2001-2006

two families. Consequently, Neve supported his mother and his young brother who still goes to school; her mother could, of course, not find any work as she had no skills or other abilities whatsoever. Neve's hope was that after three more years of work — when she had a work because there were several other candidate guides who knew Italian — she would be able to buy a little grocery shop to her mother, and then, only then, she could marry her boyfriend, also a guide and also in charge of his family. We met her boyfriend as well in one of Yangon's great temples she showed us, where he went to make his daily prayer to Buddha. Neve is a very able guide; she read and learned a lot about her country and its culture, to well serve her clients. She even took us to places which were not in our program — for example, the 1000-year old temple and monastery on the northern shore of Lake Inle — and she gave us many details about not only monuments, Buddhist customs, but also everyday life of the people. She really took care of us. She always took us to good restaurants (during the tour all meals were included in the price) and asked us in advance what we would like to eat; this was very important because Birman cooking, when well made, is delicious though a bit monotonous, using a lot of spices. She made changes in the program when we requested, and tried to meet all our needs and all our wishes. Unfortunately, she was not with us at the beach, but was waiting for us during hours in Yangon's port (the ship was late) to receive us and be with us during our last day in Myanmar as we left in the evening for Bangkok and Europe. And she did this not because she was supposed to do it under the contract with her company, but because we got so attached to each other, we liked her and she felt it. All people were nice and gentle with us in Myanmar, but my souvenirs of Neve remain of a young, valuable person of strong character whose extreme dedication to us surpassed all other human experiences we made in this country.

BUDDHISM AND THE BIRMANS

In terms of the monotheistic religions, Buddhism should be categorized as idolatry, though the Buddha of history was a living person, but whose representations — the sitting Buddha with his hands in various positions which all have a special significance, or the reclining Buddha (one of them in Myanmar is 90 meters long) — became idols. In addition, during the more than one thousand years of Buddhist conquests in China, Japan, East and South-East Asia (whereas there are hardly any remnants of Buddhism in India, Buddha's home country) so many legends and miraculous stories were attached to Buddha's person and life in addition to his spiritual teachings and the peaceful way of life he imposed on his followers, that for a Westerner the idea of idolatry comes as a matter of course. However, if we do not regard Buddhism in a comparative religious perspective, but as a spiritual teaching and social ethics, bordering on a version of transcendental faith, its attraction must become evident and comprehensible, especially in our modern Western world.

Buddhism is faith in a transcendental power, a value system which constitutes the way of life for millions and millions of people, certainly so in Myanmar. We were witnesses to that on many, many occasions. When visiting temples or pagodas, we saw not only groups of believers, or families, sitting and praying before a statue of Buddha, but most frequently one person kneeling before a statue in complete devotion, not even noticing people walking around nor the tourists with their guides; in its prayer the individual appeared entirely absorbed. Buddhism penetrates all details of everyday life, and like mosques in Muslim countries, the temple or pagoda is a meeting point where people talk to each other of their problems, their joy and sorrow, under the mysterious smile of a Buddha statue. Everything is done by volunteers: it was most surprising to see in one of the great temples of Yangon that a dozen of young women advancing in a row through the open places with a broom in their hand to clean up dust, tree leaves, etc.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Picture 7. Popular ceremony before admission of young boy to a Buddhist monastery

Buddhism's overall presence everywhere is evidenced by the enormous number of monks, young and old, in the streets and all public places, and by the great number of monasteries. In Mandalay, the historic capital of Myanmar, of the two and a half million people who live in the city 20 percent or 500,000 are monks. Many families give their sons, even at a low age (for example, 6 years) for a short period, a month or so, to be in a monastery in order to receive the proper spiritual education. It was charming to see sometimes such little monks playing football on the streets. When a man becomes a monk, he can decide whether he wants to be a 'preaching' monk to strengthen the faith of the people, or he devotes his life to 'contemplation' in which case his main duty is to absorb himself in the otherworldly reality. A man can become a monk at any time in his life, but if he is married he needs the approval of his wife, without her agreement he is not accepted in any monastery. This reasonable rule was certainly adopted to avoid difficulties in society when men would leave their families without any support.

Talking to Neve about monks and their lives, I asked her what is common people's belief concerning a subject which gained lately unprecedented importance in the West: whether there is homosexuality among the monks who live in celibacy like the Catholic priests in our countries? Her answer was, without hesitation, that there is no such deviant behavior among the monks — deviant because Buddha imposed strict rules of life on his followers — as they are mastering their human instincts through their ever-deepening spirituality which renders them insensible to such temptations.

As far as the strict rules are concerned, monks are getting up very early and after having completed the prescribed contemplating exercises they have a breakfast around six o'clock: then they do manual and other activities before going to get, at ten o'clock in the morning, their main meal from women who cook for them rice and vegetables. Past ten o'clock they are not allowed to eat during the whole day only to drink water or juices when thirsty. These rules are not applied in case of sickness in order to permit for the monks to recover their good health. We saw around ten in the morning women standing on street corners with a great bowl in their hands and distributing rice and other food to the monks passing before them one by one. In one of the greatest monasteries on the outskirts of Mandalay where foreigners' presence is admitted by Buddhist authorities, it

© Copyright Mikes International 2001-2006

is a tourist attraction to assist at the distribution of food to hundreds of monks whose tranquility is not at all disturbed by the flash of dozens of cameras and the curiosity of these folks coming from faraway countries.[3]

Picture 8. Monks standing and waiting for food in the Mahamuni Pagoda

Monks in some monasteries assume important tasks in educating the young not only in Buddhist teachings, but even in 'worldly' subjects, too. Buddhism's holy language is *pali*, in which all scriptures are written (the Birman language itself is a derivative of *pali*) and, therefore, the first step in the monasteries' teaching is the thorough acquaintance with all the books written in the sacred language about Buddha's life, words, sayings and deeds, and the teaching method is, as in Europe of the old days, memorization through recitation. By the way, this may be the reason for the little known fact that Myanmar is one of the developing countries with the highest rate of analphabetization.[4] But we have been in monasteries where the children were also taught geography, history, the English language and mathematics, — one should not forget in the West that the first pioneers of mathematics were in India and that we inherited the concept of zero from the Indian civilization of which Buddhism separated after its founder's death.

A final remark about Birman Buddhism: Buddhists constitute about 75 per cent of the country's population. In addition, there are Christians, Muslims and Hindus. We were told by everybody that there is absolutely no hostility, competition, or whatever unfriendly attitude towards each other between the followers of these various religious faiths. We have seen once a beautifully large family, the father was Buddhist (and dressed so), the mother Muslim (and dressed so), and one of the husbands of one of their daughters, Hindu (and dressed so). And a lot of small children, being together in the greatest peace and conviviality. Among the six boys who served us and sung for us on the boat there were four Christians and two Buddhists. They were friends and acted in the greatest harmony Myanmar people could, therefore, give a good lesson to Westerners proving that it is possible to live in harmony in a pluri-religious country by the way of tolerating, understanding and accepting each other, without excluding religion from public life and trying to eliminate it altogether from human existence favoring secularism.

[3] Neve told us that Birman women are so tired at noon that they are usually taking a nap every day, because they start preparing food for their children before going to school, then for the monks, and after for the grown up males of the family, before they distribute the food they prepared to the monks.

[4] In the jeep that took us from Yangon to Ngve Sawung Beach, the 20-years or so old son of the driver came also with us to help with luggage, and during the whole time, almost 7 hours, he read without paying attention to the outside world.

© Copyright Mikes International 2001-2006

EVERYDAY LIFE

The most striking features concerning people's well-being in Myanmar is that *one cannot see undernourished adults or children neither only in the urban areas, nor in the rural regions*. After having been in India, the Middle East and, especially, after having lived and traveled in Africa where it is so frequent to be surrounded in the streets by children or adults whose physical state shows undeniable signs of undernourishment, and where starvation still occurs despite all the efforts of the so-called international community, it is an encouraging experience to see that Birman people have enough to eat and do not suffer physically and mentally from the lack of food. Birmans, with the exception of a thin stratum of society and the ruling class, are not rich and do not enjoy the living standards even of the poorer nations of the developed world, but have enough of their basic staple, rice, and possess abundant fishery resources, poultry, as well as cattle. Nature offers them everything from delicious vegetables to a variety of fruits. Agriculture is carried on without machines, oxen and buffalos are the main energy source. People have to work continuously in order to survive (there is no unemployment insurance and welfare state) exerting all their efforts in laboring the land in an ancestral way. It is heart warming to see the close relationship between these animals and their masters as, for example, in the case of a young man and is buffalo, which turned and turned and turned around a well patiently to grind fruits and nuts to be transformed into a popular, sweet paste.

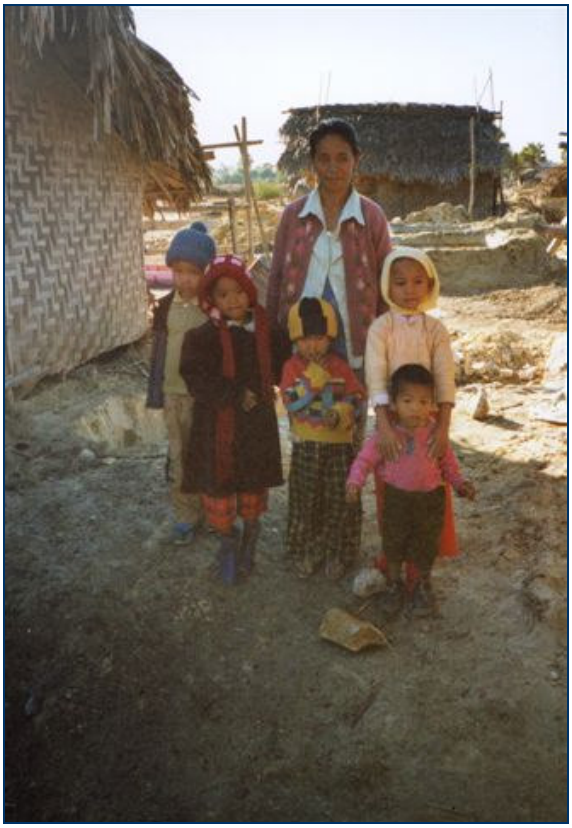

Picture 9. A nice family in the Shan territory

A good way to see how people live is to visit urban or village markets. Our guide, Neve, took us to several of them and we were amazed by the rich assortment offered of all kinds of products, agricultural or industrial (made by local industries) as well as the skills and aesthetic sense of the craftsmen. There were many types of vegetables, fishes, or fishery and husbandry products we have never seen before. We also visited different craft shops — for lacquered goods made of palm leaves, gold and silver jewelry or colorful textiles. The most astonishing was an iron working shop where half naked men hammered the

© Copyright Mikes International 2001-2006

incandescent metal with pure human force, there were no machines or other small equipment in view, and it was evident that the show was not for tourists, but indicated how things really happen in the country.

It is, of course, impossible for a tourist who was principally interested in sacred institutions and monuments and people's everyday life, to give an objective evaluation of a county's economic state and development, especially if he does not understand and speak the language and is, thus, unable to read the newspapers and have a conversation with people working in different sectors of the economy. Therefore, what I say is simply an account of observations I made during our visit in Myanmar. I was, for example, surprised to see in various parts of the country not one or two, but many new, quite large bridges — all built in the course of the last five or six years. They were not spectacular constructions but functional, serving the interests of the populations in surrounding areas, with maintenance and repair assumed by the local authorities. In addition, most surprising of all, between the ocean shore and the provincial capital where we traveled to catch our boat, there were many repair or reconstruction works going on to save from natural deterioration small bridges over canals or assuring transport above the fractured terrain.

Picture 10. Buffalos pulling a decorated carriage

We took twice domestic flights during the tour: first from Yangon to Bagan, and then returning from Lake Inle from Heho airport to Yangon. There are several well-functioning air companies, named after the great cities, Air Yangon, Air Mandalay, or Air Bagan. We were surprised by their very practical approach, without many fuss and bureaucracy; for example, each company has a different color and when checking in they just stick a colored paper with the flight number on it on your coat or dress for identification at departure (this, of course, does not replace the embarkation card). Basic radar equipment is missing at the airports and pilots fly by sight; therefore, when visibility is not good, flights are delayed.

Turning from economic aspects of everyday life to the cultural scene, it was a pleasure to participate at puppet shows, several times, during dinner. Puppet theatre is an important part of Birman culture, having as subject religious legends or taking themes from the national, oral literature. They are popular and replace the function performed in our world with human actors. People have innate skills and even the handicapped (like in our world) contribute to craftsmanship. It was touching to see a young man at the entrance of one of the great temples, sitting there the whole day and painting in color and with customary motives small lacquered boxes — with the fingers of his feet.

I have to mention here something that belongs to the domain of sport, and what we have seen so frequently in the streets. The national sport is a ball play, the men standing in a circle and passing the ball around to each other with one or the other of

© Copyright Mikes International 2001-2006

their feet. It is something one can see in our streets, too, when kids or grown up football fans are playing with the ball to show their skills and aptitude for the play. It made me think that perhaps the football is the most successful export product of Western civilization — if not the various kinds of arms...

POLITICS

Myanmar is a country composed of territories on which fiercely independent people live next to each other. In its more than a thousand year history it was unified only three times — before being colonized by the British. The first time in the 10th and 11th centuries by the dynasty of which King Anawrahta was born; The second time by a very powerful ruler, Bayinnaung, who invaded Siam (Thailand) with an army of 250,000 soldiers and kept Ayutthaya, the Siamese capital under siege during six months, and the third time, by King Alaungpaya, in 1752, the founder of the last Birman dynasty. The British colonized Burma, as it was called by them, in 1886, and it gained its independence in 1947. Unification was realized by the army in 1948, whose commander in chief was general Aung San; however, mountain tribes and some ethnic groups immediately revolted against unification under Birman rule, and some tribes still resist in inaccessible areas. The present leader of the democratic movement, Aung San Suu Ky, is the daughter of the father of the country's unity.

I left to the end of my travel diary the question of democracy as the case of Myanmar is nowadays in the forefront of international politics. International organizations discuss every year the case of Myanmar because it is governed by a military junta which does impede the instauration of democracy so much wanted by Western powers, especially since Aung San Suu Ky became a hero of the Western media and received the Nobel Peace Prize. At the end of 2005, when I told one of my American-Hungarian friends where we go for vacation, he shouted in the phone: "You go to such a Fascist country!?" I do not want to get involved in this article in the debate about the merits and demerits of democracy (because democracy has important drawbacks, too, whatever President Bush says about it), but shall report simply what we have seen and heard.

After the events in Tien Mai Square in Beijing in 1987, there was a sort of revolutionary mood among the students and some part of the intelligentsia in the great cities of Myanmar, especially in Yangon, the capital, in 1988. The young people shouted the name of U Thant, former secretary general of the United Nations (whom I knew personally as I was at the time of his service a journalist accredited also to the UN in Geneva) who is understandably the most popular person in the country until today, and wanted the instauration of a democratic system. The movement presided over by Aung San Suu Ky originated from these demonstrations. However, as usually happens in Asia, Africa and South America, the military intervened, and General Ne Win, a detested dictator, came to power. Ne Win was replaced by the junta that is ruling the country today, in 1996. From all what we have heard and seen, it is evident that the five officers' rule is autocratic, but not dictatorial (I do not speak about totalitarianism because such a regime does not exist in the developing world, except North Korea, Cuba, and, perhaps, Mainland China). People whom we asked about the house arrest of Mrs. Aung San Suu Ky told us that she can go in the country wherever she wants, but she cannot go abroad. We did not hear any complaint about imprisoning people manifesting their disagreement with the junta, or about harsh measures taken against opponents. I have, though, seen in the capital some big posters along the roads with government slogans which reminded me the practice of Communist parties or of other autocratic regimes I knew (for example, in Algeria).

In the light of what I have seen during my long career in the developing world, and what happens in some countries where democracy reigns, I think, however, that it is justified to doubt whether a democratic regime is the best political solution in countries belonging to other civilizations than the Western, or which are on the difficult road of achieving development and modernization. We have to look at the democratic experience in countries such as Kenya in Africa, or Thailand in Asia, to appreciate some realizations of autocratic (and not dictatorial) regimes. What about Iraq, where instead of introducing democracy, the United States and its allies created a situation of civil war? Western pretensions are also weakened by the obvious fact that a non-democratic, autocratic State is accepted, without driving public opinion to ask for a democratic system, if the country is solidly pro-American, e.g., pro-Western, like Morocco.

A personal experience was telling much about the junta's autocratic rule and people's attitude towards it in the luxury hotel we lived at Ngve Sawng Beach. One day we have seen some soldiers with machine guns in the gardens of the hotel. We asked employees what does this mean. We were told that one of the generals, member of the junta, presided over the ceremony of opening a new bridge for traffic in the region and that the general and his suit are in the hotel. In fact, we have seen in the afternoon a lot of official people enjoying a reception. Later we learned that the general will spend the night in the very first

© Copyright Mikes International 2001-2006

bungalow facing the sea (reserved for high officials); we were in the second (each bungalow had to rooms). Next to us, in the same bungalow, were sleeping the number two of the general (perhaps his adjutant) and another official. Nobody bothered us with controls or any other security measures and all other tourists had the same experience (we talked about it with an editor of an Australian journal who had the surprise of his life at this occasion, brainewashed as he was by Western media). In the morning, we politely saluted each other on the porch with the two gentlemen who lived next to us. Then we went to have breakfast in the usual restaurant with a terrace, and what did we see there? In the middle of the same room where all tourists had their breakfast, a huge table was prepared for the general and his suit, served an Oriental type of breakfast with soup, rice, meet or fish, and vegetables. Can you imagine that this could have happened if George Bush or Condy Rice was in the hotel? They would have been served separately and, in any case, we could, probably, not have stayed in our rooms, but evacuated in some farther buildings of the hotel. I never forget an occasion in New York (because since that time I have problems with my knees) when Ronald Reagan came to speak at the United Nations General Assembly. The First Avenue was blocked for hours, and I had to wait about one hour and a half before I could cross it after the departure of President Reagan, though I had all the papers authorizing my entry to the UN buildings where I went to have luncheon with my wife who worked there. Of course, Reagan was the president of the greatest democracy in the world.[5]

We had another similar experience about 30 years ago, when I was on a four-month official mission for the United Nations advising the Moroccan government regarding the creation of a Moroccan foreign trade centre. We went down to Morocco by car from Geneva, together with our pets, a Siamese cat and a golden spaniel. We found an excellent hotel outside the capital, Rabat, where we lived with our little family. However, Morocco organized during the second half of our stay the conference of Arab Head of States, and one day the hotel personnel advised us that we have to leave the hotel because it was requisitioned by the government for the conference. We were, of course, upset and moved to Rabat Hilton, in the centre of town, where we had to smuggle in our pets as it was forbidden for guests to have animals. Five days later Hilton's personnel also told us that the hotel was taken over by the government for the time of the conference. We were thus obliged to decide that my wife goes back to Geneva with our pets, and I took a little, miserable apartment where I could survive until I finished my assignment.

In the same vein, a similar thing happened to me in Algiers, where we lived on the hills around the city and I joined by car my office in the very centre of the town. One day Fidel Castro, a friend of president Boumedienne, came for an official visit. Going, as usual, to the office in the morning, the traffic police directed me always to go to the left, away from the city, because Castro was visiting monuments and industrial establishments with Boumedienne. Finally, I arrived almost to the airport. I was really furious and returned home, telling the Algerian director of the program I headed for the UN, that because of the police measures I will come to the office once Mr. Castro left town. And so I did.

Myanmar-i útinapló

A szerző, aki már évtizedek óta foglalkozik a civilizációk és kultúrák problémájával, Myanmarban való pár héttel ezelőtti útjáról számol be naplójában; ez a kultúra a buddhizmus egyik legfontosabb középpontja. A burmaiak (ahogy a régi időkben hívták az angolok ezt a gyarmatukat) az „arany országának" nevezik hazájukat, a megszámlálhatatlan aranyozott dómú templomok és pagodák miatt. A majdnem ezer évvel ezelőtt alapított állam akkori fővárosában, Baganban, régen több mint 2000 Buddhista szentély volt, ma már csak 500 maradt fenn, nemcsak a hódítók pusztításai, hanem a földrengések elemi erejének rombolásai következtében. A mai helyzetre vonatkozólag a két legfontosabb megállapítás, egyrészt, hogy az ország lakosai között nem lehet alultáplált embereket vagy gyermekeket találni; másrészt, az állami oktatást nagyban kiegészítő, még világi tárgyakra is kiterjedő a buddhista rendházakban történő oktatás következtében, Myanmarban a legkisebb az analfabéták száma a fejlődésben lévő országok között.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[5] It is a habit of some American diplomats to vex people with their haughty attitude being representatives of the world's largest power. I remember a case in Afghanistan. We played tennis, as all other members of the international community in Kabul, on a ground, belonging to the American embassy, but far from the embassy's building. Once the ground was closed for some reason and my wife called the embassy to ask where we could play. She finally talked to the Deputy Chief of Mission we knew well, called by others "marine diplomat" for his discourteous style, who told her that we have the incredibly great privilege to play on the court next to the ambassador's residence. My wife who cannot support this kind of attitude, shouted on the phone: "And so what!" and we did not play until we could go back to the usual play ground.

© Copyright Mikes International 2001-2006

’AZ ELTŰNT IDŐ NYOMÁBAN’

— Nyugati magyar lap- és könyvkiadók —

A HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR és a MIKES INTERNATIONAL közös szervezésében a hollandiai Elspeetben 2005. szeptember 8-11. között megrendezett 46. Mikes Tanulmányi Napok alatt csütörtök este neves nyugati magyar lap- és könyvkiadók szerepeltek a műsoron, abból a célból, hogy életpályájukról, nyugati magyar lap- és könyvkiadói tevékenységükről beszámoljanak. A műsorban Molnár József, Püski Sándor és Szöllősy Árpád szerepelt. Sajnos mindhárom előadó kénytelen volt egészségi okok miatt lemondani a szereplést. A szervezők az utolsó pillanatban Borbándi Gyulát kérték fel, hogy tartson egy áttekintő előadást a nyugati magyar lap- és könyvkiadásról. Borbándi Gyula a felkérést elfogadta és egy gazdag áttekintést nyújtott a témáról. A többi előadó írását elküldte postán, vagy utalt már megjelent írására, amelyet felajánlott publikálásra. Az itt közölt összeállítás tehát a következő írásokat tartalmazza:

- Borbándi Gyula előadását, amelyet a Tanulmányi Napok alatt tartott meg.
- Molnár József két írását. Az első írás kiragadott részleteket tartalmaz egy készülő életrajzból, s a Látóhatár első éveiről szól. A második írás, az Aurora Könyvkiadóról, részlet a szerző *Egy emigráns könyvnyomtató keservei* című kötetéből (Argumentum Kiadó, Budapest, 2002.).
- Püski Sándor részéről részleteket közlünk a *Könyves sors — magyar sors* című önéletrajzi kötetéből, amely 2002-ben Budapesten a Püski Kiadó gondozásában jelent meg.
- Szöllősy Árpádtól az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem könyvkiadásáról az *Európa keresztútjain – Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 33 éve* (Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel-Budapest, 2003) című emlékkötetben megjelent írását közöljük. Ezt a témát kiegészítendő, ugyancsak ebből a kötetből közöljük Steinmann Judith és Gaál Enikő idevonatkozó írását.

Mikes International Szerk.

BORBÁNDI, Gyula : Nyugati magyar lap- és könyvkiadás

Ez előadás címéhez igazodva és az elmondandók tárgykörét pontosítva hadd említsem mindjárt elöljáróban, hogy az 1945 utáni nyugati magyar emigráció évtizedei alatt, emigránsok által írott, szerkesztett és kiadott könyvekről, folyóiratokról, lapokról kívánok áttekintést adni. Ennek időszerűséget az kölcsönöz, hogy hatvan évvel ezelőtt kezdődött a nyugati magyarság történetének a második világháború utáni fejezete és ezzel egyetemben annak a kezdete, amelyet közkeletű kifejezéssel nyugati magyar emigrációnak nevezünk.

Hadd tegyem hozzá mindjárt, hogy megítélésem szerint immár másfél évtized, tehát a kommunista rendszer bukása és a demokrácia hazai győzelme után, nem időszerű magunkról szólva az emigráció és emigráns elnevezést használni, hiszen egyfelől ma senki sem kényszerül emigrálni, vagyis politikai indítékokból a hazát elhagyni, másfelől a korábbi emigránsoknak ez a jellege is megszűnt azáltal, hogy a hazába minden további nélkül bármikor visszatérhetnek vagy azt bármikor meglátogathatják, hosszabb-rövidebb időre felkereshetik.

Az „emigráns" vagy „emigráció" szónak azonban nem mindenütt a világon azonos az értelme és tartalma. Amerikában például az angol „emigrate" ige és az „emigration" főnév nemcsak politikai hátterű emigrálást, emigrációt, hanem kivándorlást, egyik államból a másikba való áttelepedést is jelent. Így hát az amerikai magyarok minden aggály nélkül használhatják és használják az emigráció, emigráns elnevezést anélkül, hogy annak bármilyen politikai töltete lenne. Továbbra is élhetnek és élnek emigrációban, lehetnek emigránsok, jóllehet helyzetük és státusuk semmivel sem más, mint a magukat mindinkább nyugati magyaroknak, nyugati magyarságnak nevező európai magyar honfitársaik.

Mondandóm elején a nyugat-európai magyar emigráció második világháború utáni, hatvan év előtti kezdetét említettem. 1945 nyarára gondolva az a körülmény tolul az emlékezetem előterébe, hogy akkor kezdődtek az első próbálkozások a nyugaton élő magyarok számbavételére és jelenlétének bizonyítására. Ebben és e stádiumban még olyanok is résztvettek, akik katonákként, kitelepítettekként vagy az oroszok elől menekülőkként még nem indultak vissza a háború végén ideiglenesen elhagyott hazába.

© Copyright Mikes International 2001-2006

[Ezt hadd egészítsem ki, korántsem kérkedésből, egy személyes emlékkel. 1945 nyár elején sebesült katonaként egy thüringiai hadikórházban ápoltak. Onnan gyógyulófélben szabadultam. Nem kívánván amerikai hadifogolytáborba menni, a kórházból megszöktem és három társammal gyalog elindultunk dél majd a Duna mentén kelet, azaz haza felé. A szovjet zónahatáron azonban nem jutottunk át. Amerikai katonák visszavittek Passau mellé, a Waldwerkének nevezett iparvállalat területén berendezett menekülttáborba, amelyben már szép számban laktak magyarok, szerbek, horvátok, románok, ukránok, oroszok. E tábor egy sátrában született meg a tudtommal első háború utáni nyugati magyar lap. „*Hazafelé*" volt a címe. Rajtam kívül még két társam írta, szerkesztette és gépelte, amolyan faliújság volt, egyetlen példánnyal, de olykor 12-14 lap terjedelemmel, a nagy ebédlőterem falára szögeztük ki és láthatóan sok olvasója akadt. Naponta jelent meg. Hárman gépeltük egy tábori ismerősünk írógépén. Volt, hogy éjjelig tartott a gépelés, mert a lap friss kívánt lenni. Forrásaink az amerikai katonáknak készült Stars and Stripes nevű napilap, az AFN amerikai katonai rádió és alkalmanként az osztrák rádió hírműsorai voltak. Időnként magyar vonatkozású híreket és cikkeket is közöltünk. Mindennek akkor lett vége, amikor 1945 augusztusának második felében a hazatérni kívánókat az amerikaiak kivitték a zónahatárra. Átadtak minket az oroszoknak, akik nem törődtek velünk, mindegyikünk ment, ahová akart. El is tűntünk percek alatt. Én, néhány társammal le a Dunához, majd annak partján Bécsbe, aztán dohányért egy szállítmánnyal vonaton Sopronba.]

A gyarló kezdetnek hamarosan említésre méltóbb folytatása lett. Miután a magyar menekültek eléggé szétszórtan éltek Európában, majd az egész világon, a sajtó volt a legfontosabb összekötő kapocs. Az egymással való érintkezés fő eszközévé az újság vált. A nagy szervezési lázban a körök, egyesületek, szövetségek első teendői közé tartozott lapok, értesítők, híradók kiadása. A tagok ezeken keresztül érintkeztek egymással. Kezdetben, persze, nyomtatásra nem igen gondolhattak. Nem volt pénz. Majd minden orgánum sokszorosított füzetekkel indult és a legtöbb nem is érte meg a nyomtatásban való megjelenést. A Münchenben élt Mildschütz Kálmán az ottani Magyar Intézet kiadásában 1977-ben napvilágot látott német nyelvű könyvében 1945 és 1975 között világszerte megjelent 823 magyar nyelvű sajtótermék adatait tette közzé. Ezek közül csak alig néhány indult a második világháború előtt, a többi utána.

Az 1945 és 1956 közötti évtized legjelentősebb nyugat-európai heti-, majd havi lapja az 1948 januárjában indult müncheni *Hungária*, majd utóda, az *Új Hungária* volt. Szellemi és politikai irányítójának báró Radvánszky Antal volt tekinthető, akinek szeme előtt egy olyan magyar emigráns lap képe lebegett, amely egyfelől tükrözi az 1945 előtti és Horthy Miklós nevével fémjelzett korszak uralkodó politikai gondolkodását, de másfelől magáévá teszi a demokrácia, főleg annak amerikai és nyugat-német változata törekvéseit is. Rokonszenvezett a Magyar Nemzeti Bizottmánnyal, de főleg annak Eckhardt Tibor által megtestesített szárnyával. A Herp János által kiadott és nyomdájában készült lap 1971. január végéig jelent meg.

A legtöbb korai sajtótermék azonban nem ért meg ilyen hosszú éveket. A táborokban kezdett, majd a véglegesnek tekintett letelepedési helyeken folytatott, sokszorosított formában történt lapkiadás viszonylag rövid életű volt és minden kiadó, szerkesztő arra törekedett, hogy minél előbb áttérhessen a nyomtatásra. Sokszorosítva nemcsak hírlapok, értesítők, közlönyök jelentek meg, hanem igényesebb kiadványok, folyóiratok is. Így például a müncheni *Látóhatár*, a párizsi *Ahogy lehet*, a washingtoni *Hírünk a világban*, a párizsi *Nyugati Hírnök*. Amerikában jobb volt a helyzet, mert az ottani lapalapítások majd mindenütt nyomtatással történtek. A magyarázat kézenfekvő. A menekült magyarok a kezdeti években meglehetősen szegények voltak. Sokan éltek még táborokban és ha némi keresethez jutottak is, abból legfeljebb életfenntartási költségeiket fedezhették. Újságra, folyóiratra, könyvekre nem igen volt pénz. A lapkiadásra vállalkozóknak gyakran a zsebükbe kellett nyúlniok, hogy a nyomdaköltséget és a postázást fedezzék. Magam is átéltem ezt. A *Látóhatár* kezdeti időszakában kiadókként és szerkesztőkként a magunk szerény megtakarított pénzünkből fizettük a papírt, a sokszorosítást, később nyomtatást és az olykor tetemes postaköltséget. Mindez a negyvenes évek második felében és az ötvenes évek kezdetén nemcsak gyakori, de szinte általános volt.

Mégis oly nagy mennyiségben jelentek meg különböző szemléletű, szándékú, célú, törekvésű időszaki kiadványok, hogy már csak a számontartásuk is nehéz. Mégis, ha olykor rövid ideig is, de kielégítették íróik, szerkesztőik, kiadóik cselekvési igényeit. Kiszakadva a hazai környezetből és megszokott tevékenységekből, a szellemi munkát akár hivatásként, akár kedvtelésként végzők ezt belső kényszerek hatására mindenképpen folytatni akarták és ezért minden lehetőséget megragadtak, hogy képességeiknek tanújelét adják. A cselekvés, a munka gyógymód is volt az akkoriban „emigritis"-nek nevezett emigráns betegség ellen.

Sok időt venne igénybe mégcsak annak egyszerű felsorolása is, hogy a nyugati magyar emigráció kezdeti időszakában — az 1945 és 1956 közötti valamivel több mint egy évtizedben — mi minden történt már csak a lap-és könyvkiadás, tágabb értelemben az irodalmi és újságírói tevékenység körében is. Csak a fontosabbakat érintve 1947-ben indult a Mikes Imre által szerkesztett és Párizsban 1952-ig megjelenő *Nyugati Hírnök*, 1948-ban az előbbiekben már említett müncheni *Hungárián* kívül a franciaországi fiatal magyart írók folyóirata, a párizsi *Ahogy lehet*, a brazíliai Sao Pauloban a *Délamerikai Magyar Hírlap*, azután Németországban a *Pásztortűz* című folyóirat. 1949-ben indult Ausztriában a *Hadak Útján* című katonai lap. 1949 nyarán látott napvilágot Rómában a *Katolikus Szemle* első száma és 1950-ben az ugyancsak katolikus szellemiségű *Szózat.* 1950 őszén jelent meg Münchenben a *Látóhatár* első száma, az ausztráliai Sydneyben megindult a *Dél Keresztje* című kéthetilap.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Jelentős vállalkozásnak bizonyult, sajnos csak néhány évig jelent meg, az *Új Magyar Út* című folyóirat, amely főleg Gombos Gyula munkálkodása révén mindvégig magas színvonalú orgánum volt. Az Izraelben letelepedett magyar zsidók körében jelentős tekintélyre tett szert az Erdélyben 1918-ban alapított és 1948-ban újraindult, Marton Ernő által szerkesztett magyar nyelvű napilap, az *Új Kelet*. A később oly jelentőssé vált értelmiségi szervezetek közül 1951-ben alakult meg a Hollandiai Mikes Kelemen Kör. Ugyancsak 1951-ben indult Torontóban Vörösváry István szerkesztésében a *Kanadai Magyarság* és indította el Washingtonban Csicsery-Rónay István a *Hírünk a világban* című szemlét. 1952-ben alapította meg Münchenben „Griff" nevű kiadóját Újváry Sándor. Kölnben működött a Fenyvesy Jeromos által alapított és vezetett, lapok és könyvek kiadásával foglalkozó Amerikai Magyar Kiadó. 1955-ben indult Clevelandben az Árpád Könyvkiadó. Amerikában több magyar nyomda működött. Európában a legjelentősebb Herp Jánosnak a negyvenes évek második felében alapított nyomdája volt. Megjelentek ez időszakban is, főleg Amerikában, korábbi alapítású újságok. Így például New Yorkban *Az Ember* című hetilap, Los Angelesben a *Californiai Magyarság*, Clevelandben a *Szabadság* és New Yorkban az *Amerikai Magyar Népszava*.

Az évtized jelentősebb egyéb kulturális és sajtóvállalkozásai között említhető még a Buenos Airesben neves menekült magyar színészek által 1947-ben alapított (és 1955-ig működött) Magyar Színjátszó Társaság, amelynek legnevesebb tagja Páger Antal volt. Sao Paulóban működött 1929 óta a Szent Benedek rendi magyar szerzetesek által alapított Szent Gellért Kolostor, amely jelentős magyar művelődési feladatokat is ellátott. Ugyancsak Sao Paulóban indult 1949-ben a Könyves Kálmán Szabadegyetem, amely a város bencés papjai hathatós közreműködésével évtizedeken át magas színvonalú előadásokkal iparkodott a város magyar lakói műveltségét gazdagítani. Buenos Airesben működött 1952-től a Mindszenty Akadémia, amelyből később magyar kultúrközpont lett, valamint 1950-től a Kárpát Könyvkiadó. Amerikánál maradva, 1951-ben alakult, New Yorkban és Torontóban kulturális műsorokat szervezett a Magyar Helikon Társaság. 1954-ben kezdett el működni az Amerikai Magyar Kulturális Alapítvány, 1955-ben az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat.

Európában 1952-ben jött. létre a Brüsszeli Magyar Ház, amely éveken át jelentős kulturális tevékenységet folytatott. Londonban az ötvenes évek elején a British-Hungarian Fellowship iparkodott a magyar-brit szellemi érintkezést szolgálni. A nyugati írókkal és irodalommal való kapcsolatok gazdagításán fáradozott a Nemzetközi PEN Club egy tagozata, a Hontalan Írók Központja, amely 1951-ben alakult és élén a Londonban élt Tábori Pál állt. Később magyar csoportja is volt. Ami a magyar könyvkiadást illeti, a már nevezett vállalkozásokon kívül érdemes megemlíteni a clevelandi Kossuth Kiadót.

Ami az iménti időszakot, a magyar enigránsok lelkiállapotát és közérzetét illette, a legtöbben bizonytalannak, kiszámíthatatlannak és kilátástalanná ítélték meg a jövőt, nemcsak az elhagyott szülők és rokonok, de az ország és a nép sorsát tekintve is. Miden reménytelennek látszott, különösen azután, hogy Nagy Imrének 1953-ban kezdett belátásos és engedményes politikájának Moszkva véget vetett, megint Rákosi lett a legfőbb úr, ami semmi jóval nem kecsegtetett. A magát megértőnek és barátinak mutató Nyugat magára hagyta a szovjet önkénynek kitett kelet-közép-európai népeket.

A nyugati rádiók sem nyújtottak vigaszt, legfeljebb a kedélyeket nyugtatták és olyan látszatot keltettek, mintha baj esetén a mögöttük álló kormányok, különösen a legerősebb, az amerikai, segíteni fog. Ezt senki nem ígérte, de abból, amit olykor felelős amerikai politikusok szájából hallani lehetett, nem volt nehéz a segítségben reménykedni.

Csak kevesen akadtak, akik e reményeket lehűteni igyekeztek. A magyar emigrációban az a néhány ember, aki a nagy többséggel ellentétben figyelmeztetett az amerikai külpolitika amaz ellentmondására, hogy Kelet-Közép-Európa jövője tekintetében mást mond, mint amit gondol és tesz. Ezek közé tartozván, hadd folytassam egyes szám első személyben. 1955 végén a New Yorkban élt Kovács Imre és jómagam arra lettünk figyelmesek, hogy tekintélyes amerikai közírók a washingtoni külpolitikai gondolkodásban észlelt változásról cikkeztek. Értelmük az volt, hogy esetleges szovjet-ellenes kelet-közép-európai népi megmozdulás, tehát felkelés, nem számíthat amerikai támogatásra, mert a washingtoni kormány szerint a status quo erőszakos megváltoztatására irányuló ilyen cselekedet világháborút robbanthat ki. Kovács Imre erről cikket írt, majd utána jómagam egy hasonló értelmű másodikat. Mind a kettő megjelent 1956 első felében folyóiratunkban, a *Látóhatár*ban.[*] A reakció azonnal jelentkezett, mégpedig a Szabad Európa Bizottság részéről, amelynek mindketten alkalmazottai voltunk, Kovács Imre New Yorkban a sajtónál, én Münchenben a rádiónál. A vád az volt, hogy olyan kérdésben nyilvánítottunk véleményt, amelyben nem voltunk illetékesek. A vállalat eljárást indított ellenünk, hogy megszabaduljon tőlünk. Kovács Imrét azonnali hatállyal elbocsátották. Velem is ez történt volna, ha nem lettem volna a vállalat üzemi tanácsának tagja. A német üzemi alkotmány szerint ugyanis üzemi tanácsi tagot csak akkor bocsáthat el a munkaadó, ha törvénybe ütköző cselekedetet követ el. Megmenekültem tehát, de a vállalat később más módon torolta meg politikai „vétkemet". Hozzá kell tennem, hogy a magyar emigráció politikai vezető testülete, a Magyar Nemzeti Bizottmány határozott hangú nyilatkozatban ítélte el véleményünket és írásainkat. Az 1956 októberében kirobbant magyar forradalom sorsa, sajnos, nekünk adott igazat. Hasonló véleménnyel csak a Sydneyben megjelenő *Dél Keresztje* két cikkírója, Nagy Kázmér és Ravasz Károly lépett a nyilvánosság elé.

Ezek után hadd folytassam ismét egyes szám harmadik személyben. Az ötvenhatos forradalomban a magyar emigráció abban látta elsődleges szerepét, hogy rokonszenvét a felkelt magyar néppel minden fórumon és minden tekintetben

[*] Mindkét írást közöljük e szám ÍGY ÍRTUNK MI című rovatában. — Mikes International Szerk.

© Copyright Mikes International 2001-2006

kinyilvánítsa, az események nyugati megértetésében közreműködjék és a forradalom menekültjeit segítse. Ez meg is történt, és nem kis eredménnyel. A magyar műsort is sugárzó nyugati rádiók minden lehetőt elkövettek, hogy minél többször és minél többet szóljanak a forradalmi napok eseményeiről. Jellegénél, szerepénél és nagyságánál fogva a legtöbbet a Szabad Európa Rádió nyújtotta, amennyiben napi húsz órán át mindenről tájékoztatott, ami tudomására jutott és minthogy az egész országban jól lehetett fogni, a forradalmi csoportok egymásról való kölcsönös tájékoztatásában is közreműködött. Hibákat is elkövetett, amelyek nem maradtak titokban és különböző módon meg is fizetett érte. Rövidebb adásidőkkel működött az Amerika Hangja, a londoni BBC, a német Deutsche Welle, a Madridi Rádió, az Olasz Rádió, a Francia Rádió és a Vatikáni Rádió magyar műsora.

Az ötvenhatos menekültek megjelenése felélénkítette a nyugati magyar emigrációt, új erőt, kitartást, lelkesítést, ösztönzést adott a régieknek, a meglévő szervezetek és intézmények mellé újakat társított, sok mindennek új perspektívákat nyitott. A magyar nép kétségtelenül vesztett majd kétszázezer, főleg fiatal ember, férfi és nő távozásával, de ugyanannyit nyertek a kintiek, akiknek felfrissülést és gyarapodást kínált az újak megjelenése. Nyert a szellemi élet, a tudomány és az irodalom, a művészet, a közösségi összetartás és az egyesületi élet. A megszűnt intézmények helyébe újak léptek és az elöregedettek frissítést kaptak. Ami nemzeti és országos szempontból veszteség volt, a nyugati magyarok körében nyereségnek minősült.

Ami a külföldi vagy nyugati magyar irodalmat illeti, az ötvenhatos menekültek körében szép számban voltak írók, főleg fiatalok. Költők, szépírók, színműírók, esszéisták, kritikusok, szerkesztők egyaránt. Számot mondani eléggé nehéz, hiszen ez attól függ, hogy kiket tekintünk íróknak. Milyen mérce alkalmazásával dönthetjük el, hogy valaki író-e vagy esetleg csak annak tartja magát? A Magyar Írószövetség (mármint a magyarországi) azt kívánja, hogy a belépni szándékozók legalább három nyomtatott formában megjelent művet adjanak meg. Tehát csak az író, aki legalább három könyvnek a szerzője? Nem hinném, hogy ez önmagában kielégítő ismérv. A belépésnél ajánlást szokás kérni. De ki ne tudna ilyet szerezni? Attól eltekintve, hogy, gondolom, nem igen akad olyan írószövetségi tag, aki barátjának, hiszen más aligha fordulna hozzá, megtagadná a felvételi kérelem aláírását. Aztán valakinek az írósága attól függjön, hogy kiadott-e három könyvet? Volt egy költő barátom, már meghalt, aki jeles poéta, tiszteletre méltó szépíró, választékos ízlésű kritikus és szerkesztő volt, sok verse és prózai írása jelent meg folyóiratokban, de kötete nem volt. Lehetett volna, nem is egy, de nem akarta. Na, most már, mi volt az esélye az ilyennek, ha magyarországi írószövetségi tag kívánt lenni?

Ilyesmi a nyugati magyar irodalmi közéletben nem fordult elő. A forradalom után, magától értetődőnek tetszett, hogy a menekült írók, akár tagjai voltak a hazai írószövetségnek, akár nem, már csak az írók ötvenhatos hagyományának folytatásaként és forradalmi szellemiségük jövőbeni ápolásának szándékával újjáalakították a közben Magyarországon betiltott írószövetséget. Az 1957. március 15-17-én Londonban tartott értekezleten elhatározták, újak és régiek, továbbra is küzdeni fognak a forradalom céljaiért, segítik a bebörtönzötteket és üldözötteket, megismertetik és népszerűsítik a világban a magyar irodalmat, védelmezik az írók érdekeit. Vezetőséget választottak, irodát rendeztek be Londonban. Elnök Ignotus Pál, főtitkár a korábbi menekült Szabó Zoltán lett. Az 1958. október 23-26-i párizsi kongresszuson megerősítették tisztében az elnökséget és tizenkét tagú választmányt rendeltek mellé. Feltámasztották Faludy Györggyel mint felelős szerkesztővel a Budapesten megszüntetett *Irodalmi Ujság*ot, és a szövetség hivatalos lapjává tették. Elhatározták a könyvkiadást is, megalapították a Magyar Könyves Céh nevű kiadót, amelynek vezetője Szabó Zoltán lett.

Ez időben, tehát 1958 őszén az Írószövetségnek 116 tagja volt. A belépéshez nem kellett íróságot igazolni. Bizottság döntött a felvételről. Hogy voltaképpen hány magyar író élt Nyugaton, arról soha számszerű adatok nem jelentek meg. Csak felbecsülni lehetett. Én erről soha nem készítettem számítást és legfeljebb címjegyzékem, valamint különböző feljegyzéseim alapján tudnék hozzávetőleges számot mondani. Némi támpontot nyújthat A Magyar Irodalom Évkönyve Budapesten kiadott és könyvtáramban fellelt 1997-es kötete, amelyben Magyarországon és a Kárpát-medencén kívül, nagyrészt Nyugaton élő 209 író adatai szerepelnek. Ebből ismereteim szerint 27 már nem él, tehát marad 182. A valóságos szám ennél valamivel magasabb lehet, ha — bizonytalanul mondom — az íróság valamiféle minősítő kritériumát alkalmazzuk. Talán még annyit, hogy a legtöbben az Egyesült Államokban, az ottaniak fele-fele Németországban, illetve Kanadában, tízvalahányan Ausztriában, Franciaországban, Nagy-Britanniában és Svájcban élnek.

Kanyarodjunk vissza egy pillanatra a londoni Írószövetséghez. Nem volt hosszú életű, hiszen nem sokkal alakulása után már jelentkeztek belső bajai, írók közötti ellentétek, amelyek a közös munka lehetetlenné válásához és megszüntetéséhez vezettek. Ennek folytán 1960-ban több választmányi tag kilépett, közgyűlést nem lehetett tartani, mert biztos volt határozatképtelensége. 1961 elején egyszerűen megszűnt létezni. Még rövidebb életű volt a Peéry Rezső elnöksége alatt működő Németországi Magyar írók Munkaközössége, amely a német nyelvterületi írókat kívánta összefogni. 1971 áprilisában alakult Kölnben, szép számú tagja volt, de pénz híján érdemleges tevékenységet nem tudott kifejteni. 1974-ben még megjelentetett egy német nyelvű magyar antológiát, majd 1975-ben megszűnt.

Írói szervezetekről szólva említést érdemel még négy tömörülés. Időbeli sorrendben haladva az 1966-ban szervezett Amerikai Magyar Írók elnevezésű csoporttal kezdeném. Ez az akkor Kaliforniában élt Tűz Tamás kezdeményezésére alakult laza csoportosulás volt. Tagjai az Egyesült Államokban és Kanadában élt írók voltak. Könyveket is megjelentetett. Tartósabb alakulás volt a két évvel később, 1968-ban indult Kanadai Magyar Írók (Köre, majd) Szövetsége. Az Ottawa közelében lévő Aylmer nevű községben székelt. Harminc-negyven tagja volt, élén kezdetben Miska János állt. 1969 és 1989 között tíz

© Copyright Mikes International 2001-2006

irodalmi antológiát jelentetett meg, valamint magyar és angol nyelvű köteteket. Egy néhány évvel korábbi kezdeményezésből kiindulva 1972-ben megalakult Barzilay István elnökletével az Izraeli Írószövetség Magyar Nyelvű Tagozata, hogy a magyarul beszélő és író szerzőket összefogja. Nem lett folytatása, tehát eredmény nélkül zajlott le az Európai Magyar Írók nevű kezdemény 1958 nyári brüsszeli és Riminiben 1959 szeptemberében tartott kongresszusa. Nem sikerült egy európai magyar írói összefogást létrehozni, hamarosan el is sorvadt a terv.

Talán nem érdektelen egy pillantást vetni a nyugati magyar irodalmi és tudományos termésre, pontosabban arra, hogy könyvekben és minden más önálló nyomtatott munkákban milyen mennyiségű írásos anyag jelent meg a második világháború vége óta. Az általam írt és szerkesztett, 1992-ben megjelent *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*[*] adatai szerint csak a kilencvenes évek elejéig, tehát valamivel több, mint negyvenöt esztendő alatt Nyugaton 1200 magyar és nem magyar szerző által írt vagy szerkesztett mintegy 14.000 kötet, magyar szerzőnek magyar nyelvű, magyar szerzőnek idegen nyelvű, vagy idegen nyelvre fordított és idegen szerzőnek magyar nyelvre fordított munkája jelent meg.

Nem tartozik szorosan a témánkhoz, de az irodalomhoz mégis valami közük volt a különböző értelmiségi köröknek. Nemcsak azért, mert tagjaik között sok író volt, de azért is, mert évi konferenciáikon és egyéb összejöveteleiken sokszor szerepeltek irodalmi témák és előadókként, valamint irodalmi estek szereplőiként gyakran léptek fel írók. A sort a legkorábbi alapítású Hollandiai Mikes Kelemen Körrel kell nyitni, hiszen már jóval az 56-os forradalom előtt, 1951-ben alakult és 1959 óta rendezi, 1961 óta szeptember eleji, immár hagyományos tanulmányi napjait, tehát az idén a negyvenhatodik alkalommal. Az első találkozó színhelye Doorn volt. A konferenciák eddigi története megismerhető a Számadás című, Pozsonyban 2001-ben megjelent kötetből. Nem lehetetlen, hogy ennek sikere más hasonló szervezeteket is rendszeres évi konferenciák rendezésére buzdíthatott. Valamivel később, 1959-ben indult, a Katolikus Magyar (Egyetemi, később) Értelmiségi Mozgalom (KMÉM) és az Európai Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencia (EMEIK), amelyből kivált és 1969-ben önállósodott az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (EPMSZ). A KMÉM mindig a húsvét utáni héten konferenciázik, szellemi irányítója hosszú ideig Békés Gellért római bencés egyetemi tanár volt, aki erősen zsinati szellemben irányította a munkát. A KMÉM könyveket is kiadott. Az EMEIK a fiatalokkal foglalkozik, tagjai, felekezeti hovatartozásuktól függetlenül, ugyancsak összejönnek évenként konferenciára és évközben alkalmi ülésekre. Az EPMSZ nemcsak hagyományos tavaszi konferenciáival (a programot gazdagító irodalmi és zenei estekkel), de évközi értekezleteivel (a többi között berlini szekciójának 1982 óta rendezett évi többszöri előadóestjeivel) és igényes kiadói tevékenységével méltán kelt megbecsülést mindenütt. Vezetői közé tartozott és az elnökségben egymást váltogatták Balla Bálint, Bárczay Gyula, Kovács Andor, Szöllősy Árpád, Szöllősy Pál és Tóth János. Harminchárom éves történetét egy 2003-ban megjelent, *Európa keresztútjain* című vaskos kötet elevenítette fel. Az imént említett szervezetek erősen ökumenikus felfogást vallanak. 1971 és 1990 között ők rendezték négy alkalommal az ökumenikus találkozókat, amelyeken a többi között a vatikáni zsinat szellemében a keresztény egyházak közötti szóértést és együttműködést elemezték és méltatták.

A többi nyugati magyar értelmiségi szervezet között említést érdemel még a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, amely 1976-ban alakult és évi, október végi luganói konferenciáival vált széles körökben ismertté. Ezek irodalmi estekkel és képzőművészeti kiállításokkal bővültek. Elnöke Saáry Éva volt. Könyveket is kiadott. Már nem működik. Bécsben alakult Szépfalusi István kezdeményezésére 1960-ban és ő vezette 2000 őszén bekövetkezett haláláig a Bornemisza Péter Társaságot, amely rendszeresen hirdetett előadásokat főleg irodalmi és történeti témákról. Ugyancsak 1960-as alapítású a new yorki Bessenyei György Kör, amely az 1956-os forradalom után Amerikába került diákok köréből szerveződött és azóta Nagy Károly irányításával működik. Gyakran rendez előadásokat és foglal állást a nyugati magyarságot érintő kérdésekben. Említést érdemel a Luka László által 1977-ben indított és vezetett svájci Dies Academicus Hungaricus Genevensis, amely értekezletek és előadások rendezésével hívta fel magára a figyelmet. A végzett munkáról Luka László számolt be abban a könyv terjedelmű interjúban, amely *Rendhagyó életút* címmel röviddel ezelőtt jelent meg a magyar fővárosban. A Londonban 1964 decembere óta majd harminc évig működött Szepsi Csombor Kör magas szintű előadói és kiadói programjával tűnt ki. E munkát Siklós István és Czigány Lóránt irányította, Cs. Szabó László és Szabó Zoltán hathatós szellemi támogatásával. Hiányát erősen érzik az angol főváros magyar értelmiségi polgárai. Végül az 1967-ben indult Magyar Baráti Közösség, amely főleg az Ohio állambeli Lake Hope-on évenként rendezett nagysikerű egy hetes találkozói révén vált széles körökben ismertté. Irányítói közé tartozott és tartozik Böjtös László, Éltető Lajos, Ludányi András, Somogyi Balázs, Somogyi Csilla.

Az előbbiekben már röviden szó volt Nyugaton megjelent magyar vagy magyar tárgyú könyvekről. Szólni illenék azok kiadóiról is, amit helyenként érintettem, de némi összefoglalás szükségesnek látszik. Érdekes jelenség volt, hogy könyvet nemcsak kiadók jelentettek meg, de különféle szervezetek és intézmények is. A nagyobb kiadók közül említést érdemel az európai országokban a Molnár József által vezetett müncheni *Aurora*, amely 1963 és 1990 között mintegy hatvan művet adott ki, ha nem számítom hozzá Határ Győzőnek Aurora emblémával megjelent maga szedte több mint húsz kötetet. Ugyancsak müncheni az *Újváry „Griff" Kiadó*, *Herp János*, az *Etana*, a *Nemzetőr* és a *Magyar Intézet*. (Lengyel Zsolt). Kiadott, illetve

[*] A szerző és a Mikes International között a hollandiai Elspeetben megrendezett 46. Mikes Tanulmányi Napok (2005. szeptember 8-11.) alatt megállapodás született arról, hogy a Mikes International elektronikusan megjelenteti a szerző egész életművét. Ennek keretében a fentemlített művet is tervezzük a jövőben megjelentetni. — Mikes International Szerk.

© Copyright Mikes International 2001-2006

kiad könyvet továbbá az *Amerikai Magyar Kiadó* (Fenyvesy Jeromos) Kölnben, az *Ars Hungarica* Bécsben, a *Duna Kiadó* Svájcban, a *Magyar Könyves Céh* és a *Szepsi Csombor Kör* Londonban, az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* Bernben, a *Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom*, a *Hollandiai Mikes Kelemen Kör*, az *Anonymus* és a *Katolikus Szemle* Rómában, a *Nagy Imre Intézet* Brüsszelben, a katolikus *Opus Mystici Corporis* Bécsben, az *Irodalmi Ujság*, a *Magyar Füzetek* és a *Magyar Műhely* Párizsban, a *Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör* Luganóban , a *Magyar Történelmi Egyesület* Zürichben, az *Erdélyi Könyv Egylet* Stockholmban, a *Püski Kiadó* és a *Bessenyei György Kör* New Yorkban, az *Occidental Press* Washingtonban, a *FRAMO* (Mózsi Ferenc) Chicagóban, az *Amerikai Magyar Szépmíves Céh* és *Danubian Press* (Wass Albert) Astorban, a *Kossuth Kiadó* Clevelandben, a *Kanadai Magyar Írók Szövetsége* és a *Vörösváry-Weller Kiadó* Torontóban, az ausztráliai *Magyar Élet* Melbourneben, az *Eked* (Tel Aviv) Izraelben.

A második világháború után indult nagyobb nyugati magyar folyóiratok és újságok közül említést érdemelnek, időrendi sorban: 1947: *Nyugati Hírnök*; l948: *Hungária-Új Hungária, Új Kelet* (Tel-Aviv), *Ahogy Lehet;* 1949: *Katolikus Szemle*, *Új Magyar Út;* 1950: *Látóhatár-Új Látóhatár*; 1951: *Kanadai Magyarság*, *Hírünk a világban*, *Dél Keresztje;* 1956: *Nemzetőr;* 1957: *Irodalmi Ujság*, *Bécsi Magyar Híradó*, *Magyar Élet* (Ausztrália), *Független Magyarország* (Ausztrália), *Magyar Élet* (Kanada), *Népszava*, *Útitárs*, *Jöjjetek;* 1959: *Szemle*, *Transsylvania* (USA); 1961: *Duna* (Svájc); 1962: *Magyar Műhely*, *Új Európa;* 1964: *Mérleg;* 1967: *Délamerikai Magyar Újság, Itt-Ott* (USA); 1968: *Szolgálat;* 1969: *Életünk;* 1970: *Californiai Magyarság;* 1971: *Délamerikai Magyar Hírlap;* 1973: *Ötágú síp;* 1975: *Krónika* (Toronto); 1978: *Magyar Füzetek;* 1980: *Bécsi Napló*, *Szivárvány*, *Kilátó* (Belgium); 1981: *Arkánum* (Washington); 1982: *Nyugati Magyarság* (Calgary, Budapest); 1993: *Angliai Magyar Tükör; Új Kéve* (Stockhom). A három legfrissebb az USA-ban megjelenő *Amerikai Magyar Szó — A Hid*, a 2003-ban alapított stockholmi *Ághegy* és a 2005-től a Haynalné Kesserű Zsuzsanna által indított *Argentínai Magyar Hírlap*. Az imént említett 43 kiadványból ma már csak 11 jelenik meg.

Az előbbi felsoroláshoz hadd tegyem hozzá, hogy nem tarthat igényt a teljességre, a számbavételt ugyanis csak a tartósabb ideig működő kiadókra, valamint a nagyobb és ismertebb irodalmi és sajtóorgánumokra korlátoztam. Ami a kiadókat illeti, a felsorolt 35-ből mára csak 10 maradt meg, közülük egy Budapesten működik. Sajnos Nyugaton nem igen indulnak új lapok, folyóiratok és az írók is többnyire magyarországi kiadóknak ajánlják fel műveiket. Viszont bíztató, hogy ebben az évben új lap indult, Dél-Amerikában, annak örvendetes bizonyságaként, hogy Nyugaton még nem aludt ki teljesen a lapalapítási kedv.

Az 1989-90-es magyarországi fordulat után nyugati magyarok is kedvükre publikálhatnak a hazában. Magyarországi lapok és kiadók szívesen fogadják kéziratait. Az elmúlt években csak kevés panaszt hallottam hazai kiadókra és szerkesztőkre azért, hogy nem közlik nyugati magyarok műveit. Arról viszont némely panaszkodó elfeledni látszik, hogy a közlés mindenütt a világon a kiadók és szerkesztők diszkrecionális, vagyis kizárólagos joga. Ilyenkor az író más könyvkiadóhoz, folyóirathoz vagy laphoz fordul. Azt tapasztaltam, hogy magyarországi kiadók és szerkesztők nem igen tesznek különbséget hazai és nem hazai szerzők között. Mint mindenütt, kéziratok alapján döntenek. Nyugatiak hátrányos megkülönböztetéséről nem lehet beszélni. Sokan publikálnak Magyarországon. Ennek folytán a mai magyarországi könyvpiacon és sajtóban gyakran találkozhatunk nyugati magyar szerzők nevével.

Nem végeztem erre vonatkozóan kutatásokat és ismereteimre támaszkodva sem kívánok erről hitelesnek elfogadható listákat összeállítani. Olvasói tapasztalataim szerint a hazai könyvkiadásban és sajtóban legtöbbet publikáló nyugati magyar szerző a Londonban élő Határ Győző. Nem véletlenül, hiszen nemcsak a nyugati magyar írótársadalom doyenje, de életműve alapján legjelentősebb alkotója. Az élők közül könyve jelent meg és az irodalmi sajtóban is gyakran szerepelt (ábécé-rendben) Bakucz József, Csokits János, Halász Péter, Czigány Lóránt, Czigány Magda, Ferdinandy György, Gömöri György, Kabdebó Tamás, Karátson Endre, Kibédi Varga Áron, Major Zala Lajos, Makkai Ádám, Monoszlóy Dezső, Nagy Pál, Papp Tibor, Saáry Éva, Sárközi Mátyás, Sulyok Vince, Szamosi József, Szirtes György, Szőnyi Zsuzsa, Thassy Jenő, Zalán Magda; a történészek és közírók közül Balla Bálint, Csicsery-Rónay István, Deák István, Fejtő Ferenc, Juhász László, Kende Péter, Király Béla, (John) Lukács János, Molnár József, Molnár Tamás, Nagy Károly, Oplatka András, Schöpflin György, Vajay Szabolcs, Várdy Huszár Ágnes, Várdy. Béla. (Talán nem minősül szerénytelenségnek, ha ebből a névsorból a szerző magát sem hagyja ki.). Végül hadd történjék említés néhány jelentős íróról, akik megérték az 1989-90-as fordulatot, de az azt követő években meghaltak. Ezek András Károly, Gombos Gyula, Gosztonyi Péter, Thinsz Géza, Tollas Tibor, Tűz Tamás, Wass Albert.

Tizenöt évvel a szabad és független Magyarország megszületése után a nyugati magyarság nemcsak számbelileg esett vissza, hanem intézményrendszerében is tetemes veszteségek észlelhetők. Ami a számbeli csökkenést illeti, nem ok a bánkódásra és elkeseredésre, hiszen annak jele, hogy hála Istennek, magyarok immár nem kényszerülnek hazájukat elhagyni és idegenben új életet kezdeni. Évről-évre tapasztalható, hogy mind kevesebb a nyugati magyar intézmény, szervezet, működési terület. Ha megnézzük a Magyar Távirati Iroda által időközönként kiadott „Magyar szervezetek a világban" című köteteket, lehetetlen észre nem vennünk, hogy mind vékonyobbak, azért mert mind kevesebb a nyugati magyar szervezet. A nyugati intézmények csökkenéséről adnak számot a Széphalom Könyvműhely kitűnő évkönyvei is, amelyek hasonló irányzatot és folyamatot tükröznek.

Ha csak a hajdan oly virágzó nyugati irodalmi sajtót és értelmiségi köröket nézzük, a pillanatnyi helyzet eléggé lehangoló. Nyugat-Európában nincs többé magyar folyóirat. A hírlapok száma is a minimumra csökkent. Mind több egyesület hal el. Az értelmiségi körök közül csak a Hollandiai Mikes Kelemen Kör tartotta meg régi működési körét és feladatát. Nem engedett a

© Copyright Mikes International 2001-2006

hazai működés csábításának és nem osztotta meg tevékenységét két ország között. Viszont kibővítette azt egy elektronikus szellemi fórummal. A 2001-ben alapított *Mikes International* elnevezésű magyar folyóirat és könyvkiadó kiadványai az Interneten olvashatók és bármikor kinyomtathatók. A negyedévi folyóirat az ötödik évfolyamánál tart és értékes írásokat közöl. Könyvkiadásuk keretében pedig 62 könyv jelent meg. A Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem megosztja tevékenységét nyugati országok és Magyarország között. Véleményem szerint azzal a hátrányos következménnyel, hogy Magyarországon igazán nem tudnak gyökeret verni, külföldi működésük pedig sorvad. A kinti veszteség nagyobb, mint a hazai nyereség. Hagyományos és széles körökben népszerű nyugati találkozóik elmaradása miatt az iránt valamikor oly eleven érdeklődés is megcsappant. Sajnálatos módon megszűnt a SMIKK, hiányoznak népszerű luganói találkozói, nincs többé londoni Szepsi Csombor Kör és genfi Dies Academicus.

Mindennek az irodalom és irodalmi közélet is kárát látja, hiszen megszűntek, vagy erősen megcsappantak azok a fórumok, irodalmi estek, kerekasztalbeszélgetések és személyes eszmecserék, amelyeken írók olvasókkal és olvasók szerzőkkel találkozhattak és szót válthattak.

Lehet, hogy nagyon lehangoló a kép, amelyet gyarló eszközökkel és talán nem is túl meggyőző módon felvázoltam, de talán alkalmas és ösztönzés arra, hogy eszmecsere alakuljon ki róla.

MOLNÁR, József : A Látóhatár és az Aurora Könyvkiadó indulása

A Látóhatár első évei: 1951 — 1953 elejéig

Már több mint egy hete dolgoztunk a Nussbauer cégnél, emigráns mivoltunkat nem feledhettük, lélekben még mindig otthon éltünk, a menekült állapotot ideiglenesnek hittük. Egy menekült parasztpárt alapítása foglalkoztatott bennünket. 1949. március 27-én Kovács Imre vezetésével össze is ültünk egy walliselleni vendéglőben, hogy megalapítsuk a Nemzeti Parasztpárt emigrációs szervezetét. Összesen heten voltunk jelen, Sz. Szabó Pál, Mikita István, Pap István, Borsos Sándor volt képviselők, én a volt nagybudapesti szervezet képviseltem és Vámos Imre. (Rajtunk kívül még még akadt néhány ismertebb parasztpárti az emigrációban, akik a pártpolitikában otthon sem vettek részt. Kárász Artúr, a Nemzeti Bank egykori elnöke, Dabasi-Schweng Lóránd, volt pénzügyi államtitkár, akik szakmájukban idekint is tekintélyt szereztek maguknak, Borsody István, a washingtoni magyar követség volt sajtóattaséja és végül a fiatal egyetemista, később neves amerikai újságíró, Derecskey Károly. Nekik azonban magában a pártban nem volt különösebb szerepük. Szabó Zoltán épp akkor hagyta ott a párizsi követségen Károlyi Mihály mellett betöltött sajtóattaséi állását.) Az emigráns parasztpártra hivatkozással nézeteinknek akartunk helyet biztosítani a Nagy Ferenc vezette emigráns Parasztszövetségben, és a Varga Béla elnöklete alatt megalakult Nemzeti Bizottságban. Hosszú vita után a két parasztképviselő, Sz. Szabó Pál és Mikita István kijelentették, hogy ellenzik a pártalakítást („két parasztpárttal nem megyünk haza" — mondták naivan —, mert még hittek a közeli hazamenetel lehetőségében). Kettejükön kívül mindannyian a pártalapítás mellett foglaltunk állást, de be kellett látnunk, hogy a két parasztképviselő nélkül az emigráns parasztpárt megalapítása nevetséges lenne. Szerencsére a jegyzőkönyvet nem nekem kellett vezetnem, mint otthon a parasztpárt vezetőségi ülésein. A heti szokatlan munka után nagyon fáradt voltam. Első feleségem, E. remek gyors- és gépírónő volt, kitűnően vezette és több példányban elkészítette, Borbándinak, nekem is maradt egy példány belőle emléknek a meddő emigráns álmokról és vágyakról... Kovács Imre kijelentette, hogy mivel a pártot nem sikerült összehoznunk, mindenkinek visszaadja a szabadságát, az emigrációban mindenki azt tehet, amit akar, oda csatlakozhat ahova akar. (Pap István „Hol az én hazám?" című könyvében a pártalapítási kísértettel kapcsolatban arra is visszaemlékszik, hogy Kovács lmre és Borsos Sándor valamiért összevesztek, Borsos nekiugrott Kovács Imrének, s alig lehetett őket szétválasztani. Érdekes, hogy erre a kellemetlen jelenetre nem emlékszem.)

Miután a pártalapítás lehetetlenné vált, a kőmíves munka szünetében és később az útépítésen, ahol egymás mellett törtük a köveket az alapzathoz, felmerült egy folyóirat létrehozása. A gondolat nem volt új. A háború után szinte minden emigráns csoportosulás igyekezett nézeteinek sokszorosított lapok segítségével kifejezést adni és híveket toborozni. A legtöbb ilyen lap rossz papíron, stenciles sokszorosításban jelent meg, és túlnyomó többségükben olcsó jobboldali, kommunistaellenes frázisokat tartalmaztak. Magasan kiemelkedett közülük Mikes Imre 1947 óta Párizsban kiadott sokszorosított lapja, a Nyugati Hírnök. Ennek egy korai példánya Magyarországon is eljutott hozzám. Pap István hozta magával első európai útjáról. A rossz minőségű papír az emigráció szegénységéről tanúskodott előttem, de a tartalma megvigasztalt. Színvonalas, demokratikus szellemű írásokat találtam benne, melyekkel otthoni belső emigrációmban is egyetérthettem. Sajnos a szerzők nevei nem maradtak meg emlékezetemben. Illegalitásra még nem voltam felkészülve, a cserépkályhában rejtettem el. Ott is maradt, s talán valaki begyújtott vele. Az emigrációban készült első írásomat — a hazai erőszakos kolhozosításról — Mikes Imrének küldtem el, meg is jelentette, de nekem nem maradt belőle egyetlen példányom sem.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Már a zürichi lágerélet első hónapjaiban sokszor szóba került egy színvonalas, demokratikus újság vagy folyóirat létrehozásának szükségessége. Hamza András református lelkész, a kisgazdapárti „Független Ifjúság” volt szerkesztője, főként református körökkel levelezni is kezdett egy lap kiadásáról. Vatai László filozófus és irodalomtörténész, református paptól kapott is egy kéziratot. Büszkén mutatta nekem, mert Vatainak otthon irodalmi körökben már jó neve volt, miről szólt a cikk, nem emlékszem. A tervből azonban nem lett semmi, mert Hamza már 1949-ben kivándorolt Amerikába. Az örlikoni fegyvergyárban betanított segédmunkásságát otthagyva visszatért papi hivatásához. A lapalapítást hosszú időre elfeledte, s csak 1973-ban indította a rövidéletű „Ötágú síp" című lapját. Mivel a pártalapítás gondolatával csődöt mondtunk, a lapalapítás gondolata továbbra is sokat foglalkoztatott bennünket. Nekem egyenesen szívügyem volt, de a tervezgetésen akkori helyzetünkben mi sem jutottunk. Soós Géza református papnak sikerült megelőznie bennünket. Soós Géza a háború alatt résztvett az ellenállásban, ezért kálvinista körökben otthon is és Nyugaton is jó neve volt. (Tudtommal ő juttatta el Horthy menyéhez az auschwitzi jegyzőkönyv egy Magyarországra került példányát.) 1950 januárjában Németországban — ahol nem korlátozták az emigrációt — nyomtatásban jelent meg az Új Magyar Út első példánya. Nevét Gombos Gyulának a Válasz, a Kelet Népe mellett, a népi irodalom egyik fontos fórumának nevétől kölcsönözte. A lap nem tükrözte a régi Magyar Út szellemét, Gombos Gyula irántam való barátságból már kezdettől kikötötte, hogy csak úgy vállal közösséget a lappal, ha egyik főmunkatárs én leszek. Már nem emlékszem, mikor került föl a nevem a lapra. Emlékezetem szerint csak egy cikket közöltem benne a századforduló Magyarországáról, amiért a konzervatív munkatársak nem szívesen láttak a lapnál. Az Új Magyar Út afféle irodalmi és politikai vegyesfelvágott volt. Soós Géza ragaszkodott ahhoz, hogy a szerkesztők és alkalmi munkatársak, főmunkatársak között legyenek 45-ös és 47-es menekültek, katolikusok és reformátusok, a népi irányzathoz húzók és polgári irodalom képviselői is. Ilyen lapra tudott — gondolom — református és német hivatalos köröktől támogatást szerezni, de éppen ezért néhány jobb közlemény ellenére sem tudott irodalmi jelentőségre szert tenni. Előttem sokáig érthetetlen volt, hogy miért szekundált Vámos Borsosnak a lap ellen. Tudtam, hogy kéziratokat küldött Soós Gézának, de emlékezetem szerint nem közölték. 1950-ben nagy hirdetést is tetetett közzé benne egy József Attiláról ollóval írt, egészében soha el nem készült tanulmányáról. Vámost nyilván sértette, hogy őt nem kérték fel főmunkatársnak (nem tudhatta, hogy engem is csak Gombos Gyula kifejezett kívánságára vettek föl). Különben a címzetes főmunkatársi cím nekem semmit nem jelentett és sohasem „feszélyezett”, mint Borbándi írja az Új Látóhatár történetéről írott könyvében. Nem sejtettem, mekkora irigységet váltott ez ki Vámosban és ettől fogva Borsossal együtt támadta a lapot és a közös lapalapítás előfeltételeként követelték, hogy én is hagyjam ott.

Soós Géza autóbaleset okozta hirtelen halála után a lap szerkesztését Bakó Elemér vette át, akiről egyszer a Nemzeti Színház volt igazgatója, Kovách Aladár azt mondta: „egy országnak kellett összeomlania, hogy ez az ember láthatóvá váljék”. 1953-ban Gombos Gyulával együtt levetettük nevünket a lapról.

[…]

Az én szívügyem egy egészen más szellemű irodalmi és politikai lap volt, noha Bogyay Tamás, Wass Albert, Szabados József, Kannás Alajos és Reményik József mellett nem kellett szégyenkeznem. Már fiatal koromban állandó folyóiratolvasó voltam. A Válasz, a Kelet Népe, a Magyar Út, a liberális Szép Szó (igaz, elsősorban József Attila miatt) és a kommunista hátterű Gondolat (Veres Péter és Darvas József írásai miatt) és végül Szekfű Gyula reformkonzervatív Magyar Szemléjének is (főként Kovács Imre és Szabó Zoltán tanulmányai miatt), egy osztálytársam tanításáért kapott zsebpénzemből gyakori vásárlója voltam. A Nyugatot ritkán láttam, de utódját, az Illyés Gyula szerkesztette Magyar Csillag minden számát reménykedve vártam. Ezek a folyóiratok jártak az eszembe, és (ha politikára gondoltam) nem utolsósorban Jászi Oszkár lapja, a Huszadik Század, melynek teljes bekötött évfolyamait egy nyugdíjas öreg nyomdásztól kaptam ajándékba.

[…]

Találgattuk, mi legyen a lap címe. Nem hozakodtam elő az általam ismert egykori otthoni folyóiratok nevével. Csak a legfontosabbakat említettem. (Gombos Gyula lapjának, a Magyar Útnak kinti folytatása épp akkor jelent meg Új Magyar Út névvel.) Móricz Zsigmond két háború közti lapjának, a Kelet Népének a neve nekem odahaza annakidején sokat jelentett, de idekint már nem volt aktuális. Gondoltam Cs. Szabó egyik könyvének címére is. A „Magyar Néző” cím azonban nagyon passzívnak tűnt. Hamar elvetettük, mert mi emigránsként Marx szavaival élve, nemcsak nézni, magyarázni akartuk a magyar világot, hanem megváltoztatni. Én, az otthon épp akkor megszüntetett Választ tartottam a legjobbnak, mert már magával a nevével jelezné, hogy nem olcsó emigráns antikommunizmust, hanem Illyés Gyula és a népi írók szellemét akarjuk idekint képviselni. A tetszetős gondolatot azonban el kellett vetnünk, mert tisztában voltunk vele, hogy Illyés Gyula és a kiadó, Sárközi Márta, engedélye nélkül ezt a nevet nem használhatjuk. Máig is azt hiszem, hogy Borsosnak nem sokat jelentett az egykori Válasz, Vámosnak meg otthon én adtam oda olvasásra a negyvenöt után megjelent példányokat. (Vámos hamar kiküldette a sógorával, mivel mindegyik példányban saját kézírásommal benne volt a nevem, visszakértem tőle, s pár évvel ezelőtt a Müncheni Magyar Intézetnek ajándékoztam.) Találnunk kell egy új nevet, mondogattuk. Végül Szabó Dezső „Az egész látóhatár" című tanulmánykötetének címéből lerövidített „Látóhatár”-t ajánlottam a tervezett lap címének, melyet később Borbándi is helyeselt, mikor később Zürichben már nélkülem folytak a tervezgetések. Ebben a címben elvileg már a Riedenerstrasse-i kőtörés közben megegyeztünk, nem sejtve, hogy Látóhatár, Egész Látóhatár és Új Látóhatár néven majdnem negyven éven át fogja fémjelezni nívójában az otthonival egyenrangú külhoni irodalmat.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Ez a cím világosan kifejezné — magyaráztam Borsosnak és Vámosnak —, hogy az otthon egyre inkább korlátok közé szorított irodalomnak legalább idekint nagyobb horizontot, távlatot nyissunk. A magyar irodalom volt már korábban két hasonló, de mégsem teljesen azonos nevű folyóirata: Csuka Zoltán lapja (az 1933-44 között Budapesten szerkesztett és kiadott, a Láthatár mely a kisebbségi magyar irodalomról tudósított és a csupán öt számával, 1927-ben megjelent Láthatár, melybe többek között József Attila és Illyés Gyula is közölt verseket, s talán még meglepőbb a mai olvasó számára, hogy Lesznai Anna és Polányi Károly is írtak bele, akik fél évszázaddal később a Látóhatár — Új Látóhatár munkatársai lettek. Őszintén szólva én csak Csuka Zoltán folyóiratát ismertem valamennyire a háború alatti években. A névadáskor nem is gondoltam rá. A jövendő lap neve emigrációnk második évében már megszületett, de évekig tartó viták és ellentétek következtében, csak a harmadik évben, 1950 decemberében lett belőle valóság — nélkülem.

A névadásnál sokkal nagyobb gondot okozott a tervezett lap politikai és irodalmi jellegének meghatározása. Személyi problémák eleinte nem merültek föl. A parasztpárti szolidaritás még eleven volt. Mi, a szorosan vett parasztpártiak többsége Zürichben éltünk. Összesen kilencen: Kovács Imre, Pap István, Sz. Szabó Pál, Mikita István és Borsos Sándor képviselők, Borbándi Gyula, Gál Mihály (ők ketten Gronoban), Vámos Imre és jómagam. Pap István életrajzában (Hol a hazám?, Budapest, 1988) tervezgetésünkre úgy emlékezett vissza, hogy „olyan fórumot kellene teremtenünk, ahonnan legalább valameddig elhallatszik a hangunk." (Azt hitte, hogy Vámos és Molnár rövidesen átmennek Münchenbe, s ők lesznek a szerkesztők, mert Svájcban a semlegességre hivatkozva tilos volt emigráns lapot kiadni és szerkeszteni. Arról ő nem tudott, hogy már a Ridenerstrassei kőtörésen mutatkozni kezdtek az ellentétek Borsos és az én felfogásom között. Vámos bölcsen hallgatott, de már láthatólag Borsoshoz húzott.)

[…]

Kovács Imre Amerikába költözése után nyolcan maradtunk volt parasztpártiak Zürichben, illetve Svájcban: Borbándi Gyula, Borsos Sándor, Gál Mihály, Mikita István, Pap István, Sz. Szabó Pál, Vámos Imre és jómagam. A lágerélet után különböző albérletekben laktunk, idővel munkát sem közösen vállaltunk, kapcsolataink ezért erősen meglazultak, és egyre ritkábban találkoztunk. Vámos átpártolt Borsoshoz, mert tőlem már nem kaphatott semmit. Borsos meg alig titkolta, hogy Kovács Imre távozása után őt illeti a politikai vezérszerep. Kovács Imre helyett magát tartotta a legilletékesebb parasztpártinak, akit csak afféle képviselőtársának tekintett, mint a többi emigráns képviselőt. Könyveit — azt hiszem — sohasem olvasta. Kovács Imrének a népi irodalomban és a háború alatti ellenállásbeli szerepét nem igen ismerte és nem is értékelte. Végül már az emigráció baloldalán is vezető szerepre pályázott. Ha lett volna parlament, ennek meg is felelt volna, az emigrációban azonban nem volt parlamenti folyosó, ezt csak egy létesítendő politikai folyóirat helyettesíthette. Ehhez keresett szövetségeket, akiket a szociáldemokrata emigránsok között talált meg. Ekkor ott élt Zürichben Bán Antal, volt iparügyi miniszter, aki az emigrációban megalapította a szociáldemokraták egyik frakcióját és heves harcokat vívott Peyer Károly csoportjával. Ebben nagy segítségére volt a Zürichben élő Presser István mérnök, aki már a háború előtt is emigráns volt, és Rónai Zoltán mellett dolgozott a Második Internationale brüsszeli központjában. Ha nem is elleneztem Borsosnak ezeket a szoros szociáldemokrata kapcsolatait, helyeselni sem tudtam. Ismertem a szociáldemokrata párt történetét, jól tudtam, hogy a pártjukból már a századforduló előtt kiutálták az agrárszocialistákat, mert „nem ismerték a marxizmust" és a munkásmozgalom internacionalista szellemét teljes egészében soha sem tudták elfogadni, nemzeti hovatartozásukat sohasem tagadták, magukat először magyarnak és csak azután tartották nemzetközinek. A két háború közötti népi irodalomnak a liberális újságírók után ők voltak a legfőbb támadói, állandóan antiszemitizmust és nacionalizmust szagolva benne. Veres Pétert is alig tűrték meg közöttük. Bán Antal az emigrációban ugyan vallotta és későbbi írásban is hangsúlyozta, hogy a két nagy dolgozó osztálynak, a munkásságnak és a parasztságnak a képviselőinek az emigrációban össze kell fogniok. Noha már nem tette hozzá, hogy az ipari munkásság vezető szerepe alatt. Nem bíztam szavai őszinteségében. (Nem tudtam neki megbocsátani, hogy iparügyi minisztersége idején a pártközi megegyezés alapján politikai államtitkárrá kinevezett parasztpárti Salamon-Rácz Tamást be se engedte a minisztériumába, noha demokrata múltját nem lehetett kétségbe vonni, felfüggesztette állásából, csak a közigazgatási Bíróság tudta arra kényszeríteni, hogy visszavegye. Máig sem értem, mi indította erre, ha nem a népiek és a parasztpárt elleni szociáldemokrata ellenszenv.) Borsos politikai vendégjátéka Bán Antallal nem sokáig tartott, mert Bán Londonból már betegen jött át Svájcba és Zürichben hamarosan meg is halt. A temetésén, természetesen emigráns szolidaritásból társaimmal együtt, én is részt vettem és kifejeztem özvegyének őszinte részvétemet. Presser Istvánt Borsos révén Zürichben ismertem meg. Mikor én a háború előtt a szociáldemokrata párt ifjúsági titkára voltam, a külföldön tartózkodó Presser István nevével nem találkozhattam. (Bakó Ágnes: „Az országos ifjúsági bizottság 1929-1942" című könyvében sem szerepel.) Annyi bizonyos, nem húzhatott a kommunistákhoz, mint az otthoni ifjú szociáldemokraták többsége. A háború után a szociáldemokrata párt értelmiségi osztályának lett a vezetője. Idekint került a kezembe ennek az Értelmiségi Titkárságnak közvetlenül az orosz megszállás után rendezett nagygyűléséről készült beszámolója: „A gyűlés rendezési külsőségei szigorúan puritán szocialista szellemet tükröztek vissza. A kórusok a Marseillaise-t és az Internacionalét adták elő, a dekorációt kizárólag a kalapácsos ember és a vörös szín jegyében variálták. Sem színekben, sem dallamban semmiféle hazafias engedményt nem tettünk."

A szociáldemokratáknak történelmünk legnehezebb éveiben a nemzet sorsával szemben kimutatott közömbössége és vaksága engem állandóan óvatosságra intett Borsos emigráns szociáldemokrata kapcsolatait illetően is. Bán Antallal és Presserrel való tanácskozásokon, emlékezetem szerint, sohasem vettem részt. Bántott az is, hogy a Látóhatár svédországi

© Copyright Mikes International 2001-2006

terjesztőjének, Hámori László volt szociáldemokrata újságíró feleségét kérte fel. A negyvenöt utáni években Hámori vezette a Népszavában a Keresztúry- és Mindszenty-ellenes kampányt. Egy svédországi tartózkodásom alkalmával szóvá tettem neki ezt az ateista, kereszténységellenes szerepét. Nem védekezett, csak annyit mondott: „Mi közöm nekem a kereszténységhez, legfeljebb, hogy gyűlölöm." (Még az általam nagyrabecsült Kéthly Anna sem tudott megszabadulni az egykori agrárszocialista mozgalmakkal szemben kialakult szociáldemokrata ellenszenvtől, mely később a népi irodalommal szemben is érvényesült. Idekint az emigrációban szemrehányóan villaként emlegette Veres Péter kis parasztlakát.)

[…]

A nélkülem készült első szám előkészítésébe utólag még bevonták Borbándi Gyulát és Pap Istvánt is. Pap István, jóval később, önéletrajzában még az eredeti tervekre emlékezett, mely szerint majd Molnár és Vámos szerkesztik a lapot. Borsos neve szerkesztőként szóba se került. A Látóhatár első száma 1950 novemberének végén jelent meg 44 oldalon, 320 példányban. Nem kellett hozzá nagy anyagi áldozat, csak a stencilpapírt kellett megvenni és a szétküldéshez szükséges bélyegeket. Minden munkát házilag el lehetett intézni. A sokszorosítást ifj. Dobay nevű barátunk munkahelyének stencilező gépén a késő esti órákban Borsos, Vámos, Borbándi Gyula, Baum Imre és felesége, Klári végezték kézi erővel. Az összehordás és fűzés már nem okozott nagy gondot. A költségekre Baum Imre gyűjtött pénzt svájci zenésztársai körében és gondolom valamennyit össze is kellett adni.

Az első szám szelleme valóban elütött az emigráns többség szélsőjobboldali és konzervatív szemléletétől, de részben dilettáns, önképzőköri színvonala mégis megdöbbentett. Már maga az, hogy felelős szerkesztőként Dr. Borsos Sándor szerepelt a címlapon, a doktori címmel is jelezve, hogy a kiadvány nem irodalmi és nem „irodalmi és politikai" folyóirat, mint ahogy a Riedener Strassén terveztük, amelyben az emigráns politika csak esszé formában jelenhet meg. Borsos a doktori címet olyan fontosnak tartotta, hogy a második számban egy színvonalas esszé szerzőjeként Borbándi Gyula is doktorként szerepelt. Az első számot Borsos Sándor, Presser és Vámos töltötték meg írásaikkal. Borsos „a demokratikus antibolsevizmus"-ról nyilatkozott, Presser István Teoreticus álnévvel marxista alapon baloldali szociáldemokrata nézetek felsorolásával egyoldalú vitába kezdett a Látóhatár hasábjain Sztálinnal. Az irodalmat Vámos Imre képviselte „A szabadság költői a népek rabságában" címmel, otthoni kiadványokból Puskinról összeollózott írásával, hogy az ollózást ne lehessen észrevenni, véletlenül elfeledte a versidézetek fordítójának nevét megemlíteni. Egy indulófélben lévő folyóirat első számától nem illik csodát várni.

[…]

Vámos és Borsos titokban megegyeztek, hogy a Látóhatár szerkesztését Vámos végzi, a felelős szerkesztő Borsos Sándor lesz. Így valójában mindenkit, még a közreműködni hajlandó Borbándit is kizárták a legszűkebb körből. Abban is megállapodtak, hogy semmi kétség ne lehessen, a lapot Borsos és Vámos kifele fifti-fifti képviselik. Még meglepőbb, hogy a még csak tervezett sokszorosított folyóirat tulajdonjogára is gondoltak, ezért abban is megállapodtak, hogy kettejük közös tulajdonának tekintik, mint a tolvajok, nehogy később az osztozkodáskor a zsákmány miatt hajbakaphassanak.

Borsos Sándor megegyezet Vámossal, hogy a Látóhatárt Párizsban fogják sokszorosítani, ahol a fiatal Ekecs Gézának, aki később a Szabad Európa Rádióban Cseke László névvel a hazai fiatalság körében népszerű tenager partyt szerkesztette, volt egy stencillehúzó, kézzel hajtott gépe, mely „Talpra Magyar" címmel egy sokszorosított lapot adott ki. Az 195l-es esztendő a Borsos aktivitásának éve volt. Vámos a davosi tüdőszanatóriumból szorgalmasan írta a leveleket a várható munkatársakhoz, Borsos szerkesztett, Ekecs sokszorosított. Engem megy egyszerűen elfeledtek. Vámos íráskészsége és alkalmazkodó képessége az idősebb emigráns írógenerációhoz — nem azt nézem kinek adhatok, hanem kitől kaphatok — valóban alkalmassá tette a folyóirat levelezésére. Ezt a képességét már a folyóirat kezdeti tervezgetésének idején is felismertük. Ő volt a legfiatalabb közöttünk, otthon csak nagyon csekély kezdő újságírói múlt volt mögötte, s azt gondoltuk, hogy a munkatársakkal való levelezés jó kapcsolatteremtésre való alkalom és iskola lesz számára. Nem sejtettük, hogy milyen hamar fejébe száll a dicsőség.

1951-ben jelent meg a harmadik számban Jászi Oszkár tanulmánya a „Kelet és Nyugat harca", Szabó Zoltán „Európai jegyzet"-e és Borsody Istvánnak a Habsburg birodalom bukásának okairól készült tanulmánya. A negyedik szám a francia szociáldemokraták támogatásával, nyomtatásban jelent meg először a Látóhatár történetében. Tulajdonképpen alkalmi szám volt, a kommunisták irányításával szervezett berlini Világifjúsági Találkozó alkalmából, a Látóhatár korábbi számainak anyagából válogatott írásokkal. A hangot Borsos ütötte meg vidéki népgyűlési szónoklatnak beillő, első helyen közölt „Üzenet haza" című írásával. Megnyugtatta a gondosan kiválogatott kommunista ifjúsági küldötteket, hogy a régi világ nem jön vissza, „nem lesz kollektív felelősség, nem lesz Orgovány, Siófok, nem lesz különítmény". Mert mi, akik „már a bölcsőben az anyatejjel éreztük a nyomor kegyetlen és keserű fájdalmát" és 1945 után ott harcoltunk a földreformért, a Köztársaságért és a „nagy" kapitalizmus fellegvárainak bevételéért, csak előre akarunk és fogunk menni... Nem tudom, mit érthettek meg ebből a Világtalálkozóra kiküldött magyar fiatalok, ha egyáltalán eljutott hozzájuk ez a propaganda, melynek bevezetőjével Borsos bizonyára nagyon lerontotta a korábbi számokból átvett Jászi Oszkár, Kovács Imre, Pap István súlyos mondanivalóinak hatását.

1951 októbere és 1952 májusa között, tehát 7 hónapig, már meg sem jelent a lap. Úgy látszott, hogy a Látóhatár is a többi tiszavirágéletű emigráns lapocskák sorsára jut. Vámos Imre 1952 január elején elhagyhatta a davosi szanatóriumot és megkezdte munkáját a Szabad Európa Rádiónál, ahol akkor már Borbándi is a szerkesztőségben dolgozott. Mindketten eléggé

© Copyright Mikes International 2001-2006

el voltak foglalva a Rádióban végzett munkával. A válságba került lappal nem igen foglalkozhattak. A Rádiónál amúgyis nagyobb nyilvánosságot kaptak, mint amit egy sokszorosított emigráns lap nyújthatott volna. Még mindig Zürichben éltem, továbbra is a Maschinenfabrik Örlikonban darut vezettem, mikor szűkebb körben fölmerült a szorosabb bekapcsolásom a folyóirat munkájába. Vámos ezt eleinte azzal az átlátszó érvvel ellenezte, hogy az én bevonásom a szerkesztőségbe Borsos munkájának leértekelését jelentené. Borbándi később „sajnálatosnak" minősítette, hogy az én közvetlen közreműködésemet hosszabb ideig nélkülözni kellett. Ez azonban nem csupán Vámos magatartásán múlt, a lap léte nem rajta múlott. Noha Borsossal a személyes kapcsolatom változatlanul baráti volt, a lap szerkesztésben azonban vele és a szociáldemokrata barátaival képtelen lettem volna együttműködni. Különben is München-Párizs és Zürich között aligha lehetett volna a szerkesztést működtetni. A helyzet akkor változott lényegesen, amikor én 1952. március 1-én Augsburgban elfoglalhattam Borbándi Gyula korábbi munkahelyén a nekem fenntartott állásomat az amerikai hadseregnél. Mivel a nyomorúságos, rosszul fizetett, nehéz gyári munkától szabadulni akartam, a német jóvátételi hadi dollárral fizetett kényelmes állást a magam és a családom jóléte érdekében szívesen vállaltam, noha nem nekem való és nem szellemi munka volt. Nem leltem örömömet benne, már csak azért sem, mert azzal a kikötéssel járt, hogy alkalmaztatásom alatt sem irodalmi, sem politikai tevékenységet nem folytathatok. Eleinte megkíséreltem álnéven írni. Csepregi József álnéven Dsida Jenőről készült rövid irodalmi esszémet adtam a Borsos kikapcsolásával készült Látóhatárnak. Ezt követően saját nevemmel egy részletet közöltem az Egész Látóhatár első számában Áchim L. Andrásról, még otthoni belső emigrációmban készült életrajzból, gondolván, hogy egy régi, otthon készült írás közlése miatt nem lehet a munkahelyemen bajom. Tévedtem. A CIA-nál besúgóként alkalmazott honfitársaim feljelentettek és megrovásban részesültem. A Látóhatárnál irodalmi munkásságom tehát azzal kezdődött, hogy tilos volt irodalmi és emigráns politikai tevékenységet folytatnom. Arról azonban nem mondhattam le, hogy névtelenül, titokban részt ne vegyek a szerkesztőség belső munkáiban. A müncheni újrakezdés hármunk — Vámos, Borbándi és az én — vállalkozása volt. Vámos ezúttal könnyűszerrel megvált Borsostól, mert a Szabad Európa Rádiónál kapott állásával fölényben érezte magát vele szemben. Tudta viszont, hogy sem Borbándival, sem egyedül képtelen a lapot megjelentetni. Most már nem törődött Borsos „munkájának leértékelésével", ha én is tagja leszek a szerkesztőségnek, tudomásul vette, hogy folyóiratot Borsos kiszorulása után nélkülünk nem csinálhat. A Látóhatár 1952 májusi száma hét hónapos késéssel, már Münchenben, Borsos teljes kikapcsolásával jelent meg, noha a külső borítólapon neve még rajta maradt. De a belső impresszumon már csak az olvasható: „Szerkesztőség: Vámos, München 2. Theresienstr. 17." Ezt a számot első feleségem, E. gépelte nagy gonddal stencilre. El is maradtak a Párizsban kiadott számok bosszantó sajtóhibái. Ez a szám már a Nyugaton élő szellemi értékeink fölvonultatása volt: Márai Sándor, Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Jászi Oszkár és Borsody István írásaival az irodalomtörténet egyenrangúnak tekinthetné a régi hazai nagy folyóiratokkal, a Huszadik Századdal, a Válasszal, a Magyar Szemlével, és részben a Nyugattal és utódjával, a Magyar Csillaggal, hogy csak a legfontosabbakat említsem. Örültem, hogy kimaradtak a nívótlan, politizálgató írások, az önképzőköri próbálgatások és a Látóhatár nem jutott a legtöbb rövidéletű kiadvány sorsára, és átvészelte első válságát. Ugyanakkor tisztában voltunk vele, hogy a jövőben Borsos nélkül Münchenben megjelenő folyóirat jogi helyzetét előbb-utóbb tisztáznunk kell. Hogy Borsossal és a párizsi kiadást jegyző francia állampolgár, Nicole Farkassal elkerüljük az esetleges sajtójogi vitát, míg visszatérhetünk a megszokott Látóhatárhoz, nevet kellett változtatnunk. A folyóirat eddigi nevét is Szabó Dezső „Az egész látóhatár" című könyvétől kapta, legyen egyenlőre „Egész Látóhatár" — javasoltam. Ehhez semmi jogi tanácsra nem volt szükségünk. Volt előttünk elég régi otthoni és újabb kinti példa is, mint Magyarság — Új Magyarság, Hungária — Új Hungária és végül Gombos Gyula egykori, kitűnő folyóiratának nevéből, a Magyar Útból idekint keletkezett Új Magyar Út. Az Egész Látóhatárból csak két szám jelent meg: az 1952 júliusi és 1952 szeptemberi. Köztünk nemcsak az ideiglenes név, hanem a lap irodalmi és politikai irányvonala sem képezte már vita tárgyát. A szerkesztő személye és a szerkesztőség összetétele sem. A második szám belső címlapján szerepel először Vámos Imre szerkesztőként és hogy a szerkesztésért és a kiadásért felel. Neki volt egyedül német menekült útlevele. Úgy gondoltuk, hogy legjobb, ha ő képviseli a folyóiratot a német hatóság felé. (Nem tudtuk, hogy a demokratikus német sajtótörvény egy évente hatszor megjelenő kiadványra semmiféle hivatalos előírást nem tartalmazott.) Borbándinak és nekem már amerikai papírunk volt, ami bizonyára nem lett volna akadály, hogy egy emigráns lapon szerkesztőként és kiadóként szerepeljünk. Mint már említettem, nekem ezt az amerikai hadseregnél viselt állásom szigorúan megtiltotta. Maradt tehát egyedül Vámos Imre.

Az Egész Látóhatár első számában tűnt föl műfordításaival Horváth Béla, aki később a szerkesztőség elismert tagja lett. C. A.Macartner, a bethleni konszolidációról szólt, Borsody István „Benes és az oroszok" című tanulmányának befejező részét tette közzé. Kovács Imre a paraszti életforma változásairól írt, Kemény György pedig az angol jóléti államról. Cs. Szabó László Leonardo da Vinciről, Szabó Zoltán Bertrand Russelről értekezett. Talán szerénység nélkül említhetem, hogy a még otthon írt Áchim életrajzom egy részleteként jelent meg a nyilvánosság előtt először, Bajcsy-Zsilinszky Endre 1937-ben Németh Imréhez írt s később annyiszor emlegetett leveléből egy részlet a csabai tragédiáról.

Az Egész Látóhatárt továbbra is irodalmi és politikai folyóiratnak, szántuk. Az első szám irodalmi és kulturális esszéi után a második számban' a politikai esszék kerültek előtérbe. Borsody István „Az európai egység és a német kérdés" égető problémáit vizsgálta. Kovács Imre Rajk politikai múltját és likvidálásának történetét ismertette, Komáromi István (aki később, a vietnami háború idején a Szabad Európa Rádió egyik híradásában szabadságharcosoknak nevezte a felkelőket, amiért azonnal állását vesztette) a keresztény demokrácia válságát és az újjáalakulásának lehetőségét vizsgálta. Ebben a számban jelentkezett

© Copyright Mikes International 2001-2006

olaszországi, genovai, hosszú hallgatás után Horváth Béla, „Apám hazatér' című költeményével, az akkor induló tehetséges, fiatal költő, Csokits János két versével, és Ekecs Géza (a Szabad Európa Rádió későbbi tenager-party műsorának országos hírű szerkesztője) fiatalos lendülettel írt Olaszországi vidám útinaplójával. (Márai Sándor egy levelében helytelenítette, hogy szerinte tiszteletlenül írt Rómáról.)

A Münchenben Borsos nélkül készült Látóhatárnak és a két Egész Látóhatár számnak az emigráns írók körében olyan nagy becsülete lett, hogy Cs. Szabó László, Szabó Zoltán és Borsody István elhatározták, hogy a jobbmódú emigránsaink körében körlevél útján gyűjtést rendeznek a folyóirat nyomtatásban való rendszeres megjelentetés érdekében. A felkérőlevélben a megalakítandó Látóhatár Barátainak Társaságába belépőktől egyszeri 50 dollár felajánlást kértek, melynek fejében a társaság tagjai a folyóiratot fennállásáig ingyen kapják. (Ezt az ígéretünket 36 éven át, a folyóirat megszűnéséig, 1989. 4-ik számáig, be is tartottuk.) Borbándi korabeli feljegyzése szerint összesen 62 személy jelentkezett, s ezeknek többsége be is fizette az 50 dolláros hozzájárulást. A társasági tagok befizetéseiről nekem nem maradt feljegyzésem, mert minden Vámos címére ment. A befolyt összeg idővel 3000 dollár körül lehetett, elegendő ahhoz, hogy egy időre fedezze a nyomtatással járó nagyobb költséget. Ebben az előnyös helyzetben igyekeztünk visszatérni a folyóirat eredeti nevéhez. Borsos Sándor eleinte tiltakozott a Látóhatár müncheni megjelentetése ellen, majd különböző megvalósíthatatlan javaslatot tett az együttműködésre, végül saját politikai folyóirat indításába fogott. Nicole Farkas, a francia sajtótörvények által előírt francia állampolgárságú névleges kiadó, 1959. november 2-án, bejelentette a párizsi Látóhatár megszűnését és visszaadta a hivatalos francia engedélyt. Ezzel elhárult minden akadály a Látóhatár eredeti nevének visszaállítása elől. Velem pedig, mivel a nyugatnémet és amerikai békekötéssel az én állásom megszűnt az amerikai hadseregnél, nem maradhattam Európában és visszatértem Amerikába.

A nyomda indulása — Az Aurora Könyvkiadó

A hatvanas évek elején Németországban a gazdasági csoda következtében hirtelen magasba szöktek az árak és a bérek. A negyedik évfolyamába lépő *Új Látóhatár* életbentartása egyre nagyobb gondot okozott a kiadónak. Az előfizetők számát nem lehetett a nyomdai árak emelkedésének arányában növelni. Döntés elé kerültem: vagy megszűnik a folyóirat, vagy saját erővel csökkenteni kell az előállítási költségeket. Az *Új Látóhatár*t indulásától Újvári Sándor nyomdája, a Greif Nyomda szedte és nyomtatta. Magyar szedőjük nem volt, németek szedték, ami sok időbe, korrekcióba és pénzbe került. Münchenben akkor három nyomda (Herp Jánosé, a Nemzetőré és Újvárié), két gépszedészet működött (Lédermüller Olivéré és a főként szerbhorvát emigránsoknak dolgozó Máté Andrásé). A tengeren túlon legjelentősebb Vörösváry István modern felszerelésű torontói nyomdája volt, mely főleg idegen nyelvű könyveket és újságokat készített. (A nyolcvanas évektől több Márai-könyv és Kovács Imre *Magyarország megszállása* című könyvének nyomtatója és kiadója.) Olcsóbb árakra sehol sem számíthattam. Kézenfekvő volt, hogy a folyóiratot csak úgy lehet megmenteni, ha legalább a gépszedést magunk végezzük. Csak én jöhettem számításba, mert két szerkesztőtársam a Szabad Európa Rádió jól fizetett alkalmazottja volt, közreműködésükre nem gondolhattam. Szerencsémre magyar könyv vásárlása ürügyén összeakadtam Lovas-Heller Györggyel, aki szükségből lakásán hazai könyveket árult. Ebből akkor sem lehetett megélni, ezért Lédermüller műhelyében megpróbálta kitanulni a gépszedést. Ott megismerkedett egy francia frankhamisításért börtönt ült öreg német nyomdásszal, akitől Lédermüller vette bérbe a szedőgépét. Így merült föl köztünk a gondolat, talán mi is megpróbálkozhatnánk a szedészettel. Én az *Új Látóhatár* miatt, Lovas-Heller egzisztenciális okokból. Lovas-Hellernek budapesti egyetemi végzettsége volt, de doktorátus nélkül az első időkben semmi reménye nem volt arra, hogy hamarosan állást kapjon magyar nyelv és irodalomszakon a müncheni egyetemen. A gondolatot tett követte. Megállapodtunk az öreg Gessler nevű nyomdásszal, hogy nekünk is bérbe ad egy szedőgépet. Vett is az egyik itteni hírlap nyomdájából egy kimustrált, első világháború előtti egykazettás szedőgépet, és havi 200 márkáért bérbe adta nekünk. München bohém negyedében, Schwabingban, a Nordend Str. 43. alatt találtam egy elhanyagolt helyiséget, melyben bemutatásra nagy faipari gépek álltak betonba ágyazva, s mikor elvitték a gépeket, felszaggatták a betonpadlót. Mielőtt felállítottuk volna a mi érzékeny gépünket, rendbe kellett szednem a helyiséget. Legelőször a padlót kellett simára betonoznom. Mivel egymagamban nem mertem rá vállalkozni, noha Svájcban a kőmívesek mellett segédmunkásként dolgozva megtanultam a betonkeverést és a betonozást. Valahonnét mellém szegődött egy kőmívesek mellett dolgozó segédmunkás. Ketten nekivágtunk a munkának. Mivel nem tudtam kiszámítani mennyi cementre lesz szükségem, sötétedéskor még csak a fele munkánál tartottunk, s elfogyott a cement. A megkezdett munkát nem lehetett abbahagyni.

— Mi lesz most? — mondtam rémülten. — Nincs cement.

— Sebaj — vigasztalt a vagány munkatársam —, azonnal szerzünk.

— Honnét? Az üzletek zárva vannak.

— Ne törődj vele — mondta —, és beültünk az autóba, odahajtottunk egy építkezéshez, s néhány zsák cementet könnyűszerrel feldobott a kocsira.

Meg vagyok mentve, gondoltam rossz lelkiismerettel. Alig kezdtünk a munkába, vacsorára kért 20 márkát, s azzal hagyott ott, hogy azonnal visszajön. Azóta sem láttam. A betonozással nagy keservesen másnapra egyedül is készen lettem. Ezután már csak a piszkos falakat kellett lemeszelnem. Mikor felszáradt a cement, felállíttathattuk a szedőgépet. Közben megérkezett a

© Copyright Mikes International 2001-2006

szükséges felszerelés: két Palatino matricasorozat (10 és 8 pontos), néhány mázsa ólomrúd, s a legszükségesebb kézibetűkészlet. Az amerikai hadsereg raktárából vásároltam két széket és egy nagy vasasztalt a tördeléshez. Megkezdhettük a szedést. Tervemnek megfelelően az első munkánk az *Új Látóhatár* ünnepi száma volt, melynek a forradalom ötödik évfordulójára, október 26-ára kellett elkészülnie. Mint kiderült, Hellernek sem volt sok gyakorlata a gépszedésben. A kezdet nehézségekkel járt. Egyszer például megmakacsolta magát a szedőgép, nem dobta le a matricákat Egész nap tehetetlenül vergődtünk. Én megijedtem, hogy nem leszünk készen az ünnepi szám szedésével. Este jött Gessler bácsi. Ránézett a gépre, megigazította a hajtószíjat, s azonnal leestek a matricák. (A leesett szíjat nyolcas forma helyett, egyenesen tettük fel, lazán nem hajtotta a kereket.)

A forradalom ötödik évfordulójára el is készült a nyomda első terméke, az *Új Látóhatár* 1961. szeptember-októberi száma. Mi csak a szedést végeztük, de ezzel megspóroltuk annak díját. A nyomást nyomógép hiányában egy kis német nyomdában bérben végeztettük. A kiszedett ólomoldalak szállításában Hellernek sem volt gyakorlata. Egyszerűen egy deszkára fektettük az első ív anyagát, és elhelyeztük az autó csomagtartójában. A kikötött oldalak az első kanyarban összedőltek. Mivel a szedés, gyakorlatlanságunk miatt, igen lassan ment, újbóli kiszedésre az idő rövidsége miatt nem is gondolhattunk, én vállalkoztam rá, hogy a levonat alapján összerakom a széthullott sorokat, Heller pedig maradjon a szedőgépnél. Két nap és két éjjel sikerült a sorokat összeraknom és újságpapírosba csomagolva leszállítottuk a nyomdába. Csak egy feltűnő hiba maradt benne. A Figyelő rovat kézzel szedett címében a visszarakáskor az L és Ő felcserélődött: FIGYEŐL lett belőle. Szégyelltem is magamat miatta, hiszen bejelentésemben azt ígértem, hogy mi sajtóhibák nélkül fogunk nyomtatni. De az *Új Látóhatár* mégis elkészült...

A sok izgalom után, mire az első munkát befejeztük, tisztában lettem vele, hogy ezután a nyomda minden időmet igénybe fogja venni, írásra kevés időm marad, sőt a szerkesztői tevékenységemet is le kell csökkentenem. Egyedül a kiadói munkakört kell egészében megtartanom, mert abban senki sem tud helyettesíteni. Az emigráns irodalmat nem írásaimmal, hanem az *Új Látóhatár* életben tartásával és mások könyveinek kinyomtatásával fogom szolgálni. Mint hamarosan kiderült, ezt a szándékomat nem fogadta egyöntetű megértés.

Ebben az 1961. szeptember-októberi számban jelentettem be az *Új Látóhatár nyomdájának* megalakulását. Nem is sejtve, hogy az örvendetesnek remélt hírrel a folyóirat két közvetlen munkatársában elégedetlenséget váltok ki. A bejelentésből ők azt olvasták ki, ha a megalakult üzem az *Új Látóhatár* nyomdája, akkor annak ők is tulajdonosai. Minden munka és tőkehozzájárulás nélkül. Ezért kénytelen vagyok a kezdeti ellenérzésekre válaszoló és a későbbi tulajdonjogi vitát előidéző bejelentésemet eredetiben közzétenni:

[…]

Nincs szándékomban AURORA-könyvek felsorolásával az olvasót untatni, csak a nyomda történetében fontosabbnak tűnők közül említek néhányat. Ha jól emlékszem, elsőnek Aurora kiadásban 1964-ben Sárközi Mátyás *Közel és távolban* című novellás kötete jelent meg. Mindjárt 1965-ben elkészült a nyomda és az Aurora első angol nyelvű kiadványa is, Juhász Vilmos *Hungarian Social Science Reader* címen, mely 1945-től az idegen olvasók számára foglalta össze a legfontosabb magyar politikai írásokat és okmányokat. 1966-ban jelent meg az AURORA kiadásában a nyomda anyagi segítségvállalásával Gombos Gyula 400 oldalas Szabó Dezső életrajza, melyet Német László a jugoszláviai magyar íróknak példaképül ajánlott, hogyan kell a nagyobb írói szabadsággal élni. A könyv megírására az adott okot, hogy Fenyő Miklós, megfeledkezve Szabó Dezső két háború közti és a második világháború alatti németellenes bátor kiállásairól, az ellenforradalomban játszott szerepe miatt antiszemitának nevezte. Felkértem Gombos Gyulát, Szabó Dezső egyik legjobb ismerőjét, hogy az *Új Látóhatár*nak írjon egy válaszcikket. Ahogy lenni szokott, az első tanulmány megjelenését több követte, s ebből lett a könyv. Az emigrációs olvasóközönség körében akkora sikert aratott, hogy három évvel később újabb 1000 példányban kellett megjelentetni. Csupán Juhász Vilmos, az amerikai könyvosztó-akció magyar vezetője nem rendelt belőle, mert ő is antiszemitának tartotta Szabó Dezsőt. Az *Új Látóhatár*ban hosszú ideig nem találtunk alkalmas kritikust arra, hogy a könyvet ismertesse. Végül Czigány Lóránt vállalkozott megírására, aki Gombos könyvét olvasva arra a meggyőződésre jutott, hogy „Szabó örökre és végérvényesen meghalt", s a könyvet a „wishful thinking" átgondolt, de elhibázott példatárának nevezte, ami szerinte csak arra jó, hogy Szabó Dezső híveinek alkalmat nyújthat az önvizsgálathoz. Gombos Gyula a kritika közlése miatt megneheztelt az *Új Látóhatár*ra, ezért később egy hosszabb tanulmányban magam válaszoltam Czigány Lóránt kritikájára. Gombos könyve az „örökre és végérvényesen meghalt" Szabó Dezsőről Püski Sándor New York-i kiadásában harmadszor is megjelent. Négy év múlva, 1970-ben elkészült Gombos Gyula politikai tanulmányainak kötete, a *Húsz év után,* amely most meg az emigráns jobboldal körében váltott ki ellenszenvet, ezért *egy* év múlva Gombos kénytelen volt az igaztalan szélsőjobboldali vádakra és félremagyarázásokra válaszolni, mely *Huszonegy év után* címmel az AURORA kiskönyvek között jelent meg.

1966 nemcsak az AURORA kiadó viharos éve volt, hanem a nyomda egyik legsikeresebb esztendeje is. Ebben az évben készült el és látott nyomdafestéket Borbándi és Molnár szerkesztésében az 1956-os forradalomról az emigrációban írott tanulmányok közel 700 oldalas kötete, a *Tanulmányok a magyar forradalomról*[*], Fésűs László mesteri címlapjával. Ezért a kötetért a két szerkesztőt később Nagy Imre-éremmel tüntették ki. Az emlékérmet én nem a szerkesztő nevében vettem át,

[*] E kötetet megjelentette elektronikusan a Mikes International 2006. januárjában. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — *Mikes International Szerk.*

© Copyright Mikes International 2001-2006

hanem a nyomdáéban, mert nem a szerkesztés, hanem ennek a nagy terjedelmű könyvnek az emigrációs viszonyok között külső mecénás nélküli kinyomtatása érdemelte meg az elismerést.

1966-tól az emigráció egyik legtermékenyebb írójának, odahaza sokszor díjazott (Kossuth-díj, aranykoszorús csillagrend, a köztársasági érdemrend középkeresztje) Határ Győzőnek a legtöbb műve a Molnár-nyomdában készült és az AURORA kiadásában jelent meg. A legelső, a *Bábel tornya* még a Stockholmi Magyar Intézet kiadásában készült. Ezt követte az AURORA kiadásában kétkötetes versgyűjteménye, a *Hajszálhíd,* és 1972-ben a 12 drámát tartalmazó ugyancsak kétkötetes *Sírónevető,* majd 1974-ben *Az őrző könyve* című fantasztikus regénye. Határ Győző később számítógépen maga szedte a könyveit és Londonban nyomatta, de az AURORA kiadóval megegyezve, továbbra is AURORA cégjelzéssel jelentek meg.

1969-ben az AURORA kiadásában hagyta el a nyomdát Borsody István bevezető előszavával és Fésűs László korszerű címlapjával Jászi Oszkárnak bécsi emigrációjában a tizenkilences forradalmat követően írt műve, a *Magyar kálvária— Magyar föltámadás.* Noha ez a könyv a kommunista társadalmi rend mindmáig egyik legkitűnőbb bírálata és a kommunista diktatúrák várható törvényszerű bukásának előrejelzése volt, az emigrációban a szerző személye miatt nagy sikerrel nem számolhattam. Mégis *úgy* éreztem, hogy Ady Endre barátjának, a *Huszadik Század* irányt adó szellemi vezetőjének — akit a Horthy rendszerben hazaárulással vádoltak, 1945 után meg a kommunisták igyekeztek kitörölni a nemzet emlékezetéből — mi, új emigránsok kétszeresen is elégtétellel tartozunk.

1975-ben jelent meg Illyés Elemér *Erdély változása,* az első összefoglaló könyv a kétszeres elnyomás alá került erdélyi és általában a romániai magyarok sorsáról. Utólag, ma már elmondható, hogy a Szepsiszentgyörgyben élő Veress Dániel lektorálta. A könyv nagy hiányt töltött be, hiszen Magyarországon a Romániában kisebbségben élő magyarok sorsáról évtizedekig nem lehetett megbízható híradást adni. A Misztótfalusi betűkkel szedett, kiváló papírosra nyomtatott, 400 oldalas terjedelmű mű egymás után két kiadást is megért. Az AURORA kiadó legszebb könyvei és a nyomda legszebben nyomtatott munkái között foglal helyet. Ugyancsak ízléses kiadásban készült Szamosi József *Írások és vallomások* című irodalmi tanulmánykötete és ezt követően válogatott versei, *Álmaim árnyéka.* 1981-ben az Ausztráliából Szent-Iványi Józsefné, Lakatos Mária elküldte apjának, Lakatos Gézának, a volt miniszterelnöknek visszaemlékezéseit, mely *Ahogyan én láttam* címmel még abban az évben AURORA kiadásként meg is jelent. 1969-től 1983-ig a Molnár nyomdában készültek Major-Zala Lajos szép kiállítású verseskötetei.

A nyomda és az AURORA kiadó egyik legnagyobb vállalkozása volt az Adriányi Gábor által szerkesztett, 12 kötetes *Dissertationes Hungaricae ex historia* katolikus egyháztörténeti sorozat, élén Hermann Egyed félévszázados hiányt pótló könyvével *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* Salacz Gábor kitűnő összefoglalása *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt,* majd Gyetvay Péter a délvidéki egyház szervezéséről, Salacz Gábor a katolikus egyház tizenhét esztendejéről a kommunizmus alatt (1948-1950), Udvardy József: *A kalocsai érsekek életrajza* és végül, de nem utolsósorban a magyar püspöki kar két háború közti üléseinek dokumentum értékű kiadása.

A müncheni Ungarisches Institut és az AURORA közös kiadásában jelent meg németül Borbándi Gyula könyve a magyar népi irodalom- és mozgalom történetéről *Der ungariscbe Populismus* címmel, melynek magyar változatát évek múlva New Yorkban Püski Sándor is kiadta. A német cím megválasztása nem volt a legszerencsésebb, mert német közéletben a Populismus és a Populist ma a nép szájaíze szerinti demagógiát jelenti, s semmiképp sem fedi a magyar „népi" kifejezés igazi tartalmát. A „Völkish" szó eredeti értelmében közelebb állna a magyar kifejezéshez, ha a huszadik század eleje óta és különösen a hitleri időkben faji, antirasszista tartalmat nem kapott volna. Sajnos, ezzel a könyv igazi tartalma németül mindig magyarázatra szorul.

Az AURORA kiadónak máig legrejtélyesebbnek tűnő és legvitatottabb kiadványa a Molnár Nyomda első ofszettel nyomott könyve, Illyés Gyula *Szellem és erőszak* című írása, mely a Magyarországon betiltott és elfektetett mű hasonmásaként jelent meg. Egy megmentett példányát Sebestyén László barátom küldte ki nekem Benkő Zoltánnal Münchenbe. Azonnal el is határoztam, hogy az eredetivel azonos betűkkel, azonos papíron, három színnyomásos borítóval, 1000 példányban kinyomtatom. A másolás olyan jól sikerült, hogy sokan az emigrációban is azt hitték, hogy az elkobzott eredeti külföldre jutott példányai. Magyarországon Tüskés Tibor ma is azt állítja, pontos értesülése van arról, hogy Aczél György zúzda helyett kiküldte nyugati eladásra. Ebben az elképzelésben csak egy hiba van. A kiküldött eredeti írás belső első oldala, ahol a könyv címe először szerepel, hiányzott, ezért a másolatról is lemaradt. Az első 1000 példány hamarosan el is fogyott. Egy részét a látogató turisták hazavitték. A második kiadás újból 1000 példányban jelent meg. Mivel a lemezek megvoltak, ez már jóval kevesebbe került. Sajnos, csak valamivel testesebb papírt tudtam szerezni hozzá, ezért az eredetinél valamivel vastagabb lett. Meglepetésemre, Borbándi ezzel a kiadvánnyal is téves úton jár. Tanúja volt, hogy itt készült. Pesten tiltakozott is Tüskés Tibor híresztelése ellen, de a nyomda anyagi ügyeiben most sem volt járatos. Azt állítja ugyanis könyvében, hogy a nyomtatás költségeinek nagy részét Tollas Tibor közbenjárására a Nemzetőr kiadó vállalta. Ezzel szemben a valóság az, hogy az első 1000 példány kinyomtatásának költségeit teljes egészében a nyomda állta, a Nemzetőr csak a második kiadás lényegesen alacsonyabb költségei felét fedezte 500 példány ellenében.

Illyéssel közvetve tudattam szándékomat a kiadásról, mégis meglepődött, mikor valóban megjelent. 1981-es naplójegyzeteiben azt jegyezte föl: „Csoóri Bécsből a Herder-díjjal, Münchenből a hírrel, hogy kiadták ott is a Szellem és erőszakot. Alig tudom elhinni. Példányt nem hozott, bár máris kering belőle itthon is." Természetesen később küldtem néhány

© Copyright Mikes International 2001-2006

példányt Illyésnek is Budapestre. Nagy sokára jutott csak el hozzám a hír, hogy Aczél György egy alkalommal megkérdezte tőle, miért nem tiltakozott a müncheni rablókiadás ellen? „Miért tiltakoztam volna — felelte —, akkor sem tiltakoztam, mikor elkobozták." Az utolsó szót Csoóri mondta ki, a *Szellem és erőszak* müncheni kiadásáról: „A szellem győzelme az erőszak felett." Mikor az első kész példányt kézbe vettem, magam is úgy éreztem.

Befejezésül a nyomda AURORA-könyvei után néhány szót az AURORA-kiskönyvekről. Még budapesti diákkoromban nagyon tetszettek nekem a Magyar Szemle kiskönyv-kiadványai. Félévszázad múlva újra eszembe jutottak, és ezek mintájára terveztem meg a nagyobb kiadványok mellé ezeket a 18 x 11 centiméteres, 1986-tól 160 oldal terjedelmű, zsebben hordozható könyvecskéket. Elsőnek Határ Győző „fiókjának" írt *Pantarbesz* című, 96 oldalas tanulmánya jelent meg. Ezt még tíz más követte, köztük Gombos Gyula már említett vitairata, a *Huszonegy év után,* Cs. Szabó *Hunok nyugaton* (első nyugati utazás a háború után Illyés Gyulával), „Petőfiék", Amalrik *Megéri-e a Szovjetunió 1984-et?* (Sárközi Mátyás fordításában, Túri Péter álnéven), végül Peéry Rezső *Requiem egy országrészért,* és ennek második kiadása Molnár József előszavával.

PÜSKI, Sándor : Magyar könyves Amerikában

Feljegyzés a Magyar Book könyvecség 1970. nov. 29-i megbeszéléséről

Jelen vannak: Püski Sándor (87 Forest St. Montclair, N.J. 07042), Nyeste Zoltán (3407 Warner Dr., Grand Island, N.Y. 14072) és Tar Mihály (Markham, Ont. Canada)

Nevezettek megállapodtak az alábbiakban:

1.) A Magyar Book önálló cég legyen, ne a Standard Press leányvállalata.

2.) Mihelyt a megfelelő tőke rendelkezésre áll, a céget mint társas céget bejegyeztetik.

3.) Nyeste Zoltán és Tar Mihály 2.500 $-t befizetnek, hogy a Standard Press által a Kultúra budapesti külkereskedelmi cégnek leadott rendelést kifizethessük.

4.) A jelenlevők ifj. Püski Sándort (548 Vista Mar Ave, Pacifica, Calif. 94044) a Magyar Book elnökének megválasztják és megbízzák id. Püski Sándort, hogy a szervezés munkáját folytassa.

5.) Kováts Andrást megbízzák a pénztáros — titkári teendők ellátásával.

6.) A cégtől fizetést vagy jövedelmet egy évig senki sem vehet fel.

Emlékeztető

I.

A címzettek előtt ismeretes az 1967-es tájékozódó jellegű látogatásunk, melynek eredményeképp 1967. november végén az amerikai magyar barátainknak is, a magyar művelődésügyi kormányzatnak és exportvállalatoknak is javaslatot tettem amerikai vállalkozás keretében a teljes — hazai és a határon kívüli — magyar szellemi élet személyi és tárgyi közvetítésére és forgalmazására kölcsönösségi alapon, a lehető legteljesebben politikamentesen, szolgálva csak a magyar nemzet, nyelv és szellem ügyét és fejlődését.

Miután több amerikai magyar barátunktól — beleértve írókat és kiadókat is — ígéretet kaptunk személyi és anyagi részvételre, 1967 decemberében hazatértünk, és az otthoni érdekeltekkel kezdtük meg a tárgyalásokat. Hosszas és körülményes huzavona után ez év júniusában érett meg a helyzet az alábbiakban ismertetett egyezségre:

1.) A Művelődésügyi Minisztérium elfogadja a javaslatomat és nemcsak hogy támogatja a Külkereskedelmi Minisztériummal együtt az érdekelt export-import vállalatoknál a javaslatom végrehajtását, hanem a maga részéről már ebben az évben komoly programok (anyanyelvi konferencia, külföldön élő magyar művészek kiállításai) végrehajtásával be is bizonyította, hogy hajlandó a nyugati magyarsággal való együttműködésre anélkül, hogy politikai behódolást kívánna. A jövőre vonatkozólag pedig: a.) megindították ugyanebben a szellemben egy tankönyvprogram kidolgozását; b.) szívesen fogadnák egy közösen szerkesztett folyóirat megindítását; mindkevesebb akadálya lesz annak, hogy a kinti írók otthoni folyóiratokba írjanak, a könyveiket otthon kiadhassák és viszont, ki- vagy hazautazzanak egy-egy előadói körútra. — Természetesen ez nem jelenti azt, hogy minden otthon nyomdafestéket látott író idekint teret kaphat vagy fordítva, hiszen gyenge vagy nagyon közepes tehetségű író itt is, otthon is sok van és egyik részről sem az ő műveiket kívánják elsősorban importálni, abból pedig a jövőben is adódhatik különbség és nehézkesség, hogy kint a könnyebben mozgó magánvállalkozások kezében van a sajtó és a pódium, otthon pedig állami vállalatokéban, de a fejlődés ebbe az irányba megindult, nem beszélve arról, hogy a politikai indulatok itt is akadályozhatják a tisztán kulturális programokat is (lásd Lőrincze Lajos esetét a torontóiakkal). — Ide kívánkozik egy bejelentés, már csak azért is, mert a legtöbbet emlegetett irodalmi probléma volt az amerikai magyar emigrációban az utóbbi években: Mécs László 600 oldalas válogatott kötete 1971 nyarára jelenik meg otthon az egyik egyházi kiadónál, az Ecclesia szövetkezetnél, és hogy Mécs László engem bízott meg az 1971 őszén sorra kerülhető amerikai előadó-körútjának a megszervezésével. Ami az idős írónemzedék többi tagját illeti, ma már szintén az ő szándékukon,

© Copyright Mikes International 2001-2006

egészségi állapotukon, és a megfelelő meghíváson múlik, hogy az elkövetkező években meglátogatják-e az amerikai magyarságot vagy sem. A fiatalabb írók, művészek és tudósok személyes ígéretük szerint szívesen jönnek, ha meghívjuk őket, amint ők is szívesen fogadják otthon a nyugati magyarság szellemi képviselőit.

2.) A könyv- és lapkiadás külkereskedelmi vállalatával, a Kultúrával megkötöttünk egy ideiglenes megállapodást azzal, hogyha a tervezett amerikai vállalatot meg tudom alapítani, megkapom az USA-nak mindazokat a területeit képviseletre, amelyek korábbi szerződésekkel nincsenek lekötve. (Korábbi lekötések: egyrészről New York állam, másrészről a Cleveland körüli 6 állam, de az egységes terjesztés érdekében ezekkel is megkereshetem az együttműködés formáit.) A várható forgalomnak megfelelő hitelt és bizományi raktárt is adnak, egyébként a náluk szokásos kereskedelmi feltételeket kapom.

A többi érdekelt vállalatnál: a képző- és iparművészeti termékeket közvetítő Artexnél, a népművészeti textíliákat közvetítő Hungarocoopnál, a filmeket közvetítő Hungarofilmnél abban maradtunk, hogy amint a forgalmazáshoz szükséges tőkét biztosítani tudom, náluk is a lehető legkedvezőbb feltételeket kapom. A hanglemezre és a hangversenyrendezésre jelenleg egy-egy amerikai cégnek koncessziója van az egész területre, tehát csak a velük való együttműködésben képzelhető el valamilyen vállalati tevékenység.

Ha a vállalat tőkeerősen megalakul, nyilvánvalóan semmi akadálya nem lesz annak, hogy hasonló külkereskedelmi megállapodásokat kössünk a szomszédos államok hasonló külkereskedelmi vállalataival, hogy az ottani magyar irodalmi és művészeti alkotásokhoz is hozzájuthassunk. A nyugati magyar kiadók egy része már fel is ajánlotta az együttműködést, de a többit is szívesen látjuk: az alkotókat és a műveiket is, mihelyt a rendszeres előadói körút és terjesztés megszervezhető.

II.

1.) Otthonról levelezéssel készítettem elő a vállalat jogi és anyagi megalakulását. Kiérkezésem után, 1970. október végén Hamza Andrással állapodtam meg, hogy a New Brunswick-i (N.J.) nyomdája melletti székhellyel egy magyar könyvklub létesítésével indítjuk meg a munkát, fenntartva annak a lehetőségét, hogy más partnerekkel más üzletágakban akár Hamza, akár én, akár a feleségem további vállalkozásokat kezdeményezhet. A cég neve: Magyar Book, célja könyvterjesztés, a tőkebefektetést illetőleg a cégre ruházom azt a terjesztői jogot, amit a Kultúrától és a többi magyar kiadótól és terjesztőktől megkaptam vagy megkapok, Hamza András tőkebefektetésként biztosítja a cég irodavezetéséhez szükséges helyiséget és felszerelést, az áru raktározásához, csomagolásához és postázásához szükséges helyiséget és felszerelést, valamint a vállalkozás megindításához, fejlesztéséhez és folyamatos lebonyolításához szükséges árumennyiség biztosításához kívánatos bankgaranciát, hitelkeretet és készpénzforgótőkét. A szükséges forgótőke összegét az első évre 25.000 dollárban állapítottuk meg. November elején Hamza András a magyar bibliafordítás ügyében Magyarországra utazott, és azt a feladatot vállalta, hogy a Kultúrával kötött megállapodásom feltételeit megjavítja és a szükséges könyvrendeléseket az előre elkészített jegyzékek alapján leadja. Sajnos, a feltételeket megjavítani nem tudta, de megállapodott abban, hogy a könyvklub első köteteinek a megvásárlására 1340 $ meghitelezést nyit, a 2500 *$* nettó értékű, félévenként elszámolandó bizományi raktár biztosítására ugyanolyan összegű bankgarancia levelet nyújt, és mihelyt a további tagsági kötetekre megkapjuk az ajánlatot, azokat is megfelelő példányszámban biztosítja. Vezető írókkal és művészekkel tárgyalt, akiket az akkor még otthon levő feleségem a lakásunkon hívott össze, és több ízben megkeresték a művelődésügy illetékeseit is.

Ez alatt az idő alatt én az otthon gyűjtött és az amerikai barátainktól kapott ezer címre szétküldtem az ismert körlevelet, a könyvklub meghirdetésére, személyes látogatásokkal Buffalóban, Chicagóban, San Franciscóban és Los Angelesben a tagszervezés munkáját megindítottam. Mihelyt a szerződésünkben említett tőke kérdése biztosítva van, már csak a központi iroda, raktár kérdése marad hátra, hogy a szervezés munkáját folytathassam.

2.) '67-ben is, azóta is, itt is, otthon is, terveztük és szorgalmaztuk íróknak, művészeknek és tudósoknak a szórvány-magyarság közé való meghívását. Erre külön buzdítást adott az a néhány nagyhatású előzmény, amit Hamza András és baráti köre már kezdeményezett a múltban. Arról is volt szó, hogy művészeti és népművészeti alkotások és filmek terjesztését kezdeményezzük szervezési munkánk keretében. A körlevelemben erről azért nem tettem említést, mert Hamza A. érthető óvatosságból a maga anyagi erejére a könyvterjesztési akción kívül más irányú kötelezettséget vállalni nem tudott.

Megvártam tehát a feleségem megérkezését, és így került a sor Nyeste Zoltán, Tar Mihály és Szabó Pál thanksgivingi látogatására, akik már előzetesen megígérték, hogy tervünk e részének a megvalósításában részt kívánnak venni. A beszélgetésünkbe bele kapcsolódtak Hamza András és Debreceni Ferenc is, és mielőtt ennek az önálló vállalkozásnak a kereteit megállapítottuk volna, Hamza a következő javaslatot tette:

a.) Bővítsük ki a jelenleg érvényben levő Püski-Hamza vállalkozást oly módon, hogy kapcsoljuk bele az előbb említett második vállalkozás tervét is.

b.) A javaslata szerint ez is lényegében Püski és Hamza kettős vállalkozása volna azzal a kibővítéssel, hogy anyagi hozzájárulással és szervező tevékenységgel nevezett és más barátaink is részt vehetnének benne.

c.) Anyagi vonatkozásban egy no par Rt. megalakítását indítványozta, mely az 50.000 $-ban megállapított eszmei értékre épülne és fele-fele arányban volna Püski és Hamza tulajdona. Mindazok, akik ebben részt kívánnak venni, valódi dollárértékben megvásárolhatják Püski és Hamza részvényeinek egy részét azzal a feltétellel, hogy mindkettő részvényéből egyenlő arányban vesznek, és hogy a külső tagok részvényeinek az összege nem haladhatja meg az összérték 48%-át.

© Copyright Mikes International 2001-2006

d.) A hozzászólások folyamán kifogás alá esett Mécs László meghívása, általánosan helyeselték Jancsó Adrienne meghívását, de sem személyek, sem importtárgyak kérdésében megállapodás nem történt.

e.) A jelenlevők közül a következők helyezték kilátásba anyagi hozzájárulásukat: Nyeste Z.: $500,-, Tar M.: $5.000,-, Szabó Pál: $2.000,-

Miután mind körlevelünk kiküldésével, mind otthon vállalt feladatunkkal, sőt a Hamza András által vállalt kötelezettséggel számolva, a további lépések sürgőssé váltak, nagyon kérlek mindannyiótokat, hogy a fentiekben vázolt különböző előkészítési munkákra, javaslatokra megjegyzéseiteket minél előbb tegyétek meg. Amennyire elhatároztuk a feleségemmel együtt, hogy hátralévő életünkben ezt a kulturális feladatot szolgáljuk, ugyanúgy eltökélt szándékunk, hogy semmi olyanra nem vállalkozunk, ami akár magunknak, akár Amerikában vagy Magyarországon élő barátainknak erkölcsi vagy anyagi kárt okozhat. Ha a mi vállalkozásunk nem jön létre, akkor további halasztást szenved az ügy, de ha meggondolatlanul a bukásba visszük azt, akkor mindazok számára lehetetlenné tesszük, akik a jövőben szerencsésebb körülmények között megvalósíthatnák.

Montclair, 1970. dec. 2. Püski Sándor

Tájékoztató Püski Sándor Magyar Book amerikai könyves cége alakulásáról.

I.

A két idősebb fiam 1956-ban jött el hazulról. Előbb Kanadában éltek, majd az Egyesült Államokban. Tíz évre rá meglátogathattam őket: így kerültem ki egy évre Amerikába. Felhasználtam ezt az alkalmat, hogy tájékozódjam az amerikai magyar világban, s ennek eredményeképpen 1967. november végén az amerikai magyar barátaimnak is, a magyar irodalmi és művészeti külkereskedelmi vállalatoknak is javaslatot tettem független amerikai vállalkozás keretében a teljes — hazai és a határon kívüli — magyar szellemi élet személyi és tárgyi közvetítésére és forgalmazására, kölcsönösségi alapon, a lehető legteljesebben politikamentesen, szolgálva a magyar nemzet, nyelv és szellem ügyét.

Javaslatom alapelvei az alábbiak voltak.

1. A magyar kultúra, amint a magyar nemzet is, otthon él és alakul olyanná, amilyenné, az emigrációs kultúra csak színezheti azt. Akármilyen szép eredményeket érnek el a kinti magyar írók, művészek és tudósok, kell a hazai termés is, mert enélkül a magyar művelődés áramkörei nem kapcsolódhatnak össze. A kinti termés hazafelé vezető útja is csak így nyílhat meg: egy nagyobb hazai kulturális export ellentételeként. A szétszóródott nemzet kulturális egységének a megteremtése pedig az élet kérdése. És ha ez az egység nem is mutathat többé egy színt, legfeljebb ugyanannak a színnek a többféle árnyalatát, mégis ezek a színváltozatok együtt, egymást kiegészítve, egy nagy kultúra lehetőségeit adják, és a nemzet újjászületését szolgálhatják.

2. A hazai kormányzatnak is számolnia kell azzal, hogy más politikai rendszerű államokban élő magyarokról van szó, és nem szabad politikai hittérítéssel terhelni a velük való kapcsolatot. Ha a nemzeti kultúránk részesei maradnak, a hazaiak is látogathatják őket, majd sajátmaguk tapasztalják, hogyan élünk, mire jutottunk.

3. Legcélszerűbb a hazai és az amerikai politikától független export-import cég alapítása, amerikai vállalatként, mely működését nagyobbrészt a hazai termésre alapítja, de ugyanolyan gondja kell legyen az országon kívül bárhol élő magyarok termésére is. Nagy baj, hogy a más-más állami keretben élő alkotó csoportok alig érintkeznek egymással, az olvasó-, hallgató- és nézőközönség pedig még kevesebbet tud róluk, műveikhez ritkán jut, a személyes találkozás alig lehetséges. Vállalkozásommal szabad ízlésre és válogatásra teríteni kívánom tehát a magyar szellem teljes termését, hiszen a szellemi táplálás hatásossága csak így biztosítható.

4. A háború előtti és alatti években könyvkiadó és -terjesztő voltam, és kedvezőtlen körülmények között bebizonyítottam, hogy képes vagyok ebben a „szakmában” komoly teljesítményre. Azóta ezt a munkát nem folytathattam. Most azonban Amerikában úgy láttam, hogy a saját gondolkozásom alapján ismét jószolgálatot tehetnék a magyar életnek.

II.

Több kinti barátomtól — beleértve írókat és kiadókat is — ígéretet kapva személyi és anyagi részvételre, 1967 decemberében hazatértem, és az otthoni érdekeltekkel kezdtem meg a tárgyalásokat. Hosszas huzavona után ez év júniusában a könyvkiadás külkereskedelmi vállalatával, a Kultúrával megkötöttünk egy ideiglenes megállapodást arról, hogy ha a tervezett amerikai vállalatot meg tudom alapítani, az eddigi képviselet (New York-i és clevelandi) mellé megkapom a harmadik képviseletet a szokásos kereskedelmi feltételekkel, és az egységes terjesztés érdekében megkereshetem velük az együttműködés formáit.

A többi érdekelt vállalatnál: a képző- és iparművészeti termékeket közvetítő Artexnél, a népművészeti textíliákat közvetítő Hungarocoopnál, a filmeket közvetítő Hungarofilmnél abban maradtunk, hogy amint a forgalmazáshoz szükséges tőkét biztosítani tudom, náluk is a szokásos feltételeket kapom. A hanglemezre és a hangversenyrendezésre jelenleg egy-egy

© Copyright Mikes International 2001-2006

amerikai cégnek koncessziója van az egész területre, tehát csak a velük való együttműködésben képzelhető el valamilyen vállalati tevékenység.

Ha a vállalat tőkeerősen megalakul, semmi akadálya nem lesz annak, hogy hasonló külkereskedelmi megállapodásokat kössünk a szomszédos államok hasonló vállalataival, hogy az ottani magyar irodalmi és művészeti alkotásokhoz is hozzájuthassunk. A nyugati magyar kiadók egy része már fel is ajánlotta az együttműködést, és a többit is szívesen látjuk: az alkotókat és a műveiket is, mihelyt a rendszeres előadói körút és terjesztés megszervezhető. Ide kívánkozik egy bejelentés, már csak azért is, mert ez a legtöbbet emlegetett irodalmi probléma volt az utóbbi években az amerikai magyar emigrációban: Mécs László hatszázegynéhány oldalas válogatott verseskötete 1971 nyarára jelenik meg otthon az egyik egyházi kiadónál, az Ecclesia Szövetkezetnél, és hogy Mécs László engem bízott meg az 1971 őszén sorra kerülő amerikai előadó-körútjának a megszervezésével. — Más írók, művészek és tudósok is — személyes ígéretük szerint szívesen jönnek látogatóba, ha meghívjuk őket, amint ők is szívesen fogadják otthon a nyugati magyarság szellemi képviselőit.

III.

Otthonról levelezéssel készítettem elő a vállalkozást. Kiérkezésem után, novemberben, kiadtam egy körlevelet és többekkel személyesen tárgyaltam. Nem fogadta nagy optimizmus a jelentkezésemet: mindenki annyiféle indulást és bukást tapasztalt a magyar sajtó és művelődés területén, hogy még akkor sem volna könnyű dolgom, ha nem fogadna politikai gyanakvás már azért is, hogy nem emigráns vagyok, hanem kitelepülő, és némelyek igyekeznek félhivatalos szervnek minősíteni azért, mert hazai engedély is kell a kitelepüléshez. — Elég sokan ismernek az „emigránsok” közül is, így nem kell sokat magyarázkodnom. Ha a hazai kormányzat politikai propagandáját kívánnám és tudnám terjeszteni, akkor azt sokkal kedvezőbb körülmények között végezhettem volna és végezhetném otthon, és nem vándorapostol módjára és körülményei között idekint.

A várható eredményességet illetően pedig nem lehet érvényesen összehasonlítani a javaslatomat egyik eddigi próbálkozással sem, mert azok mindig csak részletfeladatra vállalkoztak: könyvkiadás, egy-egy folyóirat, heti- vagy napilap kiadása, tankönyvkiadás, alkalmi irodalmi est-rendezések, egy-egy művészeti kiállítás stb., s így természetes, hogy a csak Észak-Amerikát tekintve 20 millió km^2 területen szétszóródott magyarsággal meg sem tudták ismertetni a vállalkozásukat, nemhogy el tudták volna fogadtatni azt, hiszen a szervezés és a terjesztő hálózat kiépítése olyan sokba kerül, hogy az egy-egy feladatra szóló vállalkozás akkor sem bírta volna el a költségeit, ha a legkiválóbb lett volna is a maga nemében. — Itt pedig arról van szó, hogy a művelődés területén működő magyar vállalkozások lehetőleg összehangolt tervezéssel, termeléssel, beszerzéssel és terjesztéssel dolgozzanak a nyugati magyar világban. Segítséget ajánlok a magyar művelődés minden munkásának és vállalkozójának, és segítséget is kérek tőlük. A legnehezebb részt: a terjesztés megszervezését vállaltam, amire szüksége van mindenkinek.

Több művelődési és kereskedelmi szakember elismerte, hogy csak az általam ajánlott út járható sikerrel, ha egyáltalán elképzelhető valamilyen siker a szinte atomjaira széthullott amerikai magyar élet területén.

Milyen legyen a jól szervezett terjesztés? Három irányú: 1.) hivatásos kereskedelem, 2.) társadalmi mozgalom — könyvklub, film- és művészeti klub, 3.) meghívott írókkal, művészekkel és tudósokkal rendezett előadás-sorozat és kiállítások útján. Az első a jelenlegi forgalmat őrzi meg és fejleszti jobb áruellátással, a második a szórványokban élő magyarokat is eléri, a harmadik a személyes találkozások hatását váltja fel aprópénzre.

Sokat lehetne még elmélkedni a részletkérdéseken, és szívesen fogadok minden olyan javaslatot, amelyik a munka eredményességét szolgálja.

Az emigráció mostani nagy vitája: a politikai — enyhén szólva — nézeteltérés fenntartásával részt vegyenek-e, kik és milyen alapon vegyenek részt a megindult kulturális és gazdasági közlekedésben. Természetesen ez nem olyan ügy, amiben egyszerre, egységes döntés születhetik: csak egyénekben és a kisebb-nagyobb közösségekben érhetik meg. Én magam is azt hajtom: az elzárkózás nagy kára a nemzetnek és öngyilkosság az emigrációnak (az idegenségbe való beolvadást gyorsítja). A legindokoltabb ellenvetés eddig a kölcsönösség hiánya volt, bár olyan túlzásokkal is találkoztam, hogy a kölcsönösséget egy az egyhez követelik, megfeledkezve a valóságos arányokról, és a hazalátogatóknak politikai agitációs lehetőséget is követelnek, megfeledkezve a hazai helyzetről, és attól is, hogy hazulról sem politikusokat, hanem írókat, művészeket és tudósokat kívánunk kihívni.

IV.

Vörösmarty Mihály: Perelünk, s nem ügyekszünk óni a jövendőt.

Széchenyi István: Munkám tartalmából ki-ki azt fogja látni: hogy a végsőségeket s tulságokat gyűlölöm s a békítés barátja vagyok, szeretném a számos felekezetet egyesítni s inkább a lehető jót akarom elérni középúton, mint a képzelt jót levegőútakon... Nincs annyi gondom tudni, „valaha mik voltunk”, de inkább átnézni „idővel mik lehetünk és leendünk”.

Kerényi Károly: mi már nem emigráció: diaspóra vagyunk. Olyan kis közösségek, amelyeknek őszinte kettős lojalitásától függ, hogy meddig maradnak fenn politikai és földrajzi egység nélkül.

Németh László: A diaspóra lehet egy nemzet ereje is, ha dolgainkat közvetíti a nagyvilágnak és a nagyvilágot hozzánk.

Illyés Gyula: Meg kell rendezni az összes magyar írók „házi” Pen-kongresszusát.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Cs. Szabó László: A külföldi magyar írók otthonra akarnak lelni Magyarországon, de önmaguk gyanánt, sajátos alkatukban, az irodalmi könyvek, folyóiratok úgy, ahogy a kinti magyar kézbeveszi. A selejtezés az olvasó dolga, nem a hatóságé. Szabad belföldi forgalmat kívánunk. Párbeszédnek csak egyenrangú felek közt van hitele.

V.

A cégem Magyar Book néven 364 Somerset St. New Brunswick, N.J. 08901 székhellyel megalakult, a könyvklubba való szervezés megindult. Évi $50,- előfizetési (tagsági) díj ellenében a hazai és kinti könyvtermés legjobbjaiból kiválasztott könyvet (kisebb terjedelmű könyvből kettőt) küldünk minden hónapban. Ebből tíz alkotja az előfizetés teljes ellenértékét, kettőt pedig (mindegyik félév végén egyet-egyet) ajándékkötetként küldünk a tagjainknak. Az ajándékköteteken kívül mindegyik cserélhető a több száz könyvet tartalmazó és a tag címére mindig megküldött jegyzékünkbe felvett könyvre. A tagsági díj $10,-os részletekben is fizethető.

Tagjaink és vevőink kívánságára beszerezzük és szállítjuk a bárhol megjelent magyar nyelvű és magyar szerző által írt idegen nyelvű könyveket.

Vállalkozásunkat most indítjuk. A szükséges könyvkészletet a szállítás hosszadalmassága miatt csak februárra tudjuk összegyűjteni. Ezért az 1971. évi könyvek szállítását csak márciusban kezdhetjük el. A kiesett két hónapot úgy pótoljuk, hogy az ajándékköteteket az 5. és 10. könyvvel együtt küldjük el.

VI.

A végleges körlevélbe ide kerül az első félévi illetménykönyvek és a cserekönyvek árazott jegyzéke. Az előbbiek a következőből kerülnek ki: Gárdonyi Géza: Isten rabjai (regény), Ignácz Rózsa: Torockói gyász (regény), Sánta Ferenc: Isten a szekéren (elbeszélések), Pilinszky János: Nagyvárosi ikonok (versek), Németh László: Két nemzedék (irodalomtörténeti tanulmányok), Szalay Lajos: Genesis (a teremtés-történet 124 grafikai illusztrációja angol nyelvű bibliaszöveggel), Tersánszky J. Jenő: Viszontlátásra drága, Margarétás dal (regények), Gombos Gyula: Szabó Dezső (életrajz és méltatás), Varga Domokos: Magyarország virágzása és romlása (képes történelem sorozat: Magyarország a XIV. és XV. században), Fekete István: Bogáncs (regény). Az első félévi ajándékkötet: Illyés Gyula: Hajszálgyökerek (a magyarság mai sorskérdéseiről). A második félévinek, ha időben megjelenik: Sinka István: Szigetek könyve c. költői művét szántuk.

Első könyvjegyzékem (1971. február 12.)

Az 1971. I. félévi tagsági kötetek: Ára $

Gárdonyi Géza: Isten rabjai (regény) 3.10
Ignácz Rózsa: Torockói gyász (regény) 2.00
Pilinszky János: Nagyvárosi ikonok (versek) 2.20
Sánta Ferenc: Isten a szekéren (elbeszélések) 2.50
Márai Sándor: Ítélet Canudosban (regény) 5.00
Szalay Lajos: Genezis (a teremtés-történet 124 grafikai interpretációja angol nyelvű bibliaszöveggel) 8.00
Tersánszky J. Jenő: Viszontlátásra drága -- Margarétás dal (2 regény) 2.90

I. félévi ajándékkötet:
Illyés Gyula: Hajszálgyökerek (a nemzeti érzésről és a közösségi tudatról írt tanulmányok) 3.20

Ezekből a könyvekből biztosítottuk a megfelelő példányszámot és az első 5 kötetet márciusban, a többit júniusban küldjük ki a tagjainknak.

Ha tehát valaki cserélni akar, sziveskedjék március 20-ig, a később belépők pedig a belépéssel egyidejűleg megírni, hogy melyiket és mire kívánja cserélni. Cserekönyvül a fontosság sorrendjében többet jelöljön ki, mert az árjegyzékünk könyvei csak korlátozott példányszámban állnak rendelkezésünkre, s ha több könyvet jelöl ki, biztosabban tudjuk a kívánságát teljesíteni.

Montclair, 1971. febr. 12.

Több példányos könyv-raktárkészletünk árjegyzéke, melyek külön rendelhetők, vagy a kijelölt klubtagsági könyvek helyett igényelhetők (jelzésűek nyugati kiadványok):*

Versek:

*Ady Endre: Válogatott versek angolul
A. Nyerges fordításában $10.00
Balassi Bálint Összes versei 2.70
Benjámin László: Irom rázódásnak 2.60
Csanádi Imre: Örven vers 1.90
*Határ Győző: Hajszálhid, összegyűjtött versek 10.00
*A Tribute to Gyula Illyés, válogatott versek angolul, fűzve 2.50
Juhász Gyula Összes versei 7.00
*Költők forradalma, antológia 1953-1956 ..... 3.00
Ladányi Mihály: Élhettünk volna gyönyörűen ... 2.30
Magyar népballadák 4.20
*Makkai Ádám: K a négyzeten = tizenhárommal 6.00
*Mécs László: Vadóca rózsát oltok, versek magyar és angol nyelven 6.60
Mécs László: Aranykyapjú, válogatott versek, megjelenik ősszre, előjegyezhető 8.00
Nagy László: Arccal a tengernek 3.50
*Pasternák, Borisz: Karácsonyi csillag, ford.: Gömöri Gy. és Sulyok V. 3.00
Petőfi Sándor: Összes versei I-II. 5.40
Radnóti Miklós: Összes versei 2.60
*Sári Gál Imre: Toronycsordák 5.00
Szabó Lőrinc: Tücsökzene 4.80
Szabó Lőrinc: Örök barátaink I-II., műfordítások 15.00
*Új égtájak, 1956 óta idegenben élő költők (András Sándor, Bakucs József, Gömöri György, Horváth Elemér, Kemenes-Géfin László, Keszei István, Lőkkös Antal, Makkai Ádám, Máté Imre, Nyéki Lajos, Papp Tibor, Siklós István, Sulyok Vince és Vitéz György) antológiája, fűzve 3.50
*Villon baladái Faludy György átköltésében, Szalay Lajos rajzaival 3.00

Regények, elbeszélések, drámák:

Bárány Tamás: Város esti fényben ..... $ 2.60
Csurka István: Nász és pofon 2.80
Darvas József: Részeg eső 2.40
*Dénes Tibor: Fák, tavak, tengerek ..... fűzve 3.00
*Enczi Endre: Úristen... Az ábécé minden betűje ..... fűzve 3.50
Fekete István: Bogánes 2.30, angolul 3.60
Fekete István: Hú 2.50
Fejes Endre: Rozsdatemető 1.60
Fejes Endre: Jó estét nyár, jó estét szerelem ... 1.40
Füst Milán: A feleségem története 3.50
Galgóczi Erzsébet: Inkább fájjon 4.20
Gárdonyi Géza: Cifra mese 2.50
Gárdonyi Géza: A láthatatlan ember 2.60
*Gulácsy Irén: Fekete vőlegények I-II. ..... bőr 8.50
*Harsányi Zsolt: Mathias Rex I-II. ..... bőr 8.50
*Harsányi Zsolt: Szólalj szólalj virraszto! ... bőr 5.80

Ignácz Rózsa: Papírmalom 2.10
Ignácz Rózsa: Zebradob hiradó 3.80
Jankovich Ferenc: Világverő Mátyás király I-III. 9.00
Jókai Mór: Az aranyember 3.50
Jókai Mór: Egy az Isten I-II. 5.00
Jókai Mór: Enyém, tied, övé 4.50
Jókai Mór: Erdély aranykora 7.00
Jókai Mór: És mégis mozog a föld 5.70
Jókai Mór: Fekete gyémántok 4.50
Jókai Mór: Görögtűz 2.20
Jókai Mór: Két menyasszony 1.20
Jókai Mór: A kőszivű ember fiai 3.80
Jókai Mór: A mi lengyelünk 2.90
Jókai Mór: Mire megvénülünk 3.80
Jókai Mór: Szegény gazdagok 3.80
Jókai Mór: Az uj földesúr 2.70
Kamondi László: Kaucsal tündér 4.00
Kodolányi János: Égő csipkebokor 7.00
Kodolányi János: Vízözön 3.00
Kodolányi János: Új ég, új föld 3.90
Kodolányi János: Pogány tüzek I-II. 5.20
Kodolányi János: Süllyedő világ, önéletrajz 3.20
Kodolányi János: Visszapillantó tükör, önéletrajz 2.80
Kosztolányi Dezső: Néró, a véres költő 2.00
Krudy Gyula: Aranyidő 2.10
Krudy Gyula: Asszonyságok díja 2.00
Krudy Gyula: Hét hagoly 3.00
Krudy Gyula: A kőkaszlag hőse 2.60
Krudy Gyula: Komédia 2.60
Krudy Gyula: Podolini kisértet 1.90
*Makkai Sándor: Táltoskirály ..... bőr 4.50
*Makkai Sándor: Sárga vihar ..... bőr 5.30
*Márai Sándor: Napló 1945-57 ..... fűzve 5.00
Mészöly Miklós: Saulus vagy Paulus 1.50
Mészöly Miklós: Villon és a többiek 5.50
Mészöly Miklós: Pontos történetek, utközben ... 1.60
Mikszáth Kálmán: Különös házasság 3.00
Móra Ferenc: Szilánkok 4.10
Móra Ferenc: Elkallódott riportok 4.00
Móra Ferenc: Aranykoporsó 3.70
Móricz Zsigmond: Erdély I-III. 10.00
Móricz Zsigmond: Forró mezők 2.10
Móricz Zsigmond: Az Isten háta mögött 1.80
Németh László: Társadalmi drámák 6.20
Ottlik Géza: Iskola a határon 1.60
Passuth László: Biborban született 6.70
Passuth László: Lagunák 3.10
Passuth László: Nápolyi Johanna 6.30
Passuth László: Ravennában temették Rómát ... 5.30
Passuth László: Fekete bársonyban 5.50
Rákosi Gergely: A kolorádó bogár 1.50
Remenyik Zsigmond: Élők és holtak 2.70
Remenyik Zsigmond: Por és hamu 2.50
Remenyik Zsigmond: Vész és kaland 2.30
Remenyik Zsigmond: A vén telepes Carmelo története 3.00
Sánta Ferenc: Húsz óra 1.60
Sánta Ferenc: Az áruló ..... .70
*Surányi Miklós: Egyedül vagyunk I-II. ..... bőr 9.80
Szabó Dezső: Életeim I-II. 9.10
*Cs. Szabó László: Hunok Nyugaton 1.60
Szabó Pál: A nagy temető 4.00
Szabó Pál: Szépülő szegénység 2.80
Szabó Pál: Talpalatnyi föld 3.40
Szabó Magda: A Danaida 2.30
Szabó Magda: Pilátus 1.20
Szántó György: A kastély 4.00
Szántó György: Hajdutánc 5.60
Szentkuthy Miklós: Saturnus fiai 6.30
Szerb Antal: A varázsló eltöri pálcáját 3.80
Szilvási Lajos: Ott fenn a hegyen 2.60
Szilvási Lajos: Ködlámpa 3.20
Tatay Sándor: A Simeon ház I-III. 9.30
Tamási Áron: Címeresek 3.00
Tamási Áron: Vadrózsaág 1.40
Tersánszky J. Jenő: Uj legenda 3.00
Veres Péter: Napforduló 3.10
*Zarek Ottó: Egy nép szerelme I-II. ..... bőr 9.20

Ifjusági könyvek:

Benedek Elek: A vitéz szabólegény ..... $ 2.80
Évezredek eposzai 3.00
Fekete István: Téli berek 2.40
Fekete István: Tüskevár 2.10
Mándy Iván: Robin Hood 1.20
Molnár Ferenc: A Pál-utcai fiúk 1.00
Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön 1.30
Móra Ferenc: Kőchuszár 2.90
Móra Ferenc: Rab ember fiai 1.00
Süss fel nap! Magyar népmesék és gyermekdalok gyüjteménye 8.00
Tatay Sándor: Kinizsi Pál 1.20

Tanulmányok, tudományos és ismeretterjesztő könyvek:

Csoóri Sándor: Faltól falig ..... $ 1.70
*Fehér Mátyás: Középkori magyar inkvizíció—hőr 7.30
*Gara László: Az ismeretlen Illyés ..... fűzve 3.50
*Gombos Gyula: Szabó Dezső ..... fűzve 6.60
*Gombos Gyula: Húsz év után ..... fűzve 6.60
Kodolányi János: Baranyai utazás 2.10
*Korunk szellemi körképe ..... fűzve 7.50 10.00
László Gyula: Hunor és Magyar nyomában 2.70
László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete ... 14.00
*Padányi Jenő: Denturnagyaria ..... bőr 6.30
*Cs. Szabó László: Római muzsika ..... fűzve 8.00
*Szabó Zoltán: Szerelmes földrajz ..... fűzve 3.00
*Teilhard de Chardin: Az emberi jelenség, ford. Rezek Román ..... fűzve 5.00
A magyar helyesírás szabályai ..... fűzve 1.60
Helyesírási tanácsadó szótár 8.00

© Copyright Mikes International 2001-2006

Kisebbségből kisebbségbe.
Könyvkiadás a háború alatt otthon és könyvterjesztés-művészműsorok a szórványban*

„Néhány évvel ezelőtt, amikor a magyarosított nevűek kezdték a nevüket visszaváltoztatni s a Héthársiak és Határváriak alól itt is, ott is előbújtak a Hermanok és Huberek: kiváló történészünk tanulmányt írt a törzsökös magyarok mozgalmáról. Azt mondta, hogy a disszimiláció megdöbbentő jelenségei közt meg kell értenie őket. De meggondolták-e, tette hozzá intőleg, hogy ha szervezkedésük sikerül: ők, a fajmagyarok, kisebbségben lesznek, legalábbis a középosztályban. Ezt az intelmet fordítottam én vissza könyvecském címében: Kisebbségben. A professzor úr nem mond ismeretlen dolgot. Amit mi a magyarságért tettünk, kisebbségként tettük. A kisebbségi harcmodorral járó reménytelenség, megaláztatás s eltökéltség nekünk a vérünkben van.

Egy évre rá: Kolozsvárra hívtak meg, hogy a román uralom alól visszatért magyarságot az itthoniak nevében köszöntsem. Egy dologra figyelmeztettem őket. Ne feledjék el, hogy kisebbségből kisebbségbe jönnek. Az a harcmodor, azok az erények, amelyeket odaát az ellenállás idején megszoktak: ideát sem lesznek fölöslegesek. Hallgatóságom akkor már túl volt a visszatérés első boldogságán, s ez a tízperces előadás váratlanul mély hatást tett rája. Mindaz, amit azóta tapasztaltak, szavaim igazságáról győzhette meg őket. A valódi magyar célokért továbbra is súlyos kisebbségi sorsban kell küzdeniök.

Az elmúlt évben a magunk fiataljait kellett kisebbségi helyzetükre újra és újra figyelmeztetnem. Az európai befolyások harcában nálunk rövid egyensúlyhelyzet állt elő — viharok köldökében egy szélcsendes zug — s ebben a magyar lélek és érdek is szóhoz jutott. Volt egy-két sikere is. Elhódított egy-két egyetemi katedrát; megcsinálta az új magyar drámát; diákinternátusokat emelt a magyar szegénység számára; egy jegyzetárus, aki magyar könyveket kezdett nyomtatni: az ország legnagyobb sikerű kiadója lett. Megdöbbenve láttam, mennyire túlbecsülik egyesek e szerény sikereket. Nemcsak, hogy győzelmet kiáltanak; de a külföldről behurcolt terrorista irányok modorát is fölveszik: emberek fejét követelik, följelentenek, proskribálnak, egymás lelkiismeretét ellenőrzik; ahelyett, hogy a maguk halk kisebbségi erőit növelnék. Ezeket dorgáltam én példámmal s szavammal. Amit ti, fölülkerekedésnek láttok, csak látszat. A magyarság még igen soká, évtizedekig vagy évszázadokig kisebbségben lesz tulajdon földjén, mert elképzelhetetlen, hogy ne legyen egy töredék, amely Európa és a világszellem nevében tör rá valódi hajlamaira s Európában is mindig lesz irány, amely igénybe veszi a fölajánlkozókat. Ezeknek adtok ti erkölcsi fegyvert a kezükbe, ha módszereiket átveszitek. Nemcsak idegenben maradt szórványainknak: az egész magyarságnak igen hosszú, az eddiginél is súlyosabb kisebbségi sorsra kell összeszorított foggal és erkölccsel fölkészülnie."†

1939 júniusában kezdtem a könyvkiadást. Megvolt már akkor egy éve a kis könyvesboltom a Szerb utcában és 15-20 saját kezűleg sokszorosított egyetemi jegyzetkiadványom, amiket részben magam jegyeztem joghallgató koromban, részben a szomszédos közgazdasági egyetem professzoraitól adtam ki. Szegényparaszti származásom, szellemi és politikai érdeklődésem a népi mozgalomhoz húzott.

Milyen gazdag és változatos szellemi és művészi erő! Miért nem tud mégsem lábra kapni? Egy-két bukdácsoló folyóiraton vagy hetilapon kívül *nincs sajtója és nincsenek szervezői. A könyvkiadás a kulcs!* Anyagi alapot és szervezetet teremt, nyilvánosságot ad, az olvasótáborból aztán politikai tábor verődhet össze! A Márciusi Front felelősei nem merték politikai szervezetté alakítani a mozgalom körül 1937-ben felcsapódó országos érdeklődést, még egyszer nem szabad ezt a hibát elkövetnünk.

Ez a rövid áttekintés még a vázlatát is alig adhatta a kiadóm történetének. Nem beszéltem a szárszói táborozásokról, a népi mozgalom legjelentősebb eseményeiről. Erre külön alkalom kell, jövőre talán sor kerülhet rá. Az 1942 júliusában rendezett első szárszói táborozásunkon elmondott beszédemből azonban hadd idézzek most egy részt:

„Ha az egyetemi jegyzeteknél megállók, ma volna 1.000-1.500 P-t jövedelmező üzletem, nagyszerű családom, adómat megfizetném, gond nélkül és becsületben élhetnék az emberi kor legvégső határáig. Vagy ha még előbb megállok, mondjuk a bírói vagy hivatali pályán, bár kisebb keretek között — de még előbb áll be ugyanez a helyzet. Támogathattam volna otthoni családomat, nem használtam volna ki a feleségemet és az írókat, nem őröltem volna a magam és mások idegeit, emberi hitelemet, nem hajtottak volna végre százszor, nem tűztek volna ki rám árverést hússzor, nem árvereztek volna el egyszer sem, s ma tudnám, hogy holnap mit adok a gyerekeimre... Mert jaj annak az egyéni életnek, amelyik ilyen körülmények között ilyen feladatra vállalkozik, különösen a működés elkerülhetetlen gazdasági jellege miatt. Itt mindig kész a gyanúsítás, családi élete éppúgy nem lehet, mint a 61 falusi szórvány lelkészének, küzdeni kell az övéi, a szellemi vezetők, a munkatársak kishitűségével, emberi gyengéivel, a kapitalizmus mai szövevényével, saját fáradtságával, értetlen emberek, rosszakaratú versenytársak, fürge hitelezők és lassú adósok ezreivel. De el kellett viselni nekem is, az íróknak is, el kell viselnetek nektek is. Mert csak ezen az áron ülhetünk itt most együtt, ezen az áron éledt fel népünk reménysége és lett hangos az ország az ellenségeink acsarkodásától. Így fordulhatott át a népiség írói megfogalmazásból, diákszobák vitatkozásaiból, egyesületi partizán harcokból életteljes mozgalommá."

* Elmondtam 1974. augusztus 28-án, az Itt-Ott táborban (Point Chautauqua, N.Y.).
† Részlet Németh László 1943. júniusi nagyváradi beszédéből. Az ún. jegyzetárus én voltam.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Ez a kis idézet egyben megadja az előadásom második felének az alaphangját: „könyvterjesztés-művészműsorok a szórványban."

Hatvanéves voltam, amikor három és fél évvel ezelőtt az itt élő két fiam segítségével letelepedtem Amerikában a feleségemmel együtt. Éppúgy nem cél nélkül, mint ahogy nem véletlenül indítottam 35 évvel ezelőtt a könyvkiadómat. Meg is kezdődött mindjárt a politikai acsarkodás, és megkezdődött a családom és barátaim „kihasználása" is. Az előbbire egyszer válaszoltam, 1971. április 26-án Buffalóban, a Kálvin Egyházkerület gyűlésén. Megismétlem itt ezt a beszédet, jobban ma sem tudnám megfogalmazni.

A „kihasználást" pedig magam éppúgy, mint a családom többi tagja a réginél türelmesebben viseljük, a barátaim vagy volt barátaim egy része türelmetlenebbül.

Sajnos, nincs igaza az ellenségeimnek, hogy a hazai kormány 50,000 $-t adott erre a munkára. Nem adott sem ötvenet, sem ötöt, semmit. A „Kultúra" könyvexportvállalattal éppen olyan kereskedelmi viszonyban vagyok, mint a régi nagy forgalmú amerikai és kanadai magyar könyvkereskedések. Jól vagy akárhogy fizetett állásom sincs sem otthon, sem itt. Onnan kellett tehát venni a megindulóshoz szükséges munkát és tőkét, ahonnan tudtam: magunktól és barátainktól. Ez utóbbiakkal sem volt egy ideig baj, hiszen mindenki csak annyit adott, amennyit könnyen tudott, s inkább szállással, vendéglátással és helyi rendezéssel segítették műsorainkat.

A baj akkor következett be, mikor egy év alatt éppen hogy összejött néhányezer dollárral nem produkáltam mindjárt csodát. Elkezdték egymás közt és nekem is mondogatni: az a baj, hogy én nem ismerem az amerikai viszonyokat és módszereket. Hiába bizonygattam nekik, hogy Amerika nekünk nem Amerika. Kisebbségben, sőt 20 millió km^2 területre széthúzódott szórványban élünk, s csak kisebbségi módszerekkel — lélektől lélekig — tudunk megmaradni a komoly irodalmunkkal és műsorainkkal az emigránspolitika állandó ellenszelében.

Már az első irodalmi esték megmutatták, hogy nem számíthatunk nagy és gyors sikerre. Ignácz Rózsára, a harmincegynehány éve népszerű írónőre, akinek a könyvei otthon ma is 60-80.000 példányban fogynak, itt alig 60-80 magyar volt kíváncsi egy-egy nagyobb magyar településen. A Jancsó-Béres estékre mégis belementem az akkor segítő barátaim ajánlatára a nagyobb propagandába, úgyhogy újság- és rádió-hirdetéseken kívül 3-5,000 meghívó-ismertetőt és plakátot osztottunk szét egy-egy nagyobb helyen, s az eredmény — a mieink között legnépszerűbb műfajban: ének, zene, vers — mégsem lett nagyobb 100-300 főnél, amit azóta jóval kisebb hirdetési költséggel és irodalmi műfajokban is megközelítünk.

Ignácz Rózsa-estek voltak tehát az elsők 1971 tavaszán. Egy év múlva a Jancsó Adrienne, Béres Ferenc és Kecskés András együttessel már majdnem az egész Amerikát bejártuk. 1973 tavaszán előbb Csoóri Sándor, Kósa Ferenc és Marosi Júlia jött hazulról kisebb előadói körútra, később egy nagyobb erdélyi csoporttal (Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád, Domokos Géza, Hajdú Győző és Ádám Erzsébet) mentünk végig a keleti magyar városokon. Résztvettetek ezeken az estéken, írtak is többen mindegyikről, mellőzhetem tehát a részleteket.

Most, három és félévi tapasztalat után is ezt mondom: aránylag alacsony költségű tájékoztató-meghívó és alkalmi hirdetéseken kívül nem szabad egy-egy előadó körút szervezésére költeni, mert elvérzünk a költségeken.

A költségcsökkentésnél még nagyobb segítség volt minden esetben az előadásokon rendezett könyvkiállítás és vásár. Ennek haszna nélkül már régen abba kellett volna hagynom az egészet. S egyébként is: nemcsak anyagilag van szükség a könyvkiállításokra, hanem azért is, mert bármilyen írói és művészi találkozó hatását folyamatossá és tartóssá a hazavitt könyvek teszik. (Könyvkiállítással önmagában, az előadó-est forró hangulata nélkül nem sokra mennénk.) S ez eldönti azt a kérdést is, hogy szabad-e, illik-e, ajánlatos-e könyveket az előadásokkal együtt hirdetni. Nemcsak szabad, illik és ajánlatos, hanem szükséges is. Minden e körüli szerénykedés, illemkedés vagy taktikázás káros.

Még ha kívánatos volna is, akkor sem tud senki „az írónak és művésznek abszolút kényelmet biztosítani", még New Yorkban sem, nemhogy kint a területen. Akkor sem, ha nem utaztatja együtt őket a könyvekkel. Józanul nem is igényli senki sem.

Azzal is többen áltatják magukat, hogy hasonló szerepben őket majd megkíméli az emigráns diktatúra. Engem sem az ősz hajamért vagy az angol nyelv rejtelmeiben való járatlanságomért támadnak.

Elátkoznak minden hazulról jött írót és művészt, kivéve a szellemi színvonaluknak megfelelő szórakoztató ipar művelőit, meghívójukkal együtt, függetlenül attól, hogy ki hívta meg őket, mert nem intézzük el nekik a Budapestre való fehérlovas bevonulást.

Azt is tudomásul kell venni, hogy otthon sem az útlevél, sem a vízum nem automatikusan adott állampolgári jog — egyébként sehol sem az a világon, csak az egyik helyen egész kevés feltételhez kötik, a másikon többhöz —, s amiképpen valakinek az anyja vagy testvére nem jöhet ki a Belügyminisztérium által adott útlevél nélkül, és senki sem mehet haza rokoni látogatásra sem az illetékes konzulátus vízuma nélkül, éppen úgy írók vagy művészek sem közlekedhetnek ide vagy oda ezek nélkül. Ennyiben és csak ennyiben igaz az, hogy mindenki csak engedéllyel jöhet. Ez azonban csak azt a kötelezettséget foglalja magában, mint más államokban is, hogy a hazai törvényeket külföldön is betartsa. Hogy ki küldi őket, ki nem küldi? Ez olyan mesterségesen előrángatott kérdés. A nekünk kedveseket eddig, sajnos, senki sem küldte, úgy kellett kiveszekedni minden engedélyezést. Czine Mihály kőrútjáért is két éve erősködünk otthon, s most mondja valaki azt, hogy az „Anyanyelvi Konferencia" küldte, tehát nem hallgatható meg.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Lehetnek valakinek kételyei a Magyarok Világszövetsége vagy az Anyanyelvi Konferencia munkájával szemben, de reménytelen kísérlet kívülről beleszólni egy állam jog-, igazgatás- és költségvetés-rendjébe csak azért, hogy egy valamiért jobban hangzó cég vagy intézet szolgálja a hazai és kinti magyarság viszonyát vagy a magyar nyelv és kultúra megtartását. A lényegen egyébként sem változtatna. S teljesen mindegy, hogy milyen céljai — akár politikai céljai is — vannak a kormányzatnak a fenti intézményekkel. A mi számunkra az az igazi kérdés, hogy a magyarságát megtartani akarók használni tudják-e a maguk javára ezeket a szolgálatokat. Dr. Nagy Károly, ennek a kérdésnek jó szakembere, többször és többféle módon, elméletben és gyakorlatban is bebizonyította, hogy igen: tudják használni ezeket a szolgáltatásokat. Ugyanezt bizonyítja az én eddigi működésem is, s sok más egyéni tapasztalat.

Még világosabb egyes emigráns hangadók abszurd politizálása Románia esetében. Tavaly ősszel a Magyar Találkozó Titkársága Clevelandból nyilatkozatot adott ki: »annak ellenében, hogy itt fogadjuk és meghallgatjuk Sütő Andrásékat, követeljük a román kormánytól az emigráns magyar írók meghívását és meghallgattatását.« Egy nemzet sohasem fogadhatja el tartósan a „mindent vagy semmit", „győzelem vagy halál" politikáját.

Ezek körül folytak és sajnos, még mindig folynak köztünk is viták. Vitapartnereim azonban még semmit sem bizonyítottak. Kár ugyan minden hiábavaló áldozatért, de ha valaki ki akarja próbálni a magyar szórványban az amerikai vállalati módszereket, s van elég pénze hozzá, tegye. Én azonban nem kívánom eljátszani sem a magunk munkáját, sem a hitelezőim pénzét. A felvett összegek nagyobb részét már vissza is fizettem, s 1-1,5 éven belül a maradékot is megfizetem. A meg nem téríthető baráti szolgálatokat pedig mindig megköszöntem és megköszönöm, mégha tudom is, hogy ezt a szolgálatot nem személyemre kértem és kaptam, hanem a jól vagy rosszul — az idő majd eldönti — képviselt magyar nemzeti művelődés segítésére. S tudom azt is, hogy ezeket a szolgálatokat hűségesen és tetézve továbbítottam. A duzzogóknak, húzódozóknak, taktikázóknak pedig — a végén is idegen tollakkal ékeskedve — azt mondom: „veletek, általatok, ha nektek tetszik, nélkületek, ellenetek, ha kell", mind többen és többen végezzük a dolgunkat, úgy, ahogyan tudjuk, s ez nem zárja ki azt, hogy mások még jobban végezzék, ha tudják.

Magyar könyvesház New Yorkban 1985 nyarán

Fazekas Erzsébet, Egyetemi Lapok, 1986. okt. 21.

Úgy mondják, hogy a Yorkville nevű városrész New York magyar negyede volt. Az Amerikáról szóló útikönyv még Magyarfalvának emlegeti, de az itt lakó, vagy csak itt boltot tartó magyarok szerint, a név már nem pontos. A harmincas években a 2. és 3. Avenue környékén sétáló, napközben minden második-harmadik szembejövőt joggal vélt magyarnak, ma már ritkábban hallani magyar szót. Az a pár hentesbolt, vagy falusi vegyeskereskedésre emlékeztető Paprikás Weiss és utazási iroda, inkább csak mutatóban maradt meg. A többség elköltözött, feladta, kivonult, megunta, lazultak a szálak — azt mondják a környék egyik magyar temploma is csaknem bezárt.

Van azonban valaki, aki nem mozdul innen. Amikor boltot cserélt is, csak néhány háznyit költözött.

A régi Püski könyvesbolt ajtaján ma, 1985 nyarán, másfél év után is kinn a tábla az új címmel: 251 E 82 Street. Úgy vélem, kevesebben vannak azok, akik innen, erről a tábláról tudják meg, hol a bolt. Püski Sándor könyvesháza, magyar Kultúrcentrum, „a Püski" — fogalom. Hallottak róla, ismerik itt Budapesten olyanok, akik még sosem jártak New Yorkban, és reményük sincs arra, hogy valaha elkerüljenek oda. Talán azt sem tudják, ki Püski Sándor, viszont azt pontosan tudják, hogy mi *„A Püski"'* New Yorkban. Tudják, hogy ez a könyvesbolt a Magyar Irodalom és Kultúra (így, ilyen tisztelettel) „fellegvára", tudják, hogy itt a legfrissebb pesti sláger mellett mindig kapható mindaz, ami akár a világirodalomban, akár nemzeti irodalmunkban jelentőséggel bír.

Ahhoz már el kell ide jönni, hogy az ember részleteiben is lássa, mi is van itt. A pici bolt egy még kisebb benyílójában roskadásig rakott asztalon a hívogató, leginkább kínált könyvek kupaca, azoknak is előterében, tetején: a *Szárszó 1943* című kiadvány — Püski Sándornak talán legkedvesebb könyve. Hiszen a név és az évszám a népi mozgalmat és az aktív politizálást jelenti számára.

Az 1943-as szárszói táborozás a baloldali csoportok (értelmiség, parasztság, munkásosztály találkozóinak sorából „a nemzeti történelem magaslatára emelkedett, amelyen megjelent az immár országossá vált népi mozgalom szinte minden jelentős képviselője, hogy elmondja véleményét a magyarság háború után várható jövőjéről... A hat napig tartó tanácskozáson *Kodolányi János, Erdei Ferenc, Németh László, Jócsik Lajos, Karácsony Sándor, Veres Péter,* valamint *Balla Péter, Dömötör Sándor, Kiss István, Muharay Elemér* és *Püski Sándor* tartottak előadást... Az összejövetelt a Kabay Márton Kör fiataljai és Püski Sándor szervezték. Püski a tanácskozáson elhangzottakat kötetbe gyűjtötte és 1943 végén *Szárszó* címmel meg is jelentette. A táborozáson hatszázán vettek részt, s a rendezőség külön figyelmet fordított arra, hogy az ifjúság minden rétege képviseltese magát. Így az 1943-as balatonszárszói tanácskozás a paraszt-, munkás és értelmiségi ifjak találkozója lett." - idézet *Salamon Konrád* történésznek a Forrás 1983. augusztusi számában megjelent tanulmányából.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A meleg nyárban New Yorkban egy-egy boltba belépni — főleg egy e téren tapasztalatlan kelet-közép-európainak — egyenlő a tüdőgyulladással. A hátborzongató légkondicionálás a helybelieknek olyan elengedhetetlen, mint az étteremben a belépésnél kínált jegelt víz, amit kérés nélkül időről időre a jégkockákkal félig teletömött pohárba öntenek. Nyaranta a bennszülöttek boltokba, áruházakba menekülnek az utcai meleg elől.

Püski Sándor könyvesházában, a meleg nyárban, ha lehet, még melegebb van, mint az utcán. A bolt középterében, a lépcsőfeljáró alatt villanyfényben, villanyrezsón melegített ebédet eszik egy csinos, fiatal nő, Püskiék segítsége. Újabb benyílóban kis teakonyha, itt Püskiné, Ilus néni — aki a bankba, postára jár, a hivatalos dolgokat intézi —, most nagy barna papírkötegekből könyveket bontogat — újabb szállítmány érkezett. Sándor bácsi sámlin ülve, szemével simogatja, szortírozza kincseit, majd járkál velük a polcok között, csodával határos, hogy mindennek talál helyet a szinte roskadásig tömött állványokon. Csigalépcső visz föl az emeletre, a galérián festmények, rajzok, rézkarcok és népművészeti tárgyak. Itt a terem, ahol fotókiállítást, kamara-előadásokat szoktak rendezni. És valahol beljebb, ott a lakás, ahová Püskiék a boltból talán csak aludni térnek.

Este hétre jár, amikor a bolt lenti benyílójában leülök. Közben többször is megkocogtatják az üveget, a nagy melegben a homlokát törölgető Püski Sándor feláll, ajtót nyit, odaadja a szokásost, a késői vendég lapját, az árát bepötyögi régi, „békebeli" pénztárgépén és aztán elkezdjük a beszélgetést:

— 1967-ben érkeztünk meg Manhattanre. Látogató-útlevéllel jöttünk szétnézni a világban, hogy lenne-e itt mód régi, kedves szakmánkat folytatni. Az 50-es államosítás óta különböző nehézségek és saját magunk gondolkodása miatt a könyves pályára nem tudtunk visszakerülni.

— *„Bejárt úton" indult, s egy már meglévő boltot próbált átvenni?*

— Igen. Itt a Second Avenue-n volt egy kis üzlet, a tulajdonossal még a harmincas évekből ismertük egymást, előnyös feltételek mellett átadta volna, ha fél éven belül visszajövünk. Csakhogy a fél évből, három lett. Kértem segítséget a Magyarok Világszövetségétől is, hogy kaphassak viszonteladói szerződést a Kultúra Vállalattól, olyat, amilyet az elődöm, meg a többi nyugati könyvesboltos kaphat. Elmondtam az indokaimat, hogy a magam módján és ízlése szerint a magyar kultúrát akarom szolgálni és a hazai kiadványokat is akarom terjeszteni. Azt sem hallgattam el, hogy nemcsak hazai kiadványok terjesztésére gondolok. Író barátaim is igyekeztek közbenjárni, de hosszú ideig nem kaptam választ, a Kultúra arra hivatkozott, van nekik elég nyugati partnerük...

Mire végül '70 őszén kiérkeztünk, a barátom már eladta az ennél a jelenleginél tízszer kisebb, de már tíz éve bejáratott, nagy raktárú boltot, így aztán New Yorkba be se jöhettünk, mert a Kultúrának volt itt — más — képviselete. Éppen ezért New Jersey-ben telepedtünk le, és lakásról próbáltuk megoldani a terjesztést — elsősorban különböző magyar szervezetek, egyesületek, egyházak segítségével.

— *El tudom képzelni, hogy itt sokféle csatornán beindult aztán a támogatás. De amikor kivándorló-útlevéllel megérkeztek, milyen könyvállományt hoztak magukkal, mit kezdtek terjeszteni?*

— Semmit se hoztam magammal. Később, amikor már volt szerződésem a Kultúrával, megfelelő eredménnyel viszonteladóként kaptam könyvet előre fizetéssel. A kis bolt, amiről szó volt, már egy házaspáré lett, utazási irodával együtt. '80 körül vettem át tőlük a maradék anyagot, amikor kivonultak az üzletből. Így fejlődött lassan, mígnem lett annyi hitelkeretünk, amennyi az éves befizetésünk, s az utóbbi években lassan az ötezer dollárról tízre, majd húszra és most negyvenezerre kúszott fel a forgalom. Ezenkívül van az újságokból, magazinokból 15-16 ezer dollár, és tizenegynéhány ezer a lemezekből. A lemezekkel az a baj, hogy a Qualitonnak van itt egy egyedüli képviselete, én csak tőlük vásárolhatok, így kétszeres haszonkulcs terheli meg a tételeket.

— *Említette az előbb, hogy a nyugati viszonteladókra vonatkozó szabályozás szerint kötötték meg a szerződést a Kultúrával. Azt jelenti ez, hogy másféle módon terjesztik a könyveket, a magyar kultúrát a nem nyugati országokban?*

— A szocialista országok között államközi szerződések befolyásolják, szabályozzák, kölcsönös cserealapon megy, főleg azokkal az országokkal, ahol szintén van magyar könyvkiadás. A mi esetünkben nem érvényesül a kölcsönösség. Csak mi veszünk. A forgalomban lévő kiadványokból korlátlanul rendelhetünk, már amennyit elbír a hitelkeret. Ezt kell mindig egyensúlyban tartani. Mert itt a könyvforgalom nem olyan gyors mint otthon: először is legalább egy fél év eltelik, amíg eljut ide egy érdekes könyvnek a híre — az otthoni megjelenés után. Mire ez a rendelésben is lecsapódik, már háromnegyed év telt el. Addigra én már régen le is maradtam a könyvről, ugyanis addigra otthon kifut, elfogy. Egyik nagykereskedő — sem a belső piacot ellátó, sem a Kultúra — sem tud a végtelenségig raktározni.

— *Tehát értelemszerűen az ön ízlésére, ráérzésére van bízva.*

— Hogy miből, mikor és mennyit rendeljünk meg; és hogy ennek a pénzügyi fedezetéről gondoskodjunk. Mert van nekem ez a negyvenezer dolláros hitelkeretem, de az mindig ki is van merítve, mert raktárunk értéke ennek a többszöröse.

— *Amikor először adta föl az első komolyabb megrendelést saját ízlése alapján, amikor még nem ismerte az igényeket, akkor is avval a tempóval fogytak el a könyvek, mint most, amikor már ismeri a megcélzott piacot?*

— Mi, mint könyvkiadó otthon 1939 és '44 között egy könyvbarátszervezet alapján nőttünk fel, ez segített túllendülni a háborús veszteségek után. Itteni barátainkkal való tanácskozás után arra gondoltunk, itt is egy ilyen könyvbarátakciót kellene csinálni. Elvégre itt akkorák a távolságok, kell egy előzetes anyagi biztonság is nekünk. Ezért aztán összeállítottunk egy listát,

© Copyright Mikes International 2001-2006

amiből 50 dollárért választottak. Ily módon befolyásolni is akartuk a döntéseiket. Az ajánlott könyvekből aztán 300-350 példányokat rendeltünk. Hát, mondhatom, ebbe belebuktunk. Kétéves erőlködés után, az egész országot bejárva, mindenfajta előadásokon és kiállításokon megfordulva is, csak 60-70 könyvbarátot tudtunk gyűjteni. S be kellett látnom, ha itt, ebben a szórványban fenn akarok tartani egy vállalkozást és életben akarok maradni, akkor mindenféle igényt ki kell tudni elégíteni. Így két év után átálltunk a „mindenevésre", és ez folytatódik ma is.

— Milyen arányban keresik az ön igényei szerint való szépirodalmat, történelmi monográfiát, illetve a könnyebb olvasmányokat, krimiket?

— Az előbbi is javult persze, mert a számok összességükben megnőttek; több ezer állandó vevőnk van. Nagyjából kiegyenlítődik, nem csúsztunk el túlságosan a krimik felé, vagy mondjuk a szakácskönyvek és szótárak irányában. Tudniillik, a legtöbb korábbi könyves vállalkozás megelégedett azzal, hogy szótárakkal, főzési, hímzési tanácsadókkal lássa el az olvasókat és a klasszikusok népszerűbb kiadványaiból tartson egy készletet és azzal gazdálkodjon. A rendelés már mindig bajos, mert senki nem szeret két-három hónapot várni egy könyvre.

— Meg hát a legtöbb kint élőnek van pesti kapcsolata, amelyen keresztül megkaphatja a legfrissebb könyveket — gyorsabban, és főleg sokkal olcsóbban.

— Amellett a hazai rokonok számára a legkézenfekvőbb viszontajándék egy-egy szép könyv, vagy népművészeti tárgy. Meg az itt élő magyarok nagy része ma már haza is jár. Elmondhatom, hogy a forgalom ilyen fokú megindulásában végeredményben a mi munkánk is benne van, segített, hiszen az állandó törekvésünk az volt, hogy nyilvánvalóvá tegyük azt, hogy a kapcsolattartás, illetve a kapcsolat felvétele nélkül nincs magyarság. Ha belterjes életre rendezkednek be, nem fogják tudni megtartani magyarságukat, nyitni kell az otthon felé. Aki át akar menni az amerikai vonalra, és angol nyelvi kultúrájú akar lenni, hát az az ő dolga, azt le kell írnunk, de a többieknek nem szabad elzárkóznia.

— Ezzel a mondatával átléptünk az ön amerikai életével, pályájával kapcsolatos másik kérdésre. Imponáló, hogy ide ötpercenként úgy nyitnak be, mintha a kedvenc körúti boltjukba lépnének, jónapottal köszönnek, az ember észre sem veszi szinte, hogy nem Pesten van. Helyes-e a feltételezésem, hogy ez a pár négyzetméter alkalmat ad a tárgyilagosabb véleménycserére, az információ kicserélésére, hogy egymást is erősítik abban, hogy haza kell menni, körülnézni. Ennek a boltnak szerepe van ebben?

— Már a bolt megnyitása előtt érződött ez a szerep. A hazai írók meghívásával. Ezzel kezdtük ugyanis. 1972-ben Jancsó Adriennét, Béres Ferencet, meg kísérőnek a lantművész Kecskés Andrást hívtuk. A következő tavasszal Kósa Ferenc és Csoóri Sándor jött, hoztak két filmet, a Tízezer napot és az ítéletet. Még a következő hónapban nagy erdélyi csoport jött.

— Miből tudta finanszírozni mindezt, hiszen még bevétele sem volt?

— Valami csekély azért volt, de meg kell mondanom, hogy az első években a feleségem elment takarítani. Ez az egyetlen lehetőség annak az itt élő embernek, akinek nincs nyelvtudása, sem szakmája, technikai képzettsége. Akkor kereshet aránylag jól, ha háztartásban helyezkedik el.

— Azt értem, hogy az önfenntartáshoz innen lehet pénzt szerezni, de egy nagyobb vállalkozáshoz?!

— Hát hogy az elején kezdjem, társasformában indultunk. 10-12 ember, régebbi barátaink adtak össze olyan 6-7 ezer dollárt. Igaz, ez is kevés volt ahhoz, hogy ebből élő vállalkozás legyen. De persze, először is, mindenki bele akart szólni abba, hogy és mint történjen, kezdte félteni a saját pénzét, mondván én nem jól csinálom, mert nem ismerem az itteni üzleti életet. No de nekem volt üzleti tapasztalatom a régi Magyarországon, itt se lehet nagyon más a dolog — gondoltam. Végül is be kellett látni, hogy ez csak családi alapon megy. És amikor 1974-ben kinyílt az alkalom, hogy egy kis magyar boltot megvehessek, azt már magamban, társak nélkül szereztem meg. Felszámoltuk a részvénytársaságot, a következő 1-2 évben mindenkinek kifizettem a beadott pénzt, és családi üzemként kezdtünk működni. '76-ban kihívtuk a negyedik fiunkat, aki most itt dolgozik velünk, ezenkívül napi 2-3 óra hosszat segít valaki számlázni, postázni.

— Előre megkapja a kiadóktól a kiadandó könyvek listáját?

— A Kultúrától, ők a Kiadói Egyesüléstől már ősszel megkapják a következő évi tervet, de főleg a Könyvvilág havi számaiból látjuk, mik a friss megjelenések, és a közeljövőben mi várható.

— Végül is a szerzők neve és a szinopszisok alapján próbál dönteni, hogy mit?

— Igen, és hát így persze igen sok fiatal kimarad; elég nehéz lépést tartani az új irodalommal.

— Említette, hogy könnyen le lehet maradni egy-egy könyvről, mert hosszú időbe telik, amíg egy könyvnek a híre eljut idáig. Önnek milyen eszköze van arra, hogy lerövidítse az időt, és az otthoni megjelenéssel párhuzamosan itt is elkezdje a könyv „beharangozását"? A katalógus hátán lévő rövid ismertető alkalmas lehet erre a szerepre, vagy nyomat szórólapokat és elküldi az előfizetők címére?

— Nemigen. Még katalógust se tudunk annyit nyomatni, amennyi kellene, mert szörnyen sokba kerül. Aki ide bejön, azt a Könyvvilágból tájékoztatni tudjuk, száz darabot kapunk ingyen a propagandára. Ezeket viszont szórványokba kell szétküldeni. Az állandó vevőimnek a tájékoztatása, katalógussal való ellátása sok ezer dollárba kerül.

— Akkor végül is hogyan tudja fölkelteni az ön szerint fontos könyvek iránt az érdeklődést?

— Hát úgy, hogy a katalógust tartjuk még akkor is, amikor már régebbiek, és iparkodunk fölvenni azokat a könyveket is, amelyek még be sem jöttek. Egyébként az érdeklődő, olvasó emberek hazulról is tájékozódnak. Így volt ez az új *Galgóczy-*

© Copyright Mikes International 2001-2006

könyvvel, a *Vidravassal* is. Az első kiadásból megrendeltem nyolcvanat, kértem még a második kiadásból is, rajta van már a Kultúra szállítójegyzékén, de nem tudok száznál többre gondolni még egy ilyen csemegénél sem, hogy elfogy. A *Kádár Gyula*-könyvet nem tudtam előre jól bemérni, hiszen százat rendeltem, el is fogyott. Aztán kiadta a kanadai nyomda, megegyeztek a Szerzői Jogvédővel, abból a Kanadában kiadott ezerből is vettem százat, az is viszonylag hamar elkelt. A második kiadásból ismét kértem százat, de abból még több mint hetven megvan. Tehát a sikerkönyveknél is körülbelül ilyen az érdeklődés. Aztán, hát a vásárlásainkat nem is csak az befolyásolja, hogy mire becsüljük a könyv értékét, hanem az, hogy éppen hogy áll a hitelkeretünk. Itt a saját nyomtatás kérdése! Az a helyzet, hogy hozzánk érzelmileg közel álló könyveket azért nem tudunk nyomtatni, mert minimálisan kétezer példány kellene ahhoz, hogy a magas nyomdai költségek mellett kifizetődő legyen, viszont ilyen mennyiséget öt év alatt sem tudunk eladni.

— *Az öntől könyvet vásárlók hány százaléka jár be ide rendszeresen „turkálni", folyóiratot nézegetni, beszélgetni?*

— Maximálisan húsz százalék, vagy még annyi se. Hiszen óriási területen elszórva élnek itt az emberek, a forgalom nyolcvan százaléka postán bonyolódik: levelezésen és telefonon keresztül. Washingtonból könnyebben eljönnek, de a többség 2-3 évente keres föl, akkor a könyvszerető ember nem tud elmenni tőlünk pár száz dollár értékű könyv, lemez nélkül. Az utóbbi években kialakult, hogy havonta kb. 40 ezer dolláros forgalmat csinálunk. Ez kell is ahhoz, hogy fenn tudjuk tartani a boltot és magunkat, hiszen a lakásunk és a boltnak a bérlete, plusz a raktár, villany, telefon belekerül havi négyezerbe. A feleségem és én, mivel jóval korábban túlhaladtunk a hatvanon, társadalombiztosítást is kapunk, és nem is költjük el mi magunkra azt az összeget. Valamit még kell a forgalomról mondani, ebben a havi negyvenezerben az IKKA ajándékozási forgalom is benne van. Az ajándékozás rajtunk keresztül bonyolódó része eléri a kétszázezer dollárt évente. Gondolhatja, hogy ez csak egy kis töredéke annak, ami az országból, illetve az egész nyugati világból megy haza. Manapság ez főleg már készpénzt és kocsit jelent, nem a régi klasszikus IKKA-csomagot.

— *Ha otthon, Magyarországon tudna könyvesboltot nyitni, nagyjából ugyanígy, ezzel a készlettel, választékkal rendelkezne az is: vagy itt meg kellett alkudnia, kompromisszumot kellett kötnie?*

— Ami a boltot illeti, otthon is mindenfélét tartottunk, nemcsak a saját kedvenc szerzőinket és könyveinket. Csak akkor a forgalomban sajátos színt adtak a saját kiadású könyveink. És nagyobb is volt a súlya, a jelentősége. Itt csak a hiány pótlására tudtunk vállalkozni, és ez az üzletnek a legnehezebb része. Mert egy-két könyvnél még az ember kivárja a négy-öt évet, amíg bejön az önköltség, de évente öt-hat saját kiadású könyvnél ez már nem volna elbírható, mert úgy felhalmozódna, hogy kivonná a készpénzt az üzletből, és raktárba tenné.

— *Elégedettnek érzi magát?*

— Ahhoz képest, hogy barátaink hogyan fogadták már 1967-ben a vállalkozásunk tervét, ahhoz képest igen. Többen megijedtek, le akartak beszélni, mondván, annyira szétszóródva élnek itt a magyarok, hogy nem sikerülhet, csak mellékfoglalkozásként, lakásról lehet a könyvterjesztést, lapkiadást csinálni — mondták. Ezért is volt nehéz tőkét kapni az elején, mert amikor letelepedtünk, még nekem se hitték el, azok se, akik annak idején könyvbarátként részt vettek a dolgainkban, hogy fog ez menni. Aztán, ahhoz képest, hogy jött a gyanakvás velünk szemben, hogy miért jöttünk, hogy jöttünk, kik is vagyunk, kik küldtek — hát ehhez a kezdeti hangulathoz képest, azt kell mondjam, nagy eredmény az, amit elértünk. Az én igényeimhez képest, főleg, ami a kiadói vágyaimat illeti, hát persze kicsi. De azért mondhatom, elégedett vagyok. Az esetleges megtorpanások, viták ellenére otthon, hivatalos részről is tudják rólam azt, hogy az amerikai magyar értelmiség egy része komoly gondot fordít rá, és felelősséget vállal azért, hogy vitába szálljon az értetlenekkel, az itteni magyar sajtó és szervezetek egy részével, hogy erősíteni tudjuk a hazai és a kinti kapcsolatokat, a megértést, a tisztánlátást. Ebben mind jobban érezzük az eredményeket. Ehhez persze hozzátartozik az is, hogy hivatalból is, a szakma legalábbis, hozzáférhessen otthon is mindahhoz az anyaghoz, amit mi itt kinn produkálunk. Mert ha nincs tájékozottság rólunk, akkor nem tisztázódhatnak a félreértések. Ez akár egy könyvsátras részvétellel, akár közös kiadványokkal...

— *Van erről szó?*

— Van, igen. A *Herend* könyvet már közösen adjuk ki a Corvinával, angolul, tehát én leszek a nyugati világban a terjesztő partner. Ehhez nekem igen komoly anyagi áldozatot kellett vállalnom. Hatezer példányt előre le kellett kötnöm, és a felét előre kifizetni. Ez nálam is próba, hogy be tudunk-e törni az amerikai könyves világba, könyvtárakba. Olyan könyvtárakban, ahol van magyar részleg, már ismernek, és kezdünk szépen forgalmazni, de az amerikai könyves világban amúgy sehol sem vagyunk. Most, ősszel készülünk haza a feleségemmel, és otthoni programunk egy része az lesz, hogy tárgyaljunk a Magvetővel egyik kiadványunk otthoni megjelentetéséről, s általában a magyar nyelvű közös kiadványok lehetőségéről.

— *Egy esetleges közös kiadványt hol lenne célszerűbb nyomni?*

— Anyagilag jobb lenne otthon. Nekünk van egy kis fényszedőgépünk, a fiam dolgozik rajta. Ez a legdrágább része a könyvkiadásnak, a nyomás és a papír ehhez képest nem olyan sok. Azért rendezkedtünk be így, hogy a költségeinket csökkentsük, de akkor még mindig itt van a szállítás. Ha itt nyomnánk, a hazaküldött példányoknál a nyomdaköltség mellé a postai díj megenné a hasznot, mert egy ötkilós csomag feladása hat dollár hetvenbe kerül, nem is szólva a csomagolásról, amit ötkilónként kellene csinálni. A hajón való teherszállítás még drágább, mert ott nincs kedvezmény, az csak a postai díjszabásban van, ez a normális postacsomag díjtételének a felét teszi ki.

— *Hogyan alakítja ki a könyvek árát? Nyilván beleépíti ezeket a költségeket is...*

© Copyright Mikes International 2001-2006

— Nagyon rossz a forint átszámítási kulcsa. Persze beleszámítjuk az árba a postai díjat és még valami hasznot is rá kell tenni, de sokat nem tudunk vele „manipulálni”. Így lesz a száz forint ára könyv nálunk 14 dollár. Ebből aztán még egy csomó viszonteladót is el kell látnunk, akik New Yorktól messze kinn élnek a szórványban. Az ő munkájukról se mondhatunk le a cél, a magyar kultúra itteni terjesztése szempontjából.

Fazekas Erzsébet: A manhattani magyar könyvesek

Beszélgetés Püski Sándorral

— 1985 őszén arról beszélgettünk, miért döntöttek úgy, hogy Amerikába települnek, milyen raktárkészletet örököltek meg, kik adták össze a tőkét a könyvkereskedelem megindításához, és hogy milyen eredményeket értek el. Most az azóta történt változásokról kérdezem: sikerült-e „betörnie” az itthoni könyvpiacra Püski féle kiadványokkal; az Ön számára hogyan zárult a 87-es könyvnap; módosult-e az Ön itthoni vagy amerikai megítéltetése? Kezdjük talán avval: változott-e az akkori 40 ezer dolláros havi forgalma, és ha igen, milyen kiadvány hatására?

— Javult a forgalmunk, mondhatni, szinte állandóan emelkedik, szerencsére a rezsi növekedése nem tart evvel lépést arányaiban! Most olyan havi 50 ezer dollár körül járunk, elsősorban a Herend angol nyelvű kiadásának köszönhetően. Az első kiadás hatezer példányban másfél év alatt elfogyott.

— Főleg a magyarok vitték?

— Nem, nagyon kis része került magyarokhoz, ötezret az amerikai Herend-képviselet vett meg, valószínűleg a porcelán mellett ezt is árulják, vagy nagyobb vevőiknek adják ajándékba. Váratlanul gyors siker volt, így a Corvinával közösen megrendeltük újabb hatezer utánnyomását. 88 tavaszára el is készül, háromezret már lekötött az említett cég.

— Sikerült-e a könyv segítségével végre bekerülni az amerikai könyvtárakba is, ahogyan várták?

— Nem, ilyen értelemben még nem vagyunk jelen. De ennek az is az oka, hogy csak most készítjük angol nyelvű első katalógusunkat. Ebben több új könyvet is ajánlunk majd: a Corvinánál készülő Budapest-útikönyvet, a viseletet, szokásokat, zenét, táncot bemutató népművészeti sorozatot — ez már vagy nyolc-tíz éve nem volt kapható —, és egyéb angol nyelvű történeti, közgazdasági, néprajzi, művészeti műveket. Vagy hatezer egyetemi és magyar szekcióval is rendelkező közkönyvtárnak és sok ezer kereskedőnek kell szétküldeni a katalógust: nagyon komoly előkészítést igényel ez a munka, hogy a nagy költség ne vesszen kárba.

— Van rá remény, hogy a folklórtémák mellett, akár önállóan, akár közös kiadásban, mai magyar irodalmat is megjelentet a Püski-Corvin kiadó?

— Én nagyon szeretnék mai prózát kiadni, de az a helyzet, hogy az említett könyvek eladási üteme szabja meg, hogyan léphetünk tovább. Szerencsére a Corvina saját kezdeményezésére is megjelenik néhány könyv angolul, mint például Sánta Ferenc novellái. Velünk pedig megállapodást kötött Az ember tragédiájának új, angol nyelvű kiadására. Szakértők szerint az új fordítás sokkal jobb a réginél, ami szintén vagy tíz éve nem kapható. Tavaszra ez is megjelenik.

— Ha nagyobb tőkéje lenne, elsősorban kiket szerelne bevezetni az angol nyelvterületen?

— Valamennyi fontos írónak jelen kellene lennie egy-egy önálló művel, vagy legalább válogatásban novellával, esszével. Mindenféle sorrend sértő lenne, tartózkodom is a felsorolástól.

— Említette, hogy minden városban, ahol élnek magyarok, a könyvtáraknak van magyar részlege. Milyen kapcsolatot tart ezekkel a könyvtárakkal?

— A Kultúra közvetlenül is szállít nekik, jobban is tudja tartani a kapcsolatot a szakkönyvtárakkal. Viszont a New York környéki nagy könyvtárak az elmúlt két évben vagy 20 ezer dollár értékben vettek, válogattak a raktárkészletemből. Az új katalógustól azt várom, hogy máshonnan is megindulnak majd a rendelések, ahogy néhány tucat helyről máris megindultak — távoli vidékekről is —, köszönhetően annak, hogy Butler Ervin amerikai magyar könyvtáros egy szakfolyóiratban már több alkalommal közölt angol nyelvű ismertetést és ajánlást 30-40 magyar könyvről.

— Hogyan tájékozódik a jóformán naponta tucatszám megjelenő új könyvek között? Hogyan, hány órában fér bele életébe az olvasás?

— Napi két-három órát olvasok. Ez messze nem annyi, amennyit szeretnék vagy kellene; holott az alvás csak hat órát „vesz el” az életemből. Elsősorban az irodalmi folyóiratokat — külföldit, hazait egyaránt — olvasom, meg azok könyveit, akik hozzám közelebb állnak, persze sokszor másokét is, ha a híre jó. És néha történeti könyveket, krónikákat. Műfajilag nehéz behatárolni. Kereskedőként jóval nagyobb anyagot lapozok végig, ha nem is tudom elolvasni.

— Milyennek tartja az amerikai magyar irodalmat?

— Elsősorban az idősebb nemzedékből vannak egészen kiváló írók s alkotások. Kevés eset van rá, hogy az ifjabb nemzedékből kitűnjön valaki. Van ugyan sok magánkiadás, hiszen a szerzőnek jogában áll azt csinálni a pénzével, amit akar, és sokan azzal is beérik, ha csak barátaiknak osztogatják szét — mondjuk, 500 példányban megjelenő — könyveiket. Néhányan

© Copyright Mikes International 2001-2006

bekerülnek irodalmi lexikonokba is, de mindössze néhány tucat az az író, aki irodalomtörténeti szempontból érdekes lehet. Történelmi és politikai esszékben, emlékiratokban jelentősebb az irodalmunk.

— Föl tudja mérni, hogy Önnek mint kiadónak — vagy pontosabban, kereskedőnek — hol a helye az amerikai könyvesek hierarchiájában?

— Néhány hivatalos katalógusba már bevettek, és az évi könyvkiállításokra is meghívnak, de a magas részvételi költségek miatt csak egyszer tudtunk elmenni, mivel ott nincs eladás, bevételre se lehet számítani. Elsősorban a nemzetiségi beszerzési forrásokat megemlítő szakkatalógus közölt minket egy régebbi kereskedő neve mellett. Mivel a kereskedelemnek csak töredék részével teremtettünk kapcsolatot, nem lehet rangsorolni a helyünket.

— Van Önön kívül magyar könyves, akit ismernek Amerika-szerte?

— Most már nincsen. Korábban volt egy clevelandi könyváruház, ez a 60-as évek elején kezdett működni, épp mostanában számolják föl, mert nagyon leromlott az a negyed. Az utóbbi években „nőtt" meg Chicagóban Framo Publishing néven Mózsi Ferenc, aki a Szivárvány című folyóiratot is kiadja.

— Az említett 50 ezer dolláros forgalmat Önöknél kizárólag a könyvek adják?

— Nem, ez a cég összforgalma, ennek legalább a fele az Ikka-utalvány, és benne van a hanglemez meg az újság is. Az utalványösszegek számára mi csak „átjáróház" vagyunk; a jutalék nem ad akkora haszonkulcsot, mint az árueladás, de azért ez fedezi a helyiségrezsi negyedrészét.

— Korábban említette, hogy tárgyalt a Magvetőnél közös magyar nyelvű kiadásról. Sikerült elérnie valamit?

— Sajnos, közbeszólt az akkori igazgató halála. Tavaly az Európával is tárgyaltunk, ott ugyanez a tragédia jött közbe.

— Úgy hallottam, az 1987-es könyvnapon a könyvsátras vásár az Ön számára szerencsétlenül végződött. Milyen kellemetlensége volt?

— Megkeresett a Kultúra, hogy ha részt kívánunk venni, azonnal adjam fel légipostán a könyveket. 1300 dolláros költséggel egy hónappal a könyvhét előtt el is küldtük, ám időközben Gombos Gyula Szabó Dezsőjét átminősítették könyvtárak zárt osztályaira terjeszthetőnek. Tehát a sátorba ki se került. A másik két könyvemet kirakták a „nyugati magyar írók" egyetlen sátrába, viszont akkor három-négy napig egyfolytában esett az eső, alig járt arrafelé valaki, s egyébként sem került bele a könyvheti propagandába. Később viszont semmiféle bolti forgalomba nem osztották el ezeket a könyveket, nagy részük tehát megmaradt. Ennek ellenére bízom benne, hogy 1988-ban bejöhetnek majd más könyveim is.

— Ha nehezen tudja bemérni a helyét az amerikai könyvesek sorában; hogy látja, hol a helye itthon, a magyar kulturális életben, kik ismerik Önt, és tudomása szerint, milyen a megítélése?

— Úgy vélem, nagyon szépen alakul ahhoz képest, hogy milyen elhalványult volt a mi régi kiadói hírünk és könyvbarát-szervezői tevékenységünk akkor, amikor 70-ben kijöttünk. A 80-as évekre a hazai szakma, a kulturális intézmények és hatóságok megbecsüléssel figyelik tevékenységünket — legalábbis akik elfogulatlanok velünk szemben. Persze néha még most is tapasztalok politikai elfogultságot. A belső irodalmi élettel egyértelműen jó a kapcsolatunk, amit úgy is ápolunk, hogy minden évben néhány hétre hazajövünk, és kinn is mindenkit fogadunk, aki fel akar keresni bennünket. Aki pedig a szakmához tartozik, különösen kedves vendég nálunk.

— Mióta járnak haza?

— Elejétől fogva...

— Hazajövetelei során min tudja lemérni, hogy növekszik az Ön iránti érdeklődés? Milyen fórumon, kikkel szokott nyilvánosan találkozni?

— 77 táján indult meg irántam az érdeklődés, amikor Huszár Tibor kijött Amerikába, és többünkkel, a 30-as, 40-es években valamilyen közéleti szerepet játszó emberekkel (Gombos Gyulával, Kovács Imrével, Kiss Sándorral, aki annak idején a Parasztszövetség igazgatója volt, Nagy Ferenccel, a politikussal és velem) interjút készített; elsősorban az intézete számára. Először kis példányszámban, a politikai vezetés részére adták ki, ebben a velem készült csaknem százoldalnyi beszélgetés nem volt benne; de aztán — nagy meglepetésemre — egy éven belül, 1983-ban a Beszélgetések megjelent a Magvetőnél. A könyv sokféle kritikáját meg a Szárszó 83-as kiadása körüli vitákat követően még 1983-ban a tévé is készített egy csaknem háromnegyed órás filmet, ebben korabeli fotókat is bemutattak, és az előadások szövegéből színészek olvastak föl. A televízióban nem találták bemutatásra érdemesnek, de házi vetítésen, klubokban néhányszor bemutatták, így is elég sokfelé látták ismerőseink. A Forrás kör Szárszó-programja is több helyen elhangzott az országban az Egyetemi Színpad után. Ez mind azt eredményezte, hogy a fiatalokban felébredt, az idősebbekben pedig megújult az érdeklődés a korabeli történetek és mai munkánk iránt. Addig legfeljebb baráti, szakmai, üzleti kapcsolatok éltek. 1985 októberében a Kossuth Klub rendezvényén személyesen is megszólaltam, itt Fekete Gyula bevezetője után a pályámról mondtam már ismert dolgokat; olyan nagy volt az érdeklődés, hogy még a hangszórókon át a lépcsőházban is sokan hallgatták az előadást. A pályatörténet amerikai fele meg is jelent a Magyar Hírek 1986. évi 1. számában. Diósgyőrben, ahol 1943-ban egy mérnök szervezésében több mint száz, nagyrészt munkás könyvbarátunk volt, és ahová az írókkal akkor elmentünk és egy nagysikerű irodalmi estet tartottunk, már 83-ban viszont akartak látni, de abban az évben nem jöhettünk. Így 85-re halasztottuk; eljöttek többen olyanok, akik a 43-as szárszói táborban is jelen voltak, és meghatottan mondták el visszaemlékezéseiket. A vasgyárban és az egyetemen is nagyjából azt mondtam el, amit a Kossuth Klubban, itt is élénk vita volt körülötte.

© Copyright Mikes International 2001-2006

— Mennyire homogén az érdeklődés, illetve Püski Sándor megítélése napjainkban? Egyértelműen azt a munkát értékelik, amivel a magyar kultúrát terjeszti Amerikában, esetleg vannak olyanok is, akik nem tudják tevékenységét hová tenni, vagy elhangzik-e olyan vélemény is, amely megbélyegzi a valamikori kiadót a fasisztoidnak, antiszemitának tartott írók kiadásáért, illetve a mai kereskedőt a túl „vegyes" kínálatáért?

— Ma már eléggé ritka ez utóbbi vélemény. Néha tesznek fel ilyen kérdéseket, nyilván öröklődött ez a beállítás is. De ez engem nagyon meglep. Azt hittem, ha megtörténik az írók rehabilitációja — és ez 1954 óta folyamatosan megtörtént; ugyanezeket az írókat azóta a nemzet nagyjai közé emelte a kor —, ez majd megszűnik. De úgy látszik, sok beidegződés erősebb a józan észnél. Most mindenesetre annyira megnőtt az érdeklődés irántam, hogy rövid ottlétünk alatt nem is tudtunk eleget tenni minden meghívásnak. Részt vettünk a vésztői Sinka-emlékház avatásán, és az Egyetemi Színpadon a Sinka-emlékesten, s több klubtalálkozón.

— Az 1985-ben megjelent beszélgetésünkből kiírtam egy mondatot. Az amerikai magyarokkal kapcsolatban Ön azt mondta: „Aki belterjes életre rendezkedik be, nem nyit az otthon felé, az nem fogja tudni megtartani magyarságát." Az említett magyarokkal ellentétben Ön viszont úgy él Amerikában, úgy rendezkedett be, hogy jószerivel csak hazafelé nyitott, szinte meg sem érinti az a másik közeg, amelyben pedig fizikai létével immár több mint tizenhat éve van jelen. Ön hogy látja ezt? Milyen jellegű kapcsolata van az amerikai közélettel, van-e valami köze az ottani valósághoz?

— Az az igazság, mi annyira elzártan élünk, hogy van hét, amikor ki se megyek az utcára. Mert műhelyünkbe jönnek a vevők, az ismerősök, a látogatók. Bankba, a postára, bevásárolni a feleségem jár, egyéb hivatalos ügyekben, ami elég kevés van, a fiam. Persze biztos sokkal jobb volna, ha maradna idő és energia az amerikai kapcsolatok kiépítésére és ápolására, csakhogy nálunk ezt megnehezíti az angol nyelvtudás hiányossága is. Nyilván veszteség, talán az üzleti életben is többre mentünk volna az amerikai kapcsolatokkal, viszont akkor kevesebb idő maradt volna a hazai ügyekre és a nyugati magyar szellemi élet szervezésére. Az egészet egy embernek, családnak nem lehet átfogni, ahhoz intézménnyé kellett volna fejlődni. Ezen most már nem tudunk változtatni, de tíz évvel ezelőtt se lehetett volna. Majd a fiúk, az unokák elrendezik ezt a dolgot.

— Ugyan hogyan? Hiszen több unokája nem is tud magyarul! Egyáltalán, hogyan tudja érzelmileg földolgozni magában azt a tényt a kultúraterjesztő Püski nagypapa, ahogy a Püski unokák kívül maradnak a magyar kultúrán?

— A kinn élő magyarok nagy részének meg kell küzdeni ezzel a ténnyel. Nem is az 56-ban eljött két első fiunk gyerekeire gondolok, bár még az sem lehetetlen. Csak a velünk együtt dolgozó István gyerekeiről lehet szó; a nagyobbik hatéves volt, amikor kijöttek, a kisebbik itt született, de a családban, otthon magyarul folyik a beszélgetés. Ők meg tudják tartani a nyelvet. Közülük valamelyik, vagy a harmadik fiunk itt érettségizett, most matematikát, komputerszakot tanuló egyetemista lánya lesz az, akire a cég továbbélése szempontjából számíthatok, de még a fiaim élete is túlmutat a belátható időn.

— Az előbb arról beszéltünk, hogy ma sem egyértelmű teljesen az Ön munkásságának megítélése, bizonyos előítéletek napjainkban is tovább élnek. Úgy vélem, Ön is tehetne érte, hogy ne így legyen. Mondok egy személyes példát: 87 nyarán New Yorkban, egy a nyomdagép alól frissiben kikerülő könyvet nyomott a kezembe, a Fekete Bojtár vallomásait Sinka Istvántól. Ez egy nagyon szép, megható, lebilincselő könyv egy nincstelenségben élő, korán keményen dolgozni kezdő, mások kegyetlenségének, kényének-kedvének kiszolgáltatott napszámosgyerekről. Csakhogy ez a különös ízű, mondhatni lírai próza tele van olyasmivel, ami fölbosszantja, sőt taszítja az olvasót, és csaknem visszájára fordul a jó benyomása. Ugyanis időnként az író kiszól a gyerekkori visszaemlékezésekből, és ha nem volna képzavar, azt mondanám, öklöt rázva, gyűlölettől tajtékozva üzenget kortársainak, akik fölé mertek nőni az irodalomban, akik maguk mögé taszítják őt, a parasztot, és minden zsidóban, sőt minden cipős városi emberben az egyszerű nép elnyomóját gyűlöli. Az író bántóan rossz helyre címezi átkozódásait. Nos, ezek a történelmietlenül, rosszul földolgozott igazságok megtörik a könyv irodalmi értékét. Egy ilyen szöveget meg kellene tisztítani a nem oda illő hamis elemektől, a durván kilógó üzenetektől. Annál is inkább, mert Sinka özvegye azt mondta el nekem, hogy az író később elhatárolta magát ezektől a „beszúrásoktól".

— A Fekete Bojtárban, még a szerző életében való megbeszélések alapján, a magam részéről elvégeztem mindazt, ami kiadóként rám hárult. Bizonyos részeket kihagytam belőle, ami szerintem is ártott a szövegnek. Viszont úgy vélem, a személyes indulatokhoz nem szabad hozzányúlni, mert akkor egyszerűen meghamisítom a könyvet. Akármennyire kiugrik is egy-egy ilyen kiszólás az élettörténetből, amire céloz, mind része volt az ő életének. Ha ő a magyar cselédtartó gazdára, vagy az uraságra haragudott, vagy vitája volt egy kasznárral vagy bérlővel, aki történetesen zsidó volt, nem lehet pusztán azért kihagyni ezt a részt, mert ma is élő másfajta érzékenységet sért. Bizonyos indulatok foglalkozásából, illetve helyzetéből adódtak. Nagyon kemény egyik tanítójával szemben is, aki az első sorba csak a cipősöket engedte ülni, holott a mezítlábas napszámosgyerek, náluk okosabb lévén, több joggal ülhetett volna oda. Őt mégis hátra parancsolta. Az efféle kemény feddést mindenkinek el kell tudni viselni, a címzettek nagy része különben már nem is él. Velem szemben sem volt tárgyilagos Sinka. Mi, akkori helyzetünkben, pályánk elején, csak minimális ellátást és támogatást tudtunk nyújtani neki, jóval kevesebbet, mint amit elvárt volna. Ezért budapesti tartózkodásával kapcsolatosan is élt benne a sértettség. Ezt ugyan áthidalta a könyvben úgy, hogy nem is tett említést rólunk, életében játszott szerepünkről. Nekem kiadóként nem az a dolgom, hogy utólag cenzúrázzam a műveket, hanem hogy egész pályatörténetemet elmondva, megírjam majd a népi mozgalomnak a magam nézőpontú beállítását. Mert az egykori résztvevőktől nagyon kevés visszaemlékezés jelent meg. Veres Péter hozzákezdett, de halála közbeszólt, és a Szárszó című kis könyv, amelyben a mozgalom történetét akarta megírni, töredék maradt.

© Copyright Mikes International 2001-2006

— Úgy véli, lesz módja a jobboldaliság vádjától megszabadítani a népi írók mozgalmát?

— Nemcsak a jobboldaliság, hanem a kommunistaság vádjától is meg kell „szabadítanom", hiszen mozgalmunk szempontjából ez utóbbi legalább annyira zavaró volt, mint az előbbi. De valójában nem a vádakkal szemben akarok hadakozni, az indulatokhoz nincs semmi közöm, én a valóságos mozgást és helyzetet akarom felidézni, a saját személyemmel történt eseményeken keresztül. Az írókat pedig el akarom helyezni a skálán; kezdve Erdélyi Józsefen vagy Sértő Kálmánon, akik mondjuk a jobbszélen álltak, egészen Nagy Istvánig, aki szintén szélről állt, de balfelől. Mindezt csak az életemmel összefonódva fogom tudni megírni, sem író, sem történész nem vagyok, a pályámon kívüli történetekkel nem kívánok foglalkozni.

— Jövő időt használ, holott már két évvel ezelőtt úgy beszélt önéletírásáról, mint olyan munkáról, amibe rég belefogott. Már azt hittem, be is fejezte. Mikor lát hozzá?

— 88-ban mindenképpen hozzá akarok kezdeni. Csak ne kötne le annyira az üzlet, lenne legalább három ember, akinek átadhatnám a napi munkát...

— A származása sodorta a paraszti, népi mozgalomhoz?

— Részben származásom, részben az érettségi után kapott irodalmi élmények meg a népi mozgalom szellemi hatása indított arra, hogy melléjük álljak, nem mint író, mert ilyen ambíció nem volt bennem, hanem inkább mim leendő politikus, amiből aztán nem lett semmi.

— Volt-e gyerekkorában olyan keserű élménye, mint amilyenekről Sinka írt? Vagy a Püski család nem olyan sanyarú sorban élt?

— Mi, hogy úgy mondjam, egy egész osztállyal magasabban álltunk Sinkáéknál. Édesapám földműves napszámos volt. Sose cselédeskedett, gyerekkorában se, mert nagyapámnak volt pár holdja. Nősülése után nem jutott föld, de részművelést, aratást vállalt, így tulajdonképpen szabadon gazdálkodott, ha anyagilag nem is volt biztosítottabb, mégis könnyebb volt az élete, mint a Sinkáé. Később, amikor édesapám bejutott az egyházhoz harangozónak, ha kevés volt is a fizetése, de megteremtődött az anyagi biztonság. Nekem meg azzal járt ez, hogy apám révén megismertek a papok, és így bekerültem a gimnáziumba.

— Melyik faluban született, és mekkora volt a család?

— Békésen, és hat gyerek született. Az első kettő meghalt, a többi ma is él. Ők nem tanulhattak, húgaim a paraszti világban maradtak, az egyik később a férje révén munkás lett, és elkerült Pestre. Öcsém nálunk kezdett, a háború alatt pár évig nálunk dolgozott, a háború után ő vette át a békési könyvesboltot; 52-ig, az államosításig vezette. Aztán a helyi szövetkezetben volt kereskedő, onnan ment nyugdíjba.

— A magyar értelmiségnek melyik rétegével tud gondolati közösséget találni?

— Most elsősorban ezzel a második népi nemzedékkel. Az írók közül Csoóri, Fekete, Csurka nevét említhetem, de ezenkívül történészeket, néprajzosokat, régészeket, politikusokat sorolhatnék, akik valahogyan a magyar nemzeti élet létkérdéseivel foglalkoznak. Távolabb áll tőlem a természettudományos témakör, ezekkel csak alkalmilag tudok foglalkozni, akárcsak a zenével és más művészetekkel, meg nem is értek hozzá úgy, ahogyan kellene. Régebben, egészen halálukig, az íróimmal tartottam a kapcsolatot, de olyanok is ehhez a körhöz tartoztak, például Tamási, Illyés, Remenyik Zsigmond, Ignácz Rózsa, akiket nem én adtam ki. Miután kikerültem a szakmából, hosszú évekig ők jelentették a „köldökzsinórt" a belső szellemi élet és köztem. Az 50-es évek végétől ez annyiban változott, hogy a fiatalabb nemzedékkel is jó viszonyba kerültem (Nagy László, Kósa Ferenc, Juhász Ferenc, Sánta), majd az ehhez a körhöz tartozó, még fiatalabb költőkkel, történészekkel, szociológusokkal. Nagyon sokáig tartott nálam az idős nemzedék hatása, közben kimaradt egy korosztály, akik részben elvesztek a háborúban, vagy nem váltak jelentős tényezővé a magyar életben, és ezért tudtam később csak a harmadik nemzedékkel megtalálni a szellemi kapcsolatot, akik jórészt a most ötven-hatvan évesek korosztálya.

— Meg kell mondjam Önnek, én a magam részéről nagyon fájlalom, hogy Ön egyértelműen a népi írók körének munkájától, hatásától várja a nemzeti fennmaradást, a fejlődést. Úgy vélem, sokkal szélesebb bázison állva kellene keresni a továbblépés, a fejlődés lehetőségét.

— Nem úgy látom, hogy kizárólag a népiekre kell alapozni, de nekem ez a legjelentősebb és a legkedvesebb csoport, mely a nemzet életét alakíthatja. Az összes többi csoport, legyen avantgárd, valamilyen modern polgári vagy szocialista (munkásmozgalmi vagy marxista) irányzat, csak módosíthat, kiegészíthet. De ha valamilyen csoda folytán ez a népi irányzat uralkodóvá válhatna, akkor se lenne szó „diktatúráról" az esetünkben; olyan demokráciát csinálnánk, amilyen csak a szent könyvekben van.

— Hamisnak és anakronisztikusnak tűnik nekem a 80-as évek végén ilyen népi indíttatású csoporttól várni össznépi társadalmi gondok orvoslását, a mindenki számára kihívást jelentő problémák megoldását. Az a bizonyos falusi értelmiség és az elnyomott, nincstelen, földközelben élő kisember, akit a 30-as, 40-es években föl kellett emelni, támogatni kellett abban, hogy kifejthesse politikai véleményét, és támogatni abban, hogy megrajzolhassa saját arculatát, ez a mára teljesen átstrukturálódott társadalomból el is tűnt...

— A népi mozgalom szempontjából annak idején sem csak falusi népre gondoltunk, csak őket emlegettük a legtöbbet, mert ők voltak a legsúlyosabb helyzetben. A földosztás azért lett a központi probléma, mert nélküle nem lehetett ezen a népen

© Copyright Mikes International 2001-2006

segíteni. A népi mozgalom a népen keresztül akkor is, de most még inkább az egész nemzetet jelentette. Egy nemzetnek sokféle irányzata van, ezek közül számomra ez a legfontosabb, a legtartalmasabb és a legkedvesebb. Arról nincs szó, hogy mások nem módosíthatják a maguk színeivel ezt a népiek által elgondolt jelenlegi vagy akár jövőbeni társadalmi, politikai vagy kulturális életet.

— Ahogy Önt hallgatom, úgy érzem, mintha e régi mozgalomnak egy mai szervezője beszélne. Életformájukból éppen következhetne is ez. Önök ketten Ilus nénivel állandóan kommunikációra készek, igen sok ember keresi fel Önöket itthon is, de New Yorkban is, pillanatonként betoppan valaki a boltba, és ott is úgy tűnik, mintha minden fontos kapcsolatuk valahogyan Magyarországra vezetne, olyan mélyen eresztették gyökereiket a magyar valóságba. Így van ez, vagy van jelentősebb kapcsolatuk az emigrációs magyarsággal?

— Jól látja, hogy kapcsolataink lényeges része magyarországi, de azért a teljességhez az is hozzátartozik, hogy az emigráció minden rétegével jóban vagyunk, nemcsak azokkal, akik velünk szellemileg egy húron pendülnek. Együtt élünk, balostól jobboldali nézeteket vallókig, természetesen a legszívesebben a hozzánk hasonlókkal. A könyvekben sem cenzúrázunk, mindenféle kiadványt tartunk, ami csak magyar betűvel megjelenik. A személyes érintkezésben sem zárkózunk el semmiféle irányzat képviselőjétől, sőt amiben csak lehet, részt veszünk, legalábbis azáltal, hogy előadótermünkben helyet adunk rendezvényeiknek. Minden egyéb kapcsolatunkra ez a szellemi és politikai nyitottság a jellemző. Amennyire lehetséges, együttműködően munkálkodtunk régen is, és ezt tesszük ma is. Ha jobb sorsunk lett volna a háború után, az egész nemzetnek, de az éppen fennálló kormányzatnak is nagyobb hasznára válhattunk volna.

— Azt kell mondjam, ennek a teljes nyitottságra való törekvésnek, annak, hogy a politikai paletta bármely pontján álló emberrel, gondolattal kommunikálni próbál, megvan a maga veszélye. Nyilván épp emiatt van az, hogy a mai kormányzat nem nézi teljes egészében pozitívan az Ön tevékenységét. Ebben látom a gyökerét annak, hogy kissé ellentmondásos a kép, ami Önről kirajzolódik. Amellett, hogy az Ön neve fogalom, és olyanok is hallottak a boltjáról, akik sose jártak New Yorkban, még mindig nem egyértelmű, hogy akár a magyar kultúra terjesztésében betöltött szerepéért szabad-e, kell-e nyilvánosan, hivatalosan dicsérni.

— Szerintem kormányzati vonalon is élő gyakorlat az, hogy nemcsak gazdasági és kulturális, hanem diplomáciai kapcsolatot is igyekeznek a földön élő minden néppel tartani. Akkor miért ne volna megengedhető ez az állampolgár számára? Arról nem is beszélve, hogy a különböző szellemi „állapotok", vélemények sem állandóak, a szerepek cserélődhetnek, ha nem bennünk, akkor a gyerekeinkben. Az összes áramlat együtt, közösen képezi a magyar nemzetet, és ebből az egészből senkit nem szabad kirekeszteni meggyőződése, politikai állásfoglalása miatt, mindaddig, amíg az adott társadalom keretein belül fejti ki gondolatait, és tevékenysége nem irányul a többiek kárára. Ez a felfogás vezet engem, amikor New Yorkban is meg Budapesten is megpróbálok szót érteni azokkal, akik a nemzet továbbélését, fejlődését akarják szolgálni. (Budapest, 1987. október)

(Megjelent a Mozgó Világ folyóiratban, 1987. dec. 7. Jelen közlésben a már tárgyalt történetek miatt kihagyásos.)

SZÖLLŐSY, Árpád : A Szabadegyetem: szellemi központ és vállalkozás

Nem tartozom az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (EPMSZ) alapító „atyái" közé. A svájci egyesületi életben megtapasztaltak után óvakodtam részt venni az úgynevezett magyar közéleti tevékenységben.

A Szabadegyetem életébe az 1973. évi Walchsee-Kranzach-i (Ausztria) konferencián kapcsolódtam be, egyelőre csendes megfigyelőként. Részt vettem az 1974. évi (Leuenberg, Svájc) és az 1975. évi (Eppan, Olaszország) konferenciákon, és ezután vállaltam el az 1976. évi (Fuschl am See, Ausztria) konferencián a Szabadegyetem elnöki tisztét. Ez időben már megbizonyosodtam volt, hogy az EPMSZ addigi vezető gárdája komoly szellemi erőt jelent számomra és integritásuk biztosított arról, hogy nem kell számolnom a magyar közéletben — sajnos — szokásos széthúzással.

Nevek nélkül az EPMSZ előttem, velem és utánam hivatalban volt vezetőségéről van szó.

Már az elnökségem előtti konferenciákon is megállapítottam, hogy a Szabadegyetem nem rendelkezik megfelelő anyagi alapokkal a kitűzött célok és tervek megvalósítására. A konferenciai előadásokat összefoglaló füzetek kiadása is komoly anyagi terhet jelentett, a kis példányszám és kevés átvevő miatt veszteséges vállalkozás volt, csak az elnökségi tagok anyagi támogatása tette lehetővé.

Első teendőm volt az EPMSZ-t fenntartó Baráti Társaság tagságának növelése, ezzel a tagdíj-bevétel is emelkedett, valamint szponzorok (kívülállók, de a Szabadegyetemmel szimpatizáló személyek) támogatásának elnyerése. Ez elnökségem alatt komoly anyagi segítséget jelentett.

Már az 1974-ben megválasztott elnökség is úgy látta, hogy a Szabadegyetem munkásságát át kell szervezni és az adminisztratív szervező munkát addig egyedül végző Szépfalusi Istvánt is tehermentesíteni kell. Én is így láttam, és szükségesnek tartottam a Szabadegyetem adminisztrációjának, könyvelésének átszervezését, Bázelba hozatalát. Ez meg is történt: ezután az EPMSZ ez irányú munkáját, könyvelését a saját ellenőreinken kívül könyvszakértő cég is felülvizsgálta.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Változatlanul Szépfalusi István intézte — felesége, Márta hatékony segítségével — a konferenciák szervezését, a füzetek és később könyveink kiadását, terjesztését, mindaddig, amíg egy sajnálatos félreértés következményeként nem vállalta tovább ezt a feladatot, és e munkák irányítása is Bázelbe került.

Cs. Szabó László és Szabó Zoltán, Szabadegyetemünk nagy barátai többször felvetették a konferenciai füzetek melletti *szervezett könyvkiadás* kérdését. Ebben partner volt Szépfalusi István is. Foglalkoztam a kérdéssel, főleg a könyvkiadás anyagi bázisának megteremtésével, és az 1977 májusi konferencián megtettem az erre vonatkozó javaslatomat. Így jött létre az EPMSZ *Könyvbaráti Köre* az Erdélyi Szépmíves Céh mintájára. Feladatom a Kör tagságának szervezése, növelése és ezáltal a kiadás költségeinek előteremtése volt. Hálával és elismeréssel kell megemlítenem, hogy ötletem sohasem valósulhatott volna meg Szépfalusi István nélkül, ő öntött életet vállalkozásunkba, hozta a szerzőket, lektorált, tárgyalt a nyomdával és vállalta a terjesztés munkáját.

Így sikerült első kiadványunk, Cs. Szabó László *Két tükör közt* c. írásának útra bocsátása. A bemutatót Bázelban tartottuk 1977 májusában a Drei König szálloda konferenciai dísztermében, mintegy 100 bázeli magyar érdeklődő jelenlétében. Itt sikerült 25 könyvbarátot beszerveznünk, ez volt az „alaptőke".

Cs. Szabó Lacit abban a szobában helyeztük el, ahol valaha Napóleon is megszállt. Nagy megtiszteltetésnek tartotta, csak Napóleon ágya rövidnek bizonyult — mondta is *Csé,* hogy „én nagyobb" vagyok.

A könyvkiadást részben az elnökség kölcsönei, részben svájci vállalatom anyagi segítsége tette lehetővé.

Tehát megindult a munka, a Könyvbaráti Kör tagsága növekedett, voltak már nyereséges könyveink is, és a terjesztésbe bekapcsolódtak a nyugati magyar könyvkereskedők is. Anyagilag is jelentős sikert hozott Szelényi Iván és Konrád György könyve, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz,* melyből a berni magyar követség is beszerzett 100 példányt, természetesen kerülő úton, svájci könyvkereskedőkön keresztül. Örömmel szállítottunk.

Így jutottunk el 1979-ben a mönichkircheni konferenciához, amely fordulópont volt Szabadegyetemünk életében. Szépfalusi István már korábban felvetette a gondolatot, hogy jó lenne németre fordítani Sütő András *Csillag a máglyán* című drámáját. Nos, most elkészült Szépfalusi Wanner Márta jól sikerült fordítása. Én megfejeltem a gondolatot azzal az ötlettel, hogy jó lenne Sütő András részére a *Herder-díjat* megszerezni. A Herder-díj kuratóriumához benyújtandó szükséges dokumentációt Szépfalusi István és az erdélyi Mikó Imre remekül állította össze. A lobbyzás a kuratóriumnál az én dolgom volt. Nem volt nehéz, ugyanis a kilenc kurátor közül három Bázelban lakott, a díjat adományozó alapítvány pénzügyeit pedig vállalatom kezelte.

Az „összeesküvés" sikerült: Sütő András 1979-ben a Hamburg-Bázel székhelyű F.V.S. Alapítvány kitüntette a Herder-díjjal. A díjat a bécsi egyetem rektora nyújtotta át Andrásnak, aki azután természetesen megtisztelte konferenciánkat jelenlétével.*

A Herder-díjjal kapcsolatosan jellemző volt az a „közjáték", amivel az akkori román rendszer megpróbálta Sütő András kitüntetését megakadályozni. A bécsi román követség kultúrattaséja a díjátadás előtt megjelent a bécsi egyetem rektoránál és tiltakozott, mondván, hogy „egy Romániában élő, még a magyarok előtt is teljesen ismeretlen egyént akarnak kitüntetni". Sütő András helyett Ceausescu udvari költőjét javasolta a díjra. A rektor — egyébként a latin (román) nyelvek professzora a bécsi egyetemen — válaszként átnyújtotta az attasénak András több románra fordított könyvét.

Lényeges volt, hogy a Herder-díj Sütő Andrásnak a későbbiekben komoly védelmet jelentett a rá nehezedő nyomással szemben.

Ennek az 1979-es konferenciának volt egy másik jelentős eseménye is.

Hosszú idő után először jelent meg Akadémiai Napjainkon magyar küldöttség, Keresztúry Dezső vezetésével. Azért engedélyezték a Kádár-rendszer illetékesei a küldöttség részvételét, hogy vegyék rá a Szabadegyetemet a Magyarok Világszövetségével való együttműködésre. Keresztúry Dezső ezt a kívánságot — nyilván nem szívesen, meggyőződés nélkül — terjesztette elő. Udvarias, de nemleges válaszom ez volt:

„...Keresztúry Dezső...aggódásait szívünkbe vésték; gondolataival gazdagabbá tett. ...Szeretnénk a megkezdett dialógust továbbra is folytatni Keresztúry Dezsővel és a magyar szellemi élet *általunk megválasztott* képviselőivel közös dolgainkról... Aggódó gonddal figyeljük a távoli hazát. Örvendünk minden eredménynek... Regisztráljuk a negatív tényeket is... Nem tartunk senkit hazaárulónak, aki az Anyanyelvi Konferenciát látogatja, azt sem, aki a Magyarok Világszövetségével meggyőződésből és anyagi előnyök keresése nélkül kooperál. Magunk részéről azonban a segítségnek, a gondok közös viselésének más lehetőségeit látjuk és keressük. Nemcsak azért, mert itt Nyugaton is — és így hazafelé is — szkeptikusak vagyunk az ideológiai telítettségű indoktrinált szervezetekkel szemben...

Személy szerint allergikus vagyok minden bombasztikus világszervezeti elnevezéssel szemben, így szájízemnek nem megfelelő sem a Magyarok Világszövetsége otthon, de itt Nyugaton sem a magyarok számtalan „világszövetsége". Mindegyik

* A *Csak tiszta forrásból* című füzet (Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern 1980) 89-91. oldalán közöltük az oklevél fénymásolatát és a szöveg magyar fordítását.

© Copyright Mikes International 2001-2006

esetben hadsereg nélküli tábornoki karról van szó, ahol a tábornokokat — hiszen ez a katonai fegyelem alapja — tetszés szerint áthelyezik, leváltják, megbüntetik, nyugdíjba helyezik."[*]

A konferencián résztvevők kedélyét egy másik esemény is felborzolta. Ez a Magyar Rádió *Szülőföldünk* című adása vezetőjének megjelenése volt. Egyesek szerint az illető ávós ezredesi ranggal is rendelkezett. Egynéhányan követelték eltávolítását. Ezt elutasítottam, mondván, hogy nem árt, ha referál arról, milyen szellem uralkodik minálunk. Utólagos információim szerint a „füles" — mert így neveztük — tárgyilagosan jelentett, pozitívan értékelve a konferenciát és az EPMSZ szellemiségét.

Elnökségem idején sikerült könyvkiadásunk addigi terveit átlagban évi négy könyv útra bocsátásával megvalósítani. Ennek lehetőségét nagyban elősegítette a könyvbarátok számának közel 600 főre való növekedése, Szépfalusi István, majd Balla Bálint lektori munkája, Ferenczi Sándor szervezői agitálása és nem utolsó sorban Kovács Andor kiváló leltári tevékenysége a könyvállomány nyilvántartása terén. Nagy sikernek tartottam és tartom Bibó István *Összegyűjtött munkái* kiadását. Az első kötet Szabó Zoltán bevezetőjével és az én előszavammal 1981-ben jelent meg. Csoóri Sándor e szavakkal nyugtázta a könyv megjelenését: „A legszebb karácsonyi ajándékot tettétek le a magyarság asztalára!" E helyen szeretnék őneki is köszönetet mondani elnökségem alatt és azután is ötletek, kritikák és előadások formájában nyújtott segítségéért.

Fontosnak tartottam elnökségem alatt, hogy könyvkiadásunk figyelembe vegye az elcsatolt területeken élő írók az ottani magyarság sorsproblémáival foglalkozó műveinek megjelentetését. Janics Kálmán, Peéry Rezső, Tamási Áron, Mikó Imre és Bíró Sándor írásaira hivatkozom.

Az előbbiekben már utaltam Sütő András Herder-díjára, mely számára védelmet jelentett. Úgy gondoltam — és ez volt az elnökség véleménye is —, hogy ilyen védelemre szüksége van Kányádi Sándornak is. Sikerrel próbálkozhattunk, mivel Kányádi munkássága tökéletesen egyezett a Herder-díj odaítélésének elveivel.

A benyújtott dokumentáció elkészítésében oroszlánrésze volt Nagy Csaba és Szöllősy Pál elnökségi tagoknak. Bázelban már nem volt lehetőségem egyénileg lobbyzni, az új bázeli kuratóriumi tagokhoz nem volt kapcsolatom, így az EPMSZ nevében továbbítottam a beadványt. Gyors eredményt vártunk. Csalódtam, kiegészítéseket kértek, az ügy húzódott, már le is mondtunk a sikerről. Végre több év után váratlanul jött az értesítés: Kányádi Sándor is Herder-díjat kapott 1995-ben.

A Szabadegyetem, alapszabálya szerint, politikamentes szervezet. Gondolkozásomat, politikai filozófiámat a népi írók művei befolyásolták és alakították ki, elsősorban Németh László, Illyés Gyula és főleg Bibó István szellemisége hatott rám. Ez érthetően a vezetésemben is megnyilvánult és a Szabadegyetem arculatát is formálta. Így látta Borbándi Gyula is *A magyar emigráció életrajza 1945-1985* című művében[†]. Az EPMSZ arculatát legtalálóbban Bárczay Gyula, egy későbbi elnök rajzolta meg 1988-ban[‡]:

„A protestáns jelző nem felekezeti, tehát nem elhatároló vagy kizáró meghatározás, hanem arra a szellemiségre utal, amelyben dolgozni szeretnénk. Mindig el szoktam mondani, mert valóban ez az eszményünk, hogy a Bethlen Gábor-féle toleranciát igyekszünk megvalósítani, tehát a teljes nyitottságot.

Tagjaink között vannak reformátusok, evangélikusok, katolikusok, unitáriusok — hogy gyakorló zsidó vallásúak vannak-e, nem tudom, de olyanok vannak, akik hithű zsidó családból származnak. Ezenkívül vannak közöttünk a vallás iránt közömbös emberek, agnoszticisták is, és valószínűleg olyanok is, akik tagadják Isten létezését. Minket ez a vallási és világnézeti pluralizmus abszolút nem zavar, sőt gazdagít. Azt hiszem, hogy az egymással való párbeszédben ez soha nem elválasztó, vagy elkülönítő tényező. A 'protestáns' jelző egyszóval azt jelenti, hogy igyekszünk, ki-ki saját meggyőződése szerint, a vitákban és megbeszélésekben a keresztény nézőpontot is érvényre juttatni."

Ebben a szellemben irányítottam én is a Szabadegyetemet.

Végére járván összefoglalómnak, megállapíthatom, hogy utódom, Kovács Andor 1982-ben egy gazdaságilag konszolidált, megerősödött Szabadegyetemet vett át, amelyet anyagiakban, szellemiségében továbbra is sikerrel vezetett.

Szabadegyetemi elnökségem életem legtartalmasabb, örömmel végzett munkája volt.

Befejezésül köszönetet mondok a Baráti Társaság tagjainak bizalmukért és az elnökség tagjainak segítségükért.

[*] *Csak tiszta forrásból,* 126-127. o.

[†] Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern 1985, 431. o. [E művet a Mikes International megjelentette elektronikusan 2006-ban. A referált rész az elektronikus kiadásban a 286. oldalon található. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.]

[‡] Tóth Pál Péter, Beszélgetés Bárczay Gyulával és Kovács Andorral, *Confessio* (Budapest), 1988/1. sz., 108-109. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006

STEINMANN, Judith : A Szabadegyetem mint könyvkiadó és könyvterjesztő

Céljainak megvalósítására a Társaság könyvkiadással is foglalkozik, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Kiadó néven. A kiadói tevékenység előmozdítására létrehozza az „EPMSZ Könyvbarátainak Köré”-t (röviden: Könyvbarátok Köre).

Így hangzik az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem alapszabályának 5. paragrafusa (az 1982. évi módosítás óta).

Már 1972-ben felmerült a gondolat, hogy a konferencián elhangzott előadásokat saját kiadásban jelentesse meg a Szabadegyetem. 1973-tól ez meg is valósult, Szépfalusi István szerkesztésében és a többi elnökségi tag hathatós közreműködésével. De az így kiadott füzetsorozatban (összesen 12 füzet) már nem csupán az előadások kaptak helyet, hanem Nyugaton élő írók írásai is. 1977-ben lényeges lépés történt előre, az elnökség elhatározta a kiadói tevékenység kibővítését, annak szakszerű megszervezését. A kiadói célt ismételt megvitatás és módosítás után így fogalmazta meg az elnökség: „...a *magyar identitás kérdései a társadalomtudományok, az irodalom és a teológiai irodalom megvilágításában”*. Ettől kezdve már nagyobb terjedelmű művek kiadására is sor került. Ezt egy szolid anyagi bázis megteremtése tette lehetővé. Szöllősy Árpád feleleventette régi tapasztalatait, s az Erdélyi Szépmíves Céh mintájára létrehozta a Szabadegyetem Könyvbarátainak Körét. Ennek tagjai a belépési nyilatkozat aláírásával vállalták, hogy a megjelenő kiadványokból átvesznek egy-egy példányt (évente legfeljebb négyet). Sok könyvbarát a saját példányán kívül még egy, magyarországi ismerősnek vagy könyvtárnak szánt példány költségét is magára vállalta. Hiszen a célunk nem utolsósorban az volt, hogy ezeket a kiadványokat minél többen olvashassák Magyarországon is. Később többen egy évre előre kifizették a könyvek árát, ami könnyített likviditásunkon (a szerzőknek csak kivételes esetben, az eladott példányszámtól függően fizettünk honoráriumot). Az évek során 500-600 főre emelkedett a Könyvbarátok Köre tagjainak száma, ők a kiadott műveknek kb. egyharmadát vették át, egyharmad a könyvkereskedőkhöz, a maradék pedig raktárunkba került, ahonnan legnagyobb részét lassan eladtuk vagy elajándékoztuk. Természetesen a könyvkiadás soha nem volt jövedelmező üzleti vállalkozás, sőt: csupán a könyvbarátok anyagi áldozatvállalása, alapítványok és személyi adományok tették lehetővé, hogy az alapelvnek megfelelő kiadói célt elérjük. Mi volt ez az alapelv?

A Szabadegyetem elsődleges feladatának tekintette, hogy olyan magyar vonatkozású műveket adjon ki, amelyek eszmei értéke ezt indokolja, de Magyarországon a cenzúra vagy egyéb okok (pl. érdektelenség) miatt nem jelenhettek meg. A rendszerváltás után megszűnt a legfőbb ok: eltűnt a cenzúra és ma már bármilyen tartalmú könyv megjelenhet Magyarországon. Ennek megfelelően lassan elapad a felkínált kéziratok folyama. Néhány írás kiadását mégis vállaltuk továbbra is, egyrészt, hogy az eddigi irányelveink szerinti publikációink körét kiegészítsük, másrészt olyan művekét, amelyek rólunk, a nyugati diaszpórában élő magyarokról szólnak.

Kiadványaink tartalmilag három fő csoportra oszlottak:[*]

a) Nyugati magyar irodalom. Igaz, ma már az irodalomtörténészek egyetértenek abban, hogy a magyar irodalom egységes, sem országok, sem égtájak szerint nem osztható. Már 1980-ban is megállapította Csokits János akkor Londonban élő költő, hogy „nincs nyugati magyar költészet, csak nyugaton élő magyar költőkről beszélhetünk”[†]. Ám éppen az egyetemes magyar irodalomnak ez a szelete, a Nyugaton élő írók alkotásainak kiadása Magyarországon a rendszerváltás előtt (mindenekelőtt 1985-ig) annyira elhanyagolt terület volt, hogy még az a kevés is, amit publikálni tudtunk, komoly nyereséget jelentett. Itt nem csupán a szépirodalmi művek kiadására helyeztük a hangsúlyt — Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Lehoczky Gergely, Siklós István, Domahidy András és Domahidy Miklós írásai, valamint a költők és a prózaírók[‡] antológiája — hanem az irodalomtörténet is helyet kapott. (A felsoroltak közül természetesen néhányan ezt a műfajt is ápolták.) Kétkötetes esszé- és tanulmány-antológiánkat[§] Borbándi Gyula rendezte sajtó alá, aki e témának kiváló ismerője, hiszen a müncheni *Új Látóhatár* felelős szerkesztője volt, s már 1974-ben tartott a *Nyugat-európai magyar irodalom intézményrendszeréről* konferenciánkon előadást.

b) Teológia, történelem, filozófia, pszichológia, politológia. Protestáns magyar szabadegyetem lévén, természetesen elsődleges kötelességünknek tartottuk, hogy kiadjunk olyan műveket, amelyek hozzájárulhatnak a magyarországi evangélikus

[*] E cikk szövegében nem történik említés minden egyes könyvünkről. A kötet végén található kiadványaink teljes bibliográfiája.

[†] Erre hivatkozva utasította el *Nyugati magyar költők antológiája* c. kötetünkben való részvételét, a kötet szerkesztőjéhez, Kemenes Géfin Lászlóhoz írott levelében: London, 1980. II. 21. [Ezen antológiát a Mikes International megjelentette elektronikusan 2003-ban. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.]

[‡] Ezen antológiát a Mikes International megjelentette elektronikusan 2004-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.

[§] Mindkét antológiát a Mikes International megjelentette elektronikusan 2005-ben. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.

© Copyright Mikes International 2001-2006

és református egyházak 20. századi történetéről alkotott kép teljesebbé és kiegyensúlyozottabbá tételéhez. Ide tartoznak a mellőzött és üldözött Ordass Lajos evangélikus püspök és Ravasz László református püspök *Válogatott írásai,* Pap László teológia tanár *Tíz év...* c. emlékirata, Vályi Nagy Ervin teológia tanár — a Szabadegyetem szellemiségét alapvetően formáló tanácsadó lelkészünk — prédikáció- és tanulmánygyűjteménye *(Minden idők peremén, 1993),* valamint Bárczay Gyula *Sorsok a református egyházban 1948-1988* c. írása, melyet a *Hitel* c. folyóirat (1989/20) egyik recenzora „mementó és figyelmeztető" műnek nevezett. A korábban, a füzetsorozatban megjelent konferenciai előadások vagy Szépfalusi István prédikációi is ide sorolandók. Valamennyi könyv szakemberek által gondosan szerkesztett mű, otthoni teológusok is nagy haszonnal forgatják. (Ordass *Válogatott írásai*ról írta elismerően a katolikus Mihály Gilbert egy recenzióban: „Méltó emléke a nagy idők nagy emberének!" — Szivárvány 1986/18, 113. o.) Vajta Vilmos evangélikus teológus *Amíg időnk van* című könyve 1998-ban jelent meg, bár ekkor már Magyarországon is találtak volna rá kiadót, mégis úgy éreztük, hogy ezzel a könyvvel tartozunk az ökumenikus teológia nemzetközi hírű művelője iránti barátságunknak, és így válik teljessé teológiai-egyházi témájú könyvsorozatunk.

A szellem- és a társadalomtudományokat sem hanyagoltuk el. A világhírű mitológus, Kerényi Károly emlékének szentelt előadásgyűjtemény, továbbá a Bécsben élt Hanák Tibor két könyve, az *Elmaradt reneszánsz* és az *Elfelejtett reneszánsz,* Hamvas Béla *Öt géniusza,* Tóth János *Az emberi méltóság forradalma* vagy Konrád György — Szelényi Iván tanulmánya, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* (1978!) éppúgy nagy visszhangra találtak szakkörökben, mint Harmat Pálnak *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis* című könyve. Ez utóbbiról már 1987-ben azt írta Erős Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia Pszichológiai Intézetének munkatársa, hogy „.. .bárki foglalkozzék is ezután (akár Magyarországon, akár külföldön) a magyar mélylélektan történetével, nem kerülheti meg ezt a könyvet, amely egyszerre forrás, példa és kutatásra vezérlő kalauz." *(Janus* III/2, 1987 tavasz, 46-55.)

Ide sorolom két igen jelentős tanulmánykötetünket is: a *30 év*[*] az 1956 és 1986 közötti időszakban Magyarországon a gazdaság, tudomány, művészet és vallási élet területén bekövetkezett változásokat, valamint a határon túli magyarság sorsának alakulását dolgozza fel. A *Sztálinizmus és desztálinizáció Magyarországon* című politikai esszékötetünk, melyben már Magyarországon élő szakemberek cikkei is megjelentek, a Századvég kiadóval közösen készült.

A Szabadegyetem eszmei irányvonalának egyik fő forrása *Bibó István* írásaiban lelhető fel. Ezért különösen szívünkön viseltük munkásságának népszerűsítését és írásainak közkinccsé tételét. Röviddel halála előtt, 1978 karácsonyán még maga Bibó készítette el a kiadás részletes tervét, és a Szabadegyetemre bízta a kivitelezést. Igyekeztünk e kötelezettségünknek legjobb tudásunk szerint eleget tenni. (Az *Összegyűjtött munkái* kéziratának kalandos kijuttatásáról e kötet IV részében ifj. Bibó István írásában olvashatunk részletesen.) A sajtó alá rendezésben, lektorálásban külön meg kell említenünk Kemény István, Kenedi János, Sárközi Mátyás és Tóth János közreműködését. Az 1981-1984 között Bernben megjelent négy kötet Bibó munkásságának lényegesen átfogóbb és hűbb összegezése, mint a Budapesten 1986-ban napvilágot látott háromkötetes válogatás. A fordulat után igyekeztek Magyarországon ezt a hiányt pótolni, és a korábbi kiadásból kimaradt írásokból 1990-ben Magyarországon megjelent a *Különbség* című kötet, a Bethlen Gábor Könyvkiadó gondozásában, a Szabadegyetem engedélyével és emblémájával. Arra törekedtünk, hogy a Bibó István munkásságát méltató, illetve feldolgozó írásokat is összegyűjtsük, ezért kiadtuk (a Századvég Kiadóval közösen) a *Bibó emlékkönyvet* (két kötetben), melyet a benne szereplő magyarországi szerzők eredetileg Bibó István 70. születésnapjára (1981. augusztus 7-re) szerettek volna megjelentetni. Bibó azonban 1979-ben meghalt, így „a tisztelgő kötetből emlékkönyv lett, az ajándékból koszorú egy sírra" — írta Réz Pál a végül 1991-ben megjelent könyv előszavában. (1981-ben csupán 90 példányban, gépelt formában, szamizdatként sikerült Magyarországon forgalmazni a szöveget.) Végül kiadtuk az 1997-ben Kende Péter gondozásában megjelent tanulmánykötetet: *Bibó nyugatról — éltében, holtában. Külhoni magyarok írásai Bibó Istvánról.*

Ez a könyv tartalmazza Bibó 1997-ig idegen nyelven megjelent írásainak bibliográfiáját is. Külön említésre méltóak a Szabadegyetem hathatós támogatásával angol, illetve francia nyelven kiadott, alábbi művek:

István Bibó, *Democracy, Revolution, Self-Determination — Selected Writings.* Szerkesztette Nagy Károly, Király Béla és Jeszenszky Géza közreműködésével; fordította Boros-Kazai András (New York 1991).

István Bibó, *Misère des petits Etats d'Europe de l'Est.* Virág Ibolya közreműködésével, Kassai György fordításában. Paris 1986. (L'Harmattan) Második kiadás: Paris 1993 (Albin Michel).

Elmondhatjuk, hogy eddigi Bibó-kiadásaink összességével jelentősen hozzájárultunk a 20. század legjelentősebb magyar politikai gondolkodója munkásságának jelenlegi és a jövőbeni feldolgozásához, kutatásához. Jó volna számon tartani és publikálni az utóbbi hat év Bibó Istvánnal foglalkozó írásait is -reméljük, hogy lesz rá Magyarországon vállalkozó kutató, ehhez a munkához a Szabadegyetem már legfeljebb csak segédkezet nyújthat.

[*] Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem és a Mikes International között történt megállapodás értelmében e könyv elektronikus kiadásának elökészületei folynak; a tervek szerint a 2006. év folyamán e kötet megjelenik elektronikusan a Mikes International kiadásában. — Mikes International Szerk.

© Copyright Mikes International 2001-2006

c) A kisebbségben élő magyarság sorsával foglalkozó művek. Különösen fontos volt ez a témakör a Szabadegyetem számára, és helyzetünkből, lehetőségeinkből következően a rendszerváltás előtt kötelességünknek éreztük, hogy az idevágó művek kiadását szorgalmazzuk.

Szépfalusi István *Lássátok, halljátok egymást* című könyve az Ausztriában élő magyar kisebbség közelmúlt történetének és mai állapotának szociográfiai látlelete. Janics Kálmán *A hontalanság évei*-ben a szlovákiai magyarság 1945-48 közötti hányatott sorsát rajzolja meg, Illyés Gyula írta hozzá az előszót. Legtöbb könyvünk az erdélyi magyarokkal kapcsolatos: a Herder-díjas[*] Sütő András *Csillag a máglyán* című drámájának Szépfalusi Márta fordításában megjelent német változata *(Stern auf dem Scheiterhaufen),* Szőcs Géza és Kányádi Sándor versei különböző gyűjteményes köteteinkben, Tamási Áron *Szülőföldem* című írása (a szöveg változatlan utánnyomásával, de az író családjáról való fényképekkel és Szöllősy Árpád előszavával bővítve), Lakatos Demetertől a *Csángú strófák* szépirodalmi alkotások. Nagy súlyt helyeztünk olyan írások kiadására, amelyek a románok és magyarok együttélésének kérdéseit, lehetőségeit vizsgálták: Mikó Imre *Huszonkét év* és Bíró Sándor *Kisebbségben és többségben*[†] című műveire gondolok.

Kárpátalja történetének és népének is szenteltünk egy kötetet. 1996-ban újra kiadtuk az 1959-ben elhunyt neves szlavista Bonkáló Sándornak 1940-ben megjelent *A rutének* (ruszinok) című monográfiáját, kiegészítve a szöveget sajtó alá rendező Salga Attila két tanulmányával: *Bonkáló Sándor munkássága* (bibliográfiával) és *Ruszinok és magyarok Trianon után.* Balla D. Károly ungvári író *Élted volt regénye* (1998) képviseli a kárpátaljai irodalmat műveink között.

Nagyon fájlaljuk, hogy többszöri kísérletünk ellenére sem sikerült eddig a délvidéki magyarokról egy tanulmányt megjelentetnünk.

Itt említem meg még azokat a könyveket is, amelyek a nyugat-európai és tengerentúli kisebbségben élő magyarok, az emigránsok sorsával foglalkoznak: Borbándi Gyulának *A magyar emigráció életrajza 1945-1985*[‡], valamint az *Emigráció és Magyarország — Nyugati magyarok a változások éveiben 1985-1995*[§] című írásait. Mindkét mű a témakör első módszeres feldolgozása s mint ilyen — némely nem jelentős pontatlansága ellenére is — nélkülözhetetlen kézikönyv. Éger György *Megálmodott Magyarország* című kötetében a nyugati magyarok jeles képviselőivel folytatott beszélgetéseket foglalja össze: hogyan próbálták nyugaton eltöltött életükkel a magyar ügyet szolgálni, a virtuális magyar haza érdekében munkálkodni.

Szót kell ejtenünk arról is, hogy néhány könyv ugyan nem a Szabadegyetem kiadásában, de annak támogatásával jelent meg. Jelentős ezek között Kovács Andornak a *Forradalom Somogyban* c. írása, mely a Magyar Öregdiák Szövetség és a Bessenyei Kör közreműködésével került kiadásra. Ugyancsak Kovács Andortól jelent meg 1996-ban önéletrajzírása *Homokpad* címmel. Közvetve segítettük a *Csángó Magyar Okmánytár*[**] létrejöttét, mert a római levéltári kutatásokat végző Benda Kálmán költségeihez hozzájárultunk, ő pedig egyik konferenciánkon beszámolt kutatása eredményéről. Időrendben az utolsó Molnár Józsefnek — szabadegyetemi kiadványaink nagy része az ő müncheni nyomdájából került ki — *Misztótfalusi Kis Miklósról* szóló, 2000-ben megjelent átfogó műve.[††]

Összegezve — talán szerénytelenség nélkül — elmondhatjuk, hogy az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem könyvkiadása anyagi és személyi lehetőségeihez mérten nem volt jelentéktelen. A maga idejében hiányt pótolt, ezt mindenekelőtt az 1989 utáni szabad légkörű Magyarországon történt — olykor engedélyünk nélküli — utánnyomások bizonyítják (mint *A magyar emigráció életrajza* Borbándiról, Harmat Pál könyve, Hamvas *Öt géniusza).* Janics Kálmán és Mikó Imre írásait tiltakozásunk ellenére jelentették meg új kiadásban. Több könyvünkre már a kiadás idején felfigyeltek.

Természetesen a nyugati magyar sajtó, különösen az *Új Látóhatár,* a *Bécsi Napló,* a *Nemzetőr,* a párizsi *Irodalmi Újság* és a *Magyar Műhely,* a római *Katolikus Szemle,* a chicagói *Szivárvány,* de olykor más amerikai lapok is, rendszeresen közöltek recenziókat könyveinkről. A *BBC* magyar adásaiban, a *Szabad Európa Rádióban* és a müncheni *Deutschlandfunk* magyar adásaiban is gyakran mutatták be kiadványainkat.

A *Neue Zürcher Zeitung*-ban többször jelent meg tárgyilagos német nyelvű ismertetés Eva Haldimann tollából, így 1985. 4. 29: *Bibó István Összegyűjtött munkái; Szabó Zoltán, Ősök és társak;* — 1986. 5. 4/5: *Borbándi Gyula, A magyar emigráció életrajza 1945-1985; Domahidy Miklós, Az osztrák vádlott; Domahidy András, Árnyak és asszonyok;* — 1988. 2. 1:

[*] Sütő András és Kányádi Sándor Herder-díjjal történt kitüntetésével kapcsolatban a Szabadegyetem jelentős szerepéről Szöllősy Árpád részletesebben beszámol e kötetben (II. rész). [Lásd az előző írást. — Mikes International Szerk.]

[†] Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem és a Mikes International között történt megállapodás értelmében e kötet megjelenik a jövőben elektronikusan a Mikes International kiadásában. — Mikes International Szerk.

[‡] E művet a Mikes International megjelentette elektronikusan 2006-ban. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.

[§] A szerző és a Mikes International között történt megállapodás értelmében e kötet is megjelenik a jövőben elektronikusan a Mikes International kiadásában. — Mikes International Szerk.

[**] *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706. Documenta hungarorum in Moldavia 1467-1706.* Gyűjtötte és sajtó alá rendezte Benda Kálmán, Jászay Gabriella, Kenéz Győző és Tóth István György. Szerk., a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Benda Kálmán. 1-2., Magyarságkutató Intézet Kiadó, Budapest 1989.

[††] Erről bővebben szól Molnár József e kötetben közzétett írásában.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Borbándi Gyula, Nyugati magyar esszéírók antológiája és *Nyugati magyar tanulmányírók antológiája; Szabó Zoltán, Terepfelverés című* kiadványainkról.

A jelentős történelmi folyóirat, a *The American Historical Review* 1983/3. számában ismerteti Janics Kálmán könyvének angol fordítását. A *Studies in Soviet Thought* 30 (1985-ös) számában hosszú angol nyelvű recenzió jelent meg *Bibó István Összegyűjtött munkáiról* Tar Zoltántól.

Harmat Pál könyvéről nem csupán a Tel Aviv-i *Új Kelet* emlékezett meg, hanem a fentebb már idézett Janus mellett más magyarországi szakfolyóiratok is ismertették, így a budapesti *Magyar Pszichológiai Szemlében* hosszú elismerő cikk jelent meg róla (1989/3.sz.). Bonkáló Sándor könyvét a neves Kelet-Európa történész, Niederhäuser Emil méltatta a tekintélyes *Századok* folyóiratban (1997/3). A könyvnek Kárpátalján is nagy sikere volt, egy munkácsi görög katolikus közéleti személy szerint „le kellene fordítani a könyvet ruszin nyelvre, hogy ők is megismerjék hiteles történetünket" (idézet egy magánlevélből).

Erősen kritikus hangon írt viszont a magyarországi *Új Tükör* és a *Magyarország c.* folyóirat *Borbándi* könyvéről, *A magyar emigráció életrajzáról* 1986-ban — igaz, nem a könyv stílusáról vagy hiányosságairól szólt a bírálatuk, hanem az abban olvasható tényeken háborodtak fel. Ezeknek gondos összegyűjtéséért és írásba foglalásáért pedig tulajdonképpen hálásnak kellett volna lenniük. Nem csoda, ha a fordulat után igyekeztek odahaza is mielőbb kiadni ezt a művet.

Elismeréssel és hozzáértéssel mutatta be Pomogáts Béla a *Nyugati magyar tanulmányírók antológiáját* és Domahidy Miklós *Könyörtelen évek* című művét az *Élet és Irodalom* 1988. január 15-i, illetve május 7-i számában. Ez utóbbit a szekszárdi Ordas Iván is méltatta a Tolna megyei *Népújságban* (1988.4.6). A fordulat után Domahidy Miklós írói munkásságát Magyarországon is elismerték: két kisregényéből Sára Sándor rendezésében megrázó filmek készültek, és 1992-ben kitüntették a Szép Ernő-díjjal.

Mindezt végiggondolva, elmondhatjuk, hogy nem végeztünk hiábavaló munkát, s talán nem alaptalan büszkeséggel tekintünk vissza az elmúlt évekre. Hiszen alig egy maroknyi ember — jogászi, tanári, lelkészi vagy egyéb kenyérkereső elfoglaltsága mellett — végezte a vállalt feladatköre szerinti szerkesztői, lektori, korrektori, nem ritkán tanulmányírói, könyvterjesztői munkát.

Természetesen csak a különféle feladatok összehangolásával válhatott a könyvkiadás eredményessé. Az első évtizedben különösen Szépfalusi István koordináló tevékenységének köszönhetően váltak gondolatból könyvvé kiadványaink. Fáradhatatlanul tárgyalt szerkesztővel, kiadóval, lektorált és szervezte a postázást és raktározást. Könyvkiadásunk terebélyesedésével megoszlottak a feladatok több munkacsoport között[*]. Szépfalusinak az elnökségből 1982-ben történt kiválása után Tóth János lett a lektori munkacsoport vezetője. Az ő 1984-ben bekövetkezett hirtelen halála után Balla Bálint vette át a könyvkiadói és lektori bizottság vezetését (alelnöki tiszte mellett), és végzi húsz év óta mind a mai napig teljes odaadással, egészségét sem kímélve. Az ő kezdeményezésének és fáradhatatlan szerkesztői munkájának köszönhető többek között a *30 év: 1956-1986* c. kötetünk megszületése. A *Sztálinizmus — desztálinizációnak* kezdeményezője, szerkesztője és a hazai szerzői gárda verbuválója volt. Ő szorgalmazta Hamvas Béla *Öt géniusz* és *Száz könyv című* műveinek kiadását, melynek sikerét nem csupán az bizonyítja, hogy másodszor is kiadtuk, hanem a magyarországi Hamvas-reneszánsz megindulása is. Balla Bálint érdeme lesz, ha könyvkiadásunk továbbra is fennmarad, hiszen még most is igyekszik kiadásra méltó kéziratokat felkutatni és sajtó alá rendezni.

Felesleges külön hangsúlyozni, hogy az elnökség minden tagja önzetlenül, anyagi ellenszolgáltatás nélkül végezte munkáját. A Svédországban, Németországban, Ausztriában, Svájcban vagy akár a tengerentúlon megtartott könyvbemutatók utazási költségeit is maguk fedezték. Kovács Andorra hárult a könyvek raktározásának, csomagolásának, postázásának nehéz feladata, többször tette meg az utat szomszédos országokba, hogy egy-egy autórakomány könyvet kedvezőbb tarifával küldhessen szét a címzetteknek. Egy alkalommal, amikor Gödri Zsolttal ketten könyveinkkel megrakott autón igyekeztek az elzászi Liebfrauenbergbe, konferenciánk színhelyére, a francia határőrök csempészés gyanújával lefogták őket és mindketten fogdában töltötték az éjszakát.

Ferenczi Sándor volt elnökségi tagunknak igen nagy érdemei vannak a könyvbarátok toborzása terén, sőt évekig segédkezett Szöllősy Árpádnak az ezzel kapcsolatos adminisztrációjában, hétvégeken Mühlhausenból Bázelba (Riehenbe) utazva. A Szabadegyetem könyvelését, pénzügyeinek konszolidálását Szöllősy Árpád vállalta magára[†], és így a könyvkiadás anyagi egyensúlyáról is ő gondoskodott. A nagylelkű szponzorok sorában, akik jelentős adományaikkal segítették könyvkiadásunkat, ki kell emelnünk a nemrég elhunyt dr. Waltraud Balla nevét, továbbá Irányi Béláét, akinek anyagi támogatása tette lehetővé többek között Ordass Lajos *Önéletrajzi írásainak* megjelenését; mindkettejüket az „örökös szponzor" címmel tisztelte meg a Szabadegyetem. Meg kell emlékeznünk még egy kedves, korán elhunyt barátunkról, a grafikus Budai Vass Jenőről, akinek néhány szép könyvborítónk tervét köszönhetjük.

[*] A Szabadegyetem könyveinek terjesztéséről részletesebben beszámol e kötet II. részében Kovács Andor *Visszapillantás* c. írásában.

[†] L. az ő *A Szabadegyetem: szellemi központ és vállalkozás* c. írását e kötet II. részében. [Lásd az előző írást. — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

Míg 1989 előtt a magyar hatóságok által veszélyesnek ítélt könyveinket a Széchényi Könyvtár zárt osztályán őrizték, s a szélesebb olvasóközönséghez ezekből csupán Nyugatra utazó magyarok által becsempészett kötetek juthattak el, a fordulat után már szabadon küldhettünk kiadványainkból a megyei és nagyobb iskolai könyvtárakba.

Miután könyveink magyarországi terjesztése aktuálissá vált, erre a budapesti *Heltai Gáspár Unitárius Könyvesbolttal*[*] sikerült megállapodást kötnünk. A könyvesbolt vezetőivel, Gergely Feliciánnal és feleségével, Évával korrekt, baráti együttműködést alakítottunk ki. Ennek eredményeként az utóbbi években közös sátrunk volt a budapesti Könyvnapokon a Vörösmarty téren, igen kedvező helyen. Több szerzőnk felhasználta ezt az alkalmat könyvének dedikálására.[†]

Reméljük, hogy könyveinket még sokáig haszonnal forgatják utódaink s talán ösztönzi őket hasonló helyzetben ugyanilyen bátorsággal és lelkesedéssel azt a „népnevelő" munkát elvégezni, amit az idő megkíván tőlük.

GAÁL, Enikő : Kévekötő küldetésben — Az EPMSZ könyvkiadása

[…]

2.1 Könyvkiadás

Az erős, biztos és független anyagi bázis megteremtésére az egyre költségesebb, ám ígéretes és sikeres könyvkiadás megalapozása miatt is szükség volt.

A kiadás gondolata nem a 80-as években született meg. A konferencián elhangzott előadások publikálása már az első, sioni összejövetel után felvetődik.[‡] 1973-ban jelenik meg az első füzet, amit 1980-nal bezárólag még 11 követ. A találkozók előadásain kívül a sorozatban Szépfalusi István, Cs. Szabó László, Zsindelyné Tüdős Klára és Kerényi Károly írásai kapnak helyet.

A füzetek utáni érdeklődés elsősorban a Kárpát-medencéből jön. Szépfalusi István, aki a raktározást és terjesztést vállalta, már 1973-ban lelkesen számol be: „a mai postával 68 szabadegyetemi füzetet rendeltek kelet-európai terjesztésre"[§] — amit valószínűleg nem hivatalos úton képzeltek el. Viszont hivatalos magyarországi szervek és intézmények is hamar tudomást szereztek a kiadványok létezéséről. Így a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum már az első füzetre reagál és levélben fordul Balla Bálint elnökhöz: „Arra kérem, hogy a következőkben minden ilyen kiadványt, illetőleg minden magyar nyelven megjelenő érdekességet — akár újságban vagy folyóiratban is — szíveskedjék beküldetni vagy beküldeni, mert most folyik a külföldi magyar nyelvű irodalom tudományos alaposságú felmérése, és reményünk van arra, hogy ennek eredménye könyv alakban is megjelenhetik."[**] „A Petőfi Múzeum reagálása komoly — írja Balla Bálint Szépfalusi István titkárnak —, még ha másra is felhasználják kiadványainkat, mint pestiek számára való mutogatásra... Kérnélek, hogy címlistádon vedd őket — persze csak publikációink őket illető részében — figyelembe."[††] A különböző irányból jövő érdeklődés ellenére Kelet-Európa nem lehetett felvevőpiaca egy emigráns szervezet — világnézeti okok miatt hazáját elhagyni kényszerülő vezető értelmiségiek írásait tartalmazó — kiadványainak.

A nyugati érdeklődés azonban a vártnál gyérebb, a nyugat-európai gyülekezetek e szempontból sem bizonyultak igazán partnereknek.[‡‡] Új célcsoport felkutatása vált szükségessé annál is inkább, mert a kiadványokban elfekvő vagyonra egyre nagyobb szükség volt. „Sajnálom, hogy a 4. Füzetünk sikere (mármint a befizetéseken mérve) igen mérsékelt. Érdemes-e önálló füzetet kiadnunk olyan tanulmányokkal, amelyet az olvasó az *Új Látóhatár*-ban vagy a *Katolikus Szemlé*-ben olvashat?"[§§] — vetődik föl a kérdés 1975-ben, azonban ekkor még úgy döntenek, hogy a kiadványsorozatot folytatni kell. Gondot kell fordítani a füzetek recenzálására magyar lapokban, valamint a BT tagjainak és az érdeklődőknek 4-6 oldalas *Tájékoztatót* lehetne készíteni és alkalmanként kiküldeni.[***] Ez utóbbi meg is valósul, kezdetben fekete-fehér, a 90-es évektől pedig színes formában.

Szépfalusi István a füzetsorozat mellett könyvsorozat megindítására tesz javaslatot, melyhez anyagi önellátás szükséges. Egy könyvbaráti hálózat kiépítésében látja erre a megoldást. „Az EPMSZ kiadványait ezentúl Európában csak megrendelők

[*] Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem könyvei ebben a könyvesboltban kaphatók: *UNITÁRIUS KÖNYVESBOLT* Alkotmány u. 12, 1054 Budapest, Magyarország, tel. +36-1-311-2241, gfelician@axelero.hu — Mikes International Szerk.

[†] L. a könyvünk végén közölt fényképeket. — Nyomban a rendszerváltás után, az 1990. évi Ünnepi Könyvhéten volt már saját sátrunk a Deák téren, ahol Kolczonay Katalin és Regius Judit szervezte meg könyveink árusítását.

[‡] Körlevél a Kuratórium tagjainak 1971. 10. 01.

[§] E.jk. 1975. 11. 01.

[**] Rónay László levele Balla Bálintnak 1973. 05. 09.

[††] Balla Bálint levele Szépfalusi Istvánnak 1973. 05. 24.

[‡‡] E.jk. 1973. 04. 30.

[§§] Szöllősy Pál levele Szépfalusi Istvánnak 1975. 08. 17.

[***] E.jk. 1975. 11. 01.

© Copyright Mikes International 2001-2006

kapják meg. Kiadványainkról ezentúl címlistánkon szereplőknek válaszlevelezőlapos nyomtatott értesítést küldünk..."[*] Szöllősy Árpád felkarolja az elképzelést. „Eddigi eszközeink, évi konferenciáink, az azokról beszámoló füzetek, alkalmilag létrehozott rendezvényeink nem elégítettek ki minket, sem az ún. belső kört, sem azt a várakozást, igényt, melyet egy európai jellegű protestáns szabadegyetemnek ki kellett volna elégíteni, és amelyet tőlünk itt kint és szerte a világban és otthon is elvártak. ...Fő célunk, hogy nem csak könyveket adunk ki, hanem eladunk is, és ezáltal hatunk, nevelünk, befolyásolunk és segítünk — lépésről lépésre megvalósul."[†]

Az erdélyi Szépmíves Céh mintájára 1978-ban megszervezik a Baráti Társaságtól külön működő *Könyvbaráti Kört* (KK), amelyben nincs tagdíj, de a tagok vállalják a megjelent kiadványok — legfeljebb évi négy könyv — egy példányban való átvételét.[‡]

A tagszervezés személyes levelezés, telefonálás útján történik, embertől emberig. 1978 végére 180, '79 tavaszára 275 embert sikerült megnyerni, melyben sok a BT tag. A szám szponzorokkal együtt értendő, ami azt jelenti, hogy vannak, akik nem csak maguknak, hanem családtagjaik, barátaik számára is előfizetnek. Számos „szponzorált" olvasó van a Kárpát-medencéből is.[§] A 450 fő körüli stagnálás után az 500-as határt, mely a kiadás folyamatosságának és deficit-mentességének feltétele volt, 1986-ban egy amerikai toborzó út után sikerült elérni és túllépni."[**] A folyamatos belépések ellenére a notórius nem-fizetők — egyéb szankciók hiányában — kényszerű kizárása hátráltatta a látványosabb létszámnövekedést. Szerényebb növekedés csak a magyarországi rendszerváltás után, a kárpát-medenceiek belépésével tapasztalható, a létszám azonban a 600 főt ekkor sem haladja meg.

Évenként 4 könyv kiadását irányozták elő, átlagosan mintegy 1000-1500 példányban. 1990-ig egy-két kivételtől eltekintve Molnár József, illetve utóda müncheni nyomdájával dolgoztattak.

2.1.1. Kiadói profil

Az EPMSZ által kiadásra érdemesített alkotások négy témakörbe sorolhatók.

Elsősorban a Magyarországon belül vagy kívül élő, a magyarság sorskérdéseivel foglalkozó történeti, politikai, filozófiai és szociológiai művekre esett a választás. A szlovákiai magyar kisebbség 1945-48 közötti megpróbáltatásait feltáró Janics Kálmán *A hontalanság évei* című műve, melynek kéziratát többszöri próbálkozással sikerült átcsempészni a csehszlovák határon[††], egyik legnépszerűbb, két kiadást is megért könyve lett a Szabadegyetemnek. Az erdélyi magyarság sorskérdéseit új megvilágításban és adatokkal tárgyaló Bíró Sándor[‡‡] magyarországi történész munkáját magyarországi kiadó azóta sem adta ki. A Szabadegyetem talán legnagyobb jelentőségű, és legtöbbek által ismert és elismert munkájaként Bibó István *Összegyűjtött munkái* 4 kötetben, a róla és szellemében írt új, kiadatlan tanulmányok 2+1 kötetben láttak napvilágot. A 80-as években is a tiltott kategóriába eső szellemi óriás gondolatait könyv alakban olvasni igazi ritkaságnak számított[§§]. A róla szóló emlékkötetek — melyek mind az óhazában, mind Nyugaton a legkülönbözőbb világnézetű, felekezetű és korú felelős gondolkodókat tudták egy asztalhoz ültetni — a figyelmet kívánták ráirányítani a magyarországi rendszerváltás után még mindig agyonhallgatott Bibó-életműre.

Másik fontos küldetésének, a nyugati értékes magyar alkotók, írók, költők esszéisták olvasóközönséghez juttatását érezte a kiadó. Így Cs. Szabó László és Szabó Zoltán műveinek önálló kiadása mellett a nyugati magyar költők, széppróza, esszé- és tanulmányírók antológiája (négy külön kötet)[***] hézagpótló vállalkozásnak számított.

A kiadói profil 3. témakörébe azok a teológiai és hitvalló művek tartoztak, amelyekkel a Kárpát-medencei magyar lelkészeknek és hívőknek kívántak hitbeli segítséget nyújtani. Az EPMSZ tanácsadó nagy teológusai, Vályi Nagy Ervin és Vajta Vilmos írásain túl, többek között Ordass Lajos és Pap László, a magyarországi egyházpolitikát kemény hangon bíráló számadásai is helyet kaptak.[†††]

A nehéz olvasmányok mellett alkalomadtán magyar szerzők egyéb színvonalas szépirodalmi műveinek népszerűsítésére is vállalkoztak a kiadói profil 4. témaköreként. Ebbe a kategóriába estek például Domahidy Miklós regényei.[‡‡‡]

---

[*] E.jk. 1976. 11. 27.
[†] K.jk. 1978. 05. 02.
[‡] K.jk. 1977. 05. 14.
[§] K.jk. 1978. 05. 02.
[**] E.jk.1986. 11. 8-9.
[††] Szépfalusiné Wanner Márta szóbeli közlése 2003. március, Bécs.
[‡‡] Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem és a Mikes International között történt megállapodás értelmében e kötet megjelenik a jövőben elektronikusan a Mikes International kiadásában. — Mikes International Szerk.
[§§] A kézirat kijuttatásának részleteiről l. Bibó István (ifj.) írását fentebb, e kötet IV. részében.
[***] Mind a négy antológiát a Mikes International megjelentette elektronikusan 2003 és 2005 között. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.
[†††] További részleteket l. Steinmann Judith tanulmányában (e kötet IV. részében). [Lásd az előző írást. — Mikes International Szerk.]
[‡‡‡] Szöllősy Pál levele Szépfalusi Istvánnak 1980. 01. 13.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A kiválasztott kéziratokat egy az EPMSZ saját kebeléből kijelölt lektori csoport véleményezi és terjeszti szavazásra az elnökség elé. Így került elutasításra a könyvbarátok közt igen népszerű *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című mű szerzőpárosából Konrád György újabb regénye A *cinkos.* Kiadásáról az elnökség csak akkor lett volna hajlandó érdemben tárgyalni, ha a szerző az '56-os forradalommal és Nagy Imre személyével kapcsolatban bizonyos korrekciókra hajlandó.[*] Azonban ezt az utat végigjárva döntenek Hamvas Béla *Az öt géniusz*-ának megjelentetése mellett annak ellenére, hogy egyes vélemények szerint nem feltétlenül illik bele az EPMSZ profiljába.[†]

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a Szabadegyetem kiadói politikája Szépfalusi István megfogalmazásában „szemben áll a mindenkinek eleget tenni akaró magatartással, mert az megbízhatatlan és nem őszinte. ...Nem semleges egyházi, hanem igenis elkötelezett protestáns kiadó vagyunk. A magyar nép és nemzet sorskérdéseiért felelősséget vállaló írókkal osztozó, elkötelezett kiadó vagyunk, akik sohasem elsősorban az egyénre, de mindig a közösségre tekintünk."[‡] Talán ezért is, meg egy új kiadónál természetes felfutási idő miatt is a kiadványok — elsősorban a füzetek és a Janics mű előtt kiadott könyvek — értékesítése sok gondot okozott.

2.1.2. A terjesztés

Az elfekvő készletben álló vagyon már a likviditást is veszélyeztette. Ezért 1982-ben Szöllősy Árpád elnök előterjesztésére a Könyvbaráti Kör a minimális forgótőke biztosítása érdekében 12 000 sfr erejéig belső kölcsönt hirdet meg 5 évi lejáratra 5%-os kamattal.[§] A raktáron lévő könyveket pedig — óvatosan ugyan, hogy ne váljon leértékeltté a szellemi mondanivaló — csökkentett áron árulták, vagy ajándékként juttatták el az arra érdemeseknek.[**]

A régi és új könyvek népszerűsítésére és a könyvbarátok toborzására különböző országokban szerveznek bemutató esteket, együttműködve vagy egyeztetve a helyi irodalmi körök és gyülekezetek rendezvényeivel. Az 1982. évi beszámoló szerint pl. Bibó István 2. kötetének bemutatására Párizsban, Genfben, Hannoverben, Göttingenben, Badenben, Kölnben és Koppenhágában került vagy kerül sor.[††] Kovács Andor elnök kívánatosnak és praktikusnak tartja az egyes városokban lakó tagok kapcsolatfelvételét, szorosabb együttműködését, könyvbemutatók, irodalmi estek szervezését, a magyar kultúra szélesebb körű megismertetését.[‡‡] Néhány helyen, így Berlinben már volt ennek hagyománya. Rögtön az első, 1971-es konferencia után megalakult egy helyi csoport ökumenikus szellemben, és ha rapszodikusan is, de tartottak összejöveteleket többek között erdélyi írók közreműködésével.[§§] 1987 folyamán Berlin mellett Kölnben, Münchenben, Bécsben, Zürichben és Londonban alakultak EPMSZ csoportok[***], amelyek azonban nem tudtak megszilárdulni.

Szintén könyvterjesztés szempontjából volt nagy jelentősége Bárczay Gyula, Kovács Andor és Szöllősy Árpád saját költségen tett amerikai kőrútjának, melynek folyományaként együttműködési szerződés jött létre a svájci egyesület és a hasonló célokat felvállaló és tevékenységet végző, ám szélesebb körű amerikai Magyar Baráti Közösség — köznapi nevén *Itt-Ott* — valamint az Amerikai Magyar Református Lelkészegyesület között. Ennek eredményeként haladta meg a KK tagsága először az 500-at (kb. 520 fővel)[†††]. A következő évben, 1987-ben pedig rekord mennyiségű, 2000 darab könyv kerül eladásra.[‡‡‡]

Az új könyvekről recenziók jelennek meg, és általában szakszerű kritikák, nemcsak a nyugat-európai magyar, hanem alkalomadtán idegennyelvű lapokban is. Illyés Gyula Janics Kálmán művéhez írt előszavát pl. a *Neue Zürcher Zeitung* egy oldal terjedelemben hozza le.[§§§] A kiadott művek értékét mutatja, hogy fordítják is őket. Az Amerikában angolul megjelenő Janics után pl. a Bibó-válogatáshoz kér egy egyesült államokbeli és egy franciaországi kiadó is „copyright" jogot.[****]

Egyre nagyobb az érdeklődés Magyarországról is a kiadványok iránt. Kezdetben utazók csempészik át őket a határon, később egy részük postai úton is célba talál. Magánszemélyek mellett egyre több könyvtár, tudományos intézmény is igényli ezeket a kiadványokat. Több esetben vállalta ilyen beküldött könyvek önköltségi árát emigráns szponzor.[††††]

[…]

[*] E.jk. 1982. 05. 16-17.
[†] Szöllősy Pál levele Szépfalusi Istvánnak 1980. 01. 13. — Szöllősy, miután jobban megismerte Hamvas életművét, megváltoztatta véleményét és elnökként már támogatta a kötet Püskivel közös 2. kiadását.
[‡] Szépfalusi István levele az elnökség tagjaihoz 1981. 02. 31.
[§] E.jk. 1981. 10. 31.
[**] E.jk. 1982. 11. 5-6.
[††] E.jk. 1982. 11. 5-6.
[‡‡] E.jk. 1982. 11. 5-6.
[§§] Körlevél a Kör tagjainak 1971. 10. 01.
[***] Bárczay Gyula levele a BT és KK tagjainak 1987. december.
[†††] E.jk. 1986. 11. 8-9; Bárczay Gyula levele a BT és KK tagjainak 1986. december.
[‡‡‡] Bárczay Gyula levele a BT és KK tagjainak 1987. december.
[§§§] Titkári beszámoló 1980. 05. 01.
[****] E.jk. 1985. 05. 12, 16.
[††††] Bárczay Gyula elnök levele a BT és KK tagjainak 1987. december.

© Copyright Mikes International 2001-2006

‘Remembrance of Things Past’ — Hungarian Newspaper and Book Publishers in the West

The HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) and MIKES INTERNATIONAL jointly organized the 46th Study Week conference in Elspeet, the Netherlands between 8-11 September 2005, entitled “WESTERN HUNGARIAN SPIRITUALITY”. On the first evening a session was planned wherein former leading Hungarian newspaper and book publishers in the West would have presented their own story. Unfortunately, due to personal circumstances, the guest speakers had to cancel their participation. In the last minute the organizers asked Gyula Borbándi to provide the audience a panoramic picture of the Hungarian newspaper and book publishers in the West. Mr. Borbándi accepted the invitation and presented a very rich overview on the subject. The original guest speakers offered Mikes International their story in writing. Hence, this column comprises the following writings:

- Gyula Borbándi’s paper that was presented at the Conference.
- Two writings of József Molnár. The first one contains fragments from a to be published memoir and covers the first years of the periodical *Látóhatár* (‘*Horizon*’). The second one is a fragment from the author’s published book that covers the history of the *Aurora Publishing House*.
- From Sándor Püski’s part we publish a couple of fragments from his auto-biographical volume that focuses on his period in New York.
- Pál Szöllősy presents the book publishing activity of the Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Protestant Academy for Hungarians in Europe) in a writing that was published in 2003 to celebrate the 33rd anniversary of the organization. His writing is accompanied by two additional ones on the same topic, signed by Judith Steinmann and Enikő Gaál, both taken from the same volume.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

CIVILIZÁCIÓS KITEKINTŐ

SEGESVÁRY, Viktor : Európa szkizofréniája vagy az 'európai' ember tragédiája

A strasbourgi Európai Tanácsban 2006. január végén lezajlott vita és a pár nappal később megszavazott határozat a totalitáriánus kommunista rendszerek bűneinek elítéléséről és az áldozatokra való megemlékezésről a legvilágosabb jele a mai európai ember tudathasadásos állapotának, s egyúttal európai kultúránk jelenkori tragédiájának végső felvonását jelenti.[1]

Miben áll ez a tudathasadás és ez a tragédia? Röviden összefoglalva abban, hogy a Tanács nyugat-európai tagjainak jó része — a szocialisták, zöldek, liberálisok, és kommunisták vagy szélsőbaloldaliak — csak a kommunizmus elismert bűneinek elítélésére voltak hajlandók, de nem annak a marxista-leninista ideológiának elítélésére, mely e totalitáriánus rendszer alapját képezte. Ezt az álláspontot az Európai Egyesült Baloldali Blokk svéd szóvivője, Einarsson, a vita kezdetén világosan összefoglalta, s evvel már el is döntötte a vitát:

> „Az emberi jogoknak tömeges lábbal tiprása történt egyes államokban, amelyeket magukat kommunistának mondó pártok és rendszerek kormányoztak. Ezeket éppúgy el kell ítélni, mint az emberi jogoknak azokat a tömeges megsértését, melyet a demokrácia, a szabadság, a kereszténység és a civilizáció nevében vittek végre. Az előttünk fekvő határozati javaslattal az a probléma, hogy a múltnak ezeket a kegyetlenségeit egy olyan ideológia és politikai gondolkodás elleni támadásra, félredobására, sőt kriminalizációjára használja fel, melyeknek ideáljai ezekkel a bűnökkel teljes ellentétben állnak. E javaslat nem teszi meg az elengedhetetlen megkülönböztetést az emberi jogok lábbal tiprása a magukat kommunistának valló rendszerek által és a kommunizmus, mint politikai mozgalom, között … Ez az összemosás szándékos … Az igazság az, hogy az antikommunizmus sohasem a diktatúrák vagy az emberi jogok megsértése ellen küzdött. Az antikommunizmus igazi céltáblái mindig is a baloldal, a munkásmozgalom voltak, és azok, akik a kapitalizmust és imperializmust kritizálták … Az Európai Egyesült Baloldal Blokkjának mind a 36 tagja, kivétel nélkül, kommunisták és nem-kommunisták, az Európai Tanács által képviselt értékeket védik."

Ezt a pártharcos érvelést támasztotta alá a Görög Kommunista Párt képviselője, Kanelli asszony, aki kijelentette: „Nem fogadható el a kommunizmusnak és az [ún. kommunista rendszerek által] elkövetett rémtetteknek az azonosítása … Az osztályharcos felfogást nem lehet kriminalizálni."

A Szocialista Csoport spanyol szóvivője, Lluis Maria de Puig, hasonlóképpen érvelt, amikor a javaslat elutasítását vagy a Politikai Kérdésekkel Foglalkozó Bizottsághoz való visszaküldését javasolta:

> „A Szocialista Csoport természetesen minden hasonló bűntényt elítél, különösen azokat, amelyeket totalitáriánus rendszerek, s közöttük kommunista rendszerek követtek el … [A határozati javaslat szövegéből] nem derül ki világosan, hogy csak a totalitáriánus kommunista rendszerek által elkövetett bűnöket ítéli el. Így [e Csoport] nem akarja annak az ideológiának az elítélését helyben hagyni, mely egyéneket a szabadságért való küzdelemre serkentett, akik közül többen ma a Tanács tagjai … [Ehhez azt is hozzátette], hogy a Közép- és Keleteurópában kommunista ideológiát vallók közül sokan hozzájárultak ezeknek az államoknak demokráciákká való átrendeződéséhez az utolsó évek folyamán."[2]

A vita eredményeképpen az Európai Tanács által megszavazott, 2006. évi 1481-es számú határozat a kommunista ideológia elítélése helyett az emberi jogok megsértéséről szól a közép- és keleteurópai államokban a 20. század folyamán, ily módon leszűkítve a totalitáriánus kommunizmus értékelését. A plenáris ülés vitájában világosan érezhető kommunizmussal szemben tanúsított szkizofrénikus magatartás aztán teljes mértékben nyilvánvalóvá lett a fenti határozat megszövegezésében. A határozat 2. paragrafusa a következőkben sorolja fel a kommunista totalitáriánus rendszerek bűneit:

[1] Ez a cikk kizárólag az Európa Tanácsban folytatott vita, valamint a megszavazott határozat Interneten közzétett hivatalos jegyzőkönyvének szövegében foglaltakon alapul. A határozat szövege megtalálható a következő portálon:
http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/Eres1481.htm;
míg a vitáé: *http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/Records/2006-1/E/0601251500E.htm#4*.

[2] A de Puig-tól idézett szöveg beszédének angol összefoglalójából származik, mert az Európai Tanács Internetes portálja csak az angol nyelven elmondott beszédeket közli eredetiben.

© Copyright Mikes International 2001-2006

> „Egyéni és kollektív gyilkosságok és kivégzések, a koncentrációs táborokban való elpusztulás, éhenhalás, elhurcolások, tortúrák, a rabszolgaságban tartottak kényszermunkája és a tömeges fizikai terror más formái, az etnikai és vallásos alapon való üldözések, a lelkiismeret, a gondolkodás és az önkifejezés, valamint a sajtó szabadságának megsértése és a politikai pluralizmus teljes hiánya;" megokolásukra a 3. pont arra utal, hogy
>
> „E bűntényeket az osztályharc elméletének és a proletariátus diktatúrájának nevében követték el."

Ugyanakkor a legmeglepőbb módon azok számára, akik csak valamennyire is ismerik a 20. század történelmét, a Tanács a 4. pontban minden előzetes meggondolás nélkül kijelenti, hogy

> „A kommunista rendszer által elkövetett bűntények ellenére, egyes európai kommunista pártok tevékenysége hozzájárult a demokrácia megvalósításához."

Mit mutat ez az álláspont, ha nem az európai államok képviselőinek teljes szkizofréniáját, mely, tagadhatatlanul, az európai népesség lelkiállapotát is tükrözi? Lehet-e ezt az élet minden területén megnyilvánuló, a baloldalt és a jobboldalt szakadékszerűen elválasztó szkizofrénikus hisztériát az emberi jogok vetületébe átültetni, s kontinensünk legmagasabb emberi jogi tekintélyének, az Európai Tanácsnak hivatalos álláspontjává tenni? Ezek után komolyan lehet-e venni ennek az intézménynek a munkáját, mely egy ilyen fontos kérdésben nem tud a bulvárújságok és a vulgáris politikai viták színvonalán felülemelkedni?

Ez az egész történet annál inkább meglepő, mert a vitában résztvevők nagy része — majdnem mind a közép-keleteurópai országokból[3] — nemcsak a Politikai Kérdésekkel Foglalkozó Bizottság által helybenhagyott határozattervezet elfogadása mellett érvelt, hanem az érzelmi érveken kívül sok racionális meggondolást is felvetett a vitatott témával kapcsolatban. Így, például, az Európai Demokrata Pártok csoportjának szóvivőjeként felszólaló cseh képviselő, Benes, jól jellemezte a 20. század második felében kialakult helyzetet, amikor kijelentette, hogy „a második világháború után vitathatatlan volt, hogy ki nyert és ki vesztett. A hidegháború után viszont, az 1990-es évek elején, ez a kérdés nem volt tisztázott."

Magyar képviselők közül a határozati javaslat vitájában Németh Zsolt az Európai Néppártok Csoportjának nevében szólalt fel. Nemcsak a kommunizmus megszámlálhatatlan áldozatát bizonyító irodalomra hivatkozott, hanem idézte az 1956-os forradalom és szabadságharc legfiatalabb mártírjának, Mansfeld Péternek a kivégzését is. „Ma a Mansfeld Péterek milliói áldozatának elismeréséről vitázunk," tette hozzá, amikor a határozati javaslatban szereplő, a kommunista bűnteményeket elítélő nemzeti bizottságok és az áldozatokról megemlékező múzeumok és ünnepnapok elfogadásának érdekében érvelt, mint egy erkölcsi jóvátételről. De még ő is a 'boszorkányüldözések' elkerülése mellett tört lándzsát, amint ezt, Németh szavai szerint, „a Kelet- és Középeurópában uralmon lévő rendszerek a legutolsó 15 év folyamán el tudtak kerülni."

Hasonló módon Eörsi Mátyás (SZDSZ) is az európai baloldal felfogása ellen érvelt, bár elismerte ugyan Sztálin érdemeit Európa felszabadításában, hiszen saját apja is kommunista volt, de ugyanakkor emlékeztetett a Hitler-Sztálin szövetségre is. Eörsi végül is a kommunista rendszerek bűnteményeinek elítélése mellett foglalt állást, de nem akarta ugyanakkor a kommunista ideológiai 'híveit' szintén elítélni. A vita végén azonban kijelentette, hogy ha a Tanács plenáris ülése nem ítéli el a múlt században elkövetett rémtetteket, akkor nincs semmi értelme a straszburgi intézmény keretében együtt dolgozni azokkal, akik visszautasítják ezt a történelmi állásfoglalást.

A többi kelet-középeurópai állam képviselőinek felszólalásai közül csak egy párra utalok még avval a szándékkal, hogy megmutassam nagy többségüknek anti-kommunista meggyőződését, s a határozati javaslat általuk való támogatását. Így az esztóniai Saks asszonyét, aki beismerte, hogy a változás előtti időkben a kommunista párt tagja volt (szülei nagy szomorúságára), s erre a magatartására ma már nem büszke; vagy a Bulgáriából jövő Ivanov képviselő szavait, aki egyenesen megmondotta, hogy [a kommunista rendszerek által] elkövetett bűnöket egy ideológia igazolta és tette lehetővé, de ezt a tényt sok mai baloldali párt még nem tudja elismerni, sőt elítélni. Evvel kapcsolatban a bulgár Mikhajlova asszony megjegyzése nagy fontossággal bír, mert ki merte mondani, hogy az Európai Tanácsban folyó vita azt is meg fogja mutatni, vajon az újdonsült közép- keleteurópai szocialista pártok le tudnak-e számolni múltjukkal, hiszen a nácizmussal szembeni francia és spanyol ellenállások (melyekre oly sokan hivatkoztak a vita folyamán) semmiképpen nem igazolhatják és tehetik jóvá a totalitáriánus kommunista rendszerek bűneit.

Bosznia és Hercegovina képviselőjének, Lozancicnak hozzászólása a témához volt talán a legfontosabb, amikor leszögezte, hogy „*a szelektív igazságosság és a velejáró igazságtalanság érzése a legveszélyesebbek egy demokrácia számára, főleg az ún. átmeneti korszakban élő társadalmakban, mert lelassíthatja a demokratikus fejlődés*t."

[3] Szinte hihetetlen, hogy a Tanács vitájában a nyugateurópai államok képviselői alig vettek részt, kivéve a Bizottság svéd rapportőrjét, a szocialista frakció spanyol szóvivőjét és az Európai Egyesült Baloldali Blokk szintén svéd képviselőjét.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Végül az orosz Kosachev érvelésére kell felhívni a figyelmet, aki nevetségesnek találta a názi és kommunista totalitáriánus rendszerek összehasonlítását, mert, szavai szerint, „a különbséget egy a jog uralmára alapozott rendszer [értsd: a kommunizmus] és egy másik, mely a jog uralmát nem tisztelte [értsd : a nácizmus], nem lehet figyelmen kívül hagyni." Persze arra Kosachev nem gondolt, hogy hogyan követhet el egy a jog uralmát tisztelő diktatúra olyan bűntényeket, mint a kommunista totalitáriánizmus? Erre a francia Legendre felelt, feltéve a kérdést: „Hogyan lenne lehetséges, hogy az [Európai Tanács] plenáris ülése ne ítélje el a kommunisták bűneit, mikor már elítélte a fasiszta és náci rendszereket azok bűneiért?" Erre a kérdésre, és talán Eörsi Mátyás radikális konklúziójára is, felelt Szabó Zoltán, a Magyar Szocialista Párt képviselője, aki kijelentette, hogy: „Bűnöket el lehet követni valami jó és nemes nevében is, s ez utóbbi tulajdonságok elfedik a bűnöket [értsd: a kommunista diktatúra esetében]. A nácizmus nem egy hasonló jelenség, s ezért nevében nem lehet bűnöket elkövetni. A nácizmus maga a bűn."

A vita tárgyát képező határozati javaslatot (10765. számú dokumentum) az Európai Tanács plenáris ülése elvetette, mert a házszabályok által megkövetelt kétharmados többség nem szavazta meg, — a nyugateurópai képviselők szavazatai híján.

A szkizofrénikus európai tudatot tehát a politikai pluralizmus teljes elvetése, a bal- és jobboldal közötti vergődés jellemzi, mert az utóbbi negyven év folyamán a baloldaliság lett az egyetlen elfogadható politikai irányzat, s elég egy mozgalomra a jobboldaliság bélyegét ütni, hogy az teljesen szalonképtelenné váljon. A politikai szférának e teljes egyoldalúsága egy diktatórikus uralmat jelent, hiszen a mások felfogását meg sem hallgatják, s egymás megértése helyett a másik politikailag nem korrekt gondolatainak elhallgatása kötelező.

Az európai kultúrkörben uralkodóvá lett szkizofrénikus magatartás következményeként a politikai pluralizmus teljes elvetése azt is megköveteli, hogy csak a jobboldali totalitáriánizmust lehessen elítélni — a fasizmust és a náci rendszert — de baloldali totalitáriánizmusról nem szabad beszélni, sőt a baloldali totalitáriánizmust a demokratikus politika egyik változatának kell tekinteni. Erre az Európai Tanácsban ez évi január végén lezajlott események adják a legjobb bizonyítékot.

Az európai szkizofrénia az európai ember valóságos tragédiájának méreteit ölti fel, amikor történelmileg ennek a különbségtevésnek — baloldal vagy jobboldal — már semmi reális alapja nincs, mert az utolsó félévszázadban bekövetkezett társadalmi, gazdasági és technológiai változások az ilyen különbségtevéseket értelmüktől megfosztották. A környezetvédő politikus baloldali vagy jobboldali-e? A baloldali, bármilyen címke alatt működő pártok gazdaságpolitikája még baloldalinak ítélhető-e meg, vagy a piackapitalizmus követőjének? A jobboldal által felvázolt s minden ténynek ellentmondó társadalompolitikai perspektívájának pedig van-e még valami köze a klasszikus liberális vagy konzervatív felfogásokhoz? A baloldali vagy jobboldali nemzetközi politika nem vezeti-e az emberiséget egy a civilizációk között kitörő konfliktusba — pontosan a szkizofrénikus vakság miatt, mely nem tudja helyesen felmérni a világjátszmában résztvevő erőket és azok lehetőségeit?

Az európai ember és kultúra tragédiája elkerülhetetlen következményekkel fog járni, ha az Európai Tanács vitájában megnyilvánuló szűklátókörűséget és tudathasadásos magatartást egy új nemzedék racionalitása és realizmusa nem fogja hamarosan felváltani.

~ ~ ~ ~ ~ ~

SEGESVÁRY, Viktor : Ámokfutás és karikatúrázás

Az ezredéves európai kultúra állapota a késői modernitás korában

A Mohamed karikatúrákkal kapcsolatos vita, és ennek súlyos következményei oly jól ismertek a napi sajtóból és a különféle médiák hamis híreinek tömkelegéből, hogy ennek részleteit ebben a cikkben felvázolni nem szükséges.

Nem vitatható az, hogy ez a nyugati vélemény- és sajtószabadság nevében elkövetett hihetetlen ballépés, mely egyre súlyosbodó ellenakciókat vált ki a muzulmán világban, az időszámításunk szerinti harmadik évezred elején a világtörténelemben legelőször létrejött és a nyugati politika és emberi magatartás által kiváltott civilizációs konfrontációnak szerves része. Az emberiség, de különösképpen a nyugati kultúrkörben élők jövője szempontjából az összecsapás, egyrészt a kereszténység meghamisított felfogásán alapuló modern nyugati, másrészt a Mohamed által meghirdetett vallás körül kialakult,

© Copyright Mikes International 2001-2006

az evilági s a túlvilági életet egybefogó civilizációk között, felmérhetetlen jelentőségű s kimenetelét semmiféle prófécia nem vetítheti előre.

A jelen cikkben foglalt gondolatoknak azonban nem ez az esemény a tárgya, hiszen a civilizációs dialógusok vagy konfrontációk problematikáját már számos tanulmányban és előadásban felvázoltam, hanem az a 'kórkép,' amelyet a Mohamed karikatúrák körüli ámokfutásos szembenállás az európai kultúra mai helyzetéről ad. Így arról sem lesz szó, hogy a Próféta személyének szándékos meggyalázása, melyet a civilizációs konfrontáció részének tart az egész muzulmán világ, az ún. iszlám fundamentalizmus radikálisait is olyan tettek elkövetésére buzdította, melyek minden további nélkül az ámokfutásos felelőtlenség kategóriájába esnek, hiszen az iszlám tanítása semmilyen körülmények között sem engedi meg mecsetek felrobbantását és elpusztítását, s az 'igaz' hithez tartozó ártatlanok meggyilkolását politikai célok megvalósítására, még ha azok az iszlám másik nagy irányzatához — shia vagy szunni — tartoznak is.

Az a 'kórkép' amit a legutóbbi hónapok eseményei mutatnak az európai kultúra mai állapotával kapcsolatban, megdöbbentő és lesújtó, és kultúránk megjobbulásába, s régi klasszikus, sokszínű valóságának helyreállásába vetett minden reményt lehetetlenné tesz.

A mai felelőtlen európai ámokfutásra vonatkozóan kultúránk három alapvető vonásának teljes és szándékos elvetését kell kihangsúlyozni:

— *Először*, a Másik létének, hitének és véleményének feltétel nélküli elfogadását és értékelését egy dialógus keretében, mely egy morális követelményt jelent;

— *Másodszor*, a felelősségteljesen gyakorolt, vagyis a közerkölcs által megszabott, emberi szabadság határainak és korlátainak tudatát, melyek lehetővé teszik egy közösségben, egy társadalomban való élésünket; és

— *Harmadszor*, s a két megelőző vonás együttes eredőjeként, a részrehajthatatlanság követelményének mindenkori alkalmazását, mely a tudományok terén az objektivitás elvében fejeződik ki, s amelyet ebben a vonatkozásban senki nem von kétségbe.

Kultúránk klasszikus görög hagyományának része a szókratészi dialógus szükségessége minden emberi vonatkozásban. Egy ilyen dialógus nem jöhet létre, ha a Másikat, annak életformáját, annak hitét, meggyőződését és elveit nem tiszteljük, mert a Másiknak ez a minden feltétel nélküli elfogadása teszi lehetővé a dialógust, s így annak logikai alapját képezi. Az emberi méltóság tiszteletben tartásának, melyről korunkban annyi szó esik, pontosan a Másik elfogadása az elmaradhatatlan feltétele, hiszen hogyan is lehetne egy más emberi lény méltóságát elismerni, ha nem ismerjük el ezt a lényt minden jellemző vonásával, magatartásának minden a mienktől különböző jellegével együtt?

A szókratészi dialógus szükségességére, mint kultúránk alapvető összetevőjére, való hivatkozást persze azonnal kétségbe vonják a késői modernitás értékeket nélkülöző, kommunikációs ideológiájának nagyhangú képviselői avval érvelve, hogy hány alkalommal tagadták meg az egyház vagy az állam az emberek és közösségek közötti dialógus megteremtését az európai történelem folyamán — az inkvizíciótól az antiszemitizmust valló náci totalitáriánizmusig, természetesen elfelejtve a francia forradalmat vagy a nemzetközi kommunizmus osztályharcos ideológiájának pusztításait. Ugyanakkor ezek az ideológusok nem veszik észre, hogy álláspontjuk a szókratészi dialógus tagadásának egy újfajta és a planetáris síkon még veszélyesebb változatát képviseli, mert nem más, mint egy civilizációs totalitáriánizmus. Ez a civilizációs egyeduralomra való törekvés a nyugati modernitás századainak folyamán alakult ki, de csak a legutolsó két évtizedben (amit késői modernitásnak nevezek egyes angolszász gondolkodókat követve) lett egy hallatlanul agresszív jelenséggé, amelyben a nyugati életforma önmaga nagyrabecsülése eddig még egy kultúrában sem ismert mértéket ért el.

A civilizációs dialógus szükségessége tagadásának ezek a bajnokai persze nem látják, vagy nem akarják látni, hogy érvelésükkel és magatartásukkal egyben lehetetlenné teszik ideológiájuk összes többi, minden alkalommal hangoztatott értékeinek megvalósítását, így például a majdnem isteni vonásokkal felruházott demokráciának az egész világban való meghonosítását. Hiszen felsőbbrendűségű elveik értelmében a demokratikus választások eredménye csak akkor elfogadható, ha nem terrorista (az ő szemükben) vagy kimondottan szekuláris, tehát minden vallásos hittől független (a Max Weber-i *Entzäuberung* értelmében) politikai és társadalmi rendszer megteremtését eredményezi. Ez a paradoxon annál inkább meglepő, mert a demokrácia végeredményben nem más, mint a társadalom tagjainak dialógusa — ha ez közvetlenül és nem képviselők vagy a médiák közvetítésével történik, de a politikai intézményesség kialakításának ez a módszere mára teljesen formálissá vált.

A szókratészi dialógus morális követelményének elvetése tehát a nyugati életforma önmaga nagyrabecsüléséből fakad, s az európai kultúra mai 'kórképének' első, alapvető jellegét jelenti.

Minden racionálisan gondolkodó ember számára az egyéni szabadság nem lehet korlátlan, mert ha nem lennének morálisan megszabott határai, akkor lehetetlen lenne az egyének társadalomban való együttélése. Így minden emberi szabadságnak — legyen az egyéneké vagy közösségeké — korlátot szabnak abban a bizonyos társadalomban elfogadott erkölcsi törvények. Ha ilyen közösen elfogadott morális határok nincsenek, akkor a szabadság nemcsak szabadossággá lesz, hanem veszélyezteti az egész társadalom létét. A morális törvények szerepe ebből a szempontból a közös együttélés, a társadalmi lét lehetőségének biztosítása. Erre jó példa az is, hogy olyan 18. századi gondolkodók, mint Jeremy Bentham, tétele, mely szerint az egyéni

© Copyright Mikes International 2001-2006

érdekek összessége jelenti a közérdeket, egyszerűen nem igaz, ahogy ezt sok újkori tudós elismerte, mert egy almát, egy körtét és egy narancsot nem lehet összeadni, vagyis egy közös nevezőre hozni.

A szabadságnak a társadalmi morál törvényei szerinti gyakorlása jelenti az egyén és a közösség felelősségteljes magatartását. Mivel a Másik létének, hitének, elveinek elfogadása és tiszteletben tartása egy morális törvény, ezért a szabadság felelősségteljes gyakorlása kizárólag a Másik méltósága és meggyőződése tiszteletben tartásának korlátai között lehetséges. Az egyéni vélemény és a sajtó szabadsága, melyet a mi modern társadalmunkban az egyén és a közösség alapvető szabadságjogának tekintünk, a fentiek következtében csak akkor érvényesülhet, csak akkor felel meg az erkölcsi felelősség által megszabott határoknak, ha nem sérti sem a mi kultúrkörünkben, sem a más kultúrkörökben élők szabadsághoz való jogát, vagyis az ő hitük, meggyőződésük és elveik tiszteletben tartására vonatkozó szabadságukat. Ez a morális törvény még akkor is érvényes a más kultúrkörökben élőkre, ha a mi társadalmunkban a szókratészi dialógus szükségességével együtt elvetettük a szabadságjogokat korlátozó morális szabályokat is — a mi tévedéseink elfogadására nem lehet másokat, más civilizációkhoz tartozókat kötelezni. Ha a mi társadalmunkban megengedett az, hogy a nem hívők a keresztény hitben élők szakrális jegyeit, mint például a keresztet, megcsúfolják és meggyalázzák, ahogy ma oly sokszor büntetlenül történik, ez a mi dekadenciánkat jellemzi, de nem jogosít fel arra, hogy más hitűek szimbólumait vagy szokásait hasonlóképpen megcsúfoljuk, vagy meggyalázzuk, vagy erre vonatkozó törvényeiket lábbal tiporjuk (amint az iszlámban az emberi lény pikturális ábrázolása el van tiltva).

A szabadság felelősségteljes gyakorlásának sutba dobása, a féktelen szabadosság uralma a 'szent' szabadság nevében, mely magában foglalja a vélemény- és sajtószabadság korlátlan gyakorlatát is, tagadhatatlanul az európai kultúra és társadalom hanyatlásának megnyilvánulása.

Végül a Másik elismerésének és a szabadság felelősségteljes gyakorlásának követelményeiből természetszerűleg következik a részrehajthatatlanság vagy pártatlanság követelménye is. Miért? Egyrészt azért, mert bármely Másik elfogadásának és tiszteletben tartásának fogalma logikusan és racionálisan magában foglalja a pártatlan megítélés, a részrehajlás nélküli magatartás elemeit. Hogyan lehetne egy Másik létét, meggyőződését és elveit elfogadni és méltóságát tiszteletben tartani, ha vele szemben egy másik Másikat helyezünk előnybe? *A dialógus követelménye tehát kizár bármiféle diszkriminációt azokkal szemben, akik nem a mi kultúrkörünkhöz tartoznak.* Másrészt, nem lehet a teljes emberi szabadságot megvalósítani a morális felelősség korlátai között, ha nem viselkedünk pártatlanul, ha nem tudjuk elkerülni a részrehajlás csábításait — kivéve azokat az eseteket, amikor a közösségi morál, a társadalmi együttélés érdekében, megköveteli tőlünk, például egy bűnöző esetében, az általános elvekkel szemben álló, de morális felelősségünk tudatában eldöntött diszkriminációt. *Nincs morálisan megalapozott emberi szabadság mely egy részrehajló megítélésen, egy önkényesen diszkriminatív magatartáson alapulna.*

Ezen a ponton válik teljesen nyilvánvalóvá, hogy az európai kultúra milyen szkizofrénikus állapotba került (lásd az előző írást), mert a szkizofrénia pusztító hatása pontosan az általánossá vált, vagy úgy is mondhatjuk, törvényszerűen megkövetelt részrehajló állásfoglalásban, a kimondott pártosság elvének kivétel nélküli alkalmazásában jelentkezik. Ez nyilvánul meg abban, hogy mindent és mindenkit a szerint ítél meg a késői modernitás legtöbb embere, hogy jobboldali vagy baloldali-e, mert hiszen csak a baloldaliság az elfogadható, s a jobboldalinak minősített egyénekkel és eszmékkel minden dialógus kizárt. Ebből természetesen az is következik, hogy a szabadságot (melynek morális jellege veszendőbe ment) csak az élvezheti, aki a megfelelő részrehajló álláspontot képviseli, aki a pártatlanság elvének erkölcsi szükségességét tagadja.

De ez a szkizofrénikus diszkrimináció jóval túl megy a jobboldaliság vagy baloldaliság mindent meghatározó megkülönböztetésén. A nácizmust mindig el kell ítélni, ez természetesen következik a szabadság morális fogalmából; ugyanakkor a kommunizmust nem lehet elítélni ugyanezen az alapon, mert vagy a kommunista ideológia szocialistának tetsző alapjai mellett foglal állást valaki, vagy a kommunista politikai rendszer helyességét vallja azt fogadva csak el, hogy ezt a rendszert a sztálinizmus és egyes vezetők hibái tettek embertelenné. Pedig mindkettő totalitáriánus rendszer volt, s mint ilyet egy részrehajlás nélküli, pártatlan gondolkodónak el kellene ítélnie. Viszont nem lehet részrehajthatatlanságot elvárni azoktól, akik maguk is szerepet játszottak a pusztító totalitáriánus hatalom egyik vagy másik formájában, vagy még ma is, esetleg be nem vallva, az egyik vagy másik totalitáriánus ideológia hívei. Végeredményben a pártatlanság elvének feladásából fakad az is, hogy akik a náci totalitárianizmusnak a zsidósággal szemben elkövetett, minden képzeletet meghaladó szörnyű tetteit, mint a barbarizmus legfelső fokát, elítélik, nem tudják hasonló módon a kommunista rendszerek emberirtó cselekedeteit ugyanúgy megítélni.

A nyugati társadalom abszolút szekuláris jellegének következménye tehát, amint ezt a Mohamed karikatúrák körüli események is megmutatták, hogy a mai európai kultúrában felnőtt ember képtelen elfogadni az összes többi, földünkön együtt élő civilizációk társadalmának nem szekuláris voltát, s részrehajló pártosságában ezeket a saját maga által megtapasztalt valóság perspektívájában ítéli meg — kizárva ezekkel a Másokkal való dialógus lehetőségét, egyben meghazudtolva a nyugati ideológiák által látszólag oly magasra tartott egyéni és társadalmi szabadság lobogóját, melyet csak a civilizációs pluralizmus elfogadása elégíthet ki.

© Copyright Mikes International 2001-2006

CIVILIZATIONAL OUTLOOK

In this column two writings are presented that relate to recent, significant events or series of events on the world stage that were highly profiled in the Western media, albeit in an extremely superficial and biased manner. The author provides us with an analysis of these events based on his rich civilizational experience. The first writing is concerned with the Council of Europe's debate and resolution on the crimes committed by international Communism; the second one identifies the real causes and motives of European decision makers that drive the controversy around the Muhammad cartoons.

1. The Council of Europe debated a proposal concerning the commemoration of the victims of international Communism and their moral compensation through days of remembering, museums, etc. Except representatives of the Russian Communists and of the Hungarian so-called Socialist Party, all other members of the Council from Eastern European, formerly Communist, countries were strongly in favor of the resolution which, however, was defeated with the votes of the European left wing deputies — Socialists, Liberals, and Democrats. West European leftists voted against because they would not accept that Communism should be treated as Nazi totalitarianism, and included in the text, which finally obtained the necessary majority, that European Communist parties contributed to the construction of democracy. This is a clear-cut case of schizophrenic attitude on behalf of the European left wing ideologists, and shows a profound crisis of European culture in our times.
2. Three basic tenets of the classical European culture were abandoned in late modernity, namely, the moral obligation of a dialogue with the Other, with those who are different from us, first pointed out by Socrates; the concept of freedom, limited by moral obligations, making it possible to live together in a human society, and, finally, the impartial attitude which is a logical consequence of the Socratic imperative of dialogue and of the morally circumscribed reality of freedom. The loss of these three elements of our culture resulted in a schizophrenic attitude towards people living in other civilizations because refusing their Otherness — as the latest dispute concerning the caricatures of Muhammad evidence it.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

KÖNYVAJÁNLÓ

UNGVÁRY ZRÍNYI, Imre : Böhm Károly Axiológiája

BÖHM KÁROLY

———

AZ EMBER ÉS VILÁGA

PHILOSOPHIAI KUTATÁSOK

III. RÉSZ

AXIOLOGIA VAGY ÉRTÉKTAN

MIKES INTERNATIONAL
Hága, 2006.

http://www.federatio.org/mikes_bibl.html
ISBN 90-8501-040-3

Böhm Károly főműve, *Az ember és világa* a századforduló jelentős filozófiai alkotása. Nemcsak azért jelentős, mert a szerző az ebben összefoglalt szisztematikus kutatásaival bizonyította, hogy a magyar nyelv és a magyar kultúra is alkalmas önálló filozófiai rendszer létrehozására, hanem azért is, mert Böhm a korabeli gondolkodás jellegzetes filozófiai diszciplínáinak, az ismeretkritikának, a szellemfilozófiának és az értékelméletnek az összetartozását mutatta fel benne. A böhmi rendszer mind általános, módszertani összefüggéseiben, mind pedig az egyes diszciplínák részleteinek a kidolgozásában méltó képviselője a kor gondolkodásának.

Az axiológia a filozófiában és Böhm munkásságában

Az értékekről való gondolkodás kezdetben a 19. század második felének és a századforduló kultúrájának egyik jellegzetes problémáját képezte. A korszak filozófusai és művészei szinte kivétel nélkül állást foglaltak az úgynevezett értékválság kérdésében, amelyet olyan tendenciákban véltek megragadni, mint az anyagi civilizációnak a kulturális (szellemi) értékekkel szembeni fölénye az életviszonyok alakításában, illetve a racionálisnak tartott kulturális formák és az „irracionális" életjelenségek összeütközése. Az így kialakuló konfúziót tovább erősítette a kultúra hagyományőrző szellemiségének megváltozása, mint például a művészetekben és az irodalomban a klasszikus erkölcsi és vallási értéktartalmak egyeduralma alól felszabaduló életérzések és művészi önkifejezési formák jelentkezése. Az „egyetemesen irányadó" értékek elvesztését, amelyet a gondolkodók a kultúrában az „eszmei orientációhiány" vagy a „szellemi elbizonytalanodás" jelének tekintettek, az emberközi viszonyokban az egyre végletesebben jelentkező társadalmi konfliktusok és az egyes nemzetek közötti fokozódó szembenállások tették fenyegető kihívássá. Szellemi síkon ezek a jelenségek állandóan fokozódó „értékorientációs" válság tüneteiként jelentkeztek, ami rövid idő alatt Európa-szerte aktuálissá tette és inspirálta az értékeket tematizáló problémafelvetéseket és idővel a filozófia axiológiai fordulatát.

Az axiológia a 19. század közepétől kialakuló filozófiai felfogás, tárgyalásmód és diszciplína, amely a szellemi értékek különleges státusából kiindulva igyekszik megmagyarázni a történelmi és kulturális jelenségeket (tudomány, művészet, erkölcs), valamint az emberek nagycsoportjain belül tapasztalható jellegzetes társadalmi-kulturális orientációkat. Az axiológiai

© Copyright Mikes International 2001-2006

szemlélet központi kategóriája az *érték* fogalma. A terminus etimológiája a görög *axios*, azaz értékes, érdemes, méltó és a *logos*, azaz tudomány szavakra vezethető vissza. Eszerint az *axiológia*, egyetemes (filozófiai) értéktudomány, amely megalapozza az egyéni értékelések szempontrendszerét, feltárja az értékmivolt jellegzetességeit, illetve az értékeknek egymáshoz és a világ dolgaihoz fűződő viszonyát. Az értékfilozófia kifejezi a századforduló filozófiájának azt a törekvését, hogy megerősítse fennhatóságát a kultúra önállósuló ágazatai felett, mindenekelőtt azáltal, hogy a tudományt, az erkölcsöt és a művészetet filozófiai kérdésekként a szubjektum képességeinek rendszerében, értelmezi.

Az értékekkel kapcsolatos legjellegzetesebb filozófiai állásfoglalások a századfordulón Friedrich Nietzsche, Rudolf Hermann Lotze és Wilhelm Windelband nevéhez kapcsolódnak. Az értékelméleti vizsgálódásokat elindító alapvető elméleti eredmények között kell számontartanunk Nietzschének az *értékek átértékelését* meghirdető kultúrkritikáját[1], Lotzenak az *érvényesség*-re mint az értékek létmódjára irányuló vizsgálódásait[2] és Windelbandnak a filozófiát *egyetemes értéktudomány*ként definiáló gondolatmenetét[3].

Az axiológiai fejtegetések Böhm főművének, *Az ember és világa* hat kötetben ránkmaradt „végső" (kiadói) változatának mind terjedelmileg, mind pedig koncepcionálisan legfontosabb részét képezik. Ez a tárgyalásmód kiteljesíti a *Dialektika* ismeretelméleti kérdésfelvetését, noha Böhm csupán a második kötet, a *Szellemfilozófia* megjelenését követően kialakított, ún. „második" rendszerkoncepciójában fogalmazta meg az axiológiai kérdésfelvetés meghatározó jelentőségét. Kezdetben ugyanis az *Axiológia* nem tartozott hozzá a rendszer tervéhez[4]. Böhm saját megfogalmazása szerint a problémát már 1890-ben látta, de rendszeresen kifejteni csak tíz év múlva, 1900-as akadémiai székfoglalójában volt képes[5]. A rendszer axiológiai fejezeteit előkészítő általános értékelmélet a gondolkodó kolozsvári korszakának legfontosabb alkotása[6]. Az *Axiológia* módszerében a *Dialektiká*ra épül ugyan, de a maga részéről ugyancsak megalapozó diszciplína, mégpedig a filozófiai értékdiszciplínák (logika, etika, esztétika) és a szellemtudományok közös alapja. Az „értékelméleti fordulat" időszakát előkészítő, illetve annak alapfogalmait kidolgozó korábbi művek közül külön is említésre méltók *Az értékelmélet feladata és alapproblemája*[7]*, A filozófiai irányok különbözőségének gyökereiről és megegyeztetésük lehetőségéről*[8]*, illetve Az "idea" és "ideál" értékelméleti fontossága*[9].

Böhm megfogalmazása szerint az értékek rendszeres (filozófiai) tanulmányozásának célja az egyéni szubjektív értékelések kritikája és az értékelés objektív, azaz „...a dolgok és fogalmak saját immanens logikája..." szerinti mértékének a megtalálása[10].

---

* Az itt közölt bevezető tanulmány gondolatmenete alapvonalaiban, bizonyos részletei pedig fogalmazásmódjukban is megegyeznek korábbi Böhm-írásaim egyes fejezeteivel.

[1] Friedrich Nietzsche, *Der Wille zur Macht (Versuch einer Umwertung aller Werte)*, 1901, magyarul Friedrich Nietzsche, Az értékek átértékelése, Holnap Kiadó, 1994.

[2] Rudolf Hermann Lotze, *Mikrokosmos. Ideen zur Naturgesch. und Gesch. der Menschheit. Versuch einer Anthropologie*, 3 Bde., Leipzig 1856/1858/1864.

[3] Wilhelm Windelband: *Was ist Philosophie?*, In: Wilhelm Windelband: *Präludien*, 1882., magyarul Windelband Vilmos: *Mi a filozófia? (A filozófia fogalmáról és történetéről)*, 1882, In: Windelband Vilmos, *Preludiumok*, Budapest, Franklin -Társulat, é.n.

[4] A rendszernek a *Dialektikában* megadott szerkezete a következő nagy fejezeteket tartalmazta: *Dialektika*, *Fizika*, *Pneumatológia vagy szellemfilozófia*, *Eszkatológia*. A *Dialektika* itt a *„végfunkciók kritikája"*, amely a „létezési mechanizmus" formáit és az „ismerő mechanizmus" funkcióit, egyszóval a kategóriatant tárgyalja. Ezt követte volna a *Fizika*, azaz a külső világ általános és részletes képeinek lehetőségét (elem, ásvány, növényi és állati fiziológia) tárgyaló fejezet, beleértve „az öntudatos egyén organizmusát és a szellemi élet fő problémáit" is. Az axiológia mint megalapozó diszciplína egyáltalán nem szerepelt és a rendszerbe később axiológiai diszciplínákként beillesztett fejezetek (kötetek) a Logika, az Etika és az Esztétika ebben az első tervben még a *Pneumatológia vagy szellemfilozófia* fejezetcím alatt kaptak helyet. A rendszernek végül egy további, értékfilozófiai kérdéseket, azaz az egyén és az emberiség céljait, illetve az egyéni élet értékét tárgyaló fejezettel kellett volna végződnie, de Böhm akkor még ezt nem nevezte axiológiának, hanem *Eszkatológia* címmel jelölte.

Az új, az Axiológiát is magábanfoglaló rendszervázlatot a posztumusz publikált *Mi a filozófia* című tanulmány tartalmazza. Eszerint a rendszer újabb koncepciója a következőképpen tagolódott: *A.)* A «való» filozófiája (*ontológia*): I. Alapfilozófia (*Dialektika*); II. A szellem filozófiája; III. A projekciók tana; *B)* A «kellő» filozófiája (*deontológia*): IV. Általános értékelmélet (*axiologia*); V. Érték diszciplinák: 1. Logika; 2. Etika; 3. Esztétika. *Az ember és világa* kidolgozásában a második kötet, *A szellem élete* megjelenése után Böhm ezt a második rendszerváltozatot követi, noha önálló harmadik kötetként a projekciók tana nem készült el. Elkészült viszont az *Axiológia vagy értéktan,* és azok a szisztematikus fejezetek, amelyek később *A logikai érték tana* és *Az esztétikai érték tana* kiadásának alapját képezték. Elkészült továbbá számos más értékelméleti munka is, köztük egy egyetemi jegyzet, *Az erkölcsi érték tana* is, amelyet az életmű kiadója Bartók György önálló kötetként illesztett be a hiányzó Etika helyére.

[5] Böhm Károly: *Az értékelmélet feladata és alapproblemája*. (A Magyar Tudományos Akadémia. II. kötet, 4. szám. Budapest, 1900. Ez a tanulmány azt mutatja, hogy Böhm ezidőtájt, már alapjaiban kidolgozta és részleteiben is felismerte az értékelmélet filozófiai jelentőségét, noha csak később jelent meg rendszerének axiológiai alapfejezete az *Axiológia vagy értéktan*.

[6] *Az ember és világa*. Philosophiai kutatások. III. kötet, *Axiologia vagy értéktan*, Kolozsvár, 1906.

[7] lásd 5. lábjegyzet

[8] Böhm Károly: *A filozófiai irányok különbözőségének gyökereiről és megegyeztetésük lehetőségéről*. Magyar Filozófiai Társaság Közleményei. II. füzet., 1902.

[9] Böhm Károly: *Az "idea" és "ideál" értékelméleti fontossága*. Magyar Filozófiai Társaság Közleményei. XV. Füzet. 1905.

[10] i.m., 7.o.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az így adódó gondolatmenet lényegében a *Dialektika* és a *Szellemfilozófia* gondolatmenetének a továbbfolytatása. Mindkettőben alapvető szerepet játszik az öntét *projekciója*. Erről az alapvető összefüggésről, szemléletbeli azonosságról Böhm posztumusz megjelent *Filozófiai szótárában* a következőket írja: „Az önkénytelen projekciók után következnek a világ megalkotásában az *öntudatos befolyás alatt végbemenő projekciók*. Minden ilyen projekció bizonyos értékgondolat érzelmi hatása alatt megy végbe; az értékgondolat a cél, melyet az ember kisebb-nagyobb önreflexióval megvalósítani törekszik. Ezen cél tehát az, ami kell (*το δεον*), azért ezen tudományt, Bentham terminológiáját felhasználva, *deontológiának*, a kellő tanának lehet nevezni. A deontológiának gyökere az érték fogalma. Alapdiszciplína tehát ezen csoportban az *értékelmélet* (axiológia), mely az értékelés processzusáról s az érték fajairól értekezik."[11]

Az érték-gondolat eredete és párhuzamai

Az *Axiológia* gondolatmenete az értékfogalom történelmi változásainak áttekintésével indul. A történeti és polemikus fejtegetések azt bizonyítják, hogy Böhm behatóan ismerte mind saját korának, mind pedig a korábbi történelmi korszakok jelentős filozófusainak értékfelfogását[12], amelyeket elméleti hátterük szerint pszichologistákra, ismeretelméletiekre és metafizikaiakra osztott[13].

Bár Böhm rendkívül kritikusan viszonyult a kortárs elméletekhez, miként a főmű alapkoncepciójának alakulása is bizonyítja, nem tudta kivonni magát *Wilhelm Schuppe* és *Eduard von Hartmann* műveinek hatása alól. Így például Schuppével mindketten használták az *Én önállításának* a fogalmát értékfokozatok megállapításában és úgy tekinti, hogy Schuppe műve a *Grundzüge der Ethik und Rechtsphilosophie* logikailag tisztázta, hogy a szellem alkata kényszerít arra, hogy „a képpel együtt értékességét is projiciáljuk".[14] Eduard von Hartmann nézeteiből Böhm mindenekelőtt azt a felismerést tartotta fontosnak, hogy az élvezet háttérbe szorul a célfogalomban kifejeződő logikai viszony, vagyis az értelem javára, illetve, hogy az élvezet nem alapja, hanem csupán jelzője, indexe az értékességnek. Böhm ugyanakkor kiemeli, hogy *Der Wertbegriff und der Lustwert* című írásában Hartmann először használja az „*axiologisch*" jelzőt, amelyből – állítja Böhm –, ő maga 1900-as akadémiai székfoglalójában, *Az értékelmélet feladata és alapproblémája* című értekezésben megalkotta az *axiológia* szakkifejezést.[15]

Az értékfogalom különböző összetevőinek az elemzése, mint amilyenek az élvezet, a cél és a szellemi értéktartalom, a kor gondolkodói számára mindenekelőtt azt a célt szolgálta, hogy eljussanak az értékrelativizmust meghaladó objektív értékesség alapjainak kidolgozásához.

Az értékelés szempontjai

Az értékelés filozófiai kritikájával Böhm arra törekszik, hogy az értékelő folyamatból kiküszöböljön minden szubjektív és esetleges mozzanatot, és helyette feltárja azokat az objektív és szükségszerű összefüggéseket, amelyek az értékítéletek ésszerű alapjait képezik. Egy ilyen törekvés megköveteli, hogy az értékelést olyan logikai ítéletnek tekintsék, amely egy tárgy *objektív tulajdonságai* és az alany tudatosan megragadható *szintetikus reakció*ja közötti összefüggést fejez ki, *értékjelzők* segítségével. Éppen ezért Böhm ragaszkodik hozzá, hogy az értékjelzők objektív jelentéseket tartalmaznak (még akkor is, ha e jelentéseket különböző, olykor ellentétes érzések kísérik), mert úgy véli, hogy az értékjelzőket csakis a bennük kifejeződő objektív tartalomból, nem pedig a hozzájuk társult kísérő-érzelmekből lehet megérteni.

Az értékelés elemzésénél tehát a tárgy, illetve Böhm terminusai szerint a kép jellemvonásaira kell összpontosítani. Eszerint a tárgy (kép) objektív, jellemvonásokat mutat, amelyeket kétféle jelzővel: objektív tárgyas, azaz *ontológiai jelzők*kel, és az alany szempontjából egyéni jelentőségű *értékjelzők*kel lehet leírni. Az értékjelzők tehát nem pusztán szubjektív feltevések, hanem a tárgy tartalmi alkatához kapcsolódnak, és alapvetően *polárisak*, azaz páronként és ellentétesen jelentkeznek. A Böhm által felsorolt legfontosabb értékpárok a következők: *kellemes-kellemetlen*, *hasznos-káros*, *tökéletes-fogyatékos*, *szép-rút*, *jó-rossz*, *igaz-hamis*. Az így adódó alapfogalmak képezik a továbbiakban az értékelés formális jellemzésének, az értékelő tudat vizsgálatának fogódzóit.

[11] *Adalékok egy filozófiai szótárhoz* [hátrahagyott írataiból]. Szeged, A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, 1935.
[12] V.ö. Böhm Károly: *Az érték fogalmának jelentése a XVIII. századig,* illetve *Az ember és világa. Philosophiai kutatások, III., Axiologia vagy értéktan*, 1906, 5. - 46. o.
[13] *Az értékelés analysise*, u.o.
[14] i.m., 234. o.
[15] i.m., 42. o. Ezt a megállapítást Böhm olvasói közül többen is az *axiológia* terminus bevezetésében az abszolút elsőbbség bizonyítékának tartják. Mindazonáltal meg kel jegyeznünk, hogy az axiológia szakirodalma a terminus első előfordulását Rudolf Hermann Lotze említett *Mikrokosmos* (1865) című művéhez köti.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az értékelés minden esetben egy jelentésnek az alanyi funkciókkal való összevetésében áll. Ilymódon, az értékelés során viszonyítási alapként felhasznált funkciók szerint, Böhm *hedonisztikus* értékelésről, *utilisztikus* értékelésről és *idealisztikus* értékelésről beszél, és ezeknek megfelelően elkülöníti egymástól az *élvezeti értékek*, a *haszonértékek* és az *önértékek* csoportját. Az én önaffirmációjának minőségi fokozatai a szellem három objektív fejlődési fokának, az *érzékiség*nek, az *értelem*nek és az *ész*nek megfelelően, az *érző*-, az *értő*- és az *eszes Én*. Ilymódon az a végső mérték, amely az értékességről dönt, az alany mindenkori reflexiós szintje [„reflexiófoka"], avagy „az egyén lelki élete felett uralkodó centrális gondolat" szerint változik. A különböző fejlettségi fokoknak megfelelően tehát mértékként funkcionálhat az érzékiség (a „közvetlen kedvérzet"), az önfenntartás (a „hasznosság") és az öntudatos szellemiség intuíciója (az „Én minősége"). A mértékek itt említett változatai szerint Böhm megkülönbözteti egymástól a *hedonisztikus*-, az *utilisztikus*- és az *idealisztikus* értékelést, majd ezeknek megfelelően elhatárolja egymástól az *élvezeti értékek*, a *haszonértékek* és az *önértékek* csoportját.

Böhm élvezet-fogalma az érték jelenlétére utal, s mint ilyennek jelző szerepe van, de önmagában semmiféle értékképző erővel nem rendelkezik. Az élvezeti értékek hasznosságának a gondolata azonban felhívja a figyelmet egy másik értékcsoportra, a haszonértékek csoportjára, amelyben a közvetlen létfenntartó funkciók érvényesülését elősegítő tárgyi vonatkozások válnak meghatározókká. A rendszer jellegéből adódóan azonban egyedül a szellemi értékek képesek önmagukban megalapozni az Én teljes önmegvalósításának öntudatát. E jellegük tekintetében a szellemi értékek teljesen függetlenek minden késztetéstől vagy külső hatástól, kizárólag az Én szabad önkifejtésére és ennek tudatosítására épülnek.

A szellemi értékek az egyedüli önértékek. Megjelenési formájuk szerint az ismeret, a cselekvés és a szemlélés értékei, amelyek egy-egy központi értékkategória, az *igaz*, a *jó* és a *szép* körül csoportosíthatók. Az így származtatott értékosztályok az értelmi alkat tökéletességének a kifejezői. Jellegzetességeiket az elméleti kutatás síkján a logika, az etika és az esztétika tanulmányozza. Tárgyi szempontból mindhárom diszciplína esetében szellemi jelentések alakzatainak, azaz intellektuális formák belső viszonyainak értelmezéséről van szó.

Az értékosztályok

A konkrét értékosztályok vizsgálata azokat a sajátos irányultságokat, motívumokat igyekszik megállapítani, amelyek a kultúra nagy értékterületeit, az emberi tevékenységek specifikus törekvéseit meghatározzák. Az értékosztályok felvázolása Böhmnél átmenetet képez az általános értékelmélettől az értékdiszciplínák tárgyalásához. Az értékosztályok feltérképezése szempontjából csak a *haszonértékek* és az *önértékek* csoportjába tartozó értékosztályok vizsgálatáról lehet szó, ugyanis az élvezeti értékek csoportján belül sem mennyiségi, sem minőségi kritériumok alapján nem különíthetők el értékosztályok.

A *haszonértékek* mindenek előtt aszerint csoportosíthatók, hogy közvetlen, azaz *egyéni hasznosság* vagy közvetett, azaz *társadalmi hasznosság* alapfeltételeiről van e szó. A haszonelvű értékviszonyok alapjai 1. az öntételekből kiinduló projekciók, a belső funkciók meghosszabbításai (prolongációi) és produktumai (az önállítás kifejezésének „fixírozása"/rögzített formája); 2. az én önállítása és a *más* közötti cél–eszköz viszony. Ebbe az értékcsoportba tartoznak a legáltalánosabb társadalmi viszonyok, az emberek célszerű együttműködése és ennek alapformái. A társadalmi viszonyok fenntartásának formái: a tulajdon és a társadalmi intézmények. Utóbbiak két csoportra oszlanak: a védő intézmények (alkotmány, jogi, fegyveres intézmények) és az alkotó intézmények csoportjára (gazdasági, családi és nevelő intézmények). Következésképpen a társadalom ebben a felfogásban nem az egyén lelkében kialakult kép, hanem szellemi valóság, amely hálózatának reális szálait a projekciók és azok prolongációi képezik.

Böhm megfogalmazása szerint *az önérték* „ ...a tárgynak azon értéke, mely azt önmagalétében, pusztán természeti minősége alapján illeti meg, s melyet a legnemesebb mértékkel, az öntudatos intelligenciával állapítunk meg rajta."[16] E meghatározás tartalmából megállapítható, hogy az önérték Böhmnél egyetemes érték, minden értékelés alapja, s így a többi értékmérőé is. Tekintettel arra, hogy a kivetített egységes képek csak két szempontból lehetnek önmagukban értékesek — logikai tartalmuk és esztétikai minőségük szempontjából —, az önértékek felkutatásában két alapvető emberi képességre építhetünk: a *megismerésre* és az *alkotóképességre*.

A megismerés és az alkotás alaposabb vizsgálata révén Böhm kimutatja, hogy a dolgok önértéke szorosan kapcsolódik jelentésükhöz. E kapcsolódások összefüggésrendszerének kidolgozása képezi majd a főmű további köteteinek, mindenekelőtt *A logikai érték tanának* és *Az esztétikai érték tanának* a tárgyát. Mint korábban jeleztük, Böhm számára abszolút alaptételnek számít, hogy önértéke csak a szellemnek van, és ez nem más, mint az *intelligibilis* érték. Mint ilyen, az önérték az értelmi egység tartalmához, azaz a jelentéshez kapcsolódik. Éppen ezért az *Axiológiá*ban az önértékek osztályainak az elhatárolása is a jelentések megvalósulásának a területei szerint történik: a jelentések viszonya az értelmi síkban a *logikai érték* (az *igaz*), míg az érzéki síkban az *esztétikai érték* (a *szép*) megvalósulása. Az *erkölcsi érték*, amelynek a szociális síkban történő megvalósulása a

[16] i.m., 289. o.

© Copyright Mikes International 2001-2006

moralitás, végső soron a logikai érték alkalmazása az akaratra (a *jó*), s ezért Böhm szerint az intelligibilis érték egyik esetének kell tekinteni. Az erkölcs eszerint nem más, mint értelmi tartalmak más énekhez fűződő megvalósítása a *társas hálózat*ban.[17]

Az értékelés összetevőinek megállapításával és az értékfokozatoknak az Én reflexiófokaira alapozott rendszeres feltárásával Böhm úgy vélhette, hogy egyrészt megoldást kínál a kor kulturális alapproblémájára, az értékrelativizmusra, másrészt pedig ugyanazon gondolatmenet eredményeképpen helyreállítja a filozófiai gondolkodás tekintélyét, kulturális vezető szerepét. Ez a gondolat az *Axiológiá*ban nem csupán mögöttes feltevés, hanem az alapkoncepció részeként a kifejtés szükségszerű következménye, amennyiben az értékfokozatok alapjaira való rámutatás nem csupán az egyéni megítélések és célkitűzések szempont-rendszerében való tájékozódás elősegítését tartja szem előtt, hanem a tudományok szerepének, illetve a tudományok és a filozófia viszonyának a kijelölését is.

A böhmi axiológia helye és jellege

Böhm Károly értékelmélete, kérdésfelvetéseinek jellegét tekintve és az általa tárgyalt problémák általánosító, elvont, ismeretközpontú szemlélete révén alapvonásaiban beilleszkedik a századfordulón, illetve a századelőn született értékfilozófiák sorába. Elméleti alapállása szempontjából leginkább a kortárs badeni újkantiánusok (Wilhelm Windelband és Heinrich Rickert) felfogásával rokonítható, akik a filozófiát mindenekelőtt általános értéktudománynak tekintették, és szembefordultak a pszichologizmussal. Böhm, amint már utaltunk rá, az értékelés és az értékek érvényességének feltételeit maga is antipszichologista alapállásból vizsgálta, anélkül azonban, hogy elfogadta volna a badeni újkantiánusok megoldásait.

Az ember és világának értékelmélete, a korabeli európai értékfilozófiák színvonalán áll, mégpedig úgy, hogy azoknak érdemeit és jellegzetes korlátait egyaránt magában foglalja. Mégis, minden, a korhoz kötődő hiányosság ellenére, a böhmi axiológiai koncepció alapos módszertani körültekintéssel végrehajtott nagyszabású szintézis; számos diszciplínára kiterjedő önálló alkotás, amely egy korszakalkotó elméleti kihívás, részleteiben egyéni megválaszolását tartalmazza.

Mindenekelőtt el kell ismernünk Böhm egyébként nem kivételes és nem is egyedülálló érdemét abban, hogy az értékfilozófiát a filozófiai elméletalkotás, az ember- és világértelmezés nélkülözhetetlen oldalaként mutatta be. Hasonlóképpen tagadhatatlan az értékelméleti megközelítés jelentősége, lényeges elméleti hozadéka a logikai, etikai, esztétikai, társadalomelméleti, jogi, kultúrfilozófiai stb. problémák tárgyalásában. Mindez önmagában is alátámasztani látszik Böhm valamennyi axiológiára érvényes alapgondolatát, mely szerint az ember világa a *való* és a *kellő* „két félgömbjéből" tevődik össze. Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy minden filozófiának, amely az ember, az emberi létállapot vagy az emberi alkotások problémájára összpontosít, elkerülhetetlenül tisztáznia kell az értékorientált magatartás feltételeit és következményeit. Böhm érdeme nemcsak abban áll, hogy részletesen kidolgozta saját filozófiájának értékvonatkozásait, hanem abban is, hogy felismerte, hogy a különböző filozófiai irányzatok szembenállása a „tény-problémák" és „érték-problémák" irányzatonként eltérő azonosításából, a két problémacsoport látszólagos összekeveréséből származik.[18] Számos más gondolat mellett ez a kérdésfelvetés is azt bizonyítja, hogy akárcsak badeni kortársainál, a böhmi értékfilozófiai vizsgálódások homlokterében sem csupán az emberi értékelő magatartás újraértelmezése áll, hanem mindenekelőtt a filozófia újfajta értelmezése.

Irodalom

1. Böhm Károly: *Az értékelmélet feladata és alapproblemája*. (A Magyar Tudományos Akadémia. II. kötet, 4. szám. Budapest, 1900.
2. Böhm Károly: *A filozófiai irányok különbözőségének gyökereiről és megegyeztetésük lehetőségéről*. Magyar Filozófiai Társaság Közleményei. II. füzet., 1902.
3. Böhm Károly: *Az "idea" és "ideál" értékelméleti fontossága*. Magyar Filozófiai Társaság Közleményei. XV. Füzet. 1905.
4. Böhm Károly: *Az ember és világa*. Philosophiai kutatások. III. kötet, *Axiológia vagy értéktan*, Kolozsvár, 1906.
5. Böhm Károly: *Adalékok egy filozófiai szótárhoz* [hátrahagyott írataiból]. Szeged, A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete, 1935.
6. Böhm Károly *Az értékelés analysise*, Kolozsvár, Minerva, 1941.
7. Hoffmann, Werner: *A földi paradicsom. 19. századi motívumok és eszmék*, Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1987.
8. Windelband Vilmos, *Preludiumok*, Budapest, Franklin -Társulat, é.n.

[17] i.m., 313. és 330. o.

[18] V.ö. Böhm Károly : *A filozófiai irányok különbözőségének gyökereiről és megegyeztetésük lehetőségéről*, a Magyar Filozófiai Társaság Közleményei, II.-III., Budapest, 1902.

© Copyright Mikes International 2001-2006

CSONKA, Emil : Tanulmányok a forradalomról[1]

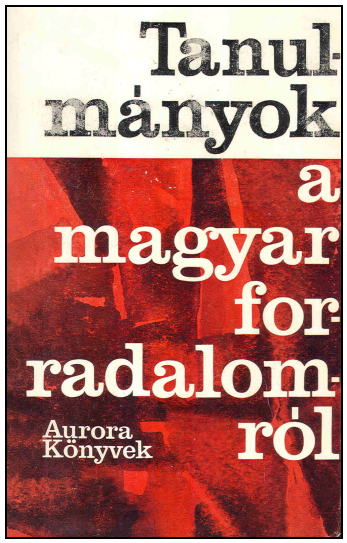

Borbándi Gyula — Molnár József
(Szerkesztők)

Tanulmányok a magyar forradalomról

AURORA-KÖNYVEK, München 1966. 680 oldal.

———

MIKES INTERNATIONAL, Hága 2006. 280 oldal.
(ISBN 90-8501-069-1 http://www.federatio.org/mikes_bibl.html)

Ízléses kiállítású, imponálóan terjedelmes kötetben ismert szerzők írnak érdekes témáról érdekesen és — elfogódottan. Néha elfogultan is. Ez nem hibája, hanem érdeme a kötetnek: hevületet mutat, egyéni meggyőződést, hitet és hiedelmet, véleményt és vélekedést.

Tizennyolc tanulmányt sűrít a Borbándi Gyula és Molnár József szerkesztésében megjelent kötet. Az írók, a tanulmányok sorrendjében: Gosztonyi Péter, Kende Péter, Szöllősy Árpád, Peéry Rezső, Borbándi Gyula, Zádor István, Vincent Savarius, Kiss Sándor, Szabó Zoltán, Révai András, Juhász Vilmos, Molnár Miklós, Borsody István, Cs. Szabó László és Kovács Imre.

« A felkelő nemzet » című fejezet elsősorban a kommunista rendszer rendőrségi és katonai alakulatainak magatartását vizsgálja a forradalmi események során, megtárgyalja a budapesti fejlemények hatását a győri megmozdulásra és általában a Dunántúlra. Friss, drámailag ügyesen szerkesztett írás Kende Péter «A Szabad Nép szerkesztőségében » című, műfajilag is eredeti alkotása. Egyik értéke, hogy mintegy *inside story* megmutatja, hogyan hatott és mit eredményezett a diktatúra elleni népmegmozdulás abban a sajtóorgánumban, amely közel egy évtizeden át a diktatúra legfőbb szócsöve volt.

« A nép élén » című fejezet a forradalom néhány kiemelkedő személyiségének állít emléket: Nagy Imre, Maléter, Szigethy Attila, Losonczy, Kovács Béla és Bibó István szerepét és egyéniségét mutatja be. Szabó Zoltán nagy anyagismerete és jó szeme plasztikus ábrázolását adja Bibónak, Kiss Sándor izgalmasan mondja el Kovács Béla keresztútját a forradalmat megelőző évtizedek terrorvilágában. Igen kitűnő írás Vincent Savarius rajza Losonczy Gézáról, a tiszántúli papfiúról: Savarius tanulmányának olvastán leginkább hiszi el az ember, hogy igenis lehetett valaki meggyőződéses kommunista tiszta hitből és idealizmusból, s akit valóban ez vitt a pártba, az a döntő pillanatban nem habozott belátni tévedését és átállni a nép oldalára. Érdekes, drámai, új adalékokban gazdag a kitűnő Gosztonyi cikke Maléterről; értékes Szigethy Attila szerepének megvilágítása; és kísérlet történik Nagy Imre magatartásának és jelentőségének a felderítésére és megállapítására. Joggal hiányolható, hogy egy ilyen nagyszabású tanulmánykötet tudomást sem vesz Mindszenty bíboros s a forradalom kapcsolatáról, holott a forradalom magyar és nemzetközi irodalma kellőképpen méltányolja a prímás erkölcsi jelentőségét. Olyan jelentős munka, mint például Eisenhower volt amerikai elnök *Emlékirata,* elárulja, hogy a világ első nyugati nagyhatalmának a vezető körei Mindszentyt tartották a forradalmi Budapest egyik legsúlyosabb egyéniségének; Mindszenty kiszabadítása a közel kéthetes forradalmi periódus egyik legdrámaibb eseménye volt; a bíboros első megnyilatkozása pedig — « senkivel szemben sincs gyűlölet szívemben » — méltóan képviselte a forradalom bámulatos erkölcsi tisztaságát. Kár, hogy Mindszentyről hallgat ez a kötet.

A kötet egyik legértékesebb kontribúciója Juhász Vilmos tanulmánya a forradalom programjáról. Okos szempontok szerint, világosan csoportosítja a roppant anyagot, eligazítást nyújtva a sok, néha dzsungelszerűen sűrű programszerű megnyilatkozásban.

Borbándi Gyula érdekes kísérletet tesz annak bizonyítására, hogy a marxista diktatúra elleni forradalom alapjában véve a szocializmust akarta. Borbándi meggyőző erejű logikája — véleményünk szerint — megtévesztő: inkább egyéni hitből fakad,

[1] Eredetileg megjelent a *Katolikus Szemle* 1966. évi 4. számában. — Mikes International Szerk.

© Copyright Mikes International 2001-2006

mint a tényekből. Figyelemreméltó Borsody István vizsgálódása a nagyhatalmak szerepéről, és mindenkinek figyelmébe ajánljuk, amit Cs. Szabó László az írók szerepéről mond. Cs. Szabó irodalmi terméséből nehéz kiválasztani olyat, ami nem kitűnő, ez azonban itt nemcsak a kötetnek, hanem a Cs. Szabó életművének is egyik legértékesebb alkotása. A kommunista írók szerepét és magatartását vizsgálva felteszi a kérdést: « Mi indította a Pilvax asztal pelyhesállú körének meglett korú marxista követőit erre a megtérésre? Mi vette rá őket, hogy átálljanak az igazi Petőfi s az igazi Puskin oldalára, miután hosszú ideig úgy viselkedtek, mint akiket Metternich herceg és I. Miklós cár elégedett szeme és évjáradéka hízlal? » Cs. Szabó felteszi a kérdést és e kötetben találó választ ad. A munkát a mai magyar helyzet vizsgálata zárja be, a függelékben pedig eseménykrónika és a szerzők életrajzi adatai.

A kötet szerkesztői az előszóban maguk is hangsúlyozzák: « Teljességre nem lehetett törekedni. Ez meghaladta volna a kiadó erejét... A tanulmányok és cikkek egyrésze a forradalmat követő években született... » Ezzel a megállapítással maguk a szerkesztők mutatnak rá a kötet valóban egyik leggyöngébb pontjára. Egy tanulmánykötet, amely 10 évvel az esemény után jelenik meg, sok vonatkozásban higgadtabb, hogy úgy mondjuk leülepedettebb ítéletet kívánna. A legtöbb tanulmány ötvenhét elején, tehát még a forradalmi események lázában, az első szent hevületben született és így nem annyira « tanulmány », mint inkább lélektani riport, vagy az eseményekbe belemagyarázott programadás. Egy-egy megállapításban több az improvizálás, mint a józan mérlegelés eredménye. Mindenképpen dicséretes azonban a törekvés, a fáradtság, a stiláris műgond és a szerkesztői tehetség, amely ezt a tanulságos kötetet létrehozta.

BOOK REVIEW

In this selection two books are reviewed:

1. The first book in this selection is Károly Böhm's *MAN AND HIS WORLD. Part III. Axiology or Value Theory*. This groundbraking philosophical work was originally published on 15 March 1906 in Kolozsvár. Mikes International published it electronically exactly 100 years later on 15 March 2006. On request of Mikes International, Imre Ungvári Zrínyi, professor of philosophy at the University "Babeş-Bolyai" of Kolozsvár/Cluj/Klausenburg — Romania (Department of Systematic Philosophy) wrote an introductory essay to this volume. This essay can be read in present selection.
2. The second volume in this selection is a collection of essays on the Hungarian Revolution and Independence War of 1956, edited by Gyula Borbándi and József Molnár and published in Munich in 1966. Mikes International published this book electronically in January 2006. The second writing in this column was written by Emil Csonka and published originally in the periodical *Katolikus Szemle* (*Catholic Review*) in Rome as a book review.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Januárban elkezdtük könyvkiadásunk keretében olyan műveket kiadni, amelyek elsősorban Nyugaton jelentek meg és az 1956-os Forradalom és Szabadságharccal kapcsolatosak. E rovatunkban ezt kiterjesztjük a folyóiratokra is. Jelen esetben a Látóhatár 1956. és 1957. évi számaiból mutatunk be néhány írást, amelyek közvetlenül a Forradalom kitörése előtt, illetve után születtek. Meglátásunk szerint ezek értékes kordokumentumok, amelyek segítenek az akkori nemzetközi helyzet, illetve a nyugati magyar emigráció politikai magatartásának megértésében. — *Mikes International Szerk.*

Látóhatár

1956. január-február.
VII. évfolyam 1. szám

KOVÁCS, Imre : KIJÓZANULT EMIGRÁCIÓ

Már elég régóta vagyunk emigránsok, még mindig messze a hazatérés, tehát semmi akadálya, hogy egykori pozíciónktól és pártállásunktól, vagy a jövőben remélt lehetőségeinktől függetlenül és főként indulatok nélkül felmérjük a helyzetet. Vizsgáljuk meg az emigráció helyzetét és a nemzetközi viszonyokat, amelyektől nem vonatkoztathatjuk el magunkat és terveinket, hacsak nem akarunk politikai ámokfutásban megőszülni vagy életünk végéig álmodozni.

Az első tény, amit tudomásul kell venni, hogy *mindannyiunk mandátuma lejárt. A* politikai képviseletet, a feltételezett megbízatásokat kegyetlenül szétszakította az idő. Tagadásunk, makacs ellenkezésünk a hazai átalakulással szemben mit sem ér: a magyar társadalom átrétegződött és egy új nemzet formálódott, kovácsolódott ki a kommunista uralom alatt, amely nálunknál jobban ismeri és alkalmazza a túlélés történelmi módszereit, mindennapos taktikáját, okos és ravasz praktikáit. Ez a nemzet a definícióival, demokráciáról, parlamentáris kormányzatról és függetlenségről vallott nézeteivel lényegesen különbözik tőlünk és gondolkodásunktól, amelyet az idegenben eltöltött évek — sokunknál évtized — annyira megváltoztattak, hogy már mi sem vagyunk azok, akiknek otthon tartottuk magunkat, vagy az elválás drámai pillanatában voltunk.

Mandátumunktól megfosztottan, újabb megbízatást úgy szerezhetünk, ha a népünk képviseletét a gyorsan változó nemzetközi helyzetben, a lehetőségek és magyar érdekek azonnali és pontos egyeztetésével látjuk el. Ez a második tényező, amit a magunk helyzetének megítélésében, és szerepünk elbírálásában figyelembe kell vennünk, nehogy a következő évek bizonyára még zavarosabb eseményei közben iránytű nélkül maradjunk és utat veszítsünk.

*

Emigrációnk legnagyobb tévedése magának a felszabadulásnak vagy felszabadításnak félreértéséből, teljesen helytelen értelmezéséből származik. Általános felfogás szerint a Nyugat egy napon hadat üzen a Szovjetuniónak, az atom- vagy a hidrogén-bombát ledobják és a bevonuló amerikai csapatok átadják az országot a legalkalmasabb politikai csoportosulásnak kormányzásra. (Ahhoz kétség sem férhet, hogy melyik lesz ez a csoport, mert mindenki a magáét tekinti a legalkalmasabbnak, tehát a legesélyesebbnek...) De ha tényleg így lenne, akkor is illenék legalább okulni a megszállási metódusok, a katonai közigazgatás formáiból *és* tapasztalataiból, amit röviden abban foglalhatunk össze, hogy a nyugati nagyhatalmak nem ismerik a „legalkalmasabb politikai csoportosulás" elvét, ellenben eddig még minden esetben biztosították az általuk ideiglenesen megszállt országokban a szabad választást a népnek legmegfelelőbb kormányzati rendszer kialakítására.

A Nyugat nem indít háborút azért, hogy a keleteurópai országokat felszabadítsa. Ezt a vezető államférfiak ismételten és határozottan kijelentették, ami természetesem nem akadályozhatja meg, hogy valamilyen, más okból háború keletkezzék, és akkor a Szovjetunió legyőzése után a megszállt országok is felszabadulhatnak. A háborús megoldás a *bizonytalan faktor;* számolni lehet és kell vele, reális terveinkből azonban hagyjuk ki. Viszont a direkt (háborús) felszabadítás ellenzése nem jelenti azt, hogy a Nyugat lemondott a vasfüggöny mögötti népekről és nem gondol vagy készül kimentésükre. Ellenkezőleg, nincs nemzetközi értekezlet vagy nagyjelentőségű politikai összejövetel anélkül, hogy meg ne emlékezzenek róluk, meg ne erősítenék az elnyomott nemzeteket abban a hitükben, hogy egyszer megint szabadok lesznek.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A felszabadulás nyugati metodikája és terminológiája azonban egészen más, mint az, amit az emigránsok lázas tervezgetéseikkel saját használatra teremtettek. A nyugati államférfiak nem beszélnek felszabadításról, illetve felszabadulásról, vagy ha igen, akkor következetesen „békésnek" nevezik; helyette az önrendelkezési jog biztosításában vélik megtalálni a legcélszerűbb megoldást, amelyben, ugyanúgy készek segédkezni, mint ahogy háború esetén sem bíznak a vak véletlenre vagy „spontán" bosszúállásra az újjárendezést.

Ahhoz, hogy a nép a megszállt országokban az önrendelkezés jogával élhessen, vagyis szabadon eldöntse, hogy milyen kormányzati rendszert akar, a Szovjetuniót jobb belátásra, engedékenységre és bizonyosfokú együttműködésre kell bírni. Hogy miként, erre a kérdésre az amerikaiak érdekes elgondolásokkal felelnek, amelyeket gyűjtő néven és gyakorlati alkalmazásukban lélektani vagy politikai hadviselésnek neveznek. Ez a harcmodor azon a feltevésen alapszik, hogy a kommunizmus a benne szinte törvényszerűen jelentkező ellentmondások következtében, továbbá a mozgásából és ténykedéséből adódó „legális" lehetőségek tervszerű kihasználásával annyira fellazítható, hogy a Kremlnek nincs más választása, mint tárgyalni és a Nyugat feltételeit elfogadni. Ez a különleges hadviselés — amelyet azért neveznek lélektaninak, mert a politikai, diplomáciai, gazdasági, kulturális é» katonai nyomás mesteri kombinálásával, vagy szükségszerű rotálásával a kommunizmust állandó nyugtalanságban tartja, — az egész világra kiterjed és az öt kontinens koordinált akcióiban jut kifejezésre.

Persze hatékonyágát, illetve eredményeit nem a Nyugat megelégedettségével, hanem a Szovjetunió engedékenységével lehet csak lemérni. A genfi kudarc után eléggé kockázatos a mérleg elkészítése, de korántsem olyan katasztrofális vagy kiábrándító a helyzet, mint ennek az új propaganda-iskolának hívei vagy megnemértői közül sokan hiszik. A „Négy Nagy" találkozóján csupán körvonalazták a vitás kérdéseket és a külügyminiszterek konferenciáját bízták meg azzal, hogy megoldásukra javaslatot tegyenek. Az oroszok hátsó gondolatokkal érkeztek, és tárgyaltak, de senkit sem tudtak megtéveszteni. Genfben azonnal felismerték szándékukat: ezúttal is arra törekedtek, hogy igazi céljaik megvalósítására időt nyerjenek. A Nyugat magatartása világos volt. Eisenhower elnök kijelentette, hogy a nemzetközi feszültség enyhítésének egyik előfeltétele a keleteurópai népek önrendelkezési jogának elismerése és biztosítása, illetve visszaállítása. Erre a félreérthetetlen beszédre Bulganyin kényszeredetten azt válaszolta, hogy nincsenek (mármint a konferencia résztvevői) felhatalmazva a keleteurópai helyzet megvizsgálására. Ettől eltekintve a népidemokráciák rendszere — amint mondotta — szabad véleménynyilvánítás útján jött létre ...

Genf többet ártott a Szovjetnek, mint használt a Nyugatnak, ami a lélektani hadviselés szempontjából igen komoly eredmény. A nyugati sajtó tárgyilagosabb hangja vagy a nyugati államférfiak mérsékeltebb megnyilatkozásai nem változtatták meg a szabad társadalmak véleményét a kommunizmusról. Ugyanakkor a Kreml urai a genfi szellem túlzott hirdetése által és jószándékuk bizonyítására tett egynémely engedménnyel annyira fellazították a kommunista fegyelmet, hogy eredeti gyűlölködő tónusukhoz és a vasszigorhoz aligha lehet még egyszer visszatérni. A kommunistákról az a tévhit járja, hogy a propaganda művészei, kitűnően értenek a tömegek vagy legalábbis a párttagok célszerű ingerléséhez; vagy megbékítéséhez. Kétségtelenül voltak s vannak „sikereik", propagandájuk nem hatástalan, azonban az ő képességeiknek is van határa és varázslatuk abban a pillanatban megszűnik, amint a világtól gondosan elzárt szovjet alattvalók valamiféle összehasonlítás révén rádöbbennek a valóságra. Amíg hisz a szólamokban és közösséget érez a „nagy cél" érdekében vezetőivel, amíg a kommunizmus vívmányait magáénak tekinti, a *Homo Sovieticus* véleményét könnyű szabályozni. De csak egyszer, egyetlen egyszer emeljék ki zárt ideológiai szemléletéből, „nyissanak ablakot" neki a szabad világ felé, egyéni tapasztalataival és meggyőződésével keresztezi a hivatalos propagandát és eretneksége olyan méreteket ölthet, amit a párt már nem lesz képes megrendszabályozni. Tolerálni kénytelen az eltérő véleményeket, kielégíteni az új igényeket, s ha ez a fejlődés nem is vezet egyenesen és gyorsan az igazi demokráciához, megerősíti azt a feltételezést, hogy a kommunizmust el lehet mozdítani irányától és engedményekre szorítható.

*

A Kreml engedékenysége a nemzetközi politika egyik legtöbbet vitatott kérdése. Azt nem vonja kétségbe senki, hogy a Szovjetunió időnként engedményekre kényszerül; a kommunista módszerek tanulmányozói a szabályozható engedékenységben nem hisznek. A Szovjetunió egyszeribe csakugyan nem enged: ha engedett, mindig saját belátásából, nem pedig felszólításra tette, „önkéntes" visszavonulásai mögött azonban mindig volt valamilyen jól felfogott érdek, közvetett nyomás-, gondosan mérlegelt kényszerítő körülmény. Amire a Kremlben nagyon vigyáznak, az a külsőségek, a látszat megőrzése: úgy engedni, úgy visszavonulni, hogy a félrevezetett tömegek előtt győzelemként állíthassák be. Truman erélyes fellépésére a Vörös Hadsereg 1946-ban kivonult Észak-Iránból; az osztrák államszerződést tíz évi szabotálás után azért „kezdeményezte" váratlanul Moszkva, mert a németekre akart hatni egységük „megfelelő" értelmezése tekintetében. Mind a két esetben meghátrált. Ebből az a tanulság, hogy bármiként fogják is fel vagy magyarázzák engedményeiket, a Szovjetunióra bizonyos esetekben háború nélkül is rákényszerítheti akaratát a Nyugat.

Ha a Szovjetuniótól engedményeket akarunk kikényszeríteni, tudnunk kell, hogy milyen hibákat követ el. Ezekből megítélhetjük politikájának bizonytalanságait, kitapogathatjuk gyenge pontjait és megállapíthatjuk a lehetőségek

© Copyright Mikes International 2001-2006

kihasználásának legmegfelelőbb metódusait. Abból a nyolc súlyos hibából, amelyet a kommunizmus szakértői a legvégzetesebbnek tartanak, a szovjet kormány hatot Kelet-Európában követett el. A teheráni kalandon és a koreai háború kirobbantásán kívül a lengyel választások elodázását, a kommunista államcsínyeket és tisztogatásokat, a Marshall-segély visszautasítását, a berlini blokádot és az osztrák államszerződés késleltetését tekintik súlyosabb balfogásainak. A lengyelországi szabad választások kérdése már a yaltai értekezleten a leghevesebb vitákat váltotta ki és mindmáig a háborús szövetség morális adósságának tekintik nyugaton. A keleteurópai demokratikus rend felszámolása, a polgári, főként azonban a szociáldemokrata pártok megsemmisítése, vezető politikusok jogtalan elítélése és az ellenálló polgárok tömeges bebörtönzése, internálása vagy deportálása leleplezte a Kreml szándékait, még mielőtt a világ tökéletes megtévesztésével Nyugat-Európát „alkotmányosan" birtokába vehette volna. Ha nem olyan mohó, akkor a szociáldemokratákat bizonyára nem riasztja el és kényelmesen ráhúzhatja a gyanútlanabb nyugati társadalmakra a népfrontpolitika átszabott köntösét. A Marshall-segély elfogadásával kapitalista költségen építhették volna fel az ellenőrzésük alatt álló országok iparát és később sokkal előnyösebben hajthatták volna végre a gazdasági élet szocializálását. A berlini blokád megmutatta Amerika légi erejét és ugyanakkor az oroszok gyengeségét, így aztán a Szovjetunió még csökönyösebben ragaszkodott a háborúban szerzett pozícióihoz, hogy egy újabb konfliktus esetén jobb hadállásai legyenek. Az osztrák államszerződés megkötését évekig halogatták és Németország egységesítése elé állandó akadályokat gördít.

Stratégiai hibáiért hosszútávon fizet a Szovjetunió és legalább abban szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hogy a legtöbbet Kelet-Európában hibázott, ahova most a nyugati ellenakciókat összpontosítják. A bandungi konferencia, majd Hruscsov és Bulganyin ázsiai expedíciója a kolonializmust a Kelet-Nyugat viszály kulcskérdésévé tette. Az oroszok sikeresen riasztották fel a nyugati közvéleményt, de nem az általuk kifogásolt gyarmatosítás védelmében, hanem — a szovjet kolonializmus megbélyegzésére és leküzdésére. A Kreml a cári gyarmatosítás (Szibéria, Dél-Oroszország, ázsiai koncessziók) folytatásával, azonos céllal és taktikával elsőnek Kelet-Európára vetette magát és e hódításait a számvetésben első helyen veszik figyelembe a nyugati hatalmak.

Eisenhower karácsonyi üzenetére a szokottnál is hevesebben válaszolt Hruscsov. A néhány mondatos üdvözlet, amit az elnök eddig még minden évben a vasfüggöny mögötti népekhez bátorításul intézett, a remény kötelességszerű ébrentartását szolgálta és nem volt az Egyesült Államok hivatalos programjának a deklarálása. A szovjet és népidemokratikus vezetők eleddig nem foglalkoztak az ilyen üzenetekkel. Ezúttal azonban a Legfelső Szovjet ülésén utasította vissza Hruscsov a karácsonyi üzenetet, amelyben az USA elnöke ama reményének adott kifejezést, hogy a leágazott népek egyszer ismét elfoglalhatják helyüket a világ szabad nemzetei között. A bárdolatlan első párttitkár külső beavatkozást emlegetett. Izgatottsága egymagában is elárulta, hogy a békés karácsonyi üdvözlet mennyire érzékenyen érintette a szovjet kormányzatot. A Fehér Ház helyes érzékkel azonnal felismerte a kitűnő alkalmat és válaszában Eisenhower most már hivatalosan és nagyon határozottan kijelentette, hogy az Egyesült Államok kormánya legfőbb külpolitikai céljának tekinti a leigázott népek békés felszabadulását.

Kelet-Európa a lélektani hadviselés előterébe került és így ránk is új feladatok hárulnak. A nemzetközi politika elértéseiből vagy szándékos félremagyarázásaiból elég volt: a realitások területére kell lépnünk, hogy a felélénkült küzdelemben alkalmas partnerek lehessünk. És itt érkeztünk el a harmadik fontos tényezőhöz, a *szakszerűség kérdéséhez,* amely mind a külpolitikai fejlemények felismerésének, megértésének és követésének, mind pedig a tervezés és a jól átgondolt tervek végrehajtásának előfeltétele.

*

Nyugaton a józan észokokat követő kormányzati módszerek alakították ki azokat a szabad intézményeket, amelyek a parlamentáris demokrácia lényegét jelentik. Egy szabad társadalomban a politika nem lehet az ösztönök alárendelt eszköze; az ösztönök és a túlfűtött érzelmek a primitívebb kormányzati rendszerekben — fasizmus és változatai — juthatnak csak döntő szerephez, ami egyúttal a magyar emigráció politikai babonáinak és általános tájékozatlanságának is a magyarázata. Azokat az idősebb politikusokat, akik a magyarországi félfasiszta, majd teljes nyilas kurzus előtt kezdték pályájukat, még akkor is, ha annak ellenzői voltak, nevelésük vagy prakszisuk zárta el a nyugati analitikus módszerek tanulmányozásától és alkalmazásától. A szakszerűséget tehát ebben az esetben azonosíthatjuk magával a demokratikus módszerességgel és annak a csoportnak az összeválogatásánál, amely a magyarság képviseletét — mint aféle hivatalnok-kormány — ideiglenesen elláthatná, a szakszerűség mértékét kell alkalmazni, ami általánosságban a demokráciára érvényes.

Valahányszor egy nemzetközi értekezleten a keleteurópai kérdést felvetik vagy egy fontosabb nyugati megnyilatkozás a megszállott országok helyzetére utal, a Kreml mindig tiltakozik a „beavatkozás" miatt. A beavatkozás szovjet tételével szemben a tényleges *szovjet beavatkozás* a legjobb érv, az a jólismert politikai manőverezés, ahogy a kommunisták 1946-1948-ban nálunk és szomszédságunkban sorra átvették a hatalmat. A nyugati kormányok annakidején, erélyesen tiltakoztak a puccsok miatt és a törvénytelen akciókat azóta is következetesen felhozzák a Szovjetunió ellen; a legjobb propaganda a mai kiélesedett helyzetben azonban mégis csak az lenne, ha az érintett és érdekelt demokratikus politikusok egyenrangú partnerként beállhatnának az arcvonalba, hogy leleplezzék a kommunista módszereket és hamisításokat.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Meg kell cáfolni azt a vaskos szovjet állítást is, mintha egy változás esetén a „bűnös múlt" térne vissza. A genfi konferencia idején, amikor a Nyugat kereken visszautasította a *status quo* alapján követelt egyezkedést, a hazai kommunista propaganda azt akarta elhitetni a reménykedő magyar néppel s azóta is változatlanul ismétlik, hogy a felszabadulás a kapitalistákat és a földbirtokosokat, a csendőrséget és általában az egész elnyomó Horthy-rendszert hozná vissza. 1945 ennek az ellenkezőjét bizonyítja, amit az emigráció érthetetlenül óvakodott kihasználni. Hatásos, erőteljes antikommunista propaganda helyett az „egység" megteremtésének, illetve megőrzésének politikai bűvészmutatványához asszisztált. Attól eltekintve, hogy emigrációban nem lehet a nemzet egységét megteremteni vagy biztosítani, az „egység"-nek deklarált jelenlegi reprezentáció összetétele nem cáfol rá a kommunista állításra — már t.i. a multat illetően... — és a legnagyobb fokú felelőtlenség az adódó lehetőségeket kihasználatlanul hagyni, az emigrációs akrobatika érdekében egy nép reményeit, jövőjét feláldozni.

Az új helyzet parancsolóan írja elő, hogy végre megmondjuk: mire készülünk, mit akarunk. A kommunista állítások válaszolatlanul hagyása súlyosan elmarasztalja az emigrációt, — helyesen válaszolni rájuk viszont azt a határozottságot és felkészültséget igényli, amit eddig joggal hiányoltunk. A magyarországi átalakulás már túl van azon a szakaszán, hogy keresztény-nemzeti jelszavakkal, politikai ráolvasással fel lehelne tartóztatni, vagy teljes egészében vissza lehetne csinálni. A fejlődés legcsekélyebb megértéséhez is a helyzet pontos ismerete szükséges, hogy változó, mindig aktuális keresztmetszetében lássuk a kommunista országberendezkedést. Tájékozódottan nagyobb biztonsággal nyúlhatunk a kérdésekhez és szakszerűbben teljesíthetjük feladatunkat.

A kollektív mezőgazdaság és a szocialista ipar dolgában nem halogathatjuk tovább a nyílt állásfoglalást. Azt nem mondhatjuk, hogy *mindent vissza,* mert jelentős részükben már *eredeti köztulajdont* képeznek. A kolhozépületek, a modern gazdasági felszerelés, öntöző-művek, traktorállomások, a tervgazdálkodás keretében épített vállalatok, közlekedési vonalak és eszközök, az újonnan feltárt bányák, korszerű bányagépek és majdnem az egész nehézipar esetében „volt tulajdonosok" egyszerűen nem léteznek. A mezőgazdaságban sem a negyvennégyes birtokmegoszláshoz, sem pedig a negyvenötös állapothoz visszatérni nem lehet. A kommunista agrárpolitika a földreform eredményeit és az egész mezőgazdaságot feldúlta: az újjárendezést valamiféle virtuális földosztással kell megkísérelnünk. Az iparban hasonló a helyzet. Az egykori tulajdonosoktól romokat, elévült gyárrészlegeket és műhelyegységeket vett át az állam, helyreállított és modernizált vállalataikra csak részben tarthatnak igényt. A kisajátított földbirtokos és gyáros vitathatatlanul jogosult a kártérítésre, aminek mértékét, módját és formáját úgy kell megszabni, hogy ne sértse a magántulajdon elvét, ugyanakkor az *érdekelt nép* kielégítésének helyes mértékét se tévesszük szem elől. A német egység genfi tárgyalása idején derült ki, hogy addig aligha lehet a szabad választásokban megegyezni, amíg elfogadhatóan nem rendezik a szocialista szektor kérdését.

Bonyolult helyzettel van dolgunk, bonyolult feladatok megoldása vár reánk, a kihívásra a tervezés variálásával és ellenakcióink rugalmasságával kell felelni. A propagandaháborúban nincs „fegyvernyugvás", csendes napokon is úgy kell harcolni, mintha döntő ütközetben vennénk részt. Ez határozza meg felkészültségünk fokát, rátermettségünket pedig a fegyelmezettség, hogy képesek vagyunk-e mindig pontosan azt cselekedni, amit a helyzet és a feladat megkövetel.

*

Maradna még annak a kérdésnek a megvizsgálása, hogy a nyugati elképzelésekkel párhuzamosan, vagy azok hatására jelentkezett-e valami eltolódás a magyarországi állapotokban. Elérhetjük-e lélektani hadviseléssel azt az eredményt, amit nagyon sokan közülünk (és az otthoniak közül is) a háborútól várnak? Felismeri-e a magyar nép az új politikai stratégia lényegét és jelentőségét; ha igen, hajlandó-e a szükséges és fegyelmezett együttműködésre? És ha minden jól megy, kiengedi-e Magyarországot a Szovjetunió a vasfüggönnyel vagy legalábbis szögesdróttal és aknamezőkkel elkerített táborából?

Felszabaduláson a magyar nép *változást* ért, de annak lényegét és intenzitását illetően, valószínűleg nagyon eltérőek a vélemények. Vannak, akik úgy képzelik el, hogy tényleg bevonulnak az amerikaiak és kisöprik az oroszokat meg a kommunistákat, aztán egyszerre minden rendben lesz. És bizonyaira sokan vannak olyanok, akik ezt nem hiszik — talán nem is várják — és számolnak az oroszok további jelenlétével, pontosabban szomszédságával, ami *kompromisszumos megoldást* tételez fel. „Békés" felszabadulás esetén biztosan ez lesz a helyzet és a hazaiakat egy ilyen változásra kellene előkészíteni.

A Szovjetunió külpolitikája és a magyarországi kommunisták manőverezései némi támpontot nyújtanak arra, hogy a Kreml elképzelései felől tájékozódjunk. Az nem kétséges, hogy a két rossz közül ők is a kisebbik rosszat választanák, ha az egyik „rossz" a háborút és a másik „rossz" a felszabadulást illetve az önrendelkezési jog akceptálását és biztosítását jelentené. Moszkva abba nem egyeznék bele, hogy a megszállott országok teljes szabadságukat visszanyerjék és átlendüljenek az innenső oldalra, aztán betagolódjanak a nyugati védelmi szervezetekbe. Egy esetleges keleteurópai újjárendezéssel kapcsolatban két feltételét óvatosan már nyilvánosságra hozta: (1) csatlós státus helyett *semlegesség,* (2) *szocialista* önrendelkezés a jólismert nyugati definícióval ellentétben. A semlegességet eleinte Németországra korlátozta a Szovjetunió, de a genfi konferencia előtt és a kormányfők tanácskozása idején mintha azt akarta volna sejtetni, hogy feltételei elfogadása esetén nem ellenezné egy keleteurópai semleges övezet létesítését a csatlósokra is kiterjedően. A belgrádi deklarációnak azt a pontját, amely a szocializmushoz vezető út megválasztását minden népidemokrácia belügyének ismerte el, bizonyára egy ilyen lehetőség mérlegelésével fogalmazták meg.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Dulles brioni nyilatkozata, miután hat órát tárgyalt Titoval, közelebb volt a belgrádi deklaráció terminológiájához, mint az önrendelkezési jog wilsoni elveihez. A magyarázat igen egyszerű: a két államférfi kétféle politikai felfogást képvisel, ami kölcsönös engedményeket tett szükségessé a fogalmazásnál. Tito nem vállalhatta a szabad választások parlamentáris elvét, mert azzal a saját rendszerét ítélte volna el, Dulles viszont nem járulhatott hozzá a népidemokráciák titoizálásához, mint Kelet-Európa egyetlen rendezési elvéhez, mert önmagával és a demokrácia alapelveivel került volna ellentétbe.

A brioni nyilatkozat kétségtelenül *függetlenséget* követelt a leigázott népeknek, hogy szabadon eldönthessék, milyen társadalmi és gazdasági rendben kívánnak élni. Összevetve a belgrádi deklarációval és a szovjet diplomácia sakkhúzásaival, a „békés felszabadítás" perspektívájában világosan áll előttiünk Kelet-Európa jövője. Több szabadság, kevesebb tervgazdálkodás; nem kommunizmus, de nem is demokrácia; a jóléti állam valamilyen formája, amivé mondjuk Svédország fejlődött, vagy amilyennek Angliát tervezte a Labour Party. Persze csak abban az esetben, ha a Szovjetunió kész a „kiegyezésre".

A Nyugat hosszútávon az eredményes titoizmust a demokrácia első állomásának tekinti, ezt a taktikai és ideológiai engedményét azonban hasonló meggondolással, de ellenkező politikai előjellel ki akarja játszani a Szovjet. A Sztálin halála után bekövetkezett változás jó kiindulásnak kínálkozott. A legtöbb népidemokrácia többé-kevésbé „titoizálódott". Mindenütt történt valami a nép fokozódó követeléseinek a kielégítésére és egy olyan légkör teremtésére, amely a kommunisták szerint feleslegessé tenné a felszabadulást vagy az önrendelkezési jog gyakorlásához a szabad választásokat. A *preventiv liberation* — nevezzük így — előkészítéséhez tartozik a szociáldemokraták szabadonengedése, volt paraszípártiak aktivizálása és a hazacsalogatási kampány. Készenlétbe helyeztek valószínű koalíciós társakat, hogy a lenini taktika értelmében egyet hátra lépjenek a későbbi kettő előre érdekében, amint itt lesz az ideje. Olasz- és Franciaországban a kommunisták felújították népfrontpolitikájukat és a szociáldemokraták barátságát keresik. Úgy vélik, Nyugat-Európa megéri, hogy a népidemokráciákban megtévesztésül visszatérjenek valamilyen javított vagy átkeresztelt koalíciós formához, amelyet annakidején egyéb okokon kívül is számoltak fel, mert a francia és olasz kormánykoalíciókból eltávolították a kommunistákat.

A magyar nép ma még a változó kommunista taktika, a gyakori súlypontáthelyezések tehetetlen áldozata. A vasfüggöny elzárja a szabad világtól és nem tud kielégítően tájékozódni, a kommunista terror meg lehetetlenné teszi a belső dolgok zavartalan megbeszélését, a megfigyelések rendszerezését és politikai kiértékelését. Atomizáltságában még csak nem is tömeg, amely a jelenlétével, alaktalan nyomásával hathatna. Forradalomra, felkelésre nincs lehetősége; ami maradt számára, az valóban nem más, mint a békés felszabadulás...

Bénultsága és tragikus helyzete bizonyos fokig menti passzivitását, tétlenségét, de tudnunk kell, hogy tényleges közreműködése nélkül az új politikai hadviselés eredménytelen marad. Ne gondoljunk veszélyes akciókra, könnyen elfojtható megmozdulásra! Egyelőre az is elég lenne, ha a nemzetközi eredményekről és azok fejlődéséről helyesen tájékozódnék, hogy a kommunista hibákat vagy taktikai mozdulatokat a maga javára kihasználhassa. Hogy miben és mikor kezdeményezhet, azt óvatosan, szinte matematikai pontossággal kell kiszámítani. Analízisekkel segíthetjük a legjobban, aztán a helyzet és a lélektani hadviselés módszertani ismeretében mindig ott és akkor fokozhatja a nyomást a rezsimmel szemben, ahol és amikor az a leghatásosabb, a legeredményesebb. Kombinált akciókkal egyszer talán olyan állapotokat teremthetünk Magyarországon, hogy a szabad választások megtartását a Szovjetunió is az egyetlen megoldásnak tekinti.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Látóhatár

1956. március-április.
VII. évfolyam 2. szám

BORBÁNDI, Gyula : AZ EMIGRÁNS POLITIKA ÚJ ÚTJAI

Szerkesztőségünknek az a véleménye, hogy a világpolitikai helyzet alakulása időszerűvé teszi a vitát a magyar emigráció céljairól és működési lehetőségeiről. Kovács Imre a Látóhatár előző számában „Kijózanult emigráció" címen tanulmányt írt. A tanulmány nagy feltűnést keltett és élénk eszmecserét indított meg. Borbándi Gyula alábbi írása ugyanerről a kérdésről szól.

Az elmúlt egy esztendő alatt nagy változások, mentek végbe a nemzetközi politikában. Úgy látszik, nem lesz háború. A nagyhatalmak fogadkoznak, hogy a vitás kérdéseket nem akarják fegyverrel megoldani. Mind több tünet bizonyítja, hogy a háborús összetűzés elkerülhető. Felelős államférfiak lehetségesnek tartják a problémák tárgyalások útján történő elintézését. A

© Copyright Mikes International 2001-2006

békés egymás mellett élés eszméjének népszerűsége növekszik és noha egyes hírközlő- és propaganda szervek csak lassan barátkoznak meg az új helyzettel, a kormányok magatartását az utóbbi időben már elsősorban ez a gondolat irányította.

A nemzetek felismerték a modern háborúval járó veszélyeket. Az atom- a hidrogén- és más bombák használata egy elkövetkezendő háborúban szinte elkerülhetetlennek látszik. Minthogy e pusztító fegyverekkel mindkét fél rendelkezik, az összecsapásnak valószínűleg nem lesz nyertese. Az atom- és hidrogénbombák a tudósok egybehangzó megállapítása szerint elpusztítanak minden életet. Érthető tehát, hogy ilyen körülmények között senki sem vállalhatja a háború kirobbantásának felelősségét. A kormányoknak tehát nem marad más választásuk, mint tárgyalások útján oldani meg azokat a problémákat, amelyek az elmúlt évtizedben a nemzetközi légkört elmérgesítették és az egész világot megtöltő feszültséget létrehozták. A békés egymás mellett élést, a koexisztenciát tehát — amely a háború egyetlen alternatívája — az atomegyensúly — Toynbee szerint „a kölcsönös öngyilkossági egyensúly" — szülte. Nem a szovjet kormány és a kommunista pártok találmánya, jóllehet a fogalom az ő szótárukból került a nemzetközi szóhasználatba. Nem vitás, hogy egy klasszikus fegyverekkel vívott háború, az esetleges kezdeti kudarcok ellenére is, a nyugati demokráciák győzelmével végződnék. Anyagi erőforrásuk és katonai felkészültségük még jó ideig felülmúlhatatlannak látszik. Atom- vagy hidrogénháború esetén ez a fölény nem játszik szerepet, hiszen néhány bomba elég, hogy egy egész világrészt elpusztítson. Mindkét fél érdeke tehát, hogy vitájuk ne a harctéren, hanem a tárgyalóasztal mellett folytatódjék.

A koexisztencia önmagában ugyanis nem szünteti meg az ellentéteket és nem oldja meg a problémákat. Erről a békés egymás mellett élés ellenzői gyakran megfeledkeznek. Alkalmas légkört teremt azonban arra, hogy vitás ügyekről művelt emberek módján tárgyalni lehessen. Lényegében azt követeli, hogy a nemzetek viszályaik elintézéséből kapcsolják ki a háborús megoldást, illetve tényked eseikkel ne kényszerítsék ellenfeleiket arra, hogy fegyvert ragadjanak. A vita azonban tovább tart.

A békés egymás mellett élés nem fegyverletétel az ellenfél előtt, de nem is jogcím, hogy bármelyik fél a másikat fegyverletételre kényszerítse. A békés megoldás az esetek többségében kompromisszumot tételez fel. Senki sem várhatja el a másiktól, hogy fontos vagy fontosnak tartott érdekeiről ellenszolgáltatás nélkül lemondjon. Téves a koexisztenciát úgy értelmezni, hogy a nyugati hatalmak fogadják el ezen a címen a szovjet kormány nézeteit a nemzetközi helyzetről és nyugodjanak bele a mai állapotok megváltozhatatlanságába, mert ha nem teszik, a nemzetközi feszültség enyhülésének ellenségei és a háború hívei. Helytelen volna azonban ugyancsak a *koexisztencia jogcímén* a Szovjetuniótól azt követelni, hogy szűnjék meg kommunista berendezkedésű állam lenni, mert ellenkező esetben a genfi szellem hangoztatása és a békés egymás mellett élés szorgalmazása csak üres szólam és félrevezető taktika. Aki nem akar háborút, annak valamilyen középutat kell keresnie az ellentétes nézetek között és kompromisszumot kell kötnie, még akkor is, ha bizonyos érdekek feláldozásaiba kerül. A világ nem élhet sokáig a mai állapotban és ha a háborút kikapcsoltuk, szükségszerűen rá kell lépnünk a másik lehetséges útra. Az egyezség mindkét féltől áldozatot követel, de a kompromisszum még mindig jobb, mint az atom- vagy hidrogénháború. Nem szabad elfáradni békés megoldások keresésében. Nem szabad feladni a reményt és a végső eszközhöz nyúlni, ha kísérleteinket nem koronázza azonnal siker.

Az egyes országokban végbemenő társadalmi, gazdasági és politikai fejlődés kölcsönösen hat egymásra. Vitathatatlan, hogy mindaz ami a sztálini agresszió eredményeként a nem-kommunista világban végbement, hatott a Szovjetunió és a kommunista országok társadalmi és politikai viszonyainak alakulására is. Ha a demokráciák nem ismerték volna fel idejében Sztálin támadó terveit és nem tettek volna meg mindent a szabad világ védelme érdekében, ma a Szovjetunióban is másként mérnék le a nemzetközi erőviszonyokat és a folyamatban lévő átalakulás is lassúbb, vontatottabb lenne. A kommunista kormányoktól kikényszerített engedmény és az utóbbi időben meghirdetett néhány helyes reform nemcsak az érdekelt népek vívmánya, de a nyugati demokráciák határozottságának is eredménye. Ugyanakkor az új szovjet külpolitika nemcsak a nemzetközi feszültség enyhítéséhez járult hozzá, de megnehezítette azoknak a reakciós, sőt fasiszta politikai erőknek nyílt működését is, amelyek a kommunistaellenes küzdelem ürügyén a haladó, liberális, radikális és szocialista irányzatok kiirtására törekedtek. Elég, ha, a maccarthyzmus és néhány retrográd nyugateurópai és emigráns politikai irányzat háttérbeszorulására gondolunk. A két tábor tehát hat egymásra. Nem valószínű azonban, hogy bármelyik a másikat fegyveres fenyegetéssel vagy ijesztéssel álláspontjának teljes feladására, kényszeríthetné. A szovjet kormány minden valószínűség szerint ügyelni fog arra, hogy a tárgyaló asztalnál ne szenvedjen vereséget és ha engedményt tesz, vagy valamilyen nyugati nézetet elfogad, bizonyosan megnevezi majd magatartásának árát is. Ezen nem szabad csodálkoznunk. A birodalmak semmit sem adnak ingyen. A moszkvai kormány eddigi engedményeinek tüzetesebb vizsgálatából kitűnik, hogy mögöttük fontos érdekei is meghúzódtak. A nyugati hatalmak csak akkor bírhatják rá a Szovjetuniót vagy más kommunista országot ilyen vagy olyan lépés megtételére, ha az egyezség érdekében maguk is hajlandók eredeti felfogásukból és tervükből engedni. A leszerelés, az európai biztonság és a német kérdés körüli huza-vona bizonyítja, hogy egyik fél sem számíthat elveinek vagy elképzeléseinek teljes diadalára. A nyugati hatalmaknak, — ha sikert akarnak elérni — meg kell győzniök a szovjet vezetőket arról, hogy a mai állapotok fenntartása nemcsak a világbéke, de a Szovjetunió ügyének is árt, tehát neki is érdeke, hogy a vitás kérdések megoldódjanak. A Szovjetunió az átalakulás állapotában van. Rövidlátás lenne ezt letagadni. A kommunista vezetőréteg Sztálin uralma alatt a nép vállára rakott nehéz terheket, az erőszakos rendszabályokat és az ellenzék kiirtását a kapitalista bekerítés veszélyével indokolta. Mai politikájával akaratlanul is elismeri, hogy szó sincs kapitalista bekerítésről, tehát előbb vagy utóbb liberalizálni kell a belső viszonyokat. A koegzisztencia politikája sokkal jobban hat a Szovjetunió és a kommunista országok társadalmi és gazdasági

© Copyright Mikes International 2001-2006

helyzetére, mint a nyugati nemzetekére. A demokráciáknak tehát nincs mitől tartaniok és nem kell félniök, hogy a békés egymás mellett élés csak a kommunista tábornak kedvez.

A nyugati hatalmaknak átgondolt tervet kell készíteniök, mely megszűnteti a mai áldatlan állapotokat és ugyanakkor a Szovjetunió hozzájárulására is igényt tarthat. Ilyen terv volt például a semleges övezetről szóló javaslat, amely néhány közép- és keleteurópai állammal, szükség esetén talán Németországgal is kiegészítve, esetleges támadás ellen megfelelően biztosítaná a Szovjetunió nyugati határait. Ne felejtsük el, a legégetőbb ügyekben a szovjet kormány birtokon belül van és sohasem fog olyan megoldáshoz hozzájárulni, amely veszteségeiért másutt nem kárpótolja.

A nemzetközi viták békés elintézése és a kompromisszumos megoldás a magyar emigrációt is új helyzet elé állítja. Felül kell vizsgálnia eddigi nézeteit és célkitűzéseit. A világ balra tart és ennek következményeit az emigrációnak is le kell vonnia. Kovács Imre ezt a folyamatot az emigráció kijózanodásának nevezte. Ma a magyar emigráció két lehetőség között választhat. Vagy tudomásul veszi a nemzetközi politika tényeit és az új viszonyok között is megtalálja politikai aktivitásának irányát, vagy pedig ragaszkodik egyre időszerűtlenebb nézeteihez, reményeihez és terveihez. Az első esetben az emigráció a nemzetközi feszültség enyhülésének korszakában is tényező lehet. Ha azonban a második lehetőségeit választja, kiiktatja magát a fejlődésből és előbb vagy utóbb elszigetelődik azoktól a nemzetektől is, amelyektől támogatást remél munkájának elvégzéséhez.

A magyar emigrációnak az eddiginél reálisabban és elfogulatlanabbul kellene vizsgálnia a világot és benne a magyarság helyzetét. Kovács Imre a valóságot és a tényeket figyelembe vevő, realista, szemléletet követel, helyzetábrázolása és javaslata ennek az új, realista szemléletnek egyik számottevő megnyilatkozása.

A magyar emigrációnak mindenekelőtt tudomásul kellene vennie a tényt, hogy a nyugati hatalmak — noha alapvető elveiket és törekvéseiket nem adják fel — velejében a békés egymás mellett élés politikáját követik. Minden erejükkel a nemzetközi feszültség enyhítésére törekszenek és a jelek szerint nem fognak háborút indítani a kelet- és középeurópai országok felszabadítására. Az emigráció tehát ma nem reménykedhetek nyugati katonai akcióban. Nem számíthat arra, — mint Kovács Imre is helyesen jegyezte meg — hogy Amerika és szövetségesei tabula rasa-t teremtenek, az új ország pedig az emigránsok elképzelései szerint épül fel. Ez a szemlélet irreális. Nincsen komoly alapja. A nyugati hatalmak magatartásából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kelet- és középeurópai népek függetlensége és önállósága érdekében legfeljebb diplomáciai akcióra hajlandók, de arra is csak bizonyos határokig. Ennél többet sejtető nyilatkozatokat éppen ezért nem szabad túlbecsülni. Őszinte barátságot és együttérzést, de nem politikai szándékot fejeznek ki. Magyarország sorsa — úgy látszik — a Szovjetunióval folytatandó tárgyalásoktól függ. A nyugati hatalmak a legjobb esetben azt eszközölhetik ki a Szovjetuniótól, hogy vonja ki csapatait hazánkból és az immár több alkalommal felvetett semleges övezet vagy más megoldás kapcsán járuljon hozzá Magyarország semlegességéhez. A semleges Magyarország nemcsak népünket lelkesítené, de a Szovjetuniónak is biztosítékot nyújtana, hogy nyugati határainak egy tekintélyes szakaszát nem fenyegeti veszély. Magyarország belátható időn belül nem lendülhet át a nyugati demokráciák oldalára, keleti szomszédja a Szovjetunió marad és legfeljebb semleges státust eszközölhet ki magának.

A belső állapotok megjavítását a nép azáltal vívhatja ki, hogy bebizonyítja egyes mai nézetek és rendelkezések káros és előnytelen voltát, hasznavehetetlen és a nép érdekeit sértő intézmények tarthatatlanságát. Az emigrációnak azzal is számolnia kell, hogy Magyarország nem válhatik egyhamar olyan demokráciává, amelyet a haladó elemek eszményinek tartanak, de legkevésbé térhet vissza azokhoz az idejüket múlt viszonyokhoz, amelyek 1945 előtt uralkodtak és amelyekért még mindig oly sok emigráns lelkesedik. Akár akarjuk, akár nem, tudomásul kell vennünk olyan intézményeket és berendezkedéseket is, amelyek nem egy nyugati mintájú, liberális demokrácia, de a szocialista felépítésű állam tartozékai. Egy ilyen Magyarország, amely különb mint a mai, de nem is az, aminőt akarunk, egy történelmi pillanatban politikai valóság lehet. Ma a fejlődés ebben az irányban halad és az emigrációnak ehhez kellene igazítania terveit A magyarországi állapotok megváltozására nem erőszakos cselekmények eredményeként kerül majd sor, hanem a két világpolitikai tábor tárgyalásai és a magyar nép otthoni áldozatos küzdelmei révén. Az emigrációnak ébren kell tartania a nyugati hatalmakban a magyarság iránti érdeklődést, de nem szabad megnehezítenie a két tábor között megindult eszmecserét, mert népünk helyzetének megjavulása ettől függ és a mai viszonyok között csak így érhető el. A Magyarország külső helyzetében kívánatos változás, elsősorban az Egyesült Államok és a nyugati demokráciák erejének, határozottságának és okos politikájának eredményeként születhetik. meg, de önálló és független állami életünk a mai nemzetközi perspektívában a nagyhatalmak egyetértésétől és jóviszonyától függ.

A magyar emigráció sajnos nem készült fel a nemzetközi feszültség enyhülésének korszakára és ennélfogva az otthoniakat sem tudta a világpolitikában végbement változásra előkészíteni. Nincsen hatásos politikai képviselete és a mai viszonyok között is érvényes terve. Ez az oka annak, hogy hiányzik egy valamennyire is egybehangolt emigráns külpolitika. A legtöbb emigráns azt vallja a nemzetközi helyzetről, amit a befogadó ország kormánya. Kialakult egy amerikai, angol, francia és német színezetű emigráns politika. Hiányzik viszont a fórum, ahol e különféle változatokat meg lehetne beszélni és a részletekből esetleg jobbat tervezni. Nagy hiány, hogy az emigráció nem teremtett kapcsolatot ahhoz az országhoz, amelynek léte, bátor fellépése és kitartása jelentős mértékben hozzájárult a Szovjetunióban és az általa megszállott országokban végbement változásokhoz. Jugoszláviáról van szó, amelynek nemzetközi, különösen délkeleteurópai szerepe még nem fejeződött be. Az elvi ellentét, amely a magyar emigrációt a jugoszláv államvezetőktől elválasztja, nem menti ezt a mulasztást.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Ehhez járul egy másik hiány is. Az európai politikát az utóbbi időben mindinkább a haladó, baloldali, radikális politikai erők befolyásolják. A félhivatalos emigráns képviselet ezeket a politikai erőket mindeddig figyelmen kívül hagyta. Európában az a különös helyzet állott elő, hogy az emigránsok — a szocialisták és néhány független politikus kivételével — elsősorban a politikai élet előteréből mindjobban visszaszoruló konzervatív, reakciós, sőt félfasiszta irányzatokkal állnak összeköttetésben. Az emigráció jövője szempontjából ez nem nagyon örvendetes állapot.

Milyen szemléleti és működési reformot követel az emigrációtól a világpolitikában bekövetkezett új helyzet? Kovács Imre néhányat felsorolt. Hadd egészítsem ki fejtegetéseit.

Az emigrációnak először is nem szabadna félnie a nemzetközi feszültség enyhülésétől. A politika minden változatának vannak előnyei, lehetőségei és veszélyei. A mainak is. A békés egymás mellett élés csak akkor szolgálja a Szovjetunió és a kommunista kormányok érdekeit, ha a nyugati hatalmak és az emigráció nem ismerik fel új cselekvési lehetőségeiket és rosszul politizálnak. A problémák az új viszonyok között is felszínen tarthatók és okos, szívós munkával előbb vagy utóbb megoldhatók. Az: enyhülés korszaka, a magyar népnek és az emigrációnak is nyújt új lehetőségeket, ha nem is ugyanazokat, mint néhány évvel ezelőtt. Azokon sajnos nem lehet segíteni, akik azért félnek a nemzetközi feszültség enyhülésétől, vagy azért hadakoznak a békés egymás mellett élés eszméje ellen, mert egy kompromisszumos megoldás lehetetlenné tenné, hogy régi hatalmukat és előjogaikat visszanyerjék.

Véget kell vetnünk az emigrációs egység illúziójának is. Az egész emigrációt felölelő egység sohasem létezett. A sztálinizmus korában kialakult egy kooperáció, amely a legitimistáktól, horthystáktól és a klerikális politika egyes képviselőitől egészen a mérsékelt szocialistákig terjedt. Ezt az együttműködést külföldi, elsősorban amerikai körök szívesen látták és támogatták. Egyes vezetőik pedig fennmaradását és az egység látszatának megőrzését legfontosabb emigrációs célkitűzésnek hirdették. Ez a reprezentáció, ámbár sok alkalommal jó és hasznos munkát végzett, alkalmatlan a mai feladatok elvégzésére és aligha vívhatja ki a munkájához szükséges bizalmat. Az emigrációs egységnek a programtalanság és akcióktól való tartózkodás árán történő erőltetett fenntartása helyett a reális szemléletű és haladó — liberális, radikális, szocialista — elemeknek össze kellene fogniok és határozott program alapján a mai viszonyoknak megfelelő politikai tevékenységet kezdeniök. Nem szabadna félniök attól, hogy állást foglaljanak a közelmúlt, a jelen és a jövő legfontosabb problémáiban és megmondják, mit gondolnak, mire készülődnek. A magyar nép az emigrációtól őszinte és nyílt beszédet vár. Ne csodálkozzunk, hogy ennek hiánya miatt nemcsak az otthoni vezetőréteg, de sok jóindulatú hazai és külföldi szemlélő is reakciósnak, sőt fasisztának tartja az emigránsokat, akiknek nincsen más tervük, mint hazatérésük után régi vagyonukat és hatalmukat visszaszerezni, az otthoniak felett ítélkezni és az országot a maguk módján berendezni. Ha odahaza és idekünn ilyen vélemény terjedt el — ami helytelen — annak nemcsak a kommunista propaganda az oka, de az emigráns politikusok programtalansága és egyes emigrációs szervek személyi összetétele is.

Egy új, a világpolitikai helyzetet figyelembe vevő és terveit ehhez igazító emigrációs tömörülés előnyösen befolyásolná a hazai fejlődést is és a mai perspektívában is megtalálná politikai aktivitásának lehetőségeit. A nyugati szövetségesek, a magyar nép és az emigráció a megváltozott körülmények között is sok hasznos eredményt érhetnek el. Egyszer talán azt is, hogy — Ruth Fischer német politikai írónő példázatával élve — Budapesten új „nantesi ediktum" jelenik meg, amely véget vet a kommunizmus és a haladó irányzatok közötti vallásháborúnak, felszámolja a kommunista párt korlátlan uralmát és ismét lehetőséget biztosít a polgári és a paraszti radikalizmus, azonkívül a demokratikus szocializmus eszméinek nyílt megvallására.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Látóhatár

1956. szeptember-október.
VII. évfolyam 5. szám

BORSODY, István : AZ AMERIKAI KÜLPOLITIKA ÉS AZ EMIGRÁCIÓ POLITIKÁJA

Az amerikai külpolitika analízise bonyolultabb, mint az emigrációé. Vegyük hát először a könnyebbet: mi is tulajdonképpen az emigráció hivatalos politikája?

Ezt nemrég tömören maguk az emigráns politikusok fogalmazták meg, a New *York Times*-hez írott és ez év július 29-én megjelent levelükben. A levelet az Assembly of Captive European Nations, vagyis a New-Yorkban székelő Európai Rabnemzetek Közgyűlésének albán, bolgár, cseh, észt, magyar, lett, litván, lengyel és román tagjai írták alá, névszerint Hasan Dosti, George M. Dimitrov, Peter Zenkl, Leonhard Vahter, Bakách-Bessenyey György, Vilis Masens, Vacloyas Sidzikauskas, Stefan Korbonski és Constantin Visoianu.

A nyugati politikát a rabnemzeteket illetően — mondja a levél — háromféle gondolatmenet jellemzi: az egyik a gradualizmust vagyis a liberalizálást támogatja; a másik a titoizmusban vagyis a nemzeti kommunizmusban hisz; a harmadik

© Copyright Mikes International 2001-2006

pedig véglegesnek tekinti a mai helyzetet. Az emigráns politikusok tévesnek minősítik mind a három gondolatmenetet, s egyaránt károsnak a nyugati érdekek és a rabnemzetek szempontjából. A poznani felkelést alapul véve, a levélírók azt fejtegetik, hogy a három gondolat bármelyikére épített nyugati politika elfojtaná az ellenállási szellemet, megállítaná a forradalmi erjedést, megszüntetné a kommunista diktatúra és a szovjet uralom elleni lázadást. A rabnemzetek nem valami kétesértékű függetlenséget akarnak, hanem teljes függetlenséget Moszkvától és szabadulást a kommunista diktatúráktól; márpedig a gradualizmus és titoizmus támogatása, úgymond, csak hozzájárulna a kommunista oligarchák megszilárdulásához, a mai helyzet véglegesítéséhez.

Ezzel szemben az emigráns politikusok a békés felszabadító politika mellett törnek lándzsát, konkrét lépésekre szólítják fel a nyugati nemzeteket és a következő javaslatokat terjesztik eléjük:

Jelentsék ki, hogy száz millió ember leigázása Közép-Kelet-Európában egyike a nemzetközi feszültség főokainak s állandó veszéllyel fenyegeti a nemzetközi békét és biztonságot. Tűzzék ki minden nemzetközi értekezlet napirendjére a rabnemzetek felszabadításának ügyét és szögezzék le, hogy ennek a kérdésnek a megoldása a Szovjet-Unióval kötendő általános megegyezés előfeltétele. Hívják fel az Egyesült Nemzetek figyelmét arra, hogy a kommunista rendszerek a fennálló nemzetközi egyezmények megsértésével jöttek létre; hogy ezek a rendszerek az önrendelkezési elv és az Egyesült Nemzetek alapokmányában lefektetett jogok és szabadságok megsértésével tartják fenn magukat; hogy a rabnemzetek egy idegen hatalom politikai uralmának és gazdasági kizsákmányolásának precedens nélkül álló áldozatai; követeljék, hogy az Egyesült Nemzetek tegye magáévá a rabnemzetek szabadsága visszaállításának ügyét — nemzetközileg ellenőrzött szabad választások révén.

E gondolatmenet szerint világos, hogy a hivatalos emigráció csak egy politikát helyesel: a szabad választások követelését. Minden más politika, szerintük, rossz gondolatmenetre épül.

A szabad választás követelése persze jó politika lenne, ha remény volna rá, hogy ezt a programot a nyugati hatalmakkal és az Egyesült Nemzetekkel, beleértve a Szovjet-Uniót és a népidemokratikus országokat, melyek tagjai az Egyesült Nemzeteknek, el lehetne fogadtatni. Ám erre éppoly kevés a remény, mint amilyen kevés sikere volt például a magyar revíziós propagandának, amely népszavazással, vagyis nemzetközileg ellenőrzött szabad választással követelte a magyar kérdés megoldását a Duna-medencében — vagy az antireviziós kisantant propagandának, amely szabad választásokat sürgetett Magyarországon az államhatalom demokratizálása érdekében.

A szabad választás követelésének van és lehet helye a propagandában. A Szovjet-Unió orra alá kell dörzsölni, hogy megszegte Yaltában vállalt nemzetközi kötelezettségeit, mint ahogy a csatlós-kormányokat is szüntelenül emlékeztetni kell rá, hogy elnyomják a népakaratot. Ha azonban a hivatalos emigráció nemcsak propagandát kíván csinálni, hanem *politikát* is, akkor a kritizált három gondolatmenet közül csak a harmadikat utasíthatja el.

A titoizmust és gradualiztnust, azaz liberalizálódást illetően azonban revideálni kellene merev álláspontját, hacsak nem akarja Tito nemzetközi jelentőségének növekedése arányában egyre mélyebben a homokba fúrni a fejét — és hacsak nem akarja vállalni annak ódiumát, hogy megtagad minden közösséget az otthon küzdőkkel, akik a diktatúra liberalizálódását, a jelek szerint, nemcsak hogy nem bagatellizálják, hanem tovább erőszakolják.

A feltétel nélküli megadás — mert lényegileg ez az, amit az emigráns politikusok felszabadító politikája követel — sajnos az álmok birodalmába tartozik. Az emigránsok a Nyugat segítségét kérik felszabadító politikájukhoz, elsősorban az Egyesült Államokét. Kijózanodásukat talán elősegíthetné, ha tanulmányoznák az amerikai külpolitikát — és annak kijózanodását.

Az úgynevezett felszabadító politika és ennek keretében a szabad választások követelése az 1952-es amerikai elnökválasztás idején élte virágkorát. Ennek belpolitikai vonatkozásai már akkor eléggé nyilvánvalóak voltak — szóvá is tettük a Látóhatár-ban. Ez persze nem jelenti azt, hogy az elnyomott népek felszabadítása nem volt Amerika egyik szívügye. Az volt akkor is, most is. Az elnyomott népek joggal látták és látják ma is Amerikában fő reménységüket. És az Egyesült Államok eckölcsi és anyagi támogatása bőkezű volt. Nemcsak a lelket tartotta az emigrációban, hanem az emigrációk működését is lehetővé tette olyan előnyös körülmények közt, ami egyedülálló az emigrációk történetében. Viszont kétségtelen, hogy a felszabadító politika szólamai kezdettől fogva sokkal hangosabbak voltak, mint lehetőségei vagy akár tényleges szándékai. Legfőbb gyakorlati célja az ellenség zavarása volt a hidegháborúban — távolabbi céljai elmosódtak. Kezdetét és jellegét pedig nagymértékben az amerikai belpolitikai körülmények szabták meg.

A republikánus párt 1952-ben, húsz éves ellenzékiség után, elkeseredett kampányt folytatott a demokrata-párti kormányzat ellen és — a nyomaték kedvéért — a háború utáni gyászos nemzetközi helyzetet; beleértve a mi népeink sorsát is, a demokratapárti külpolitika nyakába varrta. Így vált Yalta az amerikai belpolitikai viták izzó középpontjává, amit főként a szélsőséges politikusok szítottak, mindenütt kommunista aknamunkát szimatoló demagógiájukkal. Így lett az elnyomott népek ügye amerikai belüggyé. Sokan azzal hogy a leágazott országok sorsát siratták, egyfelől belpolitikai ellenfeleiken ütöttek egyet, másfelől a kelet- és középeurópai országokból bevándorolt szavazók rokonszenvére vadásztak. A McCarthy-őrület idején a rabnemzetek szabadságát siratók demagógok közül bizony sokan okoztak komoly gondot az amerikai szabadságjogokért aggódóknak.

Az 1952-es elnökválasztási kampány hevében született meg a felszabadítás jelszava is, mint republikánus-párti program, annak bizonyítására, hogy a republikánus kormány jóvá fogja tenni a demokrata kormány bűneit. De ez csak jelszó és program maradt. *Deklaráció* volt. Nem *politika.*

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az Egyesült Államok, győztes republikánusok és a választásokon vereséget szenvedett demokraták egyaránt, a nyugati nemzetek közül a legtöbb jóindulattal, érdeklődéssel viseltettek a leágazott népek és az emigránsok iránt. De a felszabadítás nem vált az amerikai kormány politikájává azáltal, hogy a republikánusok megnyerték az elnökválasztást. Az Eisenhower kormány nem indított felszabadító politikát; folytatta nagyjából ugyanazt a politikát, amit elődje. A „containment"-et, a Szovjet-Unió megfékezését. A hatalom kijózanító állapotában a választási kampány jelszavai is módosultak. A McCarthy-őrület is elmúlt. Az elnyomott népek felszabadítása ugyan továbbra is program maradt, ám kissé változott formában. A hangsúly most már a *békés* felszabadításra tolódott, meg az elnyomott népek *önnön maguk által* való felszabadítására. Különösen azóta, hogy a Szovjetunió behozta hátrányát az atom- és termonukleáris fegyverkezési verseny terén és a harmadik világháború veszélye csökkent.

Így nemcsak a republikánus programban mutatkozott meg a hatalomban eltöltött évek kijózanító élménye, hanem a világhelyzetet módosító technológiai események is formálóan hatottak az amerikai külpolitikára. Az emigrációs politika azonban, a jelek szerint, megrekedt a republikánus párt 1952-es kampány-jelszavainál, ezekhez folyamodik, ezekre hivatkozik ma is.

Távolról sem vagyunk szenvtelen szemlélői az emigráns politika válságának. S azt is reméljük, hogy az Egyesült Államok kormánya, legyen republikánus vagy demokrata, a kelet-és középeurópai népek elnyomását, a jog és a szabadság eltiprását, sohasem fogja jóvá hagyni. De az emigrációk és Amerika *politikai* együttműködésének nem sok jövőt jósolhatunk, ha ez a kapcsolat továbbra is illúziók ápolásában fog kimerülni. Az emigráns politikusok legutóbbi nyilatkozata illúziókat kerget és erre akarja ösztönözni jóakaróit is a szabad világban. Akinek úgy tetszik és megteheti, élhet illúziók rabjaként. De mi hasznuk származik majd ebből a rab nemzeteknek?

Az úgynevezett kijózanodás félreérthetetlenül észlelhető az amerikai politikában és elvétve az emigrációban. Ezek persze nem olyan jelenségek, melyeket lelkendezve vagy vérmes reményektől eltelve lenne okunk regisztrálni. A kijózanodásnak inkább kiábrándító hatásával kell számolnunk. Hiszen az ábrándok világából csak fájdalmas lehet leszállni a valóság talajára. A valóságban nehezebben és lassabban születnek a sikerek is. A kijózanodott emigráció szerényebb hangon fog beszélni saját szerepéről — és a kijózanodott amerikai politikában megfontoltabb nyilatkozatok várhatók. De bármit tartogasson a jövő, a józanság sikeresebb szövetségese lehet az amerikai és az emigrációs politikának egyaránt, mint a jelszavak és az ábrándozás.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Látóhatár

1956. szeptember-október.
VII. évfolyam 5. szám

CS. SZABÓ, László : A PÁRT ÚJ ÉRTELMISÉGI POLITIKÁJA*

A Magyar Dolgozók Pártja központi vezetősége július derekán határozatban foglalkozott a tanult és szakképzett emberek dolgával, azzal az „értelmiség"-gel, amelynek osztályharcos rangsorukban eddig leghátul volt a helye. Határozatuk megjelent a Társadalmi Szemle augusztusi számában s azóta központosított burjánzással szaporodnak a szövegmagyarázó és szöveghígító tájékoztatók, széljegyzetek, hozzászólások és hűségfogadalmak, a legjellemzőbbek közt Gergely Mihály cikke az Irodalmi Ujság augusztus 4.-i számában és Sebestyén György írása a Magyar Nemzetben augusztus 26.-án; utóbbinak „A barlang-korszak vége" a címe. Gyengébbek kedvéért, ha ugyan van ilyen gyengébb elméjű ember a világon, megmondjuk, hogy a barlang-korszak Sztálin kozmikus fénykorával azonos. Forgandó az istenek szerencséje a moszkovita mitológiában: Apolló-Sztálin, aki nemrég vakító lángszekerét hajtotta a keleti égbolton, ma a pokolban ül, fondorlatos ördögei közt, mint az Alvilág ura. Gondolom, Béria szolgálja fel neki a kénköves vacsorát.

A központi vezetőség határozata több okból is érdekes, sőt egyenesen történelmi becsű, hogy hangzatosabb, de találó jelzővel, éljünk. Minden valamirevaló középiskolás tanuló tudja, hogy forradalmaknak egy képzett szellemi kisebbség a kovásza, csak éppen a Történelem és történelmi szükségszerűség megátalkodott bálványimádói: a kommunisták feledkeztek meg erről az elemi igazságról a mostani felocsudásig. Határozatukkal szellemi kovászában akarják elfojtani a népforradalmat; a mellőzött, lebecsült, elvadított, vérig sértett, barlangba vert értelmiséget akarják magukhoz édesgetni. A tanult emberek, egy évtizednyi gyanúsítás és megfélemlítés után most kedvükre nyakalhatják a szirénszavak italát. Körülbelül úgy fest a látvány a múltra vetítve, mintha a bécsi titkos rendőrség főnöke hízelegne a Pilvax asztalnak, Petőfi állat cirógatná. A párt a szellemi

* Cikkem szedése közben jelent meg a Művelt Nép szeptember 2-i számában Losonczy Géza kritikai hozzászólása az értelmiségi határozathoz. Kétkedő szavakkal megtűzdelt cikke félreérthetetlenül a Nagy Imre féle politikai szárnynak a hangja. Losonczy több évig börtönben ült Rákosi uralma alatt.

© Copyright Mikes International 2001-2006

olvadást újfajta taktikával akarja visszaterelni a régi ideológia mocsaras ágyába. Hajnali rendőrlátogatás, elsüllyesztés, kirakatper és agyonverés helyett olcsó hízelgéssel, megvesztegető szavakkal, kancsalító nagylelkűséggel. A játék kedvéért még dialektikus kihágásra is kapható, átsiklik az osztályharc alaptételén, az ipari munkások és az értelmiség egyenrangúságára, egyenrangú társadalmi szerepére célozgat s a kísérő kórusból egyik-másik hang már azon bánkódik, hogy a múltbeli hibák megsértették az értelmiség „erkölcsi érzékét". (Efféle hiba volt például ártatlan emberek kivégzése). Tudjuk Aesopus óta, hogy a róka egy jó falatért még moralistának is felcsap. Az értelmiség megnyerésére — vagy mondjam inkább megnyergelésére? — a véreskezű párt nini! finnyásán válogatni kezd az eszközeiben.

De a határozatnak van egyéb oka is, nem csupán a forrongó értelmiség lecsillapítása, nemcsak a késő felismerés, hogy a fenyegető forradalmat mindig a tanult elmékben tanácsos elfojtani. A másik ok a teljes gazdasági kudarc. Előttük fekszik az ország, mint az árokba fordított szekér. A kommunista hatalomátvétellel annakidején megkezdődött a kontárok rémuralma, a söpredék „országépítése". Mindenütt a falu rossza került magas polcra, a pusztákon úgy, mint a városokban, ő káderezett, parancsolt, üldözött, a vetésről és aratásról a legjobb helybeli gazda helyett egy részeges foltozó suszter döntött, az ipari termelésről a legjobb mérnök helyett egy rovottmultú tanonc, a könyvkiadásról írók helyett lánghajú sátoros kofák. A szakember tengődött, rettegett, bőrét és családját féltve hátrált a felelősség elől, nehogy ő legyen a bűnbakokra vadászó, hisztérikus kontárok legközelebbi áldozata. Elment a kedve a munkától is, az élettől is. A párt ebben a csődtömegben a régi tanult emberek által próbálja visszaszerezni magának a maga egyeduralmának az 1945-ös romokból eszmélő magyar nép összedobbanó szívét, akkori odaadó kedvét. Értelmiségi vérátömlesztéssel a haldokló párturalmat próbálja talpraállítani s az árokba fordított országot azokkal szeretné visszaemeltetni az útra, akiket a nép aljából összeszedett káderezők, agitprop süvölvények, szadista rendőrök és analfabéta párttitkárok idegroncsokká tettek a kiművelt, kritikus emberfő iránti ösztönös gyűlöletükben.

Kemény szavak ezek nagyon, de enyhék ahhoz képest, amit a központi vezetőség fest a múltról. Igaz, hogy a határozat elején kettős az elmarasztalás: egyaránt felelőssé teszi a pártot s az értelmiséget a rossz viszonyért egymás között. Már ez is elképesztő egy kicsit, hiszen azelőtt minden hibáért, mulasztásért, bűnért egy-két átvirrasztott éjszaka árán — hogy a nagy Rákosira emlékezzem! — csalhatatlanul megtalálta a maga egyéni vagy csapatos bűnbakját. Még szokatlanabb azonban a határozat folytatása, amely az első igazi kultúrpolitikai önbírálat a hatalomátvétel óta. S micsoda önbírálat! Kontárságuk, tehetetlenségük, anyagi és szellemi rablógazdálkodásuk imponáló önismeretében a párt valósággal elírja a jövendő történészek elől a lesújtó igazságot pusztulásról és pusztításról. Többek közt megtudjuk, hogy a mai fiatalság vagy cinikus és közömbös vagy pedig, ha maradt még benne művelődési vágy, a félrevonult, régivágású tanult emberekhez húz, egy agyonrágalmazott, nemesebb hagyomány megötödölt hátvédjéhez és fogyó tanúihoz. Érzi ösztönösen, hogy csak tőlük szerezhet tiszta tudást és szakismeretet. Megtudjuk — amit egyébként mindig gyanítottunk — a múlt őszi íróforradalom egyik okát is. A kommunista értelmiség a határozat szerint azt látta, hogy munkájáért gyakran kevesebbet kap, mint a pártonkívüliek, de annál keményebb a felelősségrevonása. Annakidején úgy mondtuk: legkésőbb ér el hozzájuk az olvadás, leghamarabb éri el őket a befagyasztás.

A párt a kultúrpolitikai múlt leleplezése után aranyszabályokkal szolgál az értelmiség megbékítésére a munkásmozgalmi reneszánsz hajnalán — mondják ők, kétségbeesett vérátömlesztési kísérlet közben — mondjuk mi. A tanult embert ezentúl meg kell becsülni, be kell venni a tanácsokba és pártbizottságokba, gyerekei menjenek főiskolákra, több fizetést és jobb tudományos fölszerelést kell nekik adni s ha lehet, még autót is, nem kell többé káderezni, „demokratikus" nagylelkűséggel nem kell firtatni az esetleges magasabb származást, még az se olyan nagy szerencsétlenség, hogy az értelmiség izgága rossz szokásból, évszázados megrögzöttséggel ragaszkodik a vitákhoz, kételkedik és kritikusan gondolkozik. Isten neki, vitatkozzunk a kedvessel, ha öröme telik benne. Még szabad időt is kell neki hagyni az önművelésre, ami a kommunista pártreneszánsz önmegtagadó szabadelvűségének igazán csattanós bizonyítéka! Persze a lóláb itt-ott kilóg a gondos fogalmazásból is. Az egyik utasítás például a gyászos emlékű népfront mozgalmon át akarja bevonni az elvadított értelmiséget a közéletbe, Gergely Mihály cikke pedig elkottyantja, hogy a csalódottak, kiábrándultak, sértettek és bizalmatlanok kiengesztelése „óriási mértékben megnövelheti a nem-kommunista országok és az ottani tömegek tiszteletét, megbecsülését". Vagyis az új kultúrpolitika a szellemi forrongás leszerelésén, a független öregekhez húzó fiatalok elcsábításán s a gazdasági mentőmunkálatokon felül kirakat politika is, a világszédítő béke-világhadjárat mellé van rendelve szolgálatra.

Az értelmiségről szóló júliusi határozat s a központosított tavasz-láztól égő cikkek olvastára, lassan-lassan kínos zavarba jön az ember. Hol van az ideológia? Pontos szavakban mi az a marxizmus-leninizmus, amelyet meg kell vitatni az értelmiséggel? Valamikor némi savanyú megnyugvást és bizonyosságot adott pár taktikai alapszabály, például az, hogy a fehér talajdonképen fekete, a fekete tulajdonképen fehér, a háború: béke, a béke az háború, minden állat egyenlő, vannak azonban a többinél egyenlőbb állatok. De a fehér néha már fehér is lehet? S a forradalom élcsapata most már csak egyenlő az egyenlőkkel s még csak nem is az első az egyenlők közt? Mi az a misztikus „társadalmi fejlődés", amelytől folyvást jobbra vagy balra kisiklanak a hol szektás, hol kispolgári tévelygők, de azért mégis örök és feltartózhatatlan? Szavakba lehet még foglalni a sorozatos leleplezések után azt a megváltó ideológiát, amelynek gyakorlati keresztülvitele félévenként, zárt ajtók mögött, vésztörvényszék elé kerül saját papjai közt? Ha folyton baj van a tényekkel, ha állandó egyéni és kollektív önbírálatot, sőt — mint ezúttal is — önbecsmérlést követel, mi végeredményben a marxizmus-leninizmus? Van valahol a világon egy titkos könyv, leláncolt kódex, amelyből megtudható? Vagy csak gomolygó köd, Moszkva fölött lebegő szivárvány, vagy folt a

© Copyright Mikes International 2001-2006

szemvízben, amely ide-odaugrik az ember tiszta tekintete előtt? Vagy olyan, mint a király ruhája az Andersen mesében? Őfelsége tetőtől talpig meztelen volt, csak a nép hitte, hogy rajtja van még a palást.

Ezúttal a népnek jobb a szeme. Régesrégen rájött, hogy a sok önbírálat közben szertefoszlott az ideológiai palást. A párt, mint a meztelen király, mégis tovább feszít a baldachin alatt, testőrei közt, akik alabárd helyett géppisztolyt tartanak s káderező céduláktól duzzad a zsebük. Tovább is legfontosabb feladat a marxista-leninista politikai nevelés, amelyet most, az általános csődbevallás taktikai szakaszában megtoldanak a szakmai képzés jelszavával. Az értelmiség politikai és szakmai képzését követeli a határozat, holott az utolsó tíz esztendő magyar tragédiája nagyrészt ezen a helytelen kötőszócskán fordult meg. *Vagy-vagy* s nem *és* illik e két nevelés közé: *vagy* politikai *vagy* szakmai. Ha a párt nyíltan rádöbbent a szellemi, gazdasági, technikai elmaradásra, az irodalmi és tudományos provincializmusra, keresse az okot az antiszelekciós *politikai* nevelésben, a *politikai* numerus claususban, amely a középosztály fiait sújtotta s az agitprop *politikai* hóbortjában, hogy a kommunista párt rövid történetével mintakórházakat lehet építeni, mintamozdonyokat gyártani s mintaregényeket írni.

A párt szétfoszlott ideológiával, meztelenül tovább vonul a baldachin alatt. Akik évekig az „intézményes bizalmatlanság"-ot szervezték az értelmiséggel szemben — a határozat szavait használom! — most nagy fürgén átvedlettek az intézményes bizalom szervezőivé. A rendszer pusztulásához az a kevés szörnyű igazság is elegendő lenne, amennyit magáról, saját múltjáról elárul, mégis mint Bartók Csodálatos Mandarinja tovább kísért a színen undorító hatalmi vágyában. A rendszer bevallja, hogy eltöltötte nyavalyával az országot, hízelkedő hangon, ártatlan ábrázattal mégis hozzáteszi nyomban: de most aztán szeressetek! Népszabaditó változás helyett újabb határozathoz lyukadtunk ki. A tűzoltó egylet bálján mindig csak a tűzoltók táncolnak, szól egy metsző francia mondás.

Van az új értelmiségi politikáról szóló KV határozatban néhány elszórtan fekvő, de összefüggő mondat, amely közelebbről érdekli a szabad világot. „A vezető értelmiségnek nagy problémát jelent elzártsága a nyugati tudományos és kulturális világtól: utazás, könyv és folyóirat beszerzése stb." — olvassuk a Társadalmi Szemle 33-ik oldalán, a következő oldalon pedig ismétlésszerűen ez áll: „Fiatal értelmiségünk szakmai fejlődését megnehezíti, hogy általános műveltsége nem eléggé megalapozott, nincs kellő nyelvtudása, nem járhatott külföldre." Végül az értelmiség megnyeréséről szóló tanácsok közt a 40-ik oldalon, ez olvasható: „Javasoljuk a Minisztertanácsnak, hogy két hónapon belül vizsgálja meg annak lehetőségét, hogy a külföldi könyvek és folyóiratok beszerzésére az eddiginél szélesebb lehetőségek álljanak rendelkezésre." Tegyük hozzá, hogy a Magyar Nemzet augusztus 26-i számában, Sebestyén György említett cikkével szomszédosan egy rendőrségi riport elkalandozik az útlevélügy dzsungelébe s felveti a kérdést, hogy „nem kaphatnának-e látogató útlevelet, ha nincsenek is Nyugaton hozzátartozóik olyan írók, művészek, konstruktőr mérnökök, akiknek világlátása bőségesen kamatozik."

A magyar nép lélekszámra kicsi s állítólag szerencsétlen helyen ütötte fel sátrát: népek országútján, Kelet és Nyugat között. De áldás is van e két világ közti fekvésben s a magyar nép javai fiaiban Csokonai ivadéka: tekintetét Londontól Ulan Batorig szereti és tudja jártatni. Teremtő kedvvel és honi zamattal ízesítve fogadta be az idegen hatásokat, hazája csöppnyi folt a térképen, de művelődési gyökerei szétágaznak a fél földgömbön s kevés nép kebelében termett két olyan bámulatosan ellentétes alkotó típus, Kelet és Nyugat foglalata, mint mondjuk Babits Mihály és Veres Péter. Babits annakidején utazgatott egy keveset, szűk körben testével is követte félelmes sólyomtekintetét, Veresnek, egy csepp módja se volt rá, de legalább mindkettőjük asztalán ott feküdd a végtelen országutak örökös pótléka a szegény magyar írástudó számára: az idegen könyv és folyóirat. A „Fordulat Évei" után, tilos árú lett abból is s az értelem világcsavargóit becsukták egy fatorony ... óh nem is fatorony, egy dohos hagymatető alá! Ma valamivel kegyesebb a párt a Nyugat iránt, utóvégre a moszkvai mosoly évében vagy évtizedében élünk. De zsugori, apró engedményekkel nem tud mit kezdeni a szárnyaszegett magyar szellem, a régi hódító kedvhez és kulturális foglaláshoz nem elég egy-két külföldi folyóirat, amelyet előbb gyanakodva körülszaglásznak s egy-egy alattomos szándékkal kiválasztott, keserű hangú nyugati könyv. Roskadó újságkioszk kell az útkeresztezésekre, zsúfolt kirakat a könyvesboltokba s útlevél mindenki kezébe, válogatás nélkül, mert nincs az a bürokratikus atyaisten, aki megmondhatja, hogy kinek az útja, melyik fiatalember nyugati portyázása kamatozik majd tíz-húsz év múlva remekművekkel. Vagy talán megvizsgálta valaki annakidején a borzasfejű, fiatal Illyés Gyula képességeit és megbízhatóságát, amikor kezébe nyomták az útlevelet párisi legényévei előtt?

S a határozat, amely nagy óvatosan elejt pár mondatot a nyugati könyvekről, lapokról s a feudális kiváltsággá emelt külföldi utazásról, mélyen hallgat a rádiókról, a magyar értelmiség egyik fő ismereti forrásáról, amelyet évek óta irgalmatlan pénzpocsékolással próbálnak összekavarni, ihatatlan sárrá rontani. Nem szól a határozat a külföldi magyar rádióadások idegőrlő s mégis haszontalan zavarásáról. Mert a hanggá változott újság a maga igaz és szókimondó napihíreivel s a nyugati kultúráról szóló híradásaival mégis csak eljut azokhoz, akiket a párt söpredékuralma barlangba űzött, szellemi nádasba vert ki. Azt hitték az Akadémia utcában, hogy a hazugságot, rágalmat és gyűlöletet mindennapi táplálékká lehet tenni: az értelem mindennapi kenyerévé. Az értelem azonban a barlang mélyén tovább kereste az igazság lehalkított, szakadozó, ernyedetlen hangját s a híradásokat arról a kultúráról, amelyet a magyar nép az országalapító király óta szüntelenül befogad és saját képére alakít.

Új értelmiségi politikát hirdet a központi vezetőség, új kultúrpolitikára gyürkőzik a párt. A legboldogítóbb kultúrpolitika persze az lenne, ha a pártnak egyáltalán nem volna több kultúrpolitikája. Minthogy erre nincs kilátás egyelőre, adhatunk pár tanácsot idekintről. Engedjék be válogatás nélkül a nyugati kiadványokat. Engedjék ki válogatás nélkül a büntetlen életű

© Copyright Mikes International 2001-2006

útlevélkérőket. Szüntessék be a rádiózavarásokat, szedjék szét a tornyokat s adják el ócskavasnak, ahogy hajdan eladták épületanyagnak a Bastille köveit.

Vagy talán a párt az egyhangú, értelmetlen kelepelésben a hetvenhét határozattal megfoltozott marxizmus-leninizmus végső summáját, legtitkosabb tartalmát akarja tudtul adni? Ez a nyávogó kelepelés lenne a keresett, titkos könyv, amelyből mindent megtudhatunk az örökérvényű ideológiáról? ...

~ ~ ~ ~ ~ ~

Látóhatár

1957. január-április.
VIII. évfolyam 1-2. szám

MOLNÁR, József : TÉVES UTAKON

Amikor az elmúlt év őszén lezártuk a Látóhatár vitáját a nemzetközi helyzetről és az emigráció feladatairól, még nem sejtettük, hogy az útkereső szándékkal felvetett kérdésekre egy közelgő magyar forradalom tragikus kimenetele ad feleletet. A forradalom szabad napjaiban lázasan megfogalmazott programokból félreérthetetlenül kiolvasható, mit akar a magyar nép. Az oroszok könyörtelen fegyveres beavatkozása és a nyugati kormányok tartózkodó magatartása viszont tisztázta, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben milyen engedményekre hajlandó a Szovjetunió és egy nyílt felkelés esetén milyen mértékű és értékű nyugati támogatásra számíthatnak a függetlenségükért küzdő keleteurópai népek.

Az Októberi Forradalomban a magyar nép negatív és pozitív értelemben egyaránt egységesen foglalt állást nemzeti létünket érintő legfontosabb kérdésekben. Elutasította az orosz megszállók fegyveres erejére támaszkodó diktatúrát, kinyilvánította, hogy nem akarja vissza a két háború közti társadalmi rendszert; függetlenségben és többpárt-rendszeren alapuló demokráciában kíván élni, megtartva a társadalom szocialista jellegét, a földreformot, a bányák, bankok és kulcsiparok államosítását, a társadalmi osztálykülönbségek megszüntetését és több más korszerű szociális reformot. A magyar népnek ez a határozott és világos álláspontja nemcsak a kommunista vezetőket és a mögöttük álló oroszokat lepte meg, hanem — valljuk meg őszintén — az emigráció egy igen jelentős részét is. A kommunista vezetők és az oroszok meglepetését az okozta, hogy a forradalom túl ment azokon a határokon, amelyeket a XX. szovjet pártkongresszus a megszállt országok u.n. liberalizálására engedélyezett. A forradalom órák alatt valósággal elsöpörte a több mint tíz esztendős verejtékes munkával felépített kommunista pártot és a Szovjetunió hatalmi befolyását biztosító összes intézményeket. Ugyanakkor az emigráció egy jelentékeny részének, amely leplezetlen makacssággal abban reménykedett, hogy a magyar nép felszabadulása esetén a két háború közti „keresztény-nemzeti" Magyarország maradi társadalmi rendszere mellett foglal majd állást, tudomásul kellett vennie, hogy az idő eljárt felette.

Nem is olyan nagyon régen ennek az emigráns csoportnak egy jellegzetes képviselője még a „becsületes magyar paraszt" és „a magyar úr" összefogásában látta a kibontakozás lehetőségét a „micisapkások", vagyis a munkások ellen, akik szerinte többségükben kommunistává vedlettek. Ezek az emigránsok 1945-ről és az utána végbement társadalmi változásokról nem akartak tudomást venni. Elérte őket a múltat visszaálmodó emigránsok végzete: álmaik világában élve nem veszik észre, hogy körülöttük a világ megváltozott.

Az 1945-ös földreformot csökönyösen „földrablásnak" nevezték, vagy „gyászos emlékű" földosztásként emlegették. Szerintük a földreform végrehajtásakor „az ország 95 százaléka megdöbbenve nézte a moszkvai lakájok munkáját. Még a gondolkodni tudó igényjogosult is megborzadt egy ilyen nemzetrontó akció láttán." Legendákat szőttek arról, hogyan hívják és várják vissza volt uraikat a földhözjuttatottak. Cikkekben bizonygatták, hogy a nyomorult új birtokosok nem is tudják megművelni a kapott földet, mert hiányzik a szakértelmük, nincs érzékük az önálló gazdálkodáshoz; csak akkor lennének ismét boldogok, ha hajnalonként megint feszes vigyázzban vehetnék át az ispánoktól a parancsokat, mint a régi szép világban. Máskor meg felfedezték, hogy a közel hatszázötvenezer földhözjuttatott „igen tekintélyes része" nem is paraszt, hanem a „lumpenproletáriátus-ból" rekrutálódott gyülevész népség, mert „a szorgalmas törpebirtokost, a jóminőségű mezőgazdasági cselédet, akinek érzelmeivel, józan eszével nem volt összeegyeztethető a kommunista vagy kapcsolt pártjaiba való belépés, kizárták a juttatásokból". Tehát csak a lusta és „rosszminőségű" mezőgazdasági cseléd (109.875) és mezőgazdasági munkás (261.088) kapott a nemzetrontó akció adta lehetőségek után. A 246.795 törpe- és kisbirtokos juttatottal együtt 617.748 „lumpenproletár". Nem állítom, hogy ezek a nézetek általánosak voltak. Akadtak a Horthy-rendszer nyugatra szakadt „reformokra képtelen, maradi, kisképességű, anakronizmust jelentő" politikusai és képviselői között — ahogyan Németh László a forradalom napjaiban írt cikkében jellemezte a két háború közti magyar vezető réteget —, akik elismerték, hogy a földreformra szükség volt, de nem a „kommunista és verespéteri földrablásra", hanem a „föld helyesebb megoszlását célzóra", vagyis olyasfélére, amit 1920-ban ők csináltak. De az is téved, aki azt hiszi, hogy ezek a nézetek, amelyek ma a forradalom

© Copyright Mikes International 2001-2006

világosságában megdöbbentő anakronizmusként hatnak, jelentéktelen egyének elszigetelt nézetei voltak. Az idézetek nagyobb része az Unió című lap 1951 decemberi számából való, az 1939-es parlament emigráns képviselői csoportjának lapjából, amelynek nyolc tagja már közel volt ahhoz, hogy az 1946-os köztársasági törvény alapján létrehozott emigráns szervezetben előőrsként helyet foglaljon a magyar nép képviselőjeként.

A jelentéktelen, de nem lebecsülendő számú jobboldali emigráció egyáltalán nem elszigetelt nézetei még ennél is maradibbak voltak. Miközben a magyar nép legjobbjai odahaza nemzetünk létéért és fennmaradásáért küzdöttek, idekint egyesek „új családi nemességi könyv" összeállításán fáradoztak, nehogy nemzeti jövendőnk nagy kárára elvesszenek azoknak a nemesi családoknak adatai, amelyeket a múlt század liberalizmusának vétkes könnyelműsége folytán nem tettek közzé. Mások az évekig tartó lágerélet nyomórúságában keletkezett személyi perpatvaraikkal kapcsolatban sajtónyilatkozatokat tettek közzé — és akadt újság amely kinyomtatta —, hogy haragosuk ellen majd „a m. kir. igazságszolgáltatás helyreállítása idején a királyi bíróság előtt megfelelő eljárást indítanak." A volt katonatisztek, akik a forradalom kitörésének napjáig mániákusan ragaszkodtak a m. kir. elnevezéshez, — míg veszekedő tábornokaik egymással tollhegyremenő papírosháborút vívtak nemlétező katonáik feletti parancsnoklásért — a náci tábornokoktól kapott kitüntetéseiket polírozták és közben szorgalmasan számontartották milyen rendfokozat illeti meg majd őket a felszabadulás után, természetesen az emigrációban eltöltött évek beszámításával, üres óráikban saját hősiességükön elmélázva intő cikkeket írtak a hősök tiszteletéről. Megállapították, hogy „a magyar nép mindig a hősök népe volt. Ezért élt. Ebből élt." A hősök tisztelete — írták — „Szent László imádatában (sic!) zsolozsmává érett" benne. „Őseit és hőseit páncélként hordozta önmagában" és „őseinek mindig méltó folytatása tudott lenni." Ezért figyelmeztették is a páncélt magukban hordozó ősök példájára a „budapesti hősök terének egy-egy darabját szent teherként magukban hordozó" emigránsokat, vigyázzanak soraikra, mert „a széthullt kévéből sohasem lesz buzatábla."

Ezeket a zagyvaságokat nem szabad csak pszyhopatologikus tüneteknek tekinteni, bármennyire is azok. Az ilyen zavaros nézetek minduntalan felbukkantak és befolyásolták az emigráció nagy részének magatartását. Az 1946-os köztársasági törvény alapján létrejött emigráns politikai képviselet ilyen zavaros eszmeáramlatok hatása alatt emelhette csak jelvényévé az angyalos és koronás címert a köztársasági Kossuth-címer helyett, amelyet az Októberi Forradalom ismét a nemzet jelvényévé nyilvánított. Ilyen zűrzavaros emigráns álmok hatására rendezhettek vacsorát Habsburg Ottó tiszteletére a köztársaság kikiáltása tízéves évfordulójának megünneplése helyett és adhattak ki brosúrát a „szentkorona-tanról" az emigránsok nemzeti öntudatának csinosbítására, amikor odahaza a magyar fiatalság már harcban állott a demokratikus köztársaság megteremtéséért.

Az emigránsok egy része azonban mindinkább hajlamos lett arra, hogy az otthon felnőtt és új eszményekért lelkesedő fiatal generációt kirekessze a nemzetből, mondván, hogy „akik a népi demokrácia kegyeiből jutottak diplomához, azok többnyire hétpróbás kommunisták, akiket mindig gyanakvással fogad a magyar nép." A „katolikus egyház egyik kitűnősége" a legelterjedtebb nyugati magyar hetilapban pedig egyenesen arra figyelmeztette az emigrációt, hogy egy esetleges felszabadulás idején „kiábrándult, hitetlen és hinni nem hajlandó fiatalokkal fogunk találkozni. El kell készülnünk arra — írta — hogy e szerencsétlenek saját belső ürességük folytán a legegyszerűbb igazságot is gúnyos visszautasítással fogadják. Készen lesznek viszont bárkinek behódolni, aki megélhetést és előrehaladást ígér nekik." Mások azt hangsúlyozták, hogy otthon „nem új értelmiségi osztály alakulásáról van szó, egyszerűen és orrfacsaróan a kloáka elöntötte a közéletet." És ez a „kloáka" kelt fel október 23-án. A forradalmat azok indították el, akik a „népi demokrácia kegyéből" szerezték meg diplomájukat, vagy akarták megszerezni. Ez a fiatalság valóban hitetlen, nem hajlandó hinni sem a kommunista sem a „keresztény-nemzeti" frázisokban. Vezéreit nem Rákosi környezetében és nem is a két háború közötti politikusok körében kereste. A forradalmat előkészítő Petőfi-kör mögött azok a Győrffy-kollégisták állottak, akik a háború alatt a náci megszállók és kiszolgálóik ellen éppoly elkeseredett harcot vívtak, mint most Rákosival és híveivel szemben. A forradalom zászlajára Nagy Imre nevét írták. Az Írószövetség tagjai közül a politikai harcban főként két kommunista íróra hallgattak, akik mind a két rendszerben üldöztetést szenvedtek: Déry Tiborra és Háy Gyulára.

Az emigrációban élőkre aligha hallgathattak volna. Az emigráció vezető politikusainak és publicistáinak tekintélyes része — mondhatnék többsége — Sztálin haláláig a sajtóban és a hivatalos helyeken állandóan a magyar nép növekvő ellenállását bizonygatta, de Sztálin halála után, amikor a kétségtelen meglévő ellenállás látható formát öltött, egyes személyek körül csoportok képződtek és a célkitűzések körvonalai kibontakoztak, azonnal megtagadták a nekik nem tetsző otthoni küzdőket. Amikor a párthoz tartozó, vagy párton kívüli nem kommunista írók szót emeltek a nemzetellenes hatalom visszaélései ellen és hitet tettek a nagyobb emberi szabadság mellett, egyesek „patkánylázadást" emlegettek. Az Írószövetségben a múlt év őszén lezajlott forradalomra csak legyintettek: „Mit számít, hogy két-három író ugrál? Moszkva megengedte nekik, mert nem veszélyesek." Nem sokkal a forradalom kitörése előtt a Látóhatár vitájával kapcsolatban egy sokszorosított röpirat hidegháborús szakértőnek számító és kétségtelenül jóhiszemű szerzője ex cathedra kijelentette: „Vitatkozni sem lehet azon, hogy egységes központi szervezésről, dialektikus fogásokról, nem pedig belső erők által megszabott evolúcióról van szó" a vasfüggöny mögötti zajlásban. Sok emigráns politikus, újságíró és hidegháborús szakértő előtt minden ember, aki otthon szerepet vállalt, vagy szerepet vállalni kényszerült, eleve gyanús volt. Az otthoniak legbátrabb megnyilatkozásaiban is „a központi szervezés és dialektikus fogás" jól álcázott cselét látták. Közvetlenül a forradalom előtt, amikor a reformok hazai hívei számba vették az emigrációt is és kimutatták azoknak a sztálini tételeknek helytelenségét és tarthatatlanságát, amelyek szerint aki nem kommunista, az népellenes reakciós és fasiszta és igyekeztek különbséget tenni demokraták és nem demokraták

© Copyright Mikes International 2001-2006

között, idekint egyesek úgy vélekedtek: lám a kommunisták kocsit-lovat küldenek kollaboránsaikért. Amikor pedig egy kiváló és bátor otthoni újságíró elismerően nyilatkozott a Látóhatár demokratikus irányáról, figyelmeztették az emigrációt a kommunisták „körmönfont ravaszságára." A szerencsétlen újságíró talán most éppen „körmönfont ravaszságáért" ül odahaza börtönben. Az előbb említett röpirat szerzője szerint azok, akik józan emigráns politikát sürgettek, csupán Rákosira haragudtak, de azt tartják, hogy „a kedélyesebb Nagy Imrével már lehetne beszélni. Egyik lép jobbra, a másik balra, máris megvan a kéznyújtásnyi távolság." Ez a logika az emigránsok fekete-fehér, vagy mondhatnók, vörös-fehér szemléletének következménye. Nem azt kutatja, mennyi igazság van egy állításban, van-e különbség kommunista és kommunista, Rákosi és Nagy Imre között, mert az antibolsevista kiskáté csak két szint ismer: vöröset és fehéret. Aki különbséget mer tenni kommunista és kommunista között, annak hiba van a múltjában, az maga is vörös.

Ez a mindent leegyszerűsítő antibolsevista felfogás az emigráns politika legfőbb bajainak forrása. Ha az emigráció összeköttetésekkel rendelkező tagjai józanul ítélték volna meg a kommunista világ eseményeit, arra ösztönözhették volna a nyugati hatalmakat, hogy olyan terveket készítsenek a Szovjetunióval való tárgyalásokra, amelyeknek segítségével fokozatosan közelebb juthatunk a keleteurópai népek szabadságának visszaszerzéséhez és amelyeket a Szovjetunió is elfogadhat. Ennek épp az ellenkezője történt. Barankovics István a Látóhatár vitájához írott tanulmányában épp azért rótta meg Borbándi Gyulát, mert „az emigrációnak olyan reálpolitikai tervet ajánl a vasfüggöny mögötti népek problémájának megoldására, amely alul kínálja azt a követelést, amelyet a szabad világ vezére Eisenhower elnök támasztott a szovjetekkel szemben. A nyugatiaktól olyan kibontakozási tervet kíván, amely igényt tarthat a Szovjetunió elfogadására". Ebből a fejetetejére állított logikából az következik, ha a magyar nép erőit meghaladó követelésekért száll síkra, ha nyugat olyan terveket készít a keleteurópai népek felszabadítására, amelyeket a Szovjetunió vezetői semmi körülmények között sem fogadnak el, akkor felszabadul Magyarország. Csupán egy kérdéssel maradnak adósak ennek a logikának hívei: hogyan? Maximális követelésekkel csak akkor lehet fellépni, ha teljesítésük érdekében minden erőt latba tudunk vetni. Az emigráció politikusainak nagy része a holnapi túzokért elszalasztotta a mai verebet. Maximális követelések teljesítését akarták, anélkül, hogy a nyugat maximális támogatását remélhették volna. Ha tudták, hogy a magyar nép nem számíthat többre, mint a nyugat rokonszenvére, lelkiismeretlenül és felelőtlenül jártak el, amikor maximális követeléseket hangoztattak. Ha nem tudták, rossz politikusok voltak, mert félreismerték a nemzetközi helyzetet: összetévesztették a politikát a propagandával. Azt hiszem, ez utóbbi történt. Egyes nyugati politikusok nyilatkozatait, amelyek vágyaikat alátámasztották, túlbecsülték, amelyekkel nem értettek egyet, lebecsülték. Nemcsak az otthoni változásokat és eseményeket ítélték meg rosszul, hanem a nemzetközi politika alakulását is. Nemcsak a hazai fejlődéstől maradtak el, hanem a nemzetközi politika alakulásától is.

Amikor a nyugati és különösen az amerikai sajtó legtájékozottabb publicistái — hogy csak a legfontosabbakat említsem: Walter Lipmann és Sulzberger — az amerikai külpolitika vezetőinek azt ajánlották, hogy a keleteurópai népek felszabadítására tervezett akcióban az elérhetőre helyezzék a súlyt, ilyennek nevezve a Szovjetuniótól független nemzeti kommunista államok kialakítását jugoszláv példára, sok vezető emigráns minduntalan csak ezt hajtogatta: „népeink nagy többsége egyformán elveti a kommunizmus minden válfaját". Ez kétségtelenül igaz. Példa rá a magyar forradalom. De ahhoz hogy elvethesse, először Moszkvától kell függetlenítenie magát. Példa rá a magyar forradalom vérbefojtása. Az emigráció egyes nevesebb politikusai lebecsülték a Szovjetunió erejét, hogy maximális terveiket realistának tüntessék fel. Az úgynevezett „titoizállási" tervek idején arról akarták meggyőzni a szabad világot, hogy Tito kegyetlenebb mint Hruscsov és a Kreml egész vezérkara. Varga Béla a New York Times 1956 május 10-i számában megjelent levelében azt kérdezte: „Milyen javulást jelentene az érdekelt nemzetek számára, ha Belgrád totális uralma alá kerülnének Moszkva diktatúrája helyett?" A feleletet rögtön meg is adta rá: „A gazdasági nehézségekkel és politikai bizonytalanságokkal küzdő Tito, ha szabad kezet kapna nemzeteink felett, esetleg sokkal keményebb uralkodó lenne, mint volt eddig Moszkva." Barankovics István pedig a már említett tanulmányában azt bizonygatta, hogy „a titóizmus, mint nagyszerb és nagyszláv koncepció egymagában is Magyarország független létét és nyugati kultúráját fenyegetné, szláv ketrecbe zárná és vitális nyugati kapcsolataitól vágná el országunkat." Mindkét felfogás súlyos tévedéseken alapszik. Az u.n, „titóizálási" tervek idején komoly politikus aligha gondolhatott arra, hogy a keleteurópai országoknak Moszkvától való függetlenítése után, Tito legyen ennek a területnek teljhatalmú ura, mint ahogy ma senki sem gondol arra, hogy Gomulka Lengyelországot jugoszláv védnökség alá akarja helyezni. Egyszerűen azért, mert lehetetlen. Az októberi forradalom végzetes kimenetele után ezeknek a politikusoknak be kell látniok, ha Keleteurópa sorsa az ő aggodalmaiknak megfelelően alakul, Tito aligha vonultathatott volna fel ötezer tankot és kétszázezer katonát, az Egyesült Nemzetek Szervezete Jugoszláviával szemben aligha lett volna olyan tehetetlen, mint a Szovjetunióval s végül a nagyszerb, nagyszláv ketrecből könnyebben kitörhetett volna a magyar nép, mint a szovjet börtönből.

Az emigráció szemléletének zűrzavara, kül- és hazai politikai kérdésekben való tájékozatlansága akkor vált a nemzet jövendő sorsára igazán veszélyessé, amikor váratlanul kitört a forradalom. A váratlanul kitört forradalom rövid időre elképzelhetővé tette a maximális követelések beteljesedését. Csodálatos módon éppen a maximális politika képviselőit találta koncepció nélkül ez a váratlan fordulat. Az emigráns politikusok egynémelyike jól átgondolt koncepció hiányában headline vadászatra indult, szereplési lehetőséget látott a forradalomban. Nyilatkozataikból nagyjából három dolog derült ki: a forradalom őket igazolta, a forradalmat idekintről ők irányítják, a forradalom otthoni vezetőinek nekik nem tetsző része, megbízhatatlan árulókból áll. Az egyik sokat szereplő emigráns politikus október 26-án a new-yorki ABC televízió és

© Copyright Mikes International 2001-2006

rádióállomás műsorában a riporternek arra a kérdésére, hogy kapcsolatban vannak-e a felkelőkkel, szemrebbenés nélkül felelte: Igen. Másnap ugyanez az ember a New York World Telegram című lapban már úgy nyilatkozott, mint a „magyar földalatti mozgalom vezetője." Egy másik vezető politikusunk, akit az amerikai lapok korábban „Mindszenty kardinális régi barátja"-ként emlegettek, a Daily News című lapban még október 29-én is árulónak nevezte Nagy Imrét. Ezt a három nyilatkozatot csak találomra ragadtam ki, számtalan hasonlót lehetne még idézni. A nyilvánosság előtt és szűkebb körben tett leplezetlen nyilatkozatokból az derül ki, hogy az emigráció konzervatív és jobboldali köreiben helyeselték a forradalmat, mert ósdi társadalmi rendszerük visszatérését és emigráns politikai tevékenységük igazolását várták tőle; a forradalom egyes népszerű vezetőit viszont árulónak tekintették, mert esetleges érvényesülésük akadályát látták bennük. Ha csak félre nem ismerték őket. Az események gyors zajlásában ilyesmi is megesett. A Horthy-korszak egyik nagyságáról beszélik, hogy amikor Szigethy Attila thy-os nevét meglátta a newyorki újságokban, gentryfiúnak nézte a volt parasztpárti képviselőt, kirobbanó örömében földhözvágta zergetollas vadászkalapját és magáról megfeledkezve kiáltotta: a szentségit a Dunántúl a mienk!

Az októberi forradalom erőszakos vérbefojtása után az emigrációnak rá kell döbbeni, hogy a felelőtlen indulati politizálás és huj-huj-hajrá hazafiság frázisainak kora lejárt. Nem szabad, hogy a józan szó, a megfontolt gondolat bűnnek számítson, a higgadt okfejtés „káros és téves" nézet legyen. A forradalom ügyének nem a józan szó, hanem azok a nézetek és meggondolatlan kijelentések ártottak, amelyek nem vették számításba a realitásokat. Egyes közéleti férfiak önző érdekből eredő indulatai, maradi társadalomszemlélete, az otthoni események félreismerése, külpolitikai tájékozatlansága, az otthon küzdőkről hangoztatott ártószándékú ítéletei a magyar nép ellenségeinek használtak. Nem csodálkozhatnak, ha most politikai nézeteik és nyilatkozataik egy igen jelentékeny részét viszonthallhatják a budapesti újságokból és rádiókból.

A forradalom szellemi előkészítésében résztvett íróknak idekint egyes emigránsok nem tudták megbocsátani, hogy párttagok voltak, vagy más lehetőség hiányában együttműködtek a kommunistákkal. Odahaza is az a vád az írók ellen, hogy kiszolgálták Rákosit, aztán pedig együttműködtek az ellenforradalmárokkal.

Nagy Imréről a budapesti sajtó és rádió azt hangoztatja, amit egyes emigráns politikusok mondottak róla a forradalom napjaiban: a magyar nép árulója.

Malétert a forradalom alatt idekint egyesek gyanúsnak, megbízhatatlannak tartották, odahaza opportunistának bélyegzik.

Az oroszok és magyarországi védenceik azt állítják, hogy a forradalmat kívülről szervezték. Egyes emigráns politikusok is hasonló nyilatkozatokat tettek a forradalom idején.

A három nem kommunista koalíciós pártot odahaza „ellenforradalmi restaurációs" pártoknak, idekint társutas „yaltai" pártnak nevezik.

Rákosi is azt hirdette és a Kádár-csoport is azt vallja, hogy akik a hatalmon lévőktől eltérő véleményen vannak, az ellenforradalmat támogatják. Az emigráció egyes vezető politikusai is úgy vélekedtek, hogy „a széthúzásnak még jóhiszemű kimélyítői is csak az ellenséget szolgálják, annak szövetségesei."

Odahaza az Írószövetség és a Petőfi Kör „káros és téves nézetei" ellen hoztak párthatározatot, idekint ugyanabban az időben a józan kibontakozást kereső emigránsok ellen tettek közzé „káros és téves" nézeteik miatt hasonló határozatot.

Egyes emigráns újságok éveken keresztül arról cikkeztek, milyen hatalmas erőt képviselnek az egymással veszekedő tábornokok, akiknek katonák helyett csak kartotékjaik voltak. E kartoték-hadsereggel annyit kérkedtek, hogy nem csodálkozhatunk, ha az oroszok és hazai szövetségeseik már azt is tudni vélik, ha nincs is bizonyítékuk rá, hogy emigráns katonai alakulatok állomásoztak a nyugati országokban és beavatkoztak a magyar forradalomba.

A semlegességről Kádár és elvbarátai azt állítják, hogy „védtelenség", kiszolgáltatta volna az országot a nyugati imperializmusnak és előbb-utóbb a NATO-hoz való csatlakozással végződött volna. Az emigráció egy vezető külpolitikusa 1956 elején azt hangoztatta, hogy felszabadulás esetén Magyarország nem maradna kívül a NATO-n, ha ezt szükségesnek tartaná.

Nem lehet véletlen, hogy a konzervatív és jobboldali emigráns politikusok nézetei ellenkező előjellel bár, de nagyjából megegyeznek a Kádár-csoport véleményével. Ennek csak az lehet a magyarázata, hogy ezek is, azok is szemben állnak a magyar nép demokratikus törekvéseivel. Csak más-más alapon. Az otthoni vezetők a Rákosi-rendszer szellemi örökösei, a kinti emigráns politikusok nagy része a Horthy-rendszeré. A magyar nép pedig nem kér sem az egyikből, sem a másikból. Nem rajta, nem áldozatkészségének hiányán múlott, hogy célját nem valósíthatta meg. Legjobb fiait áldozta fel érte és legjobb fiai szenvednek ma is az oroszok és az új karhatalom börtöneiben. A hősi halottak emléke, az otthon élők szenvedése az emigrációt arra kötelezi, hogy a nemzet jövendője érdekében vizsgálja felül nézeteit, változtassa meg magatartását és újból rendezze sorait. Németh Lászlónak, a két háború közti Magyarország „reformokra képtelen maradi vezető rétegéről" mondott ítélete főként az emigrációban élőkre érvényes. A forradalmárokhoz intézett figyelmeztetése, nehogy „az új pozíciók felé csörtető emberek, akik régi fényük visszatérését várják, megfelelő hadállást foglaljanak el és a forradalomból ellenforradalmat, 1956 magyar szabadságharcából holmi 1920-as kurzust csináljanak" — most elsősorban az emigrációban időszerű. Nehogy egy jövendő kor történetírója, a mi emigráns terveinkről és szándékainkról is kénytelen legyen majd megállapítani: „emigráns álmok, emigráns elhatározások: van-e vajon meddőbb valami ezeknél..."

© Copyright Mikes International 2001-2006

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

In this selection we provide five writings; all of them were published in the periodical HORIZON (LÁTÓHATÁR) in Munich before and shortly after the Hungarian Revolution and Independence War of 1956. The first three [Imre Kovács: 'Disenchanted Diaspora', Gyula Borbándi: 'New Paths of the Diaspora's Politics', and István Borsody: 'The American Foreign Policy and the Politics of the Diaspora'] provide a critical analysis of the global political situation in the beginning of 1956, and advices to the prominent political figures of the Hungarian Diaspora, to adapt themselves and their strategy to the new geopolitical reality, namely the politics of peaceful coexistence.

The fourth article, written by László Cs. Szabó just before the Revolution, entitled 'The Party's New Politics towards the Intelligentsia', is a reflection on the changing tactics of the Hungarian Communist establishment towards the intelligentsia as a result of the catastrophic economic, political and cultural situation that arose after almost 10 years of Communist dictatorship and terror.

The last writing, signed by József Molnár, entitled 'On False Tracks', is a first conclusion after the brutal crushing of the Hungarian Revolution. It is a self-reflection on the past and more importantly on the new role of the Hungarian Diaspora in the post-1956 era.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006